

การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา :
การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

ปริญญานิพนธ์
ของ
เสกสรรค์ ทองคำบรรจง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

พฤษภาคม 2545

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

370.114

๙๘๘๘ ๗

๕.3

การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา :
การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

บทคัดย่อ

ของ

เสกสรรค์ ทองคำบรรจง

- 4 ส.ย. 2545



เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
พฤษภาคม 2545

๒ 147043

เสกสรรค์ ทองบรรจง. (2545), การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง. ปริญญาโท พท.ด. (การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ ดร. พงษ์จิต อินทสุวรรณ, อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส, รองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี 2) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี 3) เปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ และ 4) ศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี โดยทำการศึกษากับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,449 คน จากประชากรที่เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยเอกชนในปีการศึกษา 2544 จำนวน 191,213 คน สำหรับตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ตัวแปรแฝงจำนวน 7 ตัว ซึ่งวัดจากตัวแปรสังเกตได้จำนวน 24 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านปัญญา (สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ) ตัวแปรแฝงด้านศีล (สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะ) และตัวแปรแฝงด้านสมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ) ตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา) ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน (ความน่ารัก ความหนักแน่น ความน่าเจริญใจ การพูดอย่างมีเหตุผล ความอดทน ต่อถ้อยคำของศิษย์ การสอนได้ลึกซึ้ง และการไม่ชักนำไปในทางเสื่อม) และตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน (ลักษณะของเพื่อนที่ดีและลักษณะของเพื่อนที่ไม่ดี) ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ (อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ และอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตน) และตัวแปรจัดกลุ่มโปรไฟล์ ได้แก่ ชั้นปีที่ศึกษา การเป็นสมาชิกของชมรมทางศาสนา สายวิชาที่เรียน และเพศ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วยแบบวัดที่สร้างขึ้นใหม่จำนวน 12 ฉบับ ซึ่งมีพิสัยค่าความเชื่อมั่นตั้งแต่ 0.7353 – 0.9663 และข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมแล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง และการวิเคราะห์โปรไฟล์ ผลการวิจัยพบว่า

1. โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี โดยที่ผลกระทบของตัวแปรต่างๆ ภายในสมการโครงสร้างภายในโมเดล มีลักษณะดังนี้

สมการโครงสร้างที่ 1 ตัวแปรแฝงด้านปัญญาได้รับผลกระทบจากความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนสูงที่สุด รองลงมาคือการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่และความเป็นกัลยาณมิตรของครูตามลำดับ โดยตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านปัญญาได้ร้อยละ 25

สมการโครงสร้างที่ 2 ตัวแปรแฝงด้านศีลได้รับผลกระทบจากปัญญาสูงที่สุด รองลงมาคือความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครูตามลำดับ โดยตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านศีลได้ร้อยละ 96.30

สมการโครงสร้างที่ 3 ตัวแปรแฝงด้านสมาธิได้รับผลกระทบจากศีลมากที่สุด รองลงมาได้แก่ตัวแปรแฝงด้านปัญญา ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และความเป็น

กัลยาณมิตรของครูผู้สอนตามลำดับ โดยที่ตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านสมาธิได้ร้อยละ 91.80

ผลการโครงสร้างที่ 4 ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพได้รับผลกระทบจากสมาธิสูงที่สุด รองลงมาเป็นด้านศีล ด้านปัญญา ด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู โดยตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของอิสรภาพได้ร้อยละ 48.70

ผลการประเมินความสอดคล้องของโมเดลการวัด พบว่า พิสัยของค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.437 – 0.909 โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานอยู่ระหว่าง 0.321 - 0.869 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า ส่วนค่าความแปรปรวนที่สกัดได้ของตัวแปรแฝงมีค่าตั้งแต่ร้อยละ 21.30 – 59.90 เมื่อเรียงลำดับคุณภาพของโมเดลการวัดตามค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงพบว่า โมเดลการวัดตัวแปรแฝงที่มีความเชื่อมั่นสูงที่สุดคือ ความเป็นกัลยาณมิตรของครู รองลงมาคือการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ อิสรภาพ ศีล ปัญญา ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน และสมาธิ ตามลำดับ

2. อิสรภาพทั้งสามด้านของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และ 4 ไม่แตกต่างกัน โดยที่อิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อธรรมชาติอยู่ในระดับที่สูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์เหมือนกันทั้งสองชั้นปี ส่วนโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาพบว่า ในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีองค์ประกอบย่อยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยส่วนใหญ่สูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 โดยที่นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิสูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 ส่วนด้านสัมมาวาชามะนั้น นักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

3. ผลการเปรียบเทียบลักษณะของเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ พบว่า

3.1 นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีอิสรภาพภายในสูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ แต่มีอิสรภาพต่อธรรมชาติต่ำกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ โดยที่กลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์อยู่น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอิสรภาพต่อธรรมชาติและอิสรภาพภายใน นอกจากนี้ยังพบว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีระดับของสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ สูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ ส่วนนักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะและสัมมาทิฐิสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ และนักศึกษาทั้งสองสายวิชามีระดับของสัมมาสังกัปปะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวาชามะไม่แตกต่างกัน

3.2 นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับของอิสรภาพทั้งสามด้านต่ำกว่านักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และเมื่อเปรียบเทียบอิสรภาพแยกเป็นรายด้าน พบว่านักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพภายในสูงกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ในขณะที่นักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์สูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพต่อธรรมชาติต่ำกว่านักศึกษาทั้งสองกลุ่ม ซึ่งในภาพรวมแล้วพบว่านักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อธรรมชาติโดยเฉลี่ยสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ สำหรับโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มพบว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโครงสร้างทางจริยธรรมโดยเฉลี่ยทั้ง 8 องค์ประกอบต่ำกว่านักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา โดยที่นักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีสัมมาทิฐิ สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะสูงกว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และมีสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาสติสูงกว่านักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

3.3 นักศึกษาเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้งสามตัวแปรสูงกว่านักศึกษาเพศชาย โดยที่ทั้งนักศึกษาชายและหญิงมีอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ สำหรับโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 องค์ประกอบนั้น พบว่านักศึกษาหญิงมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ และสัมมาสมาธิสูงกว่านักศึกษาชาย ส่วนนักศึกษาชายมีระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาสติสูงกว่านักศึกษาหญิง ในขณะที่นักศึกษาชายและหญิงมีสัมมาวาจาไม่แตกต่างกัน

4. ผลการตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงของผลกระทบของตัวแปรแฝงภายในโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาพบว่า ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบต่อปัญญา ศีล สมาธิ และอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น และในทางตรงกันข้ามความเป็นกัลยาณมิตรของครูกลับมีผลกระทบต่อปัญญา และศีลลดลงแต่มีผลกระทบต่อสมาธิและอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น สำหรับการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่มีผลกระทบต่อปัญญา ศีล สมาธิ และอิสรภาพลดลงทั้งหมด ส่วนปัญญามีผลกระทบต่อศีล สมาธิ และอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ศีลกลับมีผลกระทบต่อสมาธิลดลงแต่มีผลกระทบต่ออิสรภาพสูงขึ้น และท้ายที่สุดคือสมาธิซึ่งพบว่ามีผลกระทบต่ออิสรภาพเพิ่มขึ้น

A study of Buddhism Ethical Structure of Undergraduate: Conceptualization,
Measurements of Changes, and Causal Models of Change

AN ABSTRACT
BY
SAKESAN TONGKHAMBANJONG

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Doctor of Philosophy Degree in Applied Behavioral Science Research
at Srinakharinwirot University
April 2002

Sakesan Tongkhambanjong. (2002). *A Study of Buddhism Ethical Structure of Undergraduate: Conceptualization, Measurements of Changes and Causal Models of Change.*

Dissertation, Ph.D. (Applied Behavioral Science Research). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee:

Assoc. Prof. Dr. Pachongchit Intasuwan, Dr. Niyada Jittjaras,

Assoc. Prof. Dr. Somparn Promta.

The objectives of this research study were 1) to study validity of Buddhism Ethical Structure among undergraduate students, 2) to study changes in Buddhism Ethical Structure among undergraduate students, 3) to compare characteristics of changes in Buddhism Ethical Structure among undergraduate students when classified by grouping variables and 4) to study patterns of causal relationships in Buddhism Ethical Structure among undergraduate students. A sample of 1,449 students was drawn from a population of 191,213 first-year and forth-year undergraduate students in private universities during the academic year 2001. Studies variables were 7 latent variables measured from 24 observed variables -- wisdom (right view and right thought), precepts (right speech, right action and right livelihood), concentration (right effort, right mindfulness and right concentration), child upbringing by parents according to sublime state of mind (loving-kindness, compassion, sympathetic joy and equanimity), teacher's friendliness (endearing, venerable, emulable, consultative, patient listener, profound teaching, and not exhorting to immorality), friend's friendliness (characteristics of true friends and characteristics of false friends) and freedom (freedom in relationship with nature, freedom in relationship with human beings and internal freedom within one's own) -- and profile variables; namely, year of study, membership of religion clubs, field of study and gender. Research instruments used in this study were 12 sets of newly developed questionnaires with the range of reliability coefficients from 0.7353 to 0.9663. Data were analysed by using Structural Equation Modelling (SEM) and Profile Analysis. The findings were as follows:

1. Buddhism Ethical Structural Model was well consistent with empirical data. The effects of variables within Structural Equation Model were:

Structural Equation 1: The latent variable on wisdom was most affected by latent variable on friend's friendliness, followed by child upbringing by parents and teacher's friendliness respectively. The external latent variables accounted for 25.0 percent of the variance in wisdom.

Structural Equation 2: The latent variable on precepts was most affected by latent variable on wisdom, followed by friend's friendliness, child upbringing by parents and teacher's friendliness respectively. All of the latent variables accounted for 96.30 percent of the variance in precepts.

Structural Equation 3: The latent variable on concentration was most affected by latent variable on precepts, followed by wisdom, friend's friendliness, child upbringing by parents and

teacher's friendliness respectively. All of the latent variables accounted for 91.80 percent of the variance in concentration.

Structural Equation 4: The latent variable on freedom was most affected by latent variable on concentration, followed by precepts, wisdom, friend's friendliness, child upbringing by parents and teacher's friendliness respectively. All of the latent variables accounted for 48.70 percent of the variance in freedom.

In the evaluation of consistency of the models, it was found that the range of reliability of latent variables was from 0.437 to 0.909 with the weight of standard components ranging from 0.321 to 0.869 at a significant level 0.001. Variances in all latent variables were ranging from 21.30 to 59.90 percent. When measuring models were ranked by reliability coefficients of the latent variables, it was found that the model with highest reliability score was teacher's friendliness, followed by child upbringing by parents, freedom, precepts, wisdom, friend's friendliness and concentration respectively.

2. The mean scores of three aspects of freedom in first-year and forth-year students were indifferent. In both groups of students the mean scores of internal freedom and freedom to nature were higher than the freedom to human beings. In the group of first-year students, the mean scores of most components of Buddhism Ethical Structure were higher than those in forth-year students. First-year students had higher levels of right view, right thought, right speech, right action, right livelihood, right mindfulness and right concentration than forth-year students. However, the level of right effort in both groups of students was indifferent.

3. The comparison among characteristics of changes in Buddhism Ethical Structure of undergraduate students when classified by grouping variables revealed the following results.

3.1 The mean score of internal freedom among science students was higher than that of social sciences students. Freedom to human beings in both groups had the lowest scores comparing to the scores of freedom to nature and internal freedom. It was also found that science students had higher mean scores of right speech, right mindfulness and right concentration than social science students. When comparing the scores of right livelihood and right view, those of Social Science students were higher. Both groups of students had indifferent levels of right thought, right livelihood, and right effort.

3.2 Students who were former members of religion clubs had lower levels of all three aspects of freedom than students who were present members. When compared each aspect of freedom, it was found that students who were present members of religion clubs had more internal freedom than non-member students, while non-member students had more freedom to human beings than former members of religion clubs. Former members of religion clubs had less freedom to nature than the other two groups. In general three groups of students had more internal freedom and freedom to nature than freedom to human beings. Considering Ethical Structure of these three groups of students, the former members of religion clubs had in average lower mean scores of the

eight components in Ethical Structure than present members. The present members had higher scores of right view, right action and right livelihood than former members and had higher scores of right speech, right livelihood and right mindfulness than non-members of religion clubs.

3.3 The mean scores of all three aspects of freedom in female students were higher than those in male students. The levels of internal freedom and freedom to nature in both groups were higher than freedom to human beings. When considering the eight components of Ethical Structure, it was found that female students had higher levels of right view, right thought, right action, right livelihood, right effort and right concentration than male students. The mean score of right mindfulness of male students were higher than female students while the mean scores of right speech of both groups were indifferent.

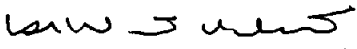
4. The examination of changes in latent variables within Buddhism Ethical Structural Model revealed that latent variable on friend's friendliness contributed higher effect on wisdom, precepts, concentration and freedom, while latent variable on teacher's friendliness contributed lower effect on wisdom and precepts, but higher effect on freedom. However, latent variable on child upbringing by parents had lower effect on wisdom, precepts, concentration and freedom. Latent variable on freedom had higher effect on precepts, concentration and freedom, while latent variable on precepts had lower effect on concentration but higher effect on freedom. Latent variable on concentration contributed higher effect on freedom.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

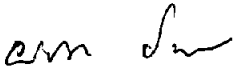
การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา :
การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

ของ
นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง

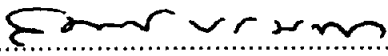
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

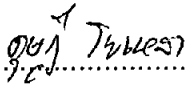

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์)
วันที่ 10 เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2545

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์


..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร. พงจิต อินทสุวรรณ)


..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส)


..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา)


..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รองศาสตราจารย์ ดร. ดุษฎี โยเหลา)


..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสำเร็จอย่างยิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร. ผจงจิต อินทสุวรรณ ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์ อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส และรองศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ที่ได้สละเวลาอันมีค่าในการให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเมตตา นับตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินการจนเรียบร้อยสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และรองศาสตราจารย์ ดร. ดุษฎี โยเหลา ที่กรุณาเป็นกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ และให้ข้อเสนอแนะต่างๆ อันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ.รังสี อาจารย์ วศิน อินทสระ และอาจารย์ ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการให้ความอนุเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องของคำนิยามตัวแปรและกระบวนการลดรูปตัวแปรไปสู่เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัย พร้อมทั้งให้ความเอ็นดูประจักษ์และศิษย์

ขอกราบขอบพระคุณ ดร. จิระวัฒน์ วงศ์สวัสดิวัฒน์ รองอธิการบดีฝ่ายวิจัย มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาที่ให้ความเมตตาและกรุณาต่อผู้วิจัยมาตลอดระยะเวลาของการศึกษา

ขอขอบคุณ คุณจินดารัตน์ ปิรมณี กัลยาณมิตรร่วมชั้นเรียนที่ได้เสียสละเวลาและแรงกายช่วยเหลือผู้วิจัยในการดำเนินการเก็บข้อมูลทั่วประเทศ และการเก็บข้อมูลลงไม่สมบูรณ์หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วันชัย ธรรมสัจจการ จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ที่สละเวลาช่วยผู้วิจัยในการเก็บข้อมูลที่วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่

ขอขอบคุณ อ.โกสุม โอมพรนุวัฒน์ เพื่อนร่วมงานที่สถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการเขียนบทคัดย่อภาษาอังกฤษด้วยความตั้งใจจริง

ขอขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ และน้องๆ สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ทุกคน ที่ให้กำลังใจ และแสดงความห่วงใยผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบคุณคุณฉลวยพรรณ ชำนาญเศรษฐกุล ผู้ที่คอยช่วยเหลือดูแลสุขภาพ และให้กำลังใจผู้วิจัย มาโดยตลอดระยะเวลาของการทำปริญญานิพนธ์

คุณค่าและประโยชน์ที่บังเกิดขึ้นจากงานวิจัยฉบับนี้ ขอมอบให้กับคุณพ่อวรรัตน์ คุณแม่อนงค์ และพี่น้องทุกคนในครอบครัวของคำบรจจ รวมทั้งบูรพคณาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนปลูกฝังคุณความดี ตลอดจนประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ และความรู้ให้กับผู้วิจัยตั้งแต่ต้นจนถึงปัจจุบัน

เสกสรรค์ ทองคำบรจจ

ปริญญาโทฉบับนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย
จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประเภททุนงบประมาณ ปี 2544

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ปัญหาการวิจัย.....	7
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	7
ความสำคัญของการวิจัย.....	7
ขอบเขตของการวิจัย.....	9
ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย.....	9
ตัวแปรที่ศึกษา.....	9
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	10
ข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัย.....	11
ข้อจำกัดของการวิจัย.....	12
โมเดลสมมติฐานในการวิจัย..	13
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
ส่วนที่ 1 การทบทวนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม.....	14
จริยธรรม.....	14
ความหมายของจริยธรรม.....	14
องค์ประกอบของจริยธรรม.....	16
จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา.....	18
ความหมายของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา.....	18
โครงสร้างของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา.....	23
ความสำคัญของอริยมรรคมีองค์แปด.....	26
ความหมาย องค์ประกอบ และรายละเอียดของแต่ละองค์ธรรมในอริยมรรค.....	27
อริยมรรคด้านปัญญา.....	27
สัมมาทิฐิ.....	27
ความหมาย.....	27
ความสำคัญของสัมมาทิฐิ.....	29
องค์ประกอบของสัมมาทิฐิ.....	30
สัมมาสังกัปปะ.....	31
ความหมาย.....	31
องค์ประกอบของสัมมาสังกัปปะ.....	32
อริยมรรคด้านศีล.....	35
ความหมาย.....	35
ความสำคัญ.....	37

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
2 (ต่อ)	
องค์ประกอบของศีล.....	37
สัมมาวาจา.....	41
สัมมากัมมันตะ.....	42
สัมมาอาชีวะ.....	44
อริยมรรคด้นสมาธิ.....	45
สัมมาวายามะ.....	47
สัมมาสติ.....	48
สัมมาสมาธิ.....	50
อิสรภาพ	53
ความหมาย.....	53
องค์ประกอบ.....	55
ปัจจัยเชิงสาเหตุของอริยมรรคมีองค์แปด.....	58
พ่อแม่ : การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4	60
ครู-อาจารย์ : ความเป็นกัลยาณมิตร.....	63
ลักษณะของเพื่อน : มิตรแท้-มิตรเทียม.....	63
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของบัณฑิต.....	64
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมรรคมีองค์แปด.....	67
งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของบัณฑิต.....	69
ส่วนที่ 2 การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีวิจัย.....	70
โมเดลการวัด.....	70
โมเดลตัวบ่งชี้เดี่ยว.....	71
โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ.....	74
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	79
ระเบียบวิธีวิจัย.....	79
แบบแผนการวิจัย.....	79
การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง.....	80
ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง.....	80
วิธีการและขั้นตอนการสุ่มตัวอย่าง.....	80
แบบแผนการสุ่มตัวอย่าง.....	81
ผลสรุปจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่รวบรวมข้อมูลได้.....	82
การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	82
ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ.....	83
ลักษณะของเครื่องมือวิจัย และการหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย.....	85

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ) การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	93
การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	93
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	94
ตอนที่ 1 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้เทคนิคการวิเคราะห์โมเดล สมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling).....	95
ส่วนที่ 1 การศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนว พุทธศาสนาของนักศึกษา.....	95
ส่วนที่ 2 การศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา.....	109
ตอนที่ 2 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์โปรไฟล์.....	119
1 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามกลุ่มต่างๆ.....	120
2 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนก ตามกลุ่มต่างๆ.....	133
5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	154
สังเขปความมุ่งหมาย สมมติฐาน และวิธีดำเนินการวิจัย.....	154
สรุปผลการวิจัย.....	155
อภิปรายผล.....	169
ข้อเสนอแนะ.....	178
บรรณานุกรม.....	181
ภาคผนวก.....	189
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้ตรวจเครื่องมือการวิจัย.....	190
ภาคผนวก ข. หนังสือขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย.....	192
ภาคผนวก ค. หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย.....	197
ภาคผนวก ง. หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชน แห่งประเทศไทย.....	299
ภาคผนวก จ. เนื้อหาและกระบวนการลดรูปแนวคิดสู่ข้อคำถามเพื่อ การสร้างเครื่องมือวิจัย.....	201
ภาคผนวก ฉ. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	235
ภาคผนวก ช. การหาคุนภาพเครื่องมือวิจัย.....	250
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	256

บัญชีตาราง

ตาราง		หน้า
1	ความสัมพันธ์ระหว่างมรรคมืองค์แปด ธรรมชั้น 3 ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3.....	25
2	องค์ประกอบ ความหมายของสัมมาสังกัปปะและมิจจาสังกัปปะ	33
3	การจำแนกปธาน 4 ของสัมมาวายามะตามประเภทของธรรมและสภาพการณ์เกิดขึ้น	48
4	ลักษณะของมิจจาภิรัฐ สาเหตุ และความสัมพันธ์กับวิทยาการในโลกปัจจุบัน	56
5	การเปรียบเทียบลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียม	64
6	เมทริกซ์ข้อมูลของการศึกษาแบบตัดขวางพร้อมกันหลายกลุ่ม (Simultaneous Cross-sectional Data Matrix).....	79
7	จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำแนกตามภาคและมหาวิทยาลัย.....	82
8	การวิเคราะห์ภาวะสันนิษฐานเพื่อหาตัวบ่งชี้เชิงประจักษ์และข้อคำถาม.....	84
9	เมทริกซ์ของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในระหว่างตัวแปรสังเกตได้ ในโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษา	96
10	ค่าสถิติที่ประเมินความสอดคล้องระหว่างโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรม ตามแนวพุทธศาสนากับข้อมูลเชิงประจักษ์ของนักศึกษา	98
11	การประเมินความสอดคล้องของโมเดลการวัดของโครงสร้างทาง จริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา	104
12	ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง (Path Coefficient) ภายในโมเดลโครงสร้างทาง จริยธรรมของนักศึกษาในแต่ละสมการโครงสร้าง.....	107
13	ผลกระทบทางตรง (Direct effects: DE) ผลกระทบทางอ้อม (Indirect effects: IE) และผลกระทบโดยรวม (Total effects: TE) ของภาวะสันนิษฐานแฝงที่มีต่อตัวแปรตามในแต่ละสมการโครงสร้าง.....	108
14	ค่าสถิติที่ประเมินความสอดคล้องระหว่างโมเดลสมมติฐานของ โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนากับข้อมูลเชิงประจักษ์ ในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4	113
15	การเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง (Path Coefficient) ภายในสมการ โครงสร้างระหว่างกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4	115
16	การเปรียบเทียบผลกระทบทางตรง (Direct effects: DE) ผลกระทบทางอ้อม (Indirect effects: IE) และผลกระทบรวม (Total effects: TE) ของตัวแปรแฝงที่มีต่อตัวแปรตามในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษา ชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4	117
17	ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของ เส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา	120

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
18 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกัน ของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีการศึกษา	121
19 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้น โปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา	122
20 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกัน ของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพ เมื่อจำแนกตามสาขาวิชา	123
21 แสดงการวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพ เมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา	124
22 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของ เส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	126
23 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกัน ของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพ เมื่อจำแนกตาม การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	127
24 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ ของตัวแปรอิสระภาพ เมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาแต่ละคู่.....	128
25 การวิเคราะห์ Simple Effect เพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดโปรไฟล์ ของตัวแปรอิสระภาพ และความแตกต่างระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนก ตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา.....	129
26 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้น โปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามเพศ	131
27 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกัน ของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพ เมื่อจำแนกตามเพศ	132
28 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้น โปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีการศึกษา.....	133

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
29 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ ความพ้องกันของโปรไฟล์ และความแบนราบของโปรไฟล์ ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปร โครงสร้างทางจริยธรรม เมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา	135
30 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา	136
31 - ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา	137
32 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา	138
33 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรม เมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา	140
34 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	141
35 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	143
36 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	144
37 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (ต่อ)	145
38 การวิเคราะห์ Simple Effect เพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดโปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมและความแตกต่างระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา	147
39 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ	149

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง	หน้า
40 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกัน ของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรม เมื่อจำแนกตามเพศ	150
41 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทาง จริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ	152
42 คำอำนาจจำแนกรายชื่อของตัวแปรอิสรภาพต่อธรรมชาติ อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และอิสรภาพภายใน.....	251
43 คำอำนาจจำแนกรายชื่อของตัวแปรสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ.....	252
44 คำอำนาจจำแนกรายชื่อของตัวแปรสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ.....	253
45 คำอำนาจจำแนกรายชื่อของตัวแปรสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.....	254
46 คำอำนาจจำแนกรายชื่อของตัวแปรการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ความเป็นกัลยาณมิตรของครู และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน.....	255

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 โมเดลสมมติฐานในการวิจัย (Hypotheses Model)	13
2 การเปรียบเทียบการจัดหมวดหมู่สังขธรรมในระบบนิยาม 5 และระบบสัทภาวะ	19
3 ความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม	21
4 การจัดมรรคมีองค์แปดเข้าในธรรมชั้น	23
5 โมเดลแนวคิด (Conceptual Model)	26
6 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านปัญญา	34
7 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านศีล	45
8 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านสมาธิ	52
9 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของสัมมาทิฐิ	58
10 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของโมเดลตัวบ่งชี้เดี่ยว	72
11 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณและค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ที่ได้จากการสังเกต	75
12 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณและค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ ที่ได้จากการสังเกตเมื่อเพิ่มโน้ตการณ์การมองโลกในแง่ดีเข้าในโมเดล	78
13 แบบแผนการสุ่มตัวอย่างเพื่อการวิจัย.....	81
14 การลดรูปเชิงทฤษฎีเพื่อการตรวจสอบความเที่ยงตรงของแนวคิด	84
15 โมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้นของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์ในโมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง	97
16 โมเดลของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์ในโมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง	110
17 โมเดลของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์ในโมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง	111

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

สถานการณ์ปัจจุบันของสังคมไทยที่ปรากฏชัดในความรู้สึกของประชาชนไทยและประชาคมโลก คือสังคมที่กำลังเริ่มมีปัญหาในหลายๆ มิติของสังคม หากเราใช้หลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรมเป็นมาตรฐานขั้นต่ำทางจริยธรรมในการวัดความเสื่อมโทรมของสังคมจะพบว่า สถาบันทางสังคมต่างๆ กำลังก้าวสู่พรมแดนแห่งความเสื่อมเป็นส่วนใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น สถาบันการเมืองการปกครองที่มีข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำบางส่วนผู้มีหน้าที่หลักในการบริหารและวางนโยบายการบริหารประเทศชาติแต่กลับนิยมในระบบอุปถัมภ์และขาดสัมมาวาจาและไม่เว้นจากอภินันทนาการอันนำไปสู่การคอร์รัปชัน ส่วนสถาบันการศึกษาบางส่วนยึดหลักการดำเนินงานภายใต้ปรัชญาการมุ่งผลิตทรัพยากรมนุษย์เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบอุตสาหกรรมและธุรกิจจนละเลยความคิดในการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงอิสรภาพอันเป็นแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ ครู-อาจารย์บางส่วนที่ขาดกัลยาณมิตรธรรมและยังไม่เป็นปรโตโมหะที่ดีของผู้เรียน อาจทำให้ผู้เรียนที่มีความอ่อนแอทางโยนิโสมนสิการถูกกล่อมให้ซึมซับรับเอามิชฌาภิรัฐเข้าไปในจิตใจ สถาบันเศรษฐกิจที่มีสมาชิกส่วนหนึ่งซึ่งละเลยจริยธรรมทางธุรกิจ ปลอ่ยให้ความโลภเข้าครอบงำจนนำไปสู่การสูญเสียหิริ-โอตตปปะอันเป็นเหตุให้เกิดสภาวะวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเวลาที่ผ่านมา สถาบันศาสนาที่ถือเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยาของบุคคลในสังคมเองก็ยังมีพระสงฆ์ส่วนหนึ่งที่มีความประมาทและขาดสำนึวจนตกเป็นทาสทุนนิยมและวัตถุนิยมเป็นเหตุให้ห่างเหินจากจุดหมายปลายทางที่เป็นโลกุตระธรรม สถาบันสื่อมวลชนที่ปราศจากสัมมาวาจาในการทำหน้าที่และมักจะนำความโลภไปผสมกับระบบทุนนิยม-บริโภคนิยม-วัตถุนิยมเพื่อกระตุ้นและกระพือค้นหาของผู้บริโภคเปิดทางให้มีมิชฌาภิรัฐเข้าครอบงำภายใต้จุดหมายของชีวิตที่ว่า “เสพมากที่สุด สุขมากที่สุด” และท้ายที่สุดคือสถาบันที่เปรียบเสมือนรากฐานของสังคมนั้นคือ สถาบันครอบครัวที่พ่อ-แม่ผู้ซึ่งควรจะเป็นพรหมของลูกกลับไม่ได้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรอย่างสมบูรณ์อันเนื่องมาจากเหตุผลและความจำเป็นต่างๆ ทางเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ความเชื่อมั่นแนบภายในครอบครัวถูกแทนที่ด้วยเงินและวัตถุ การอบรมสั่งสอนถูกถ่ายโอนไปให้สถาบันการศึกษาและสถาบันสื่อมวลชนที่ยังไม่ถือว่าเป็นปรโตโมหะที่ดี ดังนั้นรากฐานที่รองรับโครงสร้างทางศีลธรรมของสังคมไทยที่ยังไม่มั่นคงเมื่อผสานเข้ากับความจริงของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วยแล้ว ความสั่นคลอนทางศีลธรรมและวัฒนธรรมไทยจึงเกิดได้รวดเร็วขึ้น รูปธรรมที่เป็นผลลัพธ์ของปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนในรูปแบบของปัญหาต่างๆ ในปัจจุบัน ได้แก่ ปัญหาด้านความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาเด็กเร่ร่อน ปัญหาการคอร์รัปชัน ปัญหาการแพร่ระบาดของสารเสพติด ปัญหาการขายบริการทางเพศและการละเมิดทางเพศ ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมในการบริโภค ปัญหาจริยธรรมเชิงวิชาชีพ และปัญหาอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งครีศักร วัลลิโภดม (2537 : 55, 59) กล่าวว่า “ไม่มียุคใดในประวัติศาสตร์ไทยที่ผ่านมาจะวิกฤตเท่ากับยุคที่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีครอบงำประเทศไทยอยู่ในขณะนี้ และเรียกสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นการฆ่าตัวเองทางวัฒนธรรม (Cultural Suicide) นั่นเอง” ซึ่งปัญหาดังที่กล่าวมาข้างต้นมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นและกลายเป็นความเปลี่ยนแปลงทางระบบคิดของบุคคล ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทเตือนไว้ว่า (2532 : 60)

“...ความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งที่นำวิกฤตก็คือ ทุกวันนี้ความคิดอ่านและความประพฤติหลาย ๆ อย่าง ซึ่งแต่ก่อนถือว่าเป็นความชั่ว ความผิด ได้กลายเป็นสิ่งที่คนในสังคมยอมรับแล้วพากันประพฤติปฏิบัติโดยไม่รู้สึกสะอิดสะเอียน จนทำให้เกิดปัญหาและทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนมีดมนลงไป ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นหน้าที่ของชาวพุทธจะต้องร่วมกันแก้ไขปัญหานี้อย่างจริงจัง แต่ละท่านแต่ละฝ่าย ต้องยึดหลักการให้มันคงที่จะไม่ทำสิ่งใดที่ชั่วที่เสื่อม ต้องกล้าและบากบั่น ที่จะทำแต่สิ่งที่เป็นความดี เป็นความถูกต้องและเป็นธรรม เพื่อให้ผลความประพฤติดี ปฏิบัติชอบบังเกิดเพิ่มพูนขึ้นและคำจูน ส่วนรวมไว้มิให้เสื่อมทรุดลง หากให้กลับฟื้นคืนดีขึ้นได้เป็นลำดับ...”

เราจะพบว่าสิ่งเหล่านี้เป็นทุกขสัจจ์ที่เป็นกฎแห่งกรรมร่วมของสังคมอันเนื่องมาจากทุกขสมุทัยที่สำคัญคือการมีมิจฉาทิฐิในการมองจุดมุ่งหมายหรือบรรทัดฐานแห่งชีวิตมนุษย์ของปัจเจกบุคคลซึ่งนำไปสู่ความล้มเหลวในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในบุคคล ระหว่างบุคคลกับสังคมและธรรมชาติ แต่ไม่ว่าจะกล่าวถึงตัวแปรสาเหตุมากมาย เพียงใดก็ตาม สิ่งที่เป็นปฐมเหตุที่สำคัญที่สุดของการล่มสลายทางจริยธรรมที่แท้จริงอยู่ที่ “ระบบการคิดหรือภูมิปัญญาของบุคคล” ในสังคมซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษา โดยเฉพาะกระบวนการสร้างปัญญาในการศึกษาระดับอุดมศึกษาเพราะสิ่งใดก็ตามจะเกิดขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดก็โดยมีปัญญาเป็นตัวนำ ดังที่สมน อมรวิวัฒน์ (2535 : 92-93) ได้กล่าวไว้ว่า “ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจและวิถีดำรงชีวิตของคนในสังคมทุกวันนี้เกิดจากการที่เราขาดการศึกษาอย่างถูกต้อง การศึกษาที่จะฝึกอบรมตนให้รู้จักคิด พิจารณาตัดสิน และคัดเลือกสาระอันเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมโดยใช้ปัญญาและสติเป็นเครื่องควบคุม” เช่นเดียวกับประเวศ วะสี (2537 : 14-22) ที่วิจารณ์ระบบการศึกษาไทยว่าเป็นระบบการศึกษาที่ไร้ปัญญา แม้จะมีโครงสร้างทางการศึกษามากมาย แต่ครูสอนไปเรื่อย ๆ โดยไม่มีปัญญา เป็นสภาพที่ไร้ปัญญา เราจึงไม่มีคำตอบสำหรับวิกฤติการณ์ทางสังคม ศีลธรรม จิตวิญญาณและสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใดเลย เพราะมหาวิทยาลัยมีปัญญาไม่พอ และไม่สามารถสร้างปัญญาให้พอที่จะทำให้สังคมเผชิญกับวิกฤติการณ์ได้ กล่าวคือมหาวิทยาลัยมีวิกฤติการณ์ทางปัญญา (academic crisis) ความคิดเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับ วงกต จันทพานิช (2536 : 101-104) ที่มองว่า มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งสร้างภูมิปัญญาของคนไทย แต่ตลอดระยะเวลา 70 กว่าปีที่ผ่านมาวิทยาลัยไม่อาจบรรลุภารกิจนี้ได้แต่ประการใด มหาวิทยาลัยไทยเป็นเพียงแค่วิทยาลัยที่ผลิตบัณฑิตที่เชื่อว่ามีปัญญาซึ่งผลิตนักวิชาชีพ และ นักเทคนิค ออกไปรุ่นแล้วรุ่นเล่า แต่แทบมิได้ผลิต “ปัญญาชน” ออกไปแม้แต่คนเดียว เราจึงมีนักวิชาชีพจำนวนมากที่เดินเข้าสู่ตลาดแรงงาน เป็นนักธุรกิจของภาคเอกชน และเป็นข้าราชการหรือขุนนางนักวิชาการของภาครัฐและตลาดแรงงานนี้ก็เป็นตลาดแรงงานที่ได้ถูกรอรับไว้แล้วด้วยระบบทุนนิยมโลก ดังนั้นการทำงานของบัณฑิตที่จบจากโรงเรียนวิชาชีพต่าง ๆ ที่ใช้ชื่อมหาวิทยาลัย ก็คือการทำงานเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมโลกเป็นหลัก ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมไทย ผลก็คือบัณฑิตไทยแทบจะไม่ได้มีส่วนในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาระบบทุนนิยมไทยแต่ประการใด แต่กลับมีส่วนในการนำระบบทุนนิยมไทยไปพึ่งพิงระบบทุนนิยมโลกมากขึ้นทุกขณะและขาดความเป็นตัวของตัวเองโดยไม่รู้ตัวหรือโดยขาดจิตสำนึก เนื่องจากตนเองถูกอบรมบ่มเพาะให้เป็นเพียงแค่นักวิชาชีพ ไม่ใช่ปัญญาชนหรือคนที่คิดเป็น ในแง่นี้ เสน่ห์ จามริก (2538 : 128) ได้ให้ความเห็นว่า “ระบบการสอนในมหาวิทยาลัยทั้งหมดเวลานี้มุ่งเพื่อไปหางานมากขึ้น ระบบมหาวิทยาลัยเป็นระบบอาชีพมากขึ้น โลกนี้ต้องมีคนแบ่งงานกันทำ อาชีพะมีประโยชน์ในแง่ของการนำสิ่งที่เรียนมาประยุกต์ปฏิบัติให้เกิดผลในชีวิตการทำงานมากขึ้น แต่ว่าจะต้องมีระบบอุดมศึกษาที่

คนใช้ความคิดเป็นตรวจสอบระบบที่เป็นอยู่และแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ ให้มากขึ้น ระบบอุดมศึกษาปัจจุบันนี้ การสร้างสรรค์เชิงวิชาการก็หมดไปเรื่อย ๆ จนน่าเป็นห่วง” เช่นเดียวกับความคิดเห็นของ เอกวิทย์ ณ.ถาวร (2536 : 10-12) ที่เห็นว่า การเรียนในระดับอุดมศึกษาค่อนมาทางการสอนวิชาชีพนอกจากจะสอนให้เข้าถึง ความรู้ความจริง ความดี ความงามของชีวิตและสรรพสิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้การศึกษาก็ไม่ได้ช่วยให้คนมีดุลยภาพ ภายในจิตใจและมีความพร้อมที่จะเข้าใจโลก เข้าใจชีวิต ตลอดจนแก้ปัญหาได้อย่างคนที่มีสติปัญญาแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจริญทางจิตใจถูกละเลยมากขึ้นในระดับการศึกษาที่สูงขึ้น เรากำลังเรียนในสิ่งที่ ล้าสมัย และเราเสียเวลากับการเรียนในชั้นเรียนโดยให้ความสำคัญกับการเรียนนอกตำราหรือนอกชั้นเรียน น้อยเต็มที่ ทั้ง ๆ ที่โลกนอกห้องเรียนเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารและเราไม่ได้เน้นระเบียบวิธีในการแสวงหา ความรู้มากนัก เราเน้นแต่เนื้อหาซึ่งก็ล้าสมัยโดยรวดเร็ว ส่วนเจตนา นาควัชระ (2532 : 658) ได้ตั้งข้อสังเกต เกี่ยวกับการเรียนในระดับอุดมศึกษาว่า “อุดมศึกษาเป็นความคาดหวังของสังคม แต่ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นคือ นับตั้งแต่อุดมศึกษาถูกกำเนิดและพัฒนาตนเองมาร่วมก่อนทศวรรษแล้วนั้น ผลผลิตของอุดมศึกษาได้ไปมี บทบาทในการปรับสังคมไทยให้เป็นสังคมอารยะเพียงใด ซึ่งในแง่หนึ่งอาจจะเห็นว่าอุดมศึกษาได้ผลิต กำลังคนที่มีคุณภาพอันเป็นตัวจักรสำคัญในการทำประเทศให้ทันสมัย ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นสมาชิก ของประชาคมนานาชาติได้อย่างเต็มภาคภูมิ แต่ในอีกแง่หนึ่งก็มีผู้ตั้งข้อสงสัยว่าความเจริญก้าวหน้า ที่กล่าวถึงนั้นเป็นเรื่องของวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่ บัณฑิตของเราอาจจะได้เข้าไปมีบทบาทอย่างเต็มที่ในการ สร้างความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์ให้แก่ชนกลุ่มน้อย รวมทั้งสร้างความมั่นคงเท่าที่จะพึงมีพึงได้ให้แก่ตนเอง โดยมีได้คำนึงถึงชีวิตความเป็นอยู่อันต่ำต้อยของเพื่อนร่วมชาติอีกเป็นจำนวนมาก ประเด็นดังกล่าวเป็นข้อ กล่าวหาที่ฉกรรจ์ เพราะเท่ากับเป็นการบ่งชี้ไปที่จุดอ่อนของสังคมไทยซึ่งยังมีอาจเรียกได้ว่าเป็นสังคมอารยะ และที่ยังคงสภาพเป็นเช่นนั้นก็เพราะบัณฑิตของเรามีส่วนในการช่วยคงสภาพดังกล่าวไว้ ถ้ามิได้กระทำไปโดย จงใจก็คงจะกระทำไปด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา คือเป็นแค่บัณฑิตที่มีวุฒิบัตรคิดมีมาหนึ่งแผ่นหรือหลาย แผ่น หาได้เป็นศิษย์ที่แท้จริงไม่” ซึ่งพิสิทธิ์ สารวิจิตร (2539 : 290-291) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า แม้จะมีผู้จบ การศึกษาระดับต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก แต่คุณภาพของคนในสังคมในด้านคุณธรรมและ จริยธรรมมักจะถูกละเลย เพราะมีการแข่งขันกันทางด้านวิชาการและเทคโนโลยี ทำให้สันติสุขในสังคม หน่วยงาน และองค์กร ลดน้อยลง มีคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น การเกื้อกูลกันน้อยลง คุณภาพทางด้านจิตใจของมนุษย์ต่ำลงไปทุกที่ทั้ง ๆ ที่มีสถานศึกษาเป็นจำนวนมากในสังคม เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะวิธีการจัดการศึกษาซึ่งทำอยู่ ไม่ได้ ส่งเสริมให้มนุษย์พัฒนาด้านตนเองอย่างสมบูรณ์ คือมีการพัฒนาด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์ และทางกายเพียง ด้านใดด้านหนึ่ง นอกจากนี้แล้วยังละเลยการสร้างสำนึกในคุณค่าชีวิต คุณความดี และจริยธรรม ด้วย เหตุนี้ผลการศึกษาที่ตามมาจึงไม่สมดุล ไม่สามารถจะสร้างชีวิตและสังคมให้สงบสุขร่มเย็นได้ ผู้ที่เรียนสูงบาง คน ยิ่งเรียนยิ่งเห็นแก่ตัว มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ตอบแทนมากขึ้นแทนที่จะช่วยเหลือเกื้อหนุนคนอื่น ๆ กลับ ยิ่งเรียกร้องสิทธิและผลตอบแทนเป็นทวีคูณ ในแง่นี้ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2544 : 3-54) ได้สรุปภายใต้กรอบของ พุทธศาสนาว่า สภาพของความล้มเหลวในระบบการศึกษาในปัจจุบัน คือสภาพของทุกข์สัจจ โดยสมุทัยหรือ เหตุแห่งทุกข์เกิดจากโลก (ระบบทุนนิยมและการนับถือเงินตรา) โกรธ (การยึดถือว่าอำนาจคือความ ประเสริฐ) หลง (การหลงว่าวิทยาศาสตร์กระแสหลักและวิทยาการอย่างใหม่คือคำตอบสำหรับมนุษยชาติ) เพราะการศึกษาระแสหลักคิดได้แต่ในทางหัวสมอง โดยไม่อาจโยงสึลสิกขามาหาจิตสิกขาได้ ไม่อาจอบรม สั่งสอนได้ในทางจริยศึกษา พุทธิศึกษาที่ปราศจากคุณความดีกำกับจึงให้โทษได้ใหญ่หลวงนัก เช่นเดียวกับ เพ็ญศิริ จิระเดชากุล (2539 : 38) ที่วิพากษ์ว่า “การศึกษาที่ไม่ได้ทำหน้าที่การศึกษาที่แท้จริง คือความเป็น มนุษย์เพื่ออยู่ร่วมกันในสังคมและธรรมชาติแวดล้อม จึงทำให้ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ขาดหายไปเหลือ

สภาพเป็นเพียง “เครื่องมือ” หรือ “กำลัง” หรือ “ทรัพยากร” ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ เมื่อมนุษย์ถูกลดศักดิ์ศรีเช่นนี้ มนุษย์จึงอาจทำทุกอย่างได้แม้แต่สิ่งที่ผิดจริยธรรม หรือทำลายล้างสังคม สิ่งแวดล้อม เพียงเพื่อให้ได้ประโยชน์ของตนในเชิงวัตถุ การศึกษาแผนใหม่จึงเป็นอีกส่วนหนึ่งของรากเหง้าแห่งปัญหาจริยธรรมในสังคมไทย” ซึ่งจะเห็นได้ว่าการศึกษาคือทั้งตัวก่อปัญหาและตัวแก้ปัญหานั้นเหมือนกัน โดยที่ปัญหาทางจริยศาสตร์ทั้งหลายล้วนเกิดจากภาวะไร้การศึกษา ดังนั้นแนวทางการแก้ปัญหาก็ต้องอาศัยบัณฑิต หรือผู้ใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตมาแก้ไขและป้องกันปัญหา ซึ่งการสร้างปัญญาให้เกิดแก่บุคคลนั้นก็ไม่ได้ โดยระบบการให้การศึกษาที่ถูกต่อนั่นเอง ดังพระบรมราโชวาท ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ว่า

“...งานด้านการศึกษาเป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาติเพราะความเจริญและความเสื่อมของชาติ ขึ้นอยู่กับการศึกษาของพลเมืองเป็นข้อใหญ่ ตามข้อเท็จจริงที่ทราบกันดีแล้วระยะนี้บ้านเมืองของเราพลเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งมีสัญญาณบางอย่างเกิดขึ้นด้วยว่า พลเมืองของเราบางส่วนเสื่อมทรามลงไปในความประพฤติดูและจิตใจ ซึ่งเป็นอาการที่น่าวิตกว่า ถ้าหากยังคงเป็นอยู่ต่อไป เราอาจเอาตัวไม่รอด ปรากฏการณ์เช่นนี้ นอกจากเหตุอื่นแล้ว ต้องมีเหตุมาจากการจัดการศึกษา ด้วยอย่างแน่นอน จึงพูดได้เต็มปากแล้วว่า เราจะต้องจัดงานด้านการศึกษาให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น และผู้มีหน้าที่ทางด้านนี้ทุกฝ่าย ทุกระดับ ทุกคนจะต้องทำงานกันจริง ๆ ให้นักแน่นขึ้นอีกมาก ๆ...”

การศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นคนดี พลเมืองดี และเพื่อพัฒนาปัญญาให้บรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิตที่ดำรง ด้วยเหตุนี้การศึกษาจึงเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเครื่องมือสำหรับพัฒนาบุคคล สังคม ประเทศชาติ และโดยเหตุที่สถาบันอุดมศึกษาคือสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในอันที่จะส่งเสริมและเกื้อหนุนต่อการพัฒนาประเทศ เพราะสถาบันอุดมศึกษาเป็นแหล่งผลิตกำลังคนระดับสูง เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้า วิจัย เพื่อสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ วิทยาการ และเทคโนโลยี นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งให้บริการทางวิชาการแก่สังคม เพื่อพัฒนาทักษะ คุณภาพชีวิต และเพื่อลดต้นทุนในการผลิตและบริการภายในประเทศ อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญที่จะช่วยทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม อันจะนำมาซึ่งความเป็นเอกลักษณ์ไทยและความสมดุลในการพัฒนา ความสำคัญดังกล่าวปรากฏชัดดังพระบรมราโชวาทในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันศุกร์ ที่ 14 มิถุนายน 2515 ที่ว่า (2539 : 109)

“การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยเป็นปัจจัยสำคัญที่เปิดทางให้ทุกคนสามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ความชำนาญ ในวิทยาการอันกว้างขวางลึกซึ้ง ซึ่งจะนำมาสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นความเจริญ ให้แก่ตนเองและสังคมได้โดยไม่มีเขตจำกัด ดังนั้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษานี้จึงนับเป็นคนสำคัญ เป็นความหวังของประเทศชาติที่จะเป็นต้นคิดและผู้นำ นำพางานของชาติทุกสาขา และนำพาประชาชนทุกเหล่าทุกคน ให้ก้าวหน้าสู่ความเจริญ ความเป็นอิสระและความผาสุกมั่นคง”

แต่อย่างไรก็ตามเราจะพบว่า การศึกษาจะต้องปลูกฝังให้เกิดคุณลักษณะที่พึงประสงค์สองส่วนควบคู่กันไปคือ ความรู้และคุณธรรม ดังปรากฏชัดในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ด้านการศึกษาหลายแห่งด้วยกัน ดังนี้

“...การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือการศึกษาด้านวิทยาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญมีปกติละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วนเพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่างให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยผลประโยชน์ที่พึงประสงค์...”

(พระราชทานไว้ ณ. สถาบันไทยศึกษาและฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2531)

“...การที่จะอบรมสนับสนุนอนุชน ให้ได้ผลตามความมุ่งหมายของการศึกษานั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าการฝึกฝน และปลูกฝังความรู้จักเหตุผล ความรู้จักผิดชอบชั่วดี เป็นสิ่งจำเป็นไม่น้อยกว่าวิชาการ เพราะการรู้จักพิจารณาให้เห็นเหตุเห็นผล ให้รู้จักจำแนกสิ่งผิดชอบชั่วดีได้กระจ่างแจ้ง ย่อมทำให้มองบุคคล มองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกลงไปจนเห็นความจริงในบุคคลและในสิ่งนั้นๆ เมื่อได้มองเห็นความจริงแล้วก็สามารถใช้ความรู้และวิชาการ ปฏิบัติงานทุกอย่างได้ดีและถูกต้องยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่นได้มาก บัณฑิตจึงควรต้องฝึกหัดตนให้รู้จักคิดพิจารณา ให้ชัดเจนแคล่วคล่องพร้อมกับส่งเสริมฝึกฝนศิษย์ให้ได้ลักษณะนิสัยเช่นนี้ติดตัวต่อไปด้วย...”

(พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยวิชาการศึกษา

ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา ถนนประสานมิตร วันอังคารที่ 30 พฤศจิกายน 2514)

“...คนเราจะแสวงหาแต่วิชาการฝ่ายเดียวไม่ได้ ผู้มีวิชาการจำเป็นต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญได้ คุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ที่สำคัญได้แก่ ความรู้จักผิดชอบชั่วดี ความละอายชั่วกลัวบาป ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น ความไม่มั่งง่าย หยาบคาย กับอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญเป็นพิเศษ คือความขยันหมั่นเพียร พยายาม ฝึกหัดประกอบการทำงานทุกอย่างด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ละเลย ไม่ทอดทิ้ง คุณสมบัติเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ ที่จะทำให้การศึกษาสมบูรณ์เป็นประโยชน์จริง ...ขอให้ท่านทั้งหลายเอาใจใส่ศึกษาในความจริงข้อนี้ และถือเอาเป็นหน้าที่ที่จะต้องพยายามทำให้ถูกต้องครบถ้วน โดยจดจำรำลึกไว้เสมอตลอดเวลาว่า คนชั่ว คนคร้าน คนหยาบ คนไม่มีอายนั้น ถึงจะมีความรู้ท่วมท้นเท่าใด ก็ไม่มีประโยชน์ เพราะสร้างสรรค์อะไรไม่ได้ ได้แต่ทำลายอย่างเดียว...”

(พระบรมราโชวาท ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ณ สวนอัมพร วันศุกร์ที่ 22 มิถุนายน 2522)

จากพระบรมราชาวาทดังกล่าวข้างต้นเห็นได้ชัดเจนว่า การศึกษาไม่อาจจะแยกออกจากจริยธรรม ได้ดังที่ เจตนา นาควัชระ (2532 : 580) ได้สรุปว่า การศึกษาที่เพิงยกย่องคือการการศึกษาที่ทำให้คนยึดมั่นใน หลักการและจริยธรรมมากกว่าที่จะแสวงหาความก้าวหน้าหรือความสำเร็จในทางโลก และบุญคง หันจาง สิทธิ (2540 : 113) มีความคิดเห็นเพิ่มเติมว่าปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันสามารถแก้ไขหรือบรรเทาเบา บางลงได้ด้วยศาสนา ทั้งนี้เพราะปัญหาต่างๆ เกิดจากการกระทำของมนุษย์ การแก้ปัญหาก็ต้องแก้ที่ตัว มนุษย์ มนุษย์จะต้องมีคุณภาพคือ มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรมทางศาสนาควบคู่ด้วย หากมี ความรู้ความสามารถ แต่ขาดคุณธรรมทางศาสนาก็เปรียบเสมือนรถยนต์ที่มีแต่เครื่องยนต์แต่ไม่มีพวงมาลัย ซึ่งพร้อมที่จะคว่ำหรือทำอันตรายแก่มนุษย์และสังคมได้ทุกเมื่อ เช่นเดียวกับท่านพุทธทาสภิกขุ (2530 : 65- 66) ได้เน้นความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรมไว้อย่างน่าสนใจว่า “โลกไม่มีสันติสุขเพราะขาดหลักธรรม โลก ทั้งปวงไม่มีสันติภาพ ไม่มีสันติสุข เนื่องมาจากมนุษย์ไม่เป็นมนุษย์...ฉะนั้นจะให้เรียนอะไรกันอย่างไร เก่งกล้าสามารถเท่าใด ก็ไม่ทำให้โลกนี้มีสันติภาพได้วันเสียแต่ว่าผู้จัดการศึกษาในโลกนี้เขาจัดการศึกษาให้ สมบูรณ์แบบขึ้นมามีอีกครั้งหนึ่ง คือให้เรียนหนังสือ ให้เรียนอาชีพ และให้เรียนหลักธรรมะ”

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะรุนแรงขึ้นและ หากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องก็อาจทำให้สังคมไม่สามารถจัดการกับความยุ่งเหยิง ไร้ระเบียบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นหน้าที่ของสถาบันทางสังคมทุกสถาบันโดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษา ที่จะต้องร่วมรับผิดชอบ แก้ไข ปรับปรุง และป้องกันปัญหาด้วยปัญญาที่มีอยู่เพื่อร่วมกันสร้างสังคมที่ดี โดย สังคมที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนาคือ สังคมที่แต่ละคนเป็นคนดีหรือเป็นพุทธชนนั่นเอง การเป็นคนดี หมายความว่าดีออกมาจากภายในตัวเอง เพราะหากแต่ละคนพัฒนาตนเองออกมาจากภายในให้ดีขึ้น สังคมก็ จะดีขึ้นเอง และเนื่องจากพระพุทธศาสนาเน้นที่ตัวบุคคลมากกว่าระบบ ดังนั้นความดีจากภายในจึงหมายถึง อิสระภาพที่เกิดจากการจัดการกับอกุศลธรรมและการจัดระเบียบภายในตัวมนุษย์เอง โดยบุคคลที่พัฒนาแล้ว ย่อมจะมีความสามารถในการจัดระเบียบให้กับแรงขับเคลื่อนที่ยุ่งเหยิงภายในตัวเองมากกว่าการถูกบังคับโดย กฎเกณฑ์ต่างๆ จากภายนอก สังคมในอุดมคติของพุทธศาสนาจึงไม่จำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์หรือระเบียบบังคับ เพราะแต่ละคนสามารถจัดระเบียบภายในตนเองได้อยู่แล้ว นั่นคือแต่ละคนต่างเลือกดำเนินชีวิตในแนวทางที่ ประเสริฐหรือมีจริยธรรมได้จากภายในตนเอง แต่การที่จะดำเนินชีวิตที่ประเสริฐได้จำเป็นต้องอาศัย กระบวนการทางการศึกษามาช่วยในการฝึกฝนและสั่งสอน ด้วยเหตุนี้สถาบันการศึกษาจึงมีความสำคัญใน ฐานะที่เป็นแหล่งปลูกฝังและพัฒนาจริยธรรมของปัจเจกชนในสังคมอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือจากสถาบันศาสนา โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาจึงไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบนี้ได้ เนื่องจากสังคมโดยทั่วไปตั้งความ คาดหวังไว้อย่างสูงกับประชาคมอุดมศึกษาว่าจะเป็นแหล่งสร้างสัมมาปัญญาให้แก่สังคม และเป็นแหล่งรวมของ ผู้นำทางปัญญาที่จะผลิตผู้นำเพื่อขับเคลื่อนสังคมในอนาคตให้ดำเนินไปในทิศทางของสังคมอุดมธรรม ดังนั้น หน้าที่หลักของสถาบันอุดมศึกษา จึงเป็นการช่วยชี้แนะแนวทางให้ผู้เรียนสามารถใช้ปัญญาไปดำเนินชีวิต ของตนเองได้ สถาบันอุดมศึกษาจึงจะสร้างผลผลิตที่เรียกได้ว่าเป็นบัณฑิตที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาได้นั่นเอง

จากประเด็นที่เป็นข้อวิพากษ์บทบาทของอุดมศึกษาที่มีต่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมผนวกกับ ความคาดหวังของสังคมที่มีต่อบทบาทและหน้าที่ของอุดมศึกษาที่ควรจะเป็นนั้น ได้นำมาสู่ความสนใจของ ผู้วิจัยในการศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรีโดยยึดความหมายของโครงสร้าง ทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา เพราะนักศึกษาส่วนมากเติบโตและดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้บริบทของ ความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติตนในกรอบของวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลค่อนข้างสูงจาก พระพุทธศาสนา การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการตรวจสอบในเชิงประจักษ์ว่าปรากฏการณ์เชิงจริยธรรมที่เกิดขึ้น

ในปัจจุบันนี้แท้จริงแล้วเป็นอย่างไร และเพื่อความชัดเจนในการศึกษาข้อมูลปัญหาด้านจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ผู้วิจัยจำเป็นต้องศึกษาข้อมูลในลักษณะของสถานะที่เป็นจริงโดยอาศัยการสร้างตัวแบบเชิงอุดมคติของโครงสร้างทางจริยธรรมขึ้นมาเพื่อตรวจสอบว่านักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษามีการเปลี่ยนแปลงทางจริยธรรมไปในทิศทางใด และวินิจฉัยว่าปัจจัยใดเป็นปัจจัยสาเหตุหลักอันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี

ปัญหาการวิจัย

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น นำไปสู่ประเด็นปัญหาของการวิจัยที่น่าสนใจ 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างทางจริยธรรมที่สร้างขึ้นตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มีความถูกต้องและเหมาะสมเพียงใดในบริบทของความซับซ้อนทางสังคมไทย
2. โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด ตั้งแต่เข้าเรียนชั้นปีที่ 1 จนถึงปีการศึกษาสุดท้ายของหลักสูตรระดับปริญญาตรี
3. โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีแตกต่างกันอย่างไรเมื่อทำการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มนักศึกษาที่อยู่ในบริบทแวดล้อมต่างๆ กัน
4. รูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมีลักษณะอย่างไร เริ่มตั้งแต่เข้าเรียนชั้นปีที่ 1 จนถึงปีการศึกษาสุดท้ายของหลักสูตรระดับปริญญาตรี

ความมุ่งหมายของการวิจัย

จากประเด็นปัญหาของการวิจัยดังกล่าว นำไปสู่การกำหนดความมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี
3. เพื่อเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ
4. เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

ความสำคัญของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมในแนวทางพฤติกรรมศาสตร์บนรากฐานของแนวคิดเชิงปฏิฐานนิยม (Positivism) โดยใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณเป็นเครื่องมือในการค้นหาความจริงของปรากฏการณ์ทางจริยธรรมของนักศึกษาที่ดำเนินไป ผลที่ได้สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติได้ดังต่อไปนี้

1. ผลจากการวิเคราะห์โมเดลการวัด (Measurement Model) ในการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบกระบวนการลดรูปแนวคิดต่าง ๆ ของจริยธรรมที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้เข้าสู่ความเป็นรูปธรรมที่สามารถวัดได้ เมื่อผ่านการตรวจสอบคุณภาพของการวัดในเชิงประจักษ์แล้วทำให้ทราบถึงคุณภาพของการวัดตัวแปรที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา อันจะเป็นแนวทางให้ผู้สนใจประเด็นดังกล่าวได้นำไปปรับปรุงโมเดลการวัดให้มีประสิทธิภาพต่อไป

2. ผลจากการวิเคราะห์โมเดลโครงสร้าง (Structural Model) ในการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบแบบแผนของโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรแฝงภายในโมเดลว่ามีการส่งอิทธิพลต่อกันมากน้อยเพียงใด ในทิศทางใด นอกจากนี้ยังทำให้ทราบค่าประมาณของผลกระทบระหว่างตัวแปรแฝงภายในโมเดลว่าตัวแปรแฝงที่เป็นสาเหตุมีผลกระทบรวมต่อตัวแปรแฝงที่เป็นผลมากน้อยเท่าใด และผลกระทบรวมดังกล่าวแยกเป็นผลกระทบทางตรงและทางอ้อมมากน้อยเท่าใด ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนนโยบายในการจัดกระทำกับตัวแปรที่สำคัญได้อย่างตรงประเด็นและมีประสิทธิภาพ เนื่องจากการดำเนินการพัฒนาตัวแปรแฝงเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นตัวแปรที่เกิดขึ้นก่อน (Antecedent Variable) เพียงตัวแปรเดียวก็จะทำให้ตัวแปรแฝงอื่นๆ ภายในโมเดลที่เป็นตัวแปรผลที่ตามมา (Consequence Variables) มีการพัฒนาตามกันขึ้นมาด้วย

3. ผลที่ได้จากการกระบวนการวิเคราะห์คุณภาพของโมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้างที่ผ่านการปรับปรุงแล้ว จะนำไปสู่การตรวจสอบอิทธิพลหลักของสถาบันอุดมศึกษาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา โดยทำให้ทราบว่าในระยะเวลา 4 ปีที่นักศึกษาเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น โครงสร้างทางจริยธรรมภายในตัวนักศึกษามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เพิ่มขึ้นหรือลดลงในด้านใดบ้าง เพื่อให้ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเรียนการสอนและการพัฒนานักศึกษาได้ใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจวางแผนทางและสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนานักศึกษาให้ดำเนินไปตามเป้าหมายที่พึงประสงค์เพื่อที่สถาบันจะได้ผลิตบัณฑิตที่เปี่ยมคุณภาพออกไปเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไทยให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ต่อไปในอนาคตอย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคม

4. ผลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษาเมื่อจำแนกตามสถานภาพที่แตกต่างกันตามการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ เช่น สถานภาพของการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา สถานภาพการเป็นนักศึกษาในสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ และสถานภาพของการเป็นเพศชายและเพศหญิง จะทำให้ได้ข้อมูลที่สำคัญในการทำความเข้าใจว่าภายใต้สถานภาพของการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ นั้น สถานภาพใดที่เหมาะสมและเอื้อต่อการพัฒนาโครงสร้างทางจริยธรรมสูงที่สุด และสถานภาพใดที่โครงสร้างทางจริยธรรมในตัวนักศึกษาควรได้รับการปรับปรุง และเน้นการปรับปรุงและพัฒนาในองค์ประกอบด้านใดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

5. ผลที่ได้จากการตรวจสอบอิทธิพลและผลกระทบของปรโตโมะทั้งสามแหล่งได้แก่ พ่อแม่ ครู และเพื่อนที่มีต่อโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของนักศึกษา จะทำให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนักศึกษาทั้งพ่อแม่ ครู และเพื่อนได้ตระหนักรู้และเข้าใจว่าตนเองมีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษามากน้อยเพียงใด และอิทธิพลดังกล่าวมีเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใดตลอดระยะเวลาที่นักศึกษาเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัย เพื่อจะได้นำไปสู่การปรับปรุงบทบาทให้เป็นกลายณมิตรที่ดีเพื่อร่วมมือกันพัฒนาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาไปในแนวทางที่พึงประสงค์ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเอกชนทั่วประเทศไทย จำนวน 51 แห่งประจำปีการศึกษา 2544 ชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 รวมจำนวน 191,213 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเอกชนทั่วประเทศไทย จำนวน 12 แห่งประจำปีการศึกษา 2544 ชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 รวมจำนวน 1,449 คน

ตัวแปรที่ศึกษา

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่

1. ตัวแปรที่ได้จากการสร้างตัวแบบเชิงอุดมคติของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งเป็นตัวแปรที่เป็นภาวะสันนิษฐานแฝง (Latent Constructs) ที่ได้จากการลดรูปจากกระบวนการสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน (Conceptualization) ไปสู่ระดับการวัด (Measurement) ประกอบด้วย

1.1 ตัวแปรแฝงของโครงสร้างทางจริยธรรม (Latent Constructs) ประกอบด้วย

1.1.1 ปัญญาขั้น

1.1.1.1 สัมมาทิฐิ

1.1.1.2 สัมมาสังกัปปะ

1.1.2 ศีลขั้น

1.1.2.1 สัมมวาจา

1.1.2.2 สัมมากัมมันตะ

1.1.2.3 สัมมาอาชีวะ

1.1.3 สมาริขั้น

1.1.3.1 สัมมาวายามะ

1.1.3.2 สัมมาสติ

1.1.3.3 สัมมาสมาธิ

1.2 ตัวแปรแฝงเชิงสาเหตุ (Antecedent variables) ได้แก่ ตัวแปรในกลุ่มปรโตโมสะ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ประกอบด้วย

1.2.1 การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4

1.2.2 ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน

1.2.3 ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน

1.3 ตัวแปรแฝงผลลัพธ์ (Consequent variables) ได้แก่ ตัวแปรอิสรภาพ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 มิติ ได้แก่

1.3.1 อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม (อิสรภาพต่อธรรมชาติ)

1.3.2 อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ (อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์)

1.3.3 อธิบายภาพภายในแห่งชีวิตของตน (อธิบายภาพภายใน)

2. ตัวแปรจัดกลุ่มโปรไฟล์ แบ่งออกได้เป็น 4 ตัวแปร ได้แก่

2.1 เพศ (ชาย : หญิง)

2.2 การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (เป็น : เคยเป็น : ไม่เป็นสมาชิก)

2.3 สายวิชาที่ศึกษา (สายวิทยาศาสตร์ : สายสังคมศาสตร์)

2.4 ชั้นปีที่ศึกษา (ชั้นปีที่ 1 : ชั้นปีที่ 4)

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดคำนิยามศัพท์เฉพาะซึ่งเป็นคำนิยามเชิงทฤษฎีไว้ดังนี้

1. จริยธรรม หมายถึง หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องประสานกันระหว่างปัญญา ศีลและสมาธิ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งสัจธรรมด้านจิตินิยมและกรรมนิยามอันเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้ปัญญาและสมาธิเป็นบาทฐานรองรับเพื่อนำไปสู่เป้าหมายคืออิสรภาพในการดำรงชีวิต

2. โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา หมายถึง หลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพุทธศาสนาโดยดำเนินชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 เป็นการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาอันได้แก่ สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

3. มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง หมายถึง ระบบจริยธรรม ระบบความประพฤติปฏิบัติและหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่เที่ยงหรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ที่จะนำไปสู่ จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความสิ้นสุดปัญหา เป็นอยู่อย่างอิสระไร้ทุกข์

4. ธรรมชั้น 3 หมายถึง การจัดเรียงองค์ธรรมของมรรคมีองค์แปดลงในธรรมชั้นต่างๆ ได้แก่ ปัญญาชั้น (สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ) ศีลชั้น (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ) และสมาธิชั้น (สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ) ซึ่งมีการจัดลำดับความสัมพันธ์ขององค์ธรรมเริ่มต้นจากปัญญา ไปสู่ศีล และสมาธิ ตามลำดับ

5. สัมมา หมายถึง ความถูกต้องตามความเป็นจริงและนำไปสู่ภาวะไร้ทุกข์หรืออิสรภาพ

6. สัมมาทิฐิ หมายถึงความเห็น ความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความเป็นไปตามคลองธรรมและสอดคล้องกับหลักสัจธรรมที่ตรงตามความเป็นจริง

7. สัมมาสังกัปปะ หมายถึงความนึกคิด ตริตระอง ในทางที่ชอบ อันประกอบไปด้วยพรหมวิหาร 4 ได้แก่ ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา (อพยบาทสังกัปปิ) กรุณา (อวิหิงสาสังกัปปิ) มุทิตา (อพยบาทสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ) และอุเบกขา (เนกขัมมสังกัปปิ)

8. สัมมาวาจา หมายถึง การพูดจาถูกต้อง คำพูดถูกต้อง เป็นการพูดที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แต่ให้ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ประกอบด้วยการเว้นจากวจีทุจริต 4 ได้แก่ มุสาวาทา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) ผรุสวาท (พูดหยาบคาย) สัมผัปปาลา (พูดเพ้อเจ้อ) รวมถึงการเสริมสร้างวจีสุจริต 4 อย่างได้แก่ สัจวาจา (พูดคำจริง) สมัคคกรณวาจา (พูดคำสมานสามัคคี) สันทวาจา (พูดคำอ่อนหวานสุภาพ) และ อัตถสันทิตวาจา (พูดคำมีประโยชน์)

9. สัมมากรรมันตะ หมายถึง การกระทำที่เว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย 3 อย่าง ได้แก่ เว้นจากการทำลายชีวิตหรือการเบียดเบียนชีวิตอื่น เว้นจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของผู้อื่น และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม นอกจากจะละเว้นความประพฤติชั่วแล้วยังรวมถึงการเสริมสร้างกายสุจริต 3 ได้แก่การมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลและสงเคราะห์กันและกัน การเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน และการรู้จักยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ไม่ให้ผิดศีลธรรมอีกด้วย

10. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ด้วยอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนั้นคือสัมมาอาชีวะ จะต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดความดีแก่สังคม เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อน เป็นอาชีพที่สุจริต ไม่บันทอนทำลายสังคม เป็นอาชีพที่ดีต่อตนเอง คือเป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

11. สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ หรือความพยายามในทางที่ถูกต้อง ได้แก่ความเพียรป้องกันหรือเพียรระวังกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ความเพียรละหรือเพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป ความเพียรในการสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นมา และความเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป

12. สัมมาสติ หมายถึง ความไม่ประมาทในความดี ความไม่ประมาทในความชั่ว มีความรู้สึกตื่นตัวอยู่เสมอ คอยยับยั้งเตือนและคอยระมัดระวังตัวป้องกันไม่ให้ตกลงไปในทางชั่วหรือเสื่อม และคอยกระตุ้นเตือนตนเองในการทำความดีอย่างต่อเนื่อง

13. สัมมาสมาธิ หมายถึง สภาวะที่จิตตั้งมั่น แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน และปราศจากการรบกวนโดยนิวรณ์ 5 ได้แก่ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจจา

14. อิสฺรภาพ หมายถึง ความเป็นอิสระ ปลอดจากปัญหา ปราศจากทุกข์ ไม่มีสิ่งที่ครอบงำบีบคั้น หรือขัดข้อง เป็นไทแก่ตน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 3 มิติ ได้แก่ อิสฺรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม อิสฺรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ และอิสฺรภาพภายในแห่งชีวิตของตน

15. การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 หมายถึง การที่พ่อแม่ให้การอบรมเลี้ยงดูนักศึกษาโดยยึดหลักการแห่งความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

16. ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน หมายถึง ครู-อาจารย์ผู้สอนซึ่งมีความประพฤติอันประกอบด้วยคุณสมบัติของกัลยาณมิตรธรรม 7 ได้แก่ ปิโย (น่ารัก) ครุ (หนักแน่น น่าเคารพ) ภาวนีโย (น่าเจริญใจ) วตฺตา จ (รู้จักพูดให้ได้ผล) วจนฺทฺชโม (ทนต่อถ้อยคำ) คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา (แถลงเรื่องราวลึกซึ้งได้) และ โน จฏฺฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำในอวิชชา)

17. ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน หมายถึง ลักษณะของเพื่อนที่นักศึกษาคบหาสมาคม ซึ่งมีระดับคุณสมบัติของมิตรแท้ 4 ประเภท ได้แก่ มิตรอุปการะ (อุปการก์) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มิตรแนะนำประโยชน์ (อรรถกขาเย) และมิตรมีใจรัก (อนุกัมปปี)

18. นักศึกษาระดับอุดมศึกษา หมายถึง นักศึกษาที่กำลังศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยเอกชนในประเทศไทย

ข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัย

1. ภาวะสันนิษฐานแผ่ด้านปรโตโฆสะหรือปัจจัยภายนอกตัวบุคคลนั้นมีอยู่มากมายแตกต่างกันไปตามบริบทแวดล้อมบุคคลนั้น แต่ในการวิจัยครั้งนี้ได้คัดเลือกมาเพียง 3 ตัว ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ซึ่งอาจจะไม่

ครอบคลุมพรมแดนของปรโตโมสตามความหมายเดิมที่แท้ แต่ถือเป็นข้อตกลงเบื้องต้นของการวิจัยครั้งนี้ว่า จะได้ทำการศึกษาเพียง 3 ตัวแปรนี้เท่านั้น

2. ความแปรปรวนของภาวะสันนิษฐานแฝงด้านปัญญาขั้นที่ไม่สามารถอธิบายได้โดยปรโตโมส ทั้ง 3 ตัวนี้ถือว่าเป็นความแปรปรวนที่เกิดจากภาวะสันนิษฐานแฝงด้านโยนิโสมนสิการ

3. แม้ว่าการดำเนินชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 นั้นจะมีลักษณะเป็นองค์รวมและเป็นบูรณาการของ องค์ธรรมทั้ง 3 ด้านประสานสอดคล้องกันไปก็ตามแต่ในการวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาในลักษณะแยกออกจากกันได้

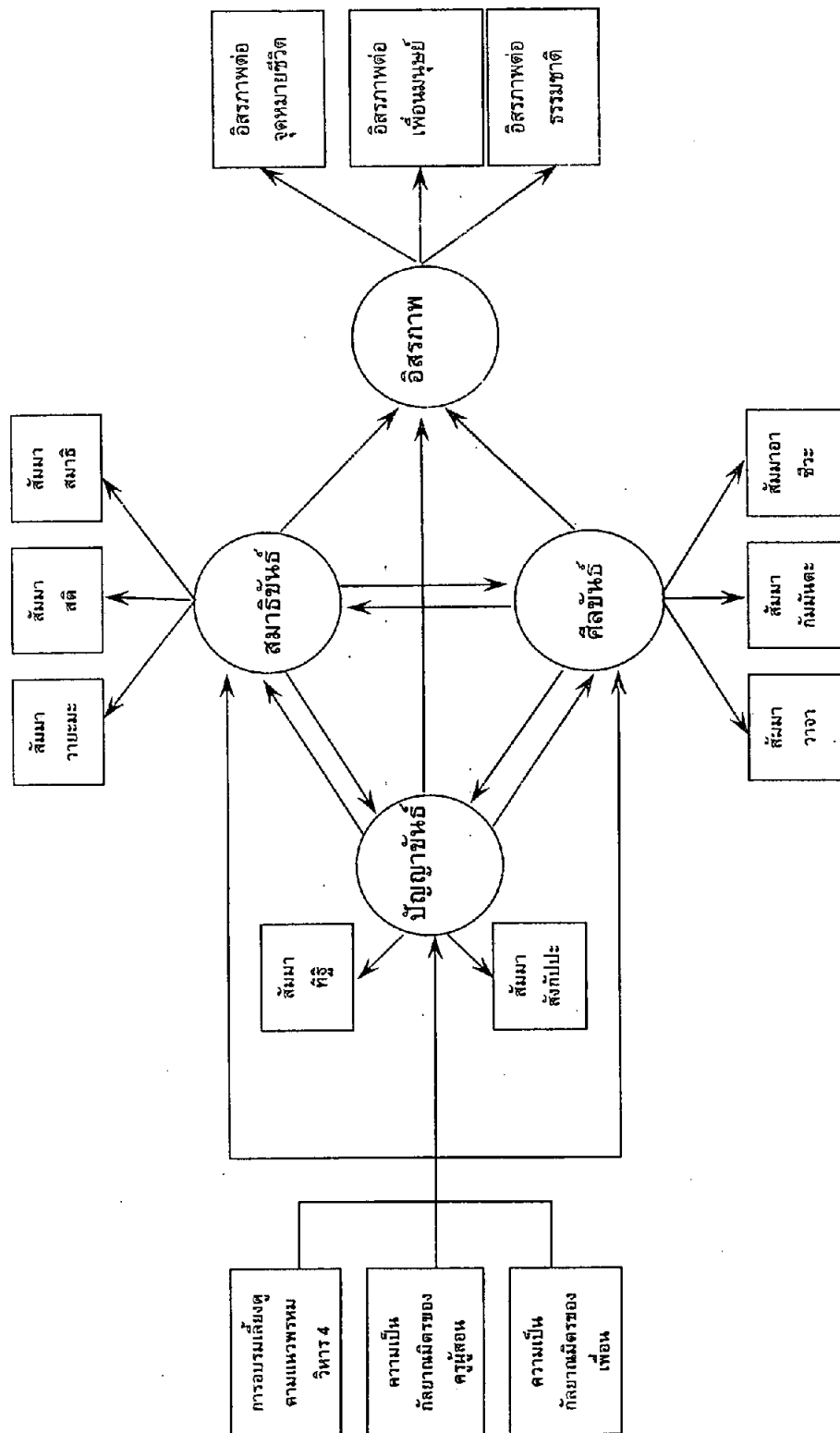
ข้อจำกัดของการวิจัย

ข้อจำกัดด้านการออกแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ไม่สามารถศึกษาระยะยาวได้อย่างสมบูรณ์จึงไม่มีการวัดซ้ำในกลุ่มตัวอย่างชุดเดิม อย่างน้อย 2 จุดของเวลาที่ศึกษา ดังนั้นการอนุมานข้อค้นพบไปใช้เพื่อการเปรียบเทียบ การอธิบาย และการพยากรณ์จึงมีข้อจำกัดอยู่ภายใต้แบบแผนของการวิจัยที่ใช้ในครั้งนี้

ข้อจำกัดด้านการวัดตัวแปร

จากความแตกต่างระหว่างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Framework) และกรอบแนวคิด ในการวิจัย (Conceptual Framework) จะพบว่าความแตกต่างระหว่างกรอบแนวคิดทั้งสองอยู่ที่การหายไป ของภาวะสันนิษฐานแฝงด้านโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นภาวะสันนิษฐานแฝงที่ยากลำบากในการวัด เนื่องจาก เป็นองค์ประกอบเชิงปัญญาของบุคคลอันประกอบด้วยวิถีคิดต่าง ๆ ซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูงและ สลับซับซ้อนจนยากแก่การออกแบบการสร้างเครื่องมือวัดวิธีคิดหรือกรอบอ้างอิงการคิดของบุคคลได้ ผนวก กับการที่ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถามเพื่อวัดตัวแปรที่ศึกษาในครั้งนี้มีจำนวนมากถึง 200 ข้อคำถาม ดังนั้นเพื่อ ป้องกันความเหนื่อยล้าและเบื่อหน่ายของผู้ตอบ ผู้วิจัยจึงไม่นำตัวแปรด้านโยนิโสมนสิการมารวมในกรอบ แนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ด้วยเหตุนี้จึงถือว่าเป็นข้อจำกัดที่สำคัญในการวิจัยครั้งนี้



โมเดลสมมติฐานในการวิจัย (Hypothesis Model)

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่อง "การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาตามแนวพุทธศาสนา: กระบวนการสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง" นั้นผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งออกเป็นสองส่วนได้แก่ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางจริยธรรม จริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา และโครงสร้างของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา และส่วนที่สองเกี่ยวข้องกับระเบียบวิธีการ (Methodology) ได้แก่ โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณที่ใช้ในการวัดตัวแปร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทางจริยธรรม

ในการทบทวนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมนั้น พบว่า มีสิ่งที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมอยู่หลายเรื่องด้วยกันได้แก่ จริยธรรม จริยศาสตร์ และวิธีการหาความรู้ทางจริยศาสตร์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

จริยธรรม

ความหมายของจริยธรรม

พระยาอนุมานราชชน (2516 : 409) ได้อธิบายความหมายของคำว่า "จริยธรรม" ว่าเป็นคำสมาสระหว่างคำว่า "จริยาหรือจรรยา" กับคำว่า "ธรรม" โดยที่ "จริยาหรือจรรยา" หมายถึง ความประพฤติหรือกิจวัตรที่ควรประพฤติ คำว่า "ธรรม" หมายถึง คุณความดี ความถูกต้อง เมื่อนำสองคำมารวมกันมีความหมายว่า ความประพฤติที่ชอบที่พึงปรารถนาของผู้ที่พบเห็น

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจฉิม (2520 : 3-5) ได้ให้คำจำกัดความของจริยธรรมว่าหมายถึง คุณลักษณะของมนุษย์และมีขอบเขตรวมถึงพฤติกรรมทางสังคมประเภทต่าง ๆ ด้วยลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมจะมีคุณสมบัติประเภทใดประเภทหนึ่งในสองประการคือ เป็นลักษณะที่สังคมต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกของสังคมนั้น เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบและให้การสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม อีกประการหนึ่งคือ ลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มีอยู่ในสมาชิกในสังคม เป็นการกระทำที่สังคมทำโทษหรือพยายามกำจัด และผู้ที่กระทำพฤติกรรมนั้นส่วนมากรู้สึกเป็นสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ฉะนั้นผู้ที่มีจริยธรรมสูงคือผู้ที่มีลักษณะพฤติกรรมประเภทแรกมากและประเภทหลังน้อย

พนัส หันนาคินทร์ (2523 : 48) ได้กล่าวถึงความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติอันพึงปฏิบัติต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและสังคม ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง เกษมสุขขึ้นในสังคม

ราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 214) ให้ความหมายว่า จริยธรรมคือ ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม ซึ่งประมวลได้ว่า จริยธรรม หมายถึงแนวทางในการประพฤติของแต่ละคนที่แสดงออกมาทางความคิด คำพูด การกระทำ เพื่อที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข โดยนัยความหมายนี้จริยธรรมจะประกอบด้วยองค์ประกอบสองประการคือ 1. ศีลธรรม เป็นการงดเว้นจากการกระทำที่เป็นโทษ 2. คุณธรรม เป็นคุณภาพจิตฝ่ายดีซึ่งควรปฏิบัติ

ธีระพร อูวรรณโณ (2526 : 2) ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ว่า หมายถึง ระบบของกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกการกระทำที่ดีจากการกระทำที่ชั่ว การกระทำที่ถูกจากการกระทำที่ผิด และการกระทำที่ควรจากการกระทำที่ไม่ควร

สาโรช บัวศรี (2526 : 26) ได้กล่าวว่า จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ความประพฤติเหล่านี้ประกอบด้วยศีลธรรม (การงดเว้นกระทำการที่ไม่ดี) คุณธรรม (การกระทำความดี) เนติธรรม (การกระทำความดีที่ต้องตามกฎหมาย) และธรรมเนียมประเพณี

ภนิดา สุขกุล (2528 : 6) ได้กำหนดความหมายของจริยธรรมเป็น 2 นัย คือ

1. จริยธรรมเป็นหลักการและเหตุผลที่พิจารณาเกี่ยวกับการกระทำ การพิจารณาตัดสิน และการตัดสินใจ ซึ่งเป็นความหมายที่คนทั่วไปเข้าใจกันมาแต่ดั้งเดิม

2. จริยธรรมเป็นพฤติกรรมหรือการกระทำ เป็นการพิจารณาตัดสินใจ เป็นคุณธรรมทางจริยธรรมที่มีพื้นฐานอยู่บนการกระทำและเจตคติที่สามารถสังเกตเห็นได้

พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์ และคนอื่น ๆ (2529 : 4) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่า จริยธรรมเป็นข้อกำหนดของสังคมในลักษณะที่อาจเป็นมาตรฐานหรือกฎเกณฑ์ที่บุคคลในสังคมนั้นเห็นว่าถูก ว่าดี ว่าควรที่จะปฏิบัติในฐานะสมาชิกในสังคม

แสง จันทร์งาม (2530 : 20) อธิบายว่า จริยธรรม คือ พฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ใจ เป็นการทำ พูด คิด ที่เราอาจประเมินค่าเป็นดี เป็นชั่วได้ ถ้าชั่วมักควรละเว้น ถ้าดีก็ควรกระทำ

มารุต คำชะอม และคนอื่น ๆ (2528 : 53) ได้อธิบายว่าจริยธรรม ประกอบด้วย จริยะ กับคำว่า ธรรมะ ในสมัยก่อนเรียกจริยธรรมว่า ธรรมาจริยา ปัจจุบันอาจเรียกว่าธรรมศึกษา ถ้าหากดูตามพยานุชณะ "จริย" แปลว่า ความประพฤติ ธรรมะมีความหมายเป็น 4 ความหมาย คือ (1) สิ่งทั้งปวง คือตัวธรรมชาติ (2) กฎของสิ่งทั้งปวงหรือเรียกว่าพระวินัย เช่น กฎของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (3) หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ (4) รางวัลหรือเรียกว่าปฏิเวธธรรม คือรางวัลของการปฏิบัติหน้าที่หรือผลของการปฏิบัติหน้าที่ เพราะฉะนั้น "จริย+ธรรม" แปลว่า การประพฤติหรือปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมหรือปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จริยธรรมในความหมายที่แท้จริงไม่ได้มองไปตามความหมายของตัวพยานุชณะ คำว่าจริยธรรม หมายถึง ชีวิตและหน้าที่หรือหน้าที่ของชีวิต เพราะฉะนั้นผู้ใดมีชีวิตอยู่ผู้นั้นก็ต้องมีจริยธรรม จริยธรรมจึงอยู่ในทุกอิริยาบถของชีวิต

เพียเจท์ (Piaget. 1960 : 1) อธิบายว่า จริยธรรม เป็นลักษณะประสบการณ์ของมนุษย์ และหน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการให้ความร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมสังคมในเรื่องความสนใจ อนามัยของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำ

กู๊ด (Good. 1964 : 314) ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง การปรับพฤติกรรมให้เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของความประพฤติที่ต้องหรือดีงาม

โคลเบอร์ก (Kohlberg. 1964 : 5) กล่าวว่า จริยธรรมเป็นความรู้สึกรับผิดชอบ ชั่ว ดี เป็นกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติในสังคมซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้น มีพฤติกรรมเป็นของตนเอง โดยสังคมเป็นตัวตัดสินการกระทำนั้นว่า เป็นการกระทำที่ถูกหรือผิด

บราวน์ (Brown. 1965 : 411) ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึง ระบบกฎเกณฑ์สำหรับวิเคราะห์การกระทำผิดหรือถูกของบุคคล ซึ่งเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจากประสบการณ์ของบุคคล

ไฮแกน (1973 : 217) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่าเป็น ระเบียบกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อชี้แนะพฤติกรรมสังคมหรือพฤติกรรมระหว่างบุคคล สามารถระบุนุชนข้อขัดแย้งและข้อผูกพันต่อกันและกันอย่างน้อยที่สุดก็ห้ามการกระทำที่มีเจตนาชั่วร้าย

แบนดูรา (Bandura. 1977 : 1) กล่าวสรุปว่า จริยธรรมคือ กฎสำหรับการประเมินพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้

สรุปจากนิยามข้างต้นจะพบว่า “จริยธรรม” เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกาย เช่น ความประพฤติ การกระทำ รวมไปถึงกฎเกณฑ์และมาตรฐานที่สังคมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทั้งสิ้น ซึ่งจัดเป็นจริยธรรมในระดับศีลเท่านั้น ในแง่พระพุทธภูมิ (2541 : 13, 25) ได้วิพากษ์วิจารณ์ว่า จริยธรรมที่แท้เป็นเรื่องของระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดไม่ใช่จริยธรรมแยกส่วนอย่างที่มีมุมมองกัน จริยธรรมตามแนวคิดตะวันตกมีความหมายจำกัดอยู่แค่พฤติกรรมเป็นสำคัญ โดยคาบเกี่ยวไปถึงด้านจิตใจบ้างก็เพียงในแง่คุณธรรม ไม่ครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ และเมื่อความเข้าใจความหมายของจริยธรรมที่ขาดวันนี้นำขยายอิทธิพลออกไปเป็นที่ยึดถือกันของคนสมัยใหม่ ก็ก่อให้เกิดช่องว่างทางความคิด ทำให้คนสมัยใหม่ขาดถ้อยคำที่สื่อความหมายเพื่อโยงความคิดออกไปเชื่อมประสานกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่เป็นจริง เป็นการตัดโอกาสที่จะก้าวไปสู่การมีระบบวิธีที่จะจัดการกับระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ได้ผลครอบคลุม พร้อมกันนั้นก็ทำให้การศึกษาไม่ประสานกับการดำเนินชีวิต และเมื่อระบบการศึกษาเชื่อมโยงกับระบบการดำเนินชีวิตไม่กลมกลืน การศึกษาก็เลยมีความหมายไม่ชัดเจนและไม่สมบูรณ์ไปด้วยเหตุนี้พระพุทธภูมิ (2540 : 5-8) ได้พิจารณาหรือฟันธงว่า “จริยธรรม” โดยยึดตามความหมายหลักของพุทธศาสนา โดยได้แยกคำออกเป็น “จริยะ” และ “ธรรม” ซึ่ง “จริยะ” เป็นคำกลางๆ แปลว่า “การดำเนินชีวิต” มาจากคำว่า “จร (จะระ)” แปลว่า เทียวไป หรือ เดินทาง แล้วมาทำตามไวยากรณ์ให้เปลี่ยนจากตัวกิริยาเป็นนาม ก็เติมตัว “อิ” กับ “ยะ” เข้าไป (จร + อิ + ณย) จร ก็เป็น จริยะ ก็คือ การเดินทางซึ่งเป็นศัพท์ทางรูปธรรมคือการเดินทางข้างนอกทางกาย เมื่อเราเอามาใช้กับด้านของชีวิตจิตใจจึงหมายถึงการเดินทางของชีวิตหรือการดำเนินชีวิต ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายกว้างๆครอบคลุมทั้งหมดทั้งในระดับศีล สมาธิ และปัญญา รวมความแล้วจริยธรรมในทางพุทธศาสนาหมายถึง “พรหมจริยะ” ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ (พรหม แปลว่า ประเสริฐ) ซึ่งก็คือมรรคมีองค์ 8 ในอริยสัจ 4 นั่นเอง

องค์ประกอบของจริยธรรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับจริยธรรมของไทย (22-27 มกราคม 2523) และสรุปองค์ประกอบของจริยธรรมจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านไว้ว่า จริยธรรมของบุคคลประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ส่วนประกอบทางด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด
2. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ (Moral Attitude and Belief) คือ ความพึงพอใจ ศรัทธา เลื่อมใส เกิดความนิยมยินดีที่จะรับนำจริยธรรมมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ
3. ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมการแสดงออก (Moral conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจจะกระทำถูกหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ

โดยความเชื่อที่ว่า อิทธิพลส่วนหนึ่งของการกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมแบบใดจะขึ้นอยู่กับอิทธิพลของส่วนประกอบทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และบางส่วนอาจเกิดขึ้นกับองค์ประกอบอื่นๆ

เช่นลักษณะทางจิตวิทยาบางประการของบุคคลนั้นๆ หรือความรุนแรงของการบีบคั้นของสถานการณ์ที่รุมเร้าบุคคลนั้นอีกด้วย (กรมวิชาการ. 2523 : 5)

บราวน์ (Brown. 1965 : 411) ได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น 3 มิติคือ

1. ด้านความรู้ (Knowledge) ได้แก่ ความรู้ทางจริยธรรม ค่านิยมทางจริยธรรม ความเชื่อทางจริยธรรม การตัดสินใจทางจริยธรรม การใช้เหตุผลทางจริยธรรม

2. ด้านการประพฤติ (Conduct) หมายถึง พฤติกรรมภายนอกที่แสดงให้เห็นปรากฏในสภาพการณ์ต่างๆ ได้แก่ ความประพฤติทางจริยธรรม และการกระทำทางจริยธรรม

3. ด้านความรู้สึก (Feeling) หมายถึง ความรู้สึกปฏิกิริยาที่มีต่อพฤติกรรมทางจริยธรรม ได้แก่ ความรู้ทางจริยธรรม และทัศนคติทางจริยธรรม

ฮอฟแมน (ประเสริฐ พณิชกุล. 2534 : 22; อ้างอิงจาก Hoffman. 1979 : 958-966) ได้จำแนกองค์ประกอบจริยธรรมโดยมีความเชื่อว่าจริยธรรมเป็นกระบวนการสัมพันธ์ซับซ้อน (Internationalization) ขององค์ประกอบที่มีอิสระจากกัน ได้แก่

1. ความคิดทางจริยธรรม (Moral Thought) ได้แก่ กระบวนการคิดประเมินคุณค่าพฤติกรรมจริยธรรม ได้แก่ ความคิดทางจริยธรรม การตัดสินใจทางจริยธรรม การใช้เหตุผลทางจริยธรรม เป็นต้น

2. ความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Felling) ได้แก่ ความรู้สึกทางจริยธรรม ทัศนคติทางจริยธรรม ปฏิบัติทางจริยธรรม เป็นต้น

3. การกระทำทางจริยธรรม (Moral Behavior) หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกทางจริยธรรม ได้แก่ การปฏิบัติทางจริยธรรม พฤติกรรมจริยธรรม เป็นต้น

สรุปรวมความจากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าองค์ประกอบของจริยธรรมนั้นมี 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นพุทธิพิสัย (Cognitive) จิตพิสัย (Affective) และทักษะพิสัย (Psychomotor or Behavior) ซึ่งจัดเป็นการแบ่งที่ค่อนข้างหยาบ มองไม่เห็นการเชื่อมโยง และยากลำบากในการประยุกต์ไปสู่การปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงที่ง่ายต่อการศึกษา (ธรรมชั้น) และนำไปปลูกฝังสั่งสอนให้แก่ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ไตรสิกขา) หรือเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคคลธรรมดาหรือผู้ครองเรือน (กุศลกรรมบถ 10, บุญกิริยาวัตถุ 3) โดยคำอธิบายข้างต้นจะพบว่าองค์ประกอบของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาหรือระบบจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนานั้นหมายถึง อริยมรรคมีองค์ 8 คือ วิธีปฏิบัติสายกลางอันเป็นทางอันประเสริฐ เป็นไปเพื่อความสงบสุข มีองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ (1) สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เห็นอริยสัจ 4 (2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม ดำริในอันไม่พยายาบาท ดำริในอันไม่เบียดเบียน (3) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือ เว้นจากวจีหุจรีต 4 (4) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือ เว้นจากกายหุจรีต 3 (5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด (6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ เพียรใน 4 สถาน (7) สัมมาสติ ระลึกชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐาน 4 (8) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือ เจริญญาณ 4 ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุรฌาน (พระราชมุนี. 2520. 140)

จากความหมายและองค์ประกอบของจริยธรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้นนำไปสู่การพิจารณาความหมายและองค์ประกอบของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาใหม่อีกครั้งสำหรับเป็นเนื้อหาของกรวิจัยครั้งนี้ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายและสังเคราะห์ความหมายของจริยธรรมบนพื้นฐานของสังขธรรมและในแง่ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมอีกด้วย และโดยนัยนี้ ผู้วิจัยจะใช้คำที่มีความหมายเหมือนกันสำหรับการอธิบายคำว่าจริยธรรม นั่นคือ มัชฌิมาปฏิบัติ พหุจริย มรรค ทางสายกลาง เป็นต้น ซึ่งแต่ละส่วนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จริยธรรม

ความหมายของจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา

ก่อนที่จะพิจารณาว่าความหมายและโครงสร้างของจริยธรรมในพุทธศาสนา จำเป็นต้องเข้าใจก่อนว่า "ธรรม" แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ สัจธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม โดยทั้งสามประเภทรูปแบบมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และต่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน โดยที่ธรรมประเภทแรกนั้นเป็นสิ่งที่มียุ่อยู่จริงตามธรรมชาติ เรียกว่าสัจธรรม (Metaphysical Realities) หรือกฎธรรมชาติ (Orderliness of Nature) ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้ประมวลให้เป็นหมวดหมู่ได้เป็น 5 หมวด (Five Aspects of Natural Law) ได้ดังนี้ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 152-153 ; สมภาร พรหมทา. 2541 : 5-8)

1. อดุนิยาม (Physical Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุโดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ
2. พืชนิยาม (Biological Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิต หรือกฎทางชีววิทยา
3. จิตนิยาม (Psychological Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจิต การทำงานและการแสดงพฤติกรรมของจิต ซึ่งพุทธศาสนาเชื่อว่ามิใช่ระเบียบกฎเกณฑ์เช่นเดียวกับวัตถุและสิ่งมีชีวิตข้างต้น
4. กรรมนิยาม (Karmic Laws; Moral Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรม เป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำหรือกระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอย่างสอดคล้องกัน

5. ธรรมนิยาม (The General Law of Cause and Effect; Order of the Norm) เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่งทั้งหลายโดยเฉพาะที่เรียกว่าความเป็นไปตามธรรมดา โดยกฎทั้ง 4 อย่างแรกย่อมรวมลงในกฎที่ 5 (ธรรมนิยาม) ได้ทั้งหมด

วิธีการและลักษณะของการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับวิธีการจัดแบ่งประเภทสายโซ่ของสภาวะ (The Great Chain of Being) ในการศึกษาทางภาววิทยา (Ontology) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่ดำรงอยู่และใกล้เคียงกับทฤษฎีทางอภิปรัชญา (Metaphysics) ที่ศึกษาเรื่องความเป็นจริงของสรรพสิ่ง โดยที่การแบ่งสภาวะออกเป็นระดับต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางที่สุดในฐานะที่เป็นบทบัญญัติที่ใช้ในการจัดระเบียบสรรพสิ่งและได้มีการใช้เป็นแผนผังโครงสร้างของจักรวาลกันมานาน (Schaumacher. 2537 : 22) ซึ่งระดับของสภาวะ (Levels of Being) ทั้ง 4 ระดับ ได้แก่ แร่ธาตุ พืช สัตว์ และมนุษย์ ซึ่งสายโซ่แห่งสภาวะทั้ง 4 ระดับนี้มีความแตกต่างกันคือ

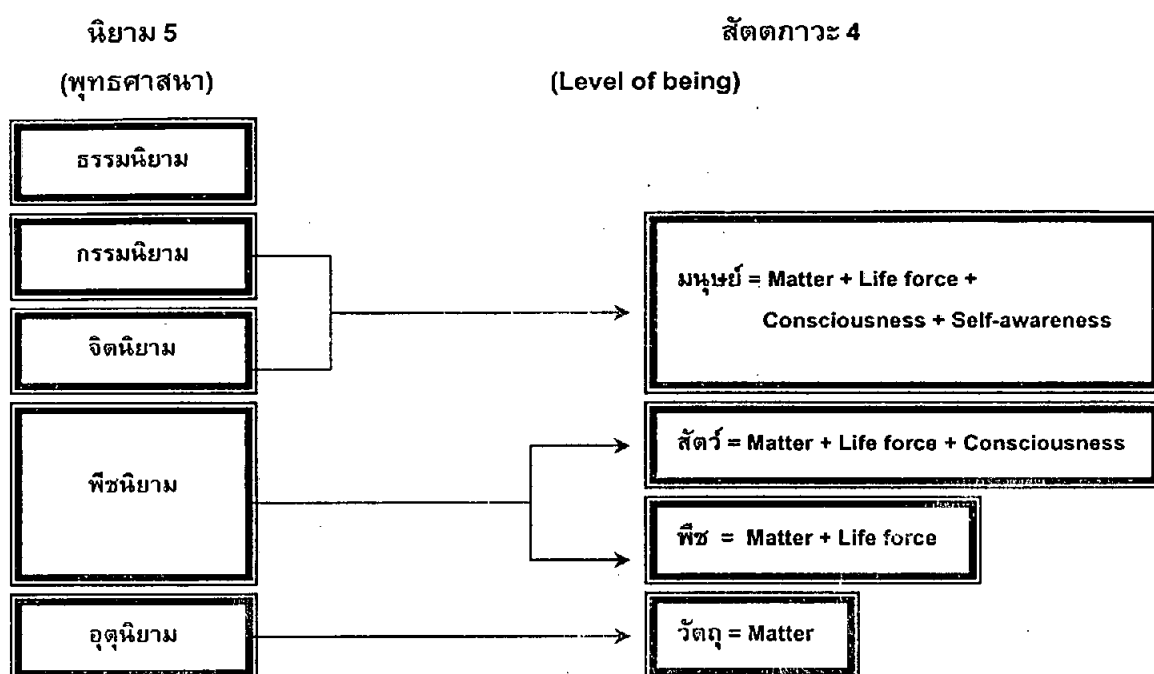
ระดับที่ 1 แร่ธาตุ = วัตถุ (Matter)

ระดับที่ 2 พืช = วัตถุ + พลังชีวิต (Life force)

ระดับที่ 3 สัตว์ = วัตถุ + พลังชีวิต + ความรู้สึกนึกคิด (Consciousness)

ระดับที่ 4 มนุษย์ = วัตถุ + พลังชีวิต + ความรู้สึกนึกคิด + ความรู้เท่าทันตนเอง (Self-awareness)

โดยที่ระดับสภาวะทั้ง 4 มีความแตกต่างกันที่ประเภท คือ มีคุณภาพต่างกันไม่ใช่ความแตกต่างที่สลับซับซ้อนมากหรือน้อยขององค์ประกอบอย่างเดียวกัน และระดับสภาวะทั้งหมดยังไม่มีต่อเนื่องทางภาววิทยา (Ontological discontinuity) อีกด้วย ดังนั้นจึงปรากฏให้เห็นเพียงมิติเดียวในเชิงเส้นของระดับนั้น เช่น การมีพลังชีวิตกับไม่มี (แร่ธาตุ / พืช, สัตว์, มนุษย์), การมีความรู้สึกนึกคิดกับไม่มี (แร่ธาตุ, พืช / สัตว์, มนุษย์) และการมีหรือไม่มีความรู้เท่าทันตนเอง (แร่ธาตุ, พืช, สัตว์ / มนุษย์) เป็นต้น ซึ่งเราสามารถเปรียบเทียบการจัดหมวดหมู่ตามวิธีการทั้งสองวิธีได้ดังนี้



ภาพประกอบ 2 การเปรียบเทียบการจัดหมวดหมู่สังขารในระบบนียาม 5 และระบบสัตตภาวะ

จากภาพประกอบ 2 พบว่า ธรรมนียามนั้นไม่ปรากฏอยู่ในระดับของสัตตภาวะใดเพราะตัวสัตตภาวะนั้นเองที่เป็นธรรมนียาม ส่วนที่เหลือนั้นมีการแบ่งที่ละเอียดต่างกันไป เช่น ในระดับพินนียามของพุทธศาสนานั้นหมายรวมถึงทั้งพืชและสัตว์ตามการแบ่งของสัตตภาวะ ส่วนระดับมนุษย์ในสัตตภาวะสุดท้ายนั้น พุทธศาสนาให้ความสนใจเป็นพิเศษจึงแยกออกเป็นจิตนียามและกรรมนียาม เพราะถือเป็นความรู้สำคัญที่สุดอันเป็นบาทฐานของการนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจริยะ) โดยมีเป้าหมายที่การดับทุกข์หรืออสรภาพ (นิพพาน)

นอกจากนี้เราจะพบว่าความแตกต่างของนียามทั้ง 5 ประเภทหรือแต่ละระดับสัตตภาวนำไปสู่วิธีการหาความรู้และพัฒนาองค์ความรู้นั้นๆ ที่แตกต่างกัน โดยเหตุที่วาระดับทั้ง 4 นั้นเป็นองค์ประกอบที่มีธรรมชาติพื้นฐานแตกต่างกันอย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ เพราะไม่ได้อยู่ในมาตราเดียวกันและไม่มีความต่อเนื่องกัน และมีอยู่ระดับเดียวเท่านั้นที่จะเอื้ออำนวยให้แก่การสังเกตการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นปรนัยโดยสามารถรับรู้ได้ ซึ่งโดยอุดมคติแล้วโครงสร้างความรู้ของมนุษย์และวิธีการหาความรู้หรือญาณวิทยา (Epistemology) ควรจับคู่กันอย่างทัดเทียมกับโครงสร้างความเป็นจริงตามระดับสัตตภาวะของโลก (Ontology) โดยวิธีการหนึ่งจะเหมาะสมกับนียามหรือสัตตภาวะหนึ่ง เครื่องมือในการหาความรู้และตัวความรู้นั้นจะต้องอยู่ในระดับเสมอกันหรือเท่าเทียมกันจึงจะประสบความสำเร็จได้ด้วยดี ซึ่งเราจะพบว่าวิธีการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์เหมาะสมกับระดับอตุณียามและพินนียามหรือเป็นขีดความสามารถที่เกี่ยวข้องกับสัตตภาวะในระดับวัตถุและสสารเท่านั้น สำหรับในระดับสัตตภาวะที่สูงกว่าจะต้องใช้ระเบียบวิธีการค้นคว้าและพัฒนาที่แตกต่างกันออกไป โดยในระดับสัตตภาวะเริ่มแต่ระดับจิตนียามและกรรมนียามนั้นเป็นเรื่องที่เทียบเคียงได้กับสัตตภาวะอันประกอบด้วยพลังชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและการรู้เท่าทันตนเอง ซึ่งวิทยาศาสตร์ไม่สนใจศึกษาหรืออาจเนื่องมาจากขีดจำกัดของวิธีการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์เองก็เป็นได้ และในส่วนของวิทยาศาสตร์สนใจศึกษานั้นเป็นการจับคู่ที่ถูกต้องเหมาะสมระหว่างเครื่องมือหาความรู้และเนื้อหา ซึ่งก่อให้เกิดความก้าวหน้าในทางวิทยาศาสตร์ขึ้นอย่างทวีคูณ เราจะพบว่าการประยุกต์องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไปสู่การสร้างสรรค์

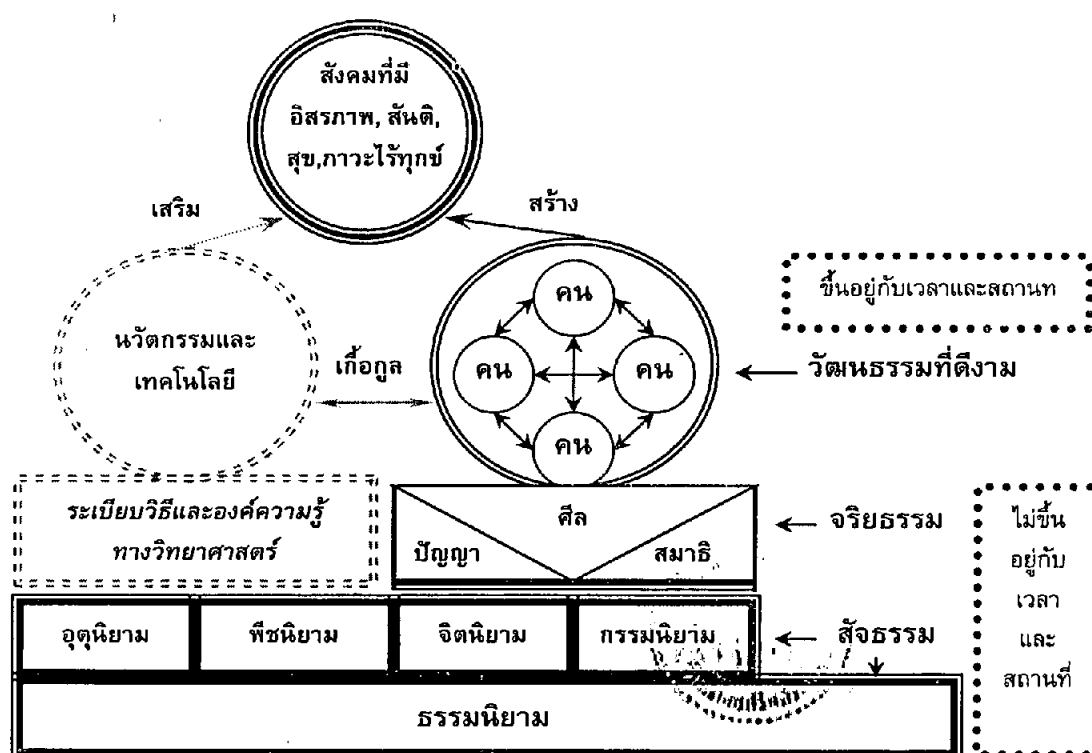
เทคโนโลยีเพื่อเกื้อกูลต่อชีวิตมนุษย์นั้นมียู้อย่างมากมายไม่ว่าจะเป็น เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และสารสนเทศ เทคโนโลยีชีวภาพ ความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุข ฯลฯ อย่างไรก็ตามความรู้ที่ได้นั้นเป็นความรู้ในระดับต่ำที่สุดที่เราเรียกว่าเป็น “ความรู้เพื่อเอาประโยชน์” ส่วนโครงสร้างความเป็นจริงทางภววิทยาในระดับสูงสุดนั้น ความรู้ของมนุษย์ควรจะเป็น “ความรู้เพื่อการเข้าใจ” ในรูปแบบอันบริสุทธิ์ที่สุด ความเข้าใจมีไว้เพื่อตัดสินใจว่าจะทำอะไร ส่วนความรู้เพื่อเอาประโยชน์มีไว้เพื่อจัดการกับโลกทางวัตถุอย่างมีประสิทธิภาพ “ความรู้เพื่อการเข้าใจ” หมายถึง การใช้ปัญญาและศักยภาพทั้งปวงของมนุษย์ในการเข้าถึงสัจธรรม เป็นความรู้ที่ให้ทั้งความสุข ความจริง ความดี ความงาม และความหลุดพ้นอันประเสริฐ ในขณะที่ “ความรู้เพื่อเอาประโยชน์” ได้แก่ความรู้ที่ตั้งเข็มมุ่งสู่อำนาจทางวัตถุ เช่น วิทยาศาสตร์ ดังนั้นความสมบูรณ์ของความรู้แบบนี้คือ การนำไปใช้ได้นั่นเอง ตามลักษณะของความรู้สองประเภทดังกล่าว “ความรู้เพื่อเอาประโยชน์” ควรอยู่ใต้บังคับบัญชาของปัญญาหรือ “ความรู้เพื่อการเข้าใจ” แต่ในประวัติศาสตร์ความคิดทางโลกตะวันตกนับแต่สมัยของเดการ์ต (Descartes) เป็นต้นมา ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ผู้คนละทิ้งปัญญา แล้วเอาวิทยาศาสตร์เป็นหลักใหญ่เป็นตัวแทนทาง ดังนั้นจึงน่าเป็นห่วงว่าชีวิตมนุษย์ในปัจจุบันอาจจะหันเหออกจากแนวทางสู่ความสมบูรณ์ และกลับคืนสู่ความหายนะได้

ธรรมชาติที่สอง เรียกว่า จริยธรรม (Ethics or Moral) เป็นหลักเกณฑ์เกี่ยวข้องกับความดีงาม เป็นความจริงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความเป็นจริงของธรรมชาติจึงจะเกิดผลสำเร็จได้ด้วยดี โดยจัดเป็นข้อผูกพันที่โยงสัจธรรมนั้นเข้ากับชีวิตและสังคม ในแง่นี้ก็คือการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐหรือพรหมจริยะ อันเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกันระหว่างปัญญา ศีล และสมาธิ โดยมีปัญญาและสมาธิเป็นฐานของการรองรับความประพฤติ (ศีล) นั่นเอง โดยเหตุที่จริยธรรมทั่วไปในความหมายทางตะวันตกเน้นเฉพาะด้านศีลจึงเป็นการดำเนินชีวิตที่แบ่งส่วนอันนำไปสู่ความไม่สมดุลระหว่างกาย จิตและปัญญา ซึ่งไม่สามารถก่อให้เกิดสุขหรือสันติได้โดยยั่งยืน

ส่วนธรรมชาติสุดท้าย เรียกว่า วัฒนธรรม (Culture) ซึ่งเป็นรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ โดยที่วัฒนธรรมนั้นมีรูปแบบแตกต่างกันไปตามกาละ เทศะ และภูมิธรรม ภูมิปัญญาของมนุษย์ผู้บัญญัติ นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้น การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาวัฒนธรรม เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับพลวัตทางสังคม สภาพแวดล้อม การปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมต่างถิ่น ถิ่นฐานบ้านเมือง สภาพภูมิอากาศ ฯลฯ ที่แวดล้อมบุคคลอยู่ ด้วยเหตุที่วัฒนธรรมอิงอาศัยอยู่กับสังคม ความหมายของวัฒนธรรมจึงปรากฏเป็นรูปแบบวิถีชีวิตของสังคม ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน กฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ ซึ่งเป็นแบบแผนจำเพาะของชุมชนและสังคมนั้นๆ จนเรียกว่าเป็นเอกลักษณ์ของสังคม ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีความคงตัวน้อยกว่าสัจธรรมและจริยธรรมเพราะวัฒนธรรมอิงอาศัยอยู่กับกาละและเทศะ (Time and Space) แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมของสังคมจะมั่นคงเพียงใดขึ้นอยู่กับว่า วัฒนธรรมของสังคมนั้นตั้งมั่นอยู่บนฐานของสัจธรรมและจริยธรรมนั้นเพียงใด

ความสัมพันธ์ระหว่างสัจธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม สามารถยกตัวอย่างแสดงให้เห็นได้ชัดเจนโดยใช้ “พฤติกรรมกรรมการกินอาหาร” ซึ่งมีภาพธรรมทั้งสามประเภทซ้อนกันอยู่ในตัว โดยที่ สัจธรรมคือความจริงของธรรมชาติที่ว่า “ชีวิตของมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร” และความจริงของสัจธรรมข้อนี้บ่งชี้ต่อไปว่าเพื่อให้การมีอาหารหล่อเลี้ยงชีวิตเป็นจริงขึ้นมา มนุษย์จะต้องปฏิบัติการต่างๆ เช่น การหาอาหาร การจัดเตรียมอาหาร การกินอาหาร ฯลฯ ปฏิบัติการดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมกรรมการกินอาหารนี้จะต้องดำเนินไปด้วยดีเพื่อไม่ให้กลายเป็นความขัดข้อง หรือเสียหาย จนกระทั่งการกินอย่างไรจึงจะได้ผลตามธรรมชาติที่ต้องการ

คือได้อาหารหล่อเลี้ยงชีวิตให้ร่างกายมีสุขภาพดี และได้คุณค่าของอาหารครบถ้วน การได้มาซึ่งอาหารจะต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ได้มาจากสัมมาชีพ รู้จักประมาณในการบริโภค ไม่มากหรือน้อยเกินไปจนเกิดผลเสียต่อสุขภาพ รู้จักบริโภคด้วยปัญญา บริโภคเพื่อให้ได้คุณค่าแท้จริง และมีสติอยู่ตลอดเวลาระหว่างการบริโภค สิ่งเหล่านี้อยู่ในชั้น “จริยธรรม” อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเราจะพบว่าการศึกษาจะเริ่มต้นเมื่อคนกิน-อยู่เป็น และต่อจากนั้นรูปแบบ ระบบ ตลอดจนกระบวนการวิธีในการที่จะแสวงหา จัดหา จัดเตรียม ขั้นตอนการผลิต การปรุง และการกิน จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่จะกำหนดกันขึ้นมาซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมนั้นๆ อันมีดินฟ้าอากาศ ประเภทของพืชพันธุ์ธัญญาหารไม่เหมือนกัน มีภูมิธรรมชาติ ภูมิปัญญา รวมทั้งความพอใจ ชอบใจ และรสนิยมในแต่ละสังคมที่ไม่เหมือนกัน เช่น ในสังคมเกษตรและสังคมอุตสาหกรรม เป็นต้น รวมถึงวิธีการ รูปแบบ และเครื่องมือสำหรับการกิน เช่น ใช้ช้อนช่อม/ตะเกียบ หรือการนั่งรับประทานกับพื้น ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นธรรมในระดับ “วัฒนธรรม” นั่นเอง ซึ่งสามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมได้ดังภาพประกอบ 3



ภาพประกอบ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างสังขธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรม

จากภาพแสดงความสัมพันธ์ของธรรมทั้ง 3 ระดับได้แก่ สัจธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมนั้นนำไปสู่การพิจารณาความหมายของคำว่าจริยธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาและรูปแบบความสัมพันธ์ดังนี้

“จริยธรรม” มาจาก จริย และ ธรรม แปลว่า ธรรมคือจริยะ หรือหลักแห่งจริยะ หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต หรือหลักการครองชีวิต และหากยึดถือตามหลักพุทธศาสนาแล้ว มรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา คือ ระบบจริยธรรม ระบบความประพฤติปฏิบัติ หลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่ดีงาม หรือหลักการครองชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ของมนุษย์ที่จะนำไปสู่จุดหมายคือความดับทุกข์หรือความสิ้นสุดปัญหา เป็นอยู่อย่างอิสระไร้ทุกข์ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 590-591) ส่วน “พรหมจรรย์” หมายถึงระบบการ

h 149093 8.3

ครองชีวิตตามหลักพุทธศาสนาทั้งหมด โดยที่ “พรหมจรรย์” แปลจากบาลีว่า พรหมจริย ซึ่งประกอบด้วย พรหม และ จริย “พรหม” แปลว่า ประเสริฐ เลิศล้ำ สูงสุด บริสุทธิ์ ส่วน “จริย” มาจากรากศัพท์คือ จร ซึ่งในความหมายเชิงรูปธรรม แปลว่า เทียบไป ดำเนินไป จาริกไป ในนามธรรม แปลว่า ประพฤติ ดำเนินชีวิต ครองชีวิต เป็นอยู่ เมื่อรวมความแล้วแปลว่า จริยะอันประเสริฐ ความประพฤติอันประเสริฐ หรือประพฤติบริสุทธิ์ อย่างพรหม การดำเนินชีวิตอันประเสริฐ การครองชีพอย่างประเสริฐ หรือความเป็นอยู่อย่างประเสริฐ เป็นต้น เมื่อแปลเปลี่ยนรูปศัพท์อย่างสมัยใหม่ “พรหมจริยะ” มีความหมายเท่ากับจริยธรรมอันประเสริฐ หรือจริยธรรมที่เป็นพรหมนี้หมายถึงจริยธรรมที่เป็นระบบของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ซึ่งพรหมจรรย์หรือจริยธรรมอันประเสริฐนี้ก็คือมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทานั่นเองและผู้ประพฤติพรหมจรรย์หรือผู้ที่มีจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนาก็คือผู้ที่ดำเนินชีวิตตามมรรค หรือปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา

จากความหมายตามรูปศัพท์สามารถสรุปข้อควรทราบเกี่ยวกับ “พรหมจรรย์” หรือ “จริยธรรมอันประเสริฐ” หรือ “ระบบจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา” ได้ว่า จริยธรรมสัมพันธ์กับความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติ มีกฎธรรมชาติเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ เป็นการนำเอาความรู้เกี่ยวกับกระบวนการที่เป็นไปอยู่เองตามธรรมชาติแห่งเหตุปัจจัยมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ โดยจัดวางลงเป็นระบบวิธีประพฤติปฏิบัติหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตที่จะให้ได้ผลดีสอดคล้องกับความจริงที่เป็นไปตามธรรมชาตินั้น ซึ่งสามารถมองได้สองด้านคือ

1. มองในแง่ที่มา พบว่าจริยธรรมนี้ประยุกต์มาจากความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติของธรรมชาติในแง่นี้หมายถึงจิตนิยมและกรรมนิยม ดังนั้นจริยธรรมจึงไม่สามารถแยกขาดออกจากสัจธรรมในธรรมชาติได้

2. มองในแง่จุดมุ่งหมาย พบว่าจริยธรรมเป็นสิ่งที่ใช้ในการนำไปประยุกต์เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์เพื่อให้ชีวิตของมนุษย์เป็นชีวิตที่ดี เพื่อให้สังคมของมนุษย์เป็นสังคมที่ดี เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขของมนุษย์นั่นเอง

ดังนั้นสามารถสรุปได้อีกนัยหนึ่งว่า จริยธรรมเป็นการนำเอาความรู้ในสัจธรรมมาประยุกต์เป็นวิธีดำเนินชีวิตที่ดีเพื่อให้มนุษย์บรรลุประโยชน์จนถึงขั้นสูงสุด (พระธรรมปิฎก. 2538 : 591-592) ซึ่งในที่นี้พระธรรมปิฎก (2538 : 600) ได้สรุปความหมายของพรหมจรรย์ หรือพุทธจริยธรรมว่าหมายถึง ระบบความประพฤติปฏิบัติที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของธรรมชาติเป็นพื้นฐานซึ่งเป็นไปเพื่อบรรลุประโยชน์ที่พึงมุ่งหมายของชีวิต และอำนวยให้เกิดสภาพชีวิตสภาพสังคมที่เกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายเช่นนั้น หรือสรุปได้ว่า แนวทางการดำเนินชีวิตที่อิงสัจธรรมเพื่อบรรลุประโยชน์ที่พึงมุ่งหมายของชีวิตและสร้างสรรค์สภาพชีวิต สภาพสังคมที่เกื้อกูลแก่การบรรลุจุดหมายเช่นนั้น

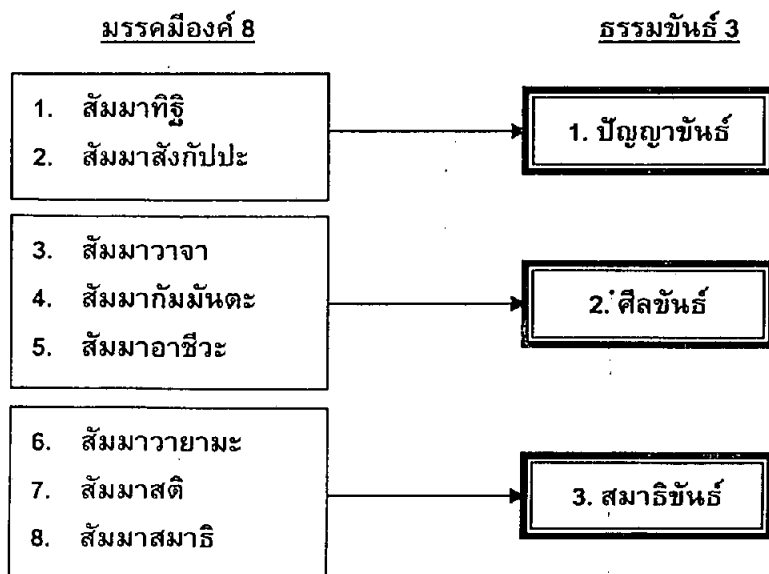
ในการวิจัยครั้งนี้จะให้นิยามของ “จริยธรรม” ว่าหมายถึง “ระบบหรือหลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องประสานกันระหว่างปัญญา ศีล และสมาธิ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งสัจธรรมด้านจิตนิยมและกรรมนิยมอันเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้ปัญญาและสมาธิเป็นบาทฐานรองรับเพื่อนำไปสู่เป้าหมายคืออิสรภาพในการดำรงชีวิต” ซึ่งจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเป็นการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เป็นความหมายเดียวกับพรหมจรรย์หรือการครองชีพอย่างพรหม ดังนั้นจริยธรรมจึงมีความหมายเหมือนกับพรหมจรรย์ และโดยเหตุที่พรหมจรรย์เป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ จึงเป็นทางที่นำไปสู่จุดหมายคือ ภาวะไร้ทุกข์หรือนิพพานหรืออิสรภาพซึ่งมีอยู่ 8 สายอันหมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 ดังนั้นเราสามารถสรุปความเชื่อมโยงได้ว่า จริยธรรม คือ พรหมจรรย์ คือ อริยมรรคมีองค์ 8 นั่นเอง และเมื่อจริยธรรมในแนวพระพุทธศาสนา คือ อริยมรรคมีองค์ 8 โครงสร้างของระบบจริยธรรมดังกล่าวจึงประกอบด้วยทางทั้ง 8 สายตามหลักมัชฌิมาปฏิปทานั่นเอง

โครงสร้างของจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา

ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่าจริยธรรมในทางพุทธศาสนาคือหลักมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ 8 นั่นเอง “อริยมรรค” มีชื่อเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมัคค์ (อริย + อัฏฐังคิก + มัคค์) แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ ทางมีองค์แปดของพระอริยะ ทางมีองค์แปดที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ ทางมีองค์แปดที่พระอริยะคือพระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมีองค์ประกอบแปดอย่างดังนี้ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 602-603)

1. สัมมาทิฐิ	(เห็นชอบ)	(Right View or Right Understanding)
2. สัมมาสังกัปปะ	(ดำริชอบ)	(Right Thought)
3. สัมมาวาจา	(วาจาชอบ)	(Right Speech)
4. สัมมากัมมันตะ	(กระทำชอบ)	(Right Action)
5. สัมมาอาชีวะ	(เลี้ยงชีพชอบ)	(Right Livelihood)
6. สัมมาวายามะ	(พยายามชอบ)	(Right Effort)
7. สัมมาสติ	(ระลึกชอบ)	(Right Mindfulness)
8. สัมมาสมาธิ	(จิตมั่นชอบ)	(Right Concentration)

ซึ่งมรรคมีองค์ 8 นี้หมายความว่า ทางสายเดียวที่มีส่วนประกอบแปดอย่าง ไม่ใช่ทางแปดสายที่เชื่อมต่อกันหรือแยกต่างหากจากกัน ไม่ใช่การเดินทางเส้นทางหนึ่งแล้วจึงเดินทางหนึ่งเรื่องไปจนกว่าจะครบ และไม่ใช่หลักการที่ต้องยกขึ้นมาปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อตามลำดับ หากแต่มรรคจะประกอบขึ้นด้วยองค์แปดประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติต้องใช้องค์ทั้งแปดของมรรคเนื่องไปด้วยกันโดยตลอด ซึ่งมรรคมีองค์ 8 สามารถนำมาจัดเป็นหมวดหมู่หรือหมวดธรรมที่เรียกว่า ธรรมชั้น 3 ธรรมชั้น คือ ศีลชั้น สมာธิชั้น และปัญญาชั้น และเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา โดยการจัดสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ เข้าในหมวดปัญญาชั้น จัดสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะเข้าในหมวดศีลชั้น จัดสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เข้าในหมวดสมาธิชั้น ซึ่งลักษณะของการจัดจำแนกมรรคมีองค์แปดเข้าในแต่ละธรรมชั้นแสดงดังภาพประกอบ 4



ภาพประกอบ 4 การจัดมรรคมีองค์ 8 เข้าในธรรมชั้น 3

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่ามรรคมีองค์ 8 สามารถจัดองค์มรรคทั้ง 8 ลงเป็นระบบองค์ธรรมต่างๆ ได้ตามระดับและจุดมุ่งหมายต่างๆ กัน เช่น ธรรมชั้น 3 ที่ประกอบด้วย ปัญญาขั้น ศีลขั้น และสมาธิขั้น นั้นมีลักษณะเหมือนกับไตรสิกขาหรือสิกขา 3 ซึ่งได้แก่ อริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ซึ่งจะแตกต่างกันตรงที่การจัดเรียงความสัมพันธ์ขององค์ธรรมในระบบธรรมชั้น 3 และระบบไตรสิกขา โดยที่การจัดลำดับความสัมพันธ์ขององค์ธรรมในธรรมชั้น 3 นั้นต่างจากการจัดลำดับความสัมพันธ์ขององค์ธรรมในระบบไตรสิกขาหรือสิกขา 3 โดยที่การจัดลำดับความสัมพันธ์ขององค์ธรรมแบบธรรมชั้น 3 นั้นมุ่งให้เห็นหมวดหมู่ตามประเภท แต่การจัดลำดับความสัมพันธ์ขององค์ธรรมตามแบบไตรสิกขานั้นมุ่งให้เห็นลำดับในกระบวนการปฏิบัติหรือใช้งานจริง นั่นคือสามารถอธิบายได้ว่าการจัดลำดับองค์ธรรมภายในมรรคในระบบธรรมชั้น 3 เป็นการจัดลำดับตามความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบเหล่านั้นเอง คือเป็นการจัดลำดับตามความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในตัวบุคคล โดยนัยนี้ สัมมาทิฐิ (หมวดปัญญาขั้น) เป็นองค์ประกอบข้อแรกในฐานะจุดเริ่มต้น ซึ่งถ้าขาดเสียแล้ว องค์ประกอบข้ออื่นๆ จะเกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อมีสัมมาทิฐิเบิกช่องทางหรือตั้งต้นให้แล้ว องค์มรรคข้ออื่นๆ ก็เกิดขึ้นตามได้เป็นลำดับไป ส่วนการจัดลำดับองค์ธรรมในระบบไตรสิกขานั้นเป็นระบบปฏิบัติที่มุ่งในแง่การใช้งานคือนำเอาองค์ประกอบทั้งหลายของมรรคออกมาจัดเป็นกระบวนการวิธีปฏิบัติที่มีขั้นตอนต่างๆ เพื่อใช้้องค์มรรคเหล่านั้นให้สำเร็จผลในชีวิตจริง ดังนั้นระบบไตรสิกขาจึงก้าวจากความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามลำดับระหว่างองค์ธรรมด้วยกันเองออกมาสู่การฝึกคนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนจากส่วนที่หยาบไปหาส่วนที่ละเอียด จากส่วนที่เห็นได้ชัดจนไปสู่สิ่งที่ประณีตลึกซึ้งมองไม่เห็นและยากที่จะควบคุมจัดการ คือการเริ่มต้นด้วยการฝึกกาย วาจา ไปหาจิตใจ และปัญญา ซึ่งความเชื่อมโยงระหว่างระบบทั้งสองคือ เป็นการทำงานประสานกันระหว่างระบบการฝึกของไตรสิกขาและการทำหน้าที่แห่งองค์ธรรมภายในของมรรค คือเมื่อประพฤติมีศีล ในก็มีสมาธิ เมื่อใจมีสมาธิ การคิดก็ได้ปัญญา พอได้ปัญญา ปัญญาดังกล่าวก็กลายเป็นสัมมาทิฐิองค์แรกของมรรค สัมมาทิฐิก็ส่งทอดแก่สัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะก็นำทางแก่สัมมาวาจา สัมมาสัมมัชฌันตะ และสัมมาอาชีวะตามหลักความสัมพันธ์ภายในของมรรค กลายเป็นการช่วยให้เกิดศีลแล้วสืบทอดต่อกันไปอีก พร้อมกับทำให้คุณภาพทั้งของการฝึกอบรมและทั้งขององค์ธรรมทั้งหลาย ประณีตเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ แต่อย่างไรก็ตามเราจะพบว่า ระบบการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนาไม่ว่าจะมองในแง่มรรคหรือไตรสิกขาก็ตามล้วนเริ่มต้นด้วยปัญญาและจบลงด้วยปัญญา สำหรับไตรสิกขา แม้จะมีศีลเป็นข้อแรก แต่ความจริงก็ต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งที่จะลงมือปฏิบัติเป็นทุนไว้ก่อน ซึ่งได้แก่การมีสัมมาทิฐินั่นเอง (พระธรรมปิฎก. 2538 : 607-610)

มรรคมีองค์ 8 เป็นระบบปฏิบัติซึ่งไม่ว่าจะเป็นไตรสิกขาหรือธรรมชั้น 3 ล้วนแล้วแต่มีปรมัตถะประโยชน์เป็นเป้าหมายการดำเนินชีวิต แต่เมื่อหากผ่องคลายจุดหมายของชีวิตหรือจุดหมายของการปฏิบัติธรรมให้อยู่ในระดับทิฐิธรรมมีกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ปัจจุบัน) หรือสัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์เบื้องหน้า) แล้วก็ได้ผ่องคลายระเบียบวิธีดำเนินชีวิตหรือวิธีประพฤติปฏิบัติธรรมให้สอดคล้องกันด้วย ระบบที่ผ่องคลายมานี้เน้นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกทางกาย วาจา การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์หรือความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเป็นการกระทำที่ปรากฏรูปร่าง มองเห็นได้ชัด ปฏิบัติง่ายกว่า ดังนั้น ระบบวิธีของมรรคจะถูกจัดเรียงขั้นตอนใหม่เป็นหลักทั่วไปที่เรียกว่าบุญกิริยา หรือบุญกิริยาวัตถุ ซึ่งมีจำนวน 3 ข้อ เช่นเดียวกับไตรสิกขาและธรรมชั้น แต่มีรายชื่อหัวข้ออื่นๆ ต่างออกไปได้แก่ ทาน ศีล และภาวนา ดังนี้

1. ทาน หมายถึง การให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ (ช่วยเหลือผู้ยากไร้ ตกทุกข์ ขาดแคลน) ให้เพื่อสงเคราะห์ เพื่อยืดเหนี่ยวจิตใจสมานไมตรี แสดงน้ำใจสร้างสามัคคี ให้เพื่อบูชาคุณความดี เพื่อยกย่องส่งเสริมสนับสนุนคนดี อันเป็นการให้ในด้านทรัพย์สิน สิ่งของ ปัจจัยเครื่องใช้ยัง

ชีพ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ให้ความรู้ ศิลปวิทยาการต่างๆ ให้คำแนะนำสั่งสอน บอกแนวทางการดำเนินชีวิต ให้ธรรม ให้ความมีส่วนร่วมในการบำเพ็ญกิจที่พึงงาม ตลอดจนให้อภัยที่เรียกว่าอภัยทาน เป็นต้น

2. คีล หมายถึง ความประพฤติดีงามและการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ความมีระเบียบวินัยและการมีกิริยามารยาทงดงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นศีลในระดับการไม่เบียดเบียน หรือการอยู่ร่วมกันอย่างสงบในสังคม กล่าวคือการไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย การไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของกันและกัน การไม่ละเมิดของรัก ไม่ประทุษร้ายจิตใจลบหลู่เกียรติทำลายวงศ์ตระกูลของกันและกัน การไม่หักหาญลิดรอนผลประโยชน์กันด้วยวิธีประทุษร้ายทางวาจา การไม่ชักเติมตนเองด้วยสิ่งเสพติดซึ่งทำให้เสื่อมทรามเสียสติสัมปชัญญะที่เป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งป้องกันจากความผิดพลาดเสียหายและคุ้มตัวไว้ในคุณความดี นอกจากนี้ อาจพยายามฝึกตนเพิ่มขึ้นในด้านการงดเว้นสิ่งหยาบช้าฟุ้งเฟ้อบำรุงบำเรอปรนเปรอความสุขต่างๆ และหัดให้เป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ตามโอกาส

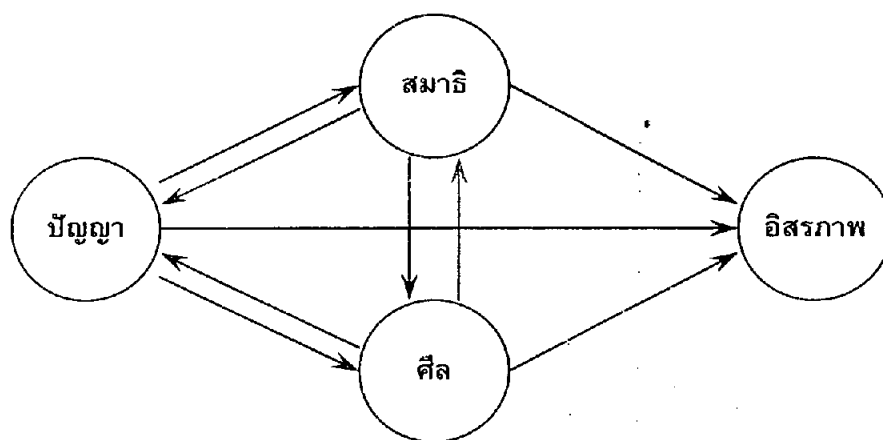
3. ภาวนา หมายถึง การฝึกปรีจติและปัญญา คือฝึกอบรมจิตใจให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ให้เข้มแข็งมั่นคงหนักแน่น และให้มีปัญญารู้เท่าทันสังขาร รู้เท่าทันโลกและชีวิต มีโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ถูกต้อง ภาวนานี้ก็คือสมาธิและปัญญาในไตรสิกขา (สมาธิภาวนาและปัญญาภาวนา) มีความหมายครอบคลุมตั้งแต่สัมมาวายามะที่ทำให้เพียรละกิเลส เพียรอบรมปลูกฝังกุศลธรรมในหมวดสมาธิ จนถึงการมีสัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะในหมวดปัญญา

จากคำอธิบายต่างๆ ในด้านบุญกิริยาวัตถุ 3 เราจะพบว่าการแยกศีลชั้นหรืออริศีลสิกขาออกเป็นทานและศีลนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อมุ่งขัดเกลาชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้นโดยการใช้การกระทำภายนอกที่หยากกว่าเป็นเครื่องมือ เรียกตามสำนวนทางธรรมว่า เพื่อกำจัดกิเลสหยาก ส่วนการปฏิบัติขั้นสมาธิและปัญญา หรืออริจิตต์และอริปัญญา ซึ่งเน้นหนักด้านภายในโดยตรงเป็นเรื่องยาก และละเอียดลึกซึ้ง ระบบบุญกิริยา 3 จึงไม่แยกกัน หากแต่เอามาจัดรวมเสียและพยายามชี้แนะเนื้อหาที่เบาลง ซึ่งระบบมรรคที่จัดให้อยู่ในรูปบุญกิริยา 3 นี้เหมาะสำหรับสอนคฤหัสถ์หรือชาวบ้าน ส่วนระบบที่จัดออกมาในรูปไตรสิกขานั้นเป็นแบบแผนใหญ่ซึ่งเป็นหลักกลางสำหรับการปฏิบัติธรรมแบบเต็มตามกระบวนการ โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติธรรมแบบเต็มแผนนั้นจึงควรเป็นผู้นำในการปฏิบัติตนตามระบบไตรสิกขา (พระธรรมปิฎก. 2538 : 596-598) สรุปรวมความเชื่อมโยงขององค์ธรรมทั้งหมดของมรรคมีองค์ 8 เข้ากับระบบไตรสิกขาและธรรมชั้นที่ได้ตั้งตาราง 1

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างมรรคมีองค์แปด ธรรมชั้น 3 ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3

มรรคมีองค์ 8	ระบบธรรมชั้น 3	ระบบไตรสิกขา	ระบบบุญกิริยา 3
	(แบ่งตามเนื้อหา)	(สำหรับพระสงฆ์)	(สำหรับคฤหัสถ์)
1. สัมมาทิฐิ	1. ปัญญาชั้น	3. อริปัญญาสิกขา	3. ภาวนา
2. สัมมาสังกัปปะ			
3. สัมมาวาจา	2. ศีลชั้น	1. อริศีลสิกขา	1. ทาน – 2. ศีล
4. สัมมากัมมันตะ			
5. สัมมาอาชีวะ	3. สมาธิชั้น	2. อริจิตตสิกขา	3. ภาวนา
6. สัมมาวายามะ			
7. สัมมาสติ			
8. สัมมาสมาธิ			

จากตาราง 1 แสดงให้เห็นว่า ทาน ศีล ภาวนา กับศีล สมาธิ ปัญญา นั้นที่แท้เป็นเรื่องเดียวกันแต่ชุดหนึ่งเน้นด้านภายนอก เน้นด้านหยาบ จัดเป็นทาน ศีล ภาวนา โดยขยายด้านนอกเป็นสองอย่างได้แก่ ทาน กับศีล แล้วเอาด้านในสองอย่างคือ สมาธิและปัญญา ไปยุบรวมเป็นภาวนาอย่างเดียวซึ่งเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการปฏิบัติของคฤหัสถ์ (พระเทพเวที. 2532 : 14) เมื่อทำการสรุปรวมจากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นทั้งในส่วนที่เป็นวิธีการและเป้าหมายหรือความสัมพันธ์เชิงสาเหตุขององค์ธรรมทั้งหมดในอริยมรรคมีองค์ 8 และจุดมุ่งหมายที่เป็นผลที่เกิดขึ้นตามมา สามารถสรุปรวมเป็นโมเดลเชิงแนวคิด (Conceptual Model) ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาสามารถแสดงได้ดังภาพประกอบ 5



ภาพประกอบ 5 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของอริยมรรคมีองค์ 8

อริยมรรคมีองค์ 8 นี้ใช้ได้กับกิจการและกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ที่เป็นประเภทวิธีการ ซึ่งตามปกติระบบ แบบแผน วิทยาการ สถาบัน หน้าที่การงานต่างๆ ตลอดจนการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การศึกษาเล่าเรียนนั้นย่อมมีความมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาที่จัดทุกข์ ช่วยให้มีมนุษย์บรรลุความดีงามที่สูงขึ้นไป การปฏิบัติที่ถูกต้องหรือการปฏิบัติชอบต่อระบบแบบแผนเหล่านั้นคือต้องกระทำการด้วยความเข้าใจ จุดมุ่งหมายของมันซึ่งนับว่าเป็นการกระทำด้วยปัญญาหรือโดยมีสัมมาทิฐิจึงจะนับว่าเป็นการดำเนินตามแนวของมัชฌิมาปฏิปทา แต่ในทางปฏิบัติจะพบเสมอว่าคนปฏิบัติผิดพลาดคลาดเคลื่อนไม่เป็นไปตามความรู้ ความเข้าใจตรงตามจุดมุ่งหมายของระบบวิธีและกิจการเหล่านั้น การปฏิบัติผิดพลาดนี้จะนำไปในทางเอียงสุดสองอย่างได้แก่ พวกหนึ่งมุ่งใช้ระบบวิธีและกิจการเหล่านั้นเป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับแสวงหาสิ่งบำรุงบำเรอตน เช่น ใช้การศึกษาเล่าเรียนเป็นหนทางให้ได้เงินทอง ตำแหน่งหน้าที่การงานใหญ่โต เพื่อบำรุงบำเรอตนให้มีความสุขสำราญได้เต็มที่ ไม่ทำเพื่อบรรลุจุดหมายของงานหรือวิทยาการนั้นๆ นับเป็นการขาดสัมมาทิฐิ และมีมิจฉาทิฐิแทนที่ อีกพวกหนึ่งตั้งใจปฏิบัติกิจ หางาน ศึกษาเล่าเรียนอย่างแข็งขัน ระดมทุนแรง และเวลาให้ แต่ไม่รู้ไม่เข้าใจความมุ่งหมายของสิ่งที่กระทำว่าเป็นไปเพื่อแก้ปัญหาอะไร ทำให้สิ้นเปลืองเวลา แรงงาน ทุน ทำให้ตนเองลำบาก เหน็ดเหนื่อยเปล่า เป็นการขาดสัมมาทิฐิอีกแบบหนึ่ง พวกแรกได้ตั้งความมุ่งหมายของตนเองขึ้นมาใหม่เพื่อสนองตัณหาของตน ไม่เป็นไปตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของกิจกรรมนั้นๆ ส่วนพวกที่สอง สักแต่จะทำโดยไม่รู้ไม่เข้าใจความมุ่งหมาย ซึ่งต่างไปสู่ความสุดโต่งคนละสาย ไม่ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทา มีแต่จะทำให้เกิดปัญหาเพิ่มพูนขึ้น แต่หากดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็น

ทางแห่งปัญญา ทำการด้วยความรู้ความเข้าใจตรงตามความมุ่งหมายของเรื่องนั้นๆ จึงจะแก้ปัญหาการจัดทุกข์ได้สำเร็จ รวมความว่าถ้าไม่เริ่มด้วยสัมมาทิฐิ ก็ไม่มีมัชฌิมาปฏิปทา และถ้าไม่ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาก็แก้ปัญหาดับทุกข์ไม่สำเร็จ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 584-585)

ความหมาย องค์ประกอบ และรายละเอียดของแต่ละองค์ธรรมในอริยมรรค

อริยมรรค ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมต่างๆ รวม 8 องค์ธรรมนั้นสามารถจัดเข้าเป็นระบบได้ 3 ธรรมชั้นได้แก่ อริยมรรคด้านปัญญาหรือปัญญาชั้น อริยมรรคด้านศีลหรือศีลชั้น และอริยมรรคด้านสมาธิหรือสมาธิชั้น โดยในแต่ละด้านมีความหมาย องค์ประกอบ และรายละเอียดดังต่อไปนี้

อริยมรรคด้านปัญญา (ปัญญาชั้น)

พระโสภณคณาภรณ์ (2526 : 103) ได้กล่าวว่า ความเห็นชอบ ความดำริชอบ จัดเป็นปัญญาซึ่งทำหน้าที่จัดความเขลา ความหลงผิด ปัญญาจึงเป็นหลักสร้างชีวิต เพราะทำให้ชีวิตของคนสูงขึ้นดีขึ้นตามปริมาณของปัญญา ปัญญาจึงได้ชื่อว่าเป็นประทีปแห่งโลกเป็นแก้วสารพัดนึกของคนเรา ซึ่งพระพุทธเจ้า (2534 : 68) ได้เน้นความสำคัญของปัญญาไว้ว่า ปัญญาเป็นแกนกลางแห่งศักยภาพของมนุษย์ ปัญญาเป็นองค์ธรรมที่ทำให้เราได้รู้ความจริงของธรรมชาติ ทำให้เราเข้าถึงสัจธรรม เมื่อเราเข้าถึงสัจธรรม รู้ความจริงของสิ่งทั้งหลายแล้วเราก็ได้นำเอาความรู้ในความจริงเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ได้ อริยมรรคที่จัดย่อลงมาในหมวดปัญญาคือ สัมมาทิฐิ (Right View or Right Understanding) และ สัมมาสังกัปปะ (Right Thought) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

สัมมาทิฐิ

ความหมาย

ทิฐิ แปลว่า ความเห็น หมายความว่าความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับความจริงของตน หลักการที่เห็นสมควร ข้อที่ถูกใจ ข้อที่เชิดชูเอาไว้ ค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิตหรือโลกทัศน์และชีวทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเห็นความเข้าใจและความใฝ่ใฝ่เหล่านั้น โดยที่ความเห็น ความเข้าใจ ค่านิยมเหล่านั้นมีอิทธิพลครอบงำ มีบทบาทในการกำหนดวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นอย่างมาก ในกรรมบถได้จัดทิฐิเข้าเป็นมโนกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่สำคัญมีผลร้ายแรงที่สุดยิ่งกว่ากายกรรมและวาจากรรม เพราะเป็นตัวกรรมบันดาลกายกรรมและวาจากรรมอยู่เบื้องหลังอีกชั้นหนึ่ง สามารถนำชีวิต สังคม หรือมนุษยชาติทั้งหมดไปสู่ความเจริญงอกงาม หรือนำไปสู่ความเสื่อมความพินาศก็ได้ ด้วยเหตุนี้ ทิฐิจึงเป็นตัวชักจูงและกำหนดวิถีชีวิตทั้งในด้านรับเข้าและด้านแสดงออก กล่าวคือจะมองเห็นโลกและชีวิตเป็นอย่างไรและจะปฏิบัติต่อโลกและชีวิตนั้นอย่างไร (พระธรรมปิฎก. 2538 : 735-736)

ปิ่น มุทุกันต์ (2514: 129) ได้ให้ความหมายของสัมมาทิฐิแยกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ความหมายเบื้องต้น หมายถึง มีญาณอริยสัจ 4 ความรู้ริยสัจ 4 ด้วยญาณนี้แหละเป็นสัมมาทิฐิอย่างสมบูรณ์ ส่วนความหมายเบื้องต้น หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรมเช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เห็นว่าบาปบุญมีจริง ฯลฯ

พระไตรปิฎกฉบับหลวงเล่ม 14 (กรมศาสนา. 2515 : 381-386) ได้อธิบายไว้ว่า สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในสมุทัย ความรู้ในนิโรธ และความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ในขณะที่พุทธพจน์อีกแห่งหนึ่งแยกความหมายของสัมมาทิฐิเป็น 2 ระดับ คือระดับที่เป็นสาสวะ กับระดับที่เป็นโลกุตระ

พระโสภณคณาภรณ์ (2526 : 97) ได้ให้ความหมายว่า สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาอันเห็นชอบโดยจุดหมายสูงสุด คือ เห็นอริยสัจ 4 ด้วยญาณตามความเป็นจริง แต่ในระดับการครองชีวิตขอเพียงแต่เข้าใจเหตุผล สามารถแยกได้ว่าสิ่งใดดี - ชั่ว บาป - บุญ คุณ - โทษ เป็นประโยชน์ - ไม่เป็นประโยชน์ ควรประพฤติ - ควรเว้น จนสามารถสร้างเว้นเหตุแห่งทุกข์สร้างเหตุแห่งสุขได้ ก็ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิแล้ว

พระธรรมปิฎก (2538 : 613,735-736,924) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัมมาทิฐิแปลว่า ความเห็นชอบหรือเห็นถูกต้อง ถ้าให้ความหมายแนวโลกียก็ว่า เห็นถูกต้องตามคลองธรรม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ถ้าให้ความหมายแนวโลกุตระก็ว่า เห็นถูกต้องตามความเป็นจริง ได้แก่เห็นสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมัน และเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัยของมัน โดยที่สัมมาทิฐิทั้ง 2 ระดับนั้นแสดงถึงขอบเขตแห่งกิจกรรมทางจิตปัญญาของมนุษย์แยกได้เป็น 2 แดน ได้แก่

1. ปัญญา/ญาณ/วิชา (อวิชา) - ความรู้ - ความจริง - ศาสตร์ - สังคม - ธรรมชาติ :
โลกุตระสัมมาทิฐิ

2. ศรัทธา/ฉันทะ/กรุณา (ตัณหา) - คุณค่า - ความดีงาม/ความควร - ศิลป - จริยธรรม - สังคม :
โลกียสัมมาทิฐิ

โดยที่สัมมาทิฐิหรือความเห็นอันถูกต้องนั้น ในขอบเขตของอริยมรรคมีองค์แปดจำกัดความไว้ว่า เห็นอริยสัจ คือความจริงแท้ ความจริงอันประเสริฐ ความจริงที่เห็นแล้วหมดปัญหามี 4 ประการด้วยกัน คือ เห็นลักษณะของตัวความทุกข์ ว่ามีลักษณะอย่างไร เห็นต้นตอที่เกิดต้นเหตุของความทุกข์ เห็นภาวะที่เป็นความดับสนิทของความทุกข์ หรือเห็นภาวะความไม่มีทุกข์ ข้อสุดท้ายเห็นหนทางหรือวิธีปฏิบัติเพื่อพ้นจากความทุกข์ไปสู่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เป็นการเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้อง

แสง จันทรงาม (2544 : 92) ได้แปลความหมายของสัมมาทิฐิว่าเป็น “ความเห็นชอบ” และอธิบายเพิ่มเติมว่า “ความเห็น” หรือทิฐิ ในที่นี้ ในวิภังคสูตร พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า หมายถึง ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในเหตุแห่งทุกข์ ความรู้ในความดับทุกข์ และความรู้ในทางปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ ซึ่งพูดโดยสรุปก็หมายถึงการรู้อริยสัจ 4 นั้นเอง โดยที่ความรู้หรือความเห็นในระดับทิฐินี้ หมายถึงความเข้าใจอย่างชัดเจนในความจริงเหล่านี้ และยอมรับด้วยว่าเป็นความจริง มีความเชื่อตามความจริงนั้น ความรู้ระดับทิฐินี้เป็นความรู้ความเห็นระดับต่ำที่คนธรรมดาสามารถจะมีได้ ไม่ใช่ความรู้ชั้นสูงประเภทรู้แจ้งหรือญาณ หรือวิชา หรืออาโลกะแต่ประการใด ความรู้ระดับญาณนั้นจัดไว้เป็นองค์ที่ 9 ของอริยมรรค เรียกว่า “สัมมาญาณ” ซึ่งเกิดต่อจากสัมมาสมาธิ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “ทิฐิ” กับ “ญาณ” นั้นเป็นคนละระดับกัน ส่วนคำว่า “ชอบ” หรือ “สัมมา” ในสัมมาทิฐินั้น หมายความว่า ถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นความเห็นถูกต้องที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ได้ ในที่สุด ถ้าเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเฉยๆ แต่ไม่สามารถนำไปสู่ความดับทุกข์ได้ ก็ไม่ใช่สัมมาทิฐิ นอกจากนั้นการเห็นอริยสัจ ไม่จำเป็นต้องเห็นครบทั้ง 4 จึงจะเป็นสัมมาทิฐิ เพียงแต่เห็นทุกข้ออย่างเดียวก็นับเป็นสัมมาทิฐิได้ และในทางปฏิบัติควรพยายามเห็นทุกข์ก่อนเพราะทุกข์เป็นสิ่งที่ประจักษ์ที่เห็นได้ง่าย ส่วนสมุทัย นิโรธ และมรรคนั้น ค่อนข้างเห็นได้ยาก

สรุปความหมายของสัมมาทิฐิได้ว่าสัมมาทิฐิเป็นความเห็น ความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดีเป็นไปตามคลองธรรมและสอดคล้องกับหลักสัจธรรมที่ตรงตามความเป็นจริง และสัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบด้วยการมีความรู้อันถูกต้องคือ ได้เรียนรู้มาจากการฟัง หรือจากการอ่าน แต่ความรู้ที่ได้รับมานั้นต้องถูกต้องแล้วทรงจำเอาไว้ได้อย่างแม่นยำแล้วหมั่นเอาความรู้ที่ได้รับมานั้นมาคิดพิจารณาอยู่บ่อยๆ ด้วยสติปัญญา คิดด้วยเหตุผลจนเกิดความเข้าใจ เมื่อความเข้าใจเป็นไปยิ่งที่สุด ก็จะเกิดความเห็นอย่างแจ่มแจ้งภายในจิต เป็นความเห็นด้วยสติปัญญา ความเห็นที่เกิดขึ้นนี้เป็น

ความเห็นที่ได้สัมผัสกับสิ่งต่างๆ มาแล้วด้วยใจ ด้วยสติปัญญาของตน ไม่ใช่เห็นตามคำบอกเล่าของผู้อื่นหรือตามความคิดคำนึงของตนเองเพราะฉะนั้นสัมมาทิฐิ จึงมีความหมายเลยไปถึงความรู้ ความเข้าใจและความเชื่อที่ถูกต้องด้วย เพราะความรู้ความเข้าใจเป็นองค์ประกอบของความเห็นและความเชื่อก็เป็นผลต่อเนื่องมาจากความเห็นมีความเห็นอย่างไรก็มีความเชื่ออย่างนั้น แต่ตัวสัมมาทิฐิแท้ๆ คือตัวความเห็นที่แจ้งภายในจิตใจ เป็นความเห็นด้วยปัญญาภายในของตนเอง

ความสำคัญของสัมมาทิฐิ

สัมมาทิฐิมีความสำคัญมากที่สุดอันเป็นที่จุดเริ่มต้นของการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง (The Middle Path) อันเป็นประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติหรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ซึ่งความเป็นทางสายกลางนั้นไม่ใช่การกระทำหรือความคิดที่อยู่ตรงกลางระหว่างการกระทำหรือแนวคิดสองแนว หรือสองฝ่ายสองพวก อันเป็นทางสายกลางเทียม ความเป็นกลางในแง่นี้ไม่มีหลักอะไรที่แน่นอน ต้องรอให้เขามีสองฝ่ายสองพวกก่อนจึงจะเป็นกลางได้ นอกจากนี้จุดกลางดังกล่าวสามารถยับยั้งเคลื่อนเลื่อนไปให้ได้ครึ่งทางระหว่างสองแนวคิดนั้น ปราศจากจุดมุ่งหมายที่แท้จริง ความเป็นทางสายกลางที่แท้จริงนั้นเกิดจากการไม่เข้าไปข้องแวะที่สุดสองอย่างได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นด้วยกามสุข (The extreme hedonism) และอัตตกิลมณานุโยค คือ การประกอบความเดือดร้อนแก่ตนเอง (The extreme asceticism) ด้วยเหตุนี้ทางสายกลางจึงมีจุดหมายหรือเป้าหมายที่ชัดเจน คือ ความดับทุกข์หรือภาวะหลุดพ้นเป็นอิสระไร้ปัญหา โดยมีมรรคเป็นระบบความคิดและระบบการกระทำหรือการดำเนินชีวิตที่ตรงจุดให้ได้ผลสำเร็จตามเป้าหมาย และโดยเหตุที่ความเป็นทางสายกลางขึ้นอยู่กับความมีเป้าหมายที่แน่ชัด ผู้ปฏิบัติจึงต้องรู้จุดหมายจึงจะเดินทางไปได้ ทางสายกลางจึงต้องใช้ปัญญาในการพิจารณา โดยเริ่มต้นด้วยการมีสัมมาทิฐิ คือเริ่มด้วยความเข้าใจปัญหาของตนและรู้จุดหมายที่จะเดินทางไป ด้วยเหตุนี้ความสำคัญของสัมมาทิฐิจึงอยู่ที่การเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา หากไม่เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ ก็จะไม่มีการปฏิบัติตามมัชฌิมาปฏิปทา และถ้าไม่ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาแล้วมนุษย์ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้สำเร็จ หรือไม่อาจดับทุกข์ได้นั่นเอง (พระธรรมปิฎก, 2538 : 582-585) นอกจากนี้เราสามารถอุปมาได้ว่า "สัมมาทิฐิ" เหมือนกับรุ่งอรุณเมื่อรุ่งอรุณเกิดขึ้นแล้ว ก็เป็นอันว่าจะต้องมีความสว่างของเวลากลางวันต่อมาเป็นแน่นอน สัมมาทิฐิก็เหมือนรุ่งอรุณของอริยมรรคองค์อื่นๆ ทั้งหมด คือจะทำให้ อริยมรรคองค์อื่นๆ เป็นไปได้ถูกต้อง เพราะเริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ คือความเห็นถูกต้องแล้วหรือเหมือนกับมีคฤห์คือคนนำทางจะเดินให้ถูกทางนั้นต้องมีคนนำทางเพื่อสะดวก รวดเร็ว และถูกต้อง สัมมาทิฐิเหมือนกับผู้นำทาง คือจะนำให้อริยมรรคองค์อื่นๆ หรือหัวข้อธรรมอื่นๆ ในองค์อริยมรรคทั้งหลายนั้น เดินไปถูกต้อง สะดวก และรวดเร็วขึ้น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2528 : 19-20)

สรุปได้ว่าสัมมาทิฐิมีความสำคัญในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นหรือตัวนำในการดำเนินตามมรรคาแห่งมัชฌิมาปฏิปทา และเป็นตัวยืนที่มีบทบาทอยู่ตลอดเวลาทุกขั้นตอนของการปฏิบัติ อย่างไรก็ดี ในระหว่างการทำตามมรรคตลอดสายนี้ สัมมาทิฐิไม่ใช่เพียงเป็นที่อาศัยหรือตัวสนับสนุนองค์มรรคข้ออื่นๆ เท่านั้น แต่ตัวสัมมาทิฐิเองก็ได้รับความอุดหนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆ ด้วย ยิ่งการดำเนินตามมรรคก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิฐิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น และในที่สุดก็กลายเป็นตัวการสำคัญที่นำเข้าถึงจุดหมายปลายทางของมรรคา จนกล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายทางของมรรคา โดยที่สัมมาทิฐิที่อยู่ในลำดับหรือขั้นตอนต่างๆ ของการปฏิบัตินั้นมีความแตกต่างกันโดยคุณภาพตามลำดับขั้นหรือขั้นตอนนั้นๆ สัมมาทิฐิที่เป็นจุดเริ่มต้นย่อมมีคุณภาพแตกต่างจากสัมมาทิฐิที่อยู่ปลายทาง

องค์ประกอบของสัมมาทิฐิ

ทิฐิ นี้แบ่งออกเป็นสองประเภทได้แก่ สัมมาทิฐิและมิจฉาทิฐิ โดยที่ถ้าเป็นความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง มีโทษ เรียกว่า “มิจฉาทิฐิ” ส่วนความคิดเห็น ทศนคติ ค่านิยม ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ดีงาม เป็นประโยชน์ ก็เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” (พระธรรมปิฎก. 2538 : 641-642) ซึ่งสัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นองค์ธรรมเริ่มต้นในมัชฌิมาปฏิปทานั้นยังแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. โลกียสัมมาทิฐิ เป็นความเห็นชอบระดับโลกีย์ ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี เป็นไปตามคลองธรรมหรือสอดคล้องกับศีลธรรม สัมมาทิฐิระดับนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า เช่น ความดี ความชั่ว การทำดีทำชั่วและการได้รับผลดีผลร้ายสอดคล้องกับการกระทำของตน คือการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อมั่นในคุณธรรม ถูก ผิด อะไรดีกว่า อะไรเลวกว่า ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น เป็นต้น ตลอดจนหลักความเชื่อ หลักความเห็นต่างๆ ที่จะรักษาคุณค่าที่พึงงามถูกต้องไว้ ความเชื่อความเห็นที่สอดคล้องกับคำสอนทางศาสนา ได้แก่ เชื่อว่าโลกหน้ามี เป็นต้น รวมเรียกสั้นๆว่า เห็นชอบตามคลองธรรมหรือความเชื่อในกรรมซึ่งทำให้มีความรับผิดชอบในการกระทำของตน และโดยเหตุที่สัมมาทิฐิระดับนี้เกิดจากการหล่อหลอมของสังคม มีการถ่ายทอดโดยประเพณี สัมมาทิฐิประเภทนี้จึงมีลักษณะเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ มาตรฐาน ความเชื่อถือชนิดที่มนุษย์ปรุงแต่ง สร้างสรรค์ หรือบัญญัติวางกันขึ้น เป็นของซ้อนเข้ามา ต่างจากกฎธรรมชาติของธรรมชาติอีกทีหนึ่ง ดังนั้นจึงมีลักษณะของความเป็นโลกียะ คือมีรายละเอียดข้อปลีกย่อยผิดแปลกแตกต่างกันออกไปตามกาลเทศะ เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพแวดล้อมและความเป็นไปของสังคม แต่อย่างไรก็ตามทิฐิประเภทนี้ก็ยังมีส่วนกลางสำหรับวัดความเป็นสัมมาทิฐิ คือความสอดคล้องกับหลักกรรมหรือกฎแห่งกรรม เพราะหลักกรรมเป็นกฎธรรมชาติหรือหลักความจริงที่รองรับความเป็นไปแห่งพฤติกรรมทั้งหมดของมนุษย์ โดยนัยนี้โลกียสัมมาทิฐิจึงมีกฎธรรมชาติรองรับอยู่หรือสอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้ในบางครั้งจึงมีการจำกัดความหมายของโลกียสัมมาทิฐิโดยระบุลงไปว่าได้แก่ “กัมมัสสกตาญาณ” คือความรู้ว่าคนมีกรรมเป็นของตน หรือชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรม หรือความรู้และเชื่อว่าพฤติกรรมและผลสืบเนื่องจากพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โลกียสัมมาทิฐินี้แสดงให้เห็นค่านิยมพื้นฐาน เช่น ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ความใฝ่ผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการกระทำหรือความเพียรพยายาม ความสามารถและสติปัญญาของตน ความรู้จักพึ่งตนเอง และการช่วยเหลือกันด้วยเรี่ยวแรงกำลังของมนุษย์เอง ซึ่งสัมมาทิฐิในระดับนี้ช่วยให้เกิดความประพฤติดีประพฤติชอบ และการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ทำให้สังคมสงบเรียบร้อย มนุษย์มีการอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข เป็นสัมมาทิฐิระดับธรรมจริยา หรือกุศลกรรมบถ จัดเป็นประโยชน์หรือจุดหมายชีวิตระดับที่ภุชฌมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะอันจะเป็นพื้นฐานของปรมัตถ์ต่อไป (พระธรรมปิฎก. 2538 : 642, 738)

2. โลกุตระสัมมาทิฐิ เป็นความเห็นชอบในระดับโลกุตระ คือเหนือโลก ไม่ขึ้นต่อโลก ได้แก่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง หรือรู้และเข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติ ตามสภาวะของมัน และตามความเป็นไปโดยธรรมชาติแห่งเหตุปัจจัย ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ที่ถูกต้องซึ่งควรจะเป็นระหว่างตนเองกับสิ่งทั้งหลายที่แวดล้อมหรือกับโลกและชีวิต เช่น รู้ว่าสิ่งทั้งหลายเป็นสังขารธรรมเกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมรวมกันเข้าเป็นไปตามความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย มีสภาพไม่คงที่ ไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่ยั่งยืนอยู่ตลอดไป และมีเหตุปัจจัยต่างๆ ชัดแย้งบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา ไม่เป็นตัวของมันเองอย่างแท้จริง ไม่อาจเป็นของใครๆ และไม่ขึ้นต่อความปรารถนาของใครได้จริงจัง เมื่อสิ่งทั้งหลายมี

สภาวะแท้จริงเป็นอย่างไรเราควรมีท่าทีและปฏิบัติต่อกันอย่างไร ความรู้ความเห็นและความเข้าใจอย่างนี้เกิดจากการรู้จักมอง รู้จักคิด รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตรงตามสภาวะและตามเหตุปัจจัยของมัน **สัมมาทิฐิประเภทนี้เกิดจาก "โยนิโสมนสิการ"** ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในตัวบุคคล สัมมาทิฐิประเภทนี้ไม่อาจเกิดขึ้นได้เพียงด้วยการเชื่อตามคนอื่นโดยศรัทธา เพราะเป็นการรู้จักที่ตัวสภาวะเอง ต้องเอาธรรมชาตินั้นเองเป็นข้อพิจารณาโดยตรง ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีลักษณะเป็นหลักการ กฎเกณฑ์ ข้อยึดถือที่ปรุงแต่ง หรือบัญญัติซ้อนเพิ่มขึ้นมาจากธรรมดาของธรรมชาติ จึงเป็นอิสระจากการหลอหลอมของสังคม ไม่ขึ้นต่ออิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยนัยนี้โลกุตรสัมมาทิฐิจึงไม่ขึ้นกับกาลเทศะ ไม่จำกัดสมัย เป็นความรู้ความเข้าใจอย่างเดียวกันและจำเป็นสำหรับบรรพชาญาณและความหลุดพ้นในทุกถิ่นทุกกาลเสมอเหมือนกัน ทิฐิในระดับโลกุตรสัมมาทิฐินี้จัดเข้าในระดับวิปัสสนาสัมมาทิฐิหรือ "สัจจานุโลมิกญาณ" ซึ่งแปลว่า ญาณคล้อยแก่สัจจะ หรือความรู้ที่เข้าแนวสัจจะอันจะนำไปสู่การตรัสรู้ คือมุ่งตรงสู่ระดับปรมาตมต่อไป (พระธรรมปิฎก. 2538 : 643, 738)

สัมมาสังกัปปะ (Right Thought)

ความหมาย

พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่ม 14 (2515 : 385) ซึ่งพระสารีบุตรได้แสดงไว้ว่า "สัมมาสังกัปปะเป็นใจนได้แก่ความดำริในเนกขัมมะ ความดำรินไม่พยายาหา ความดำรินไม่เบียดเบียน"

ปิ่น มุทุกันต์ (2514 : 129-130) ให้ความหมายว่า สังกัปปะแปลว่า ความดำริ โดยทั่วไปเรียกว่า ความคิดริเริ่ม ได้แก่ ความคิดที่จะทำโน่นทำนี้ ให้มีความก้าวหน้าเรื่อยไป ซึ่งมีทั้งดีและเสีย ความคิดริเริ่มในทางดีเรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ความคิดริเริ่มในทางเสียเรียกว่า มิจจาสังกัปปะ แยกความหมายออกได้เป็น 2 ทางคือ

1. ความหมายเบื้องสูง สัมมาสังกัปปะมีลักษณะ 3 อย่าง คือ (1) เป็นความคิดที่จะพวักตนออกจากกาม (2) เป็นความคิดที่ไม่แผ่ด้วยความอาฆาตพยายาหาผู้อื่น และ (3) เป็นความคิดที่ไม่แผ่ด้วยการเบียดเบียน

2. ความหมายเบื้องต่ำมีนัยเหมือนความหมายเบื้องสูง คือหมายความว่าคิดทำอะไรก็อยากให้เป็นเรื่องหมกมุ่นอยู่ในกาม เช่น หมกมุ่นในการดื่มสุรายาเมา หมกมุ่นในเพศตรงกันข้าม หมกมุ่นในอบายมุข ตลอดจนความเมาลาภยศ เมาสังคม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้า นอกจากนี้ต้องเป็นความคิดที่ไม่แผ่ด้วยความอาฆาตเคียดแค้นผู้อื่นไม่แผ่ด้วยเล่ห์กลหาทางเบียดเบียนความสุขของผู้อื่น

พระโสภณคณาภรณ์ (2526 : 97) ได้ให้ความหมายของสัมมาสังกัปปะว่า หมายถึง ความคิดดำริชอบ ได้แก่ความคิดที่มีเหตุผลที่เมื่อพูด ทำ คิดไปตามนั้นตนเองไม่เกิดความเดือดร้อน คนอื่นจะไม่เกิดความเดือดร้อน เนื่องจากคนคิดก่อนจึงทำ ถ้าเริ่มต้นที่ความคิดดีการพูดการกระทำก็ดีตามไปด้วย ความคิดแนวนี้นสรุปได้เป็น

1. ความคิดในการที่จะหลีกเลี่ยง ถอนตน ปลีกตนออกจากความเป็นทาส สยบติดในอารมณ์คือ สิ่งที่เป็นรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ยืนร้อนอ้อนแอ้น และความนึกคิดถึงสิ่งที่รักใคร่พอใจ ยินดีจนถึงต้องทำผิดหรือร้อนใจเพราะสิ่งเหล่านั้น

2. ความคิดในทางสงบ ระวังความโกรธ ความไม่พอใจ ความพยายาหา อาฆาต มุ่งแก้แค้น ได้ตอบทำลายล้างต่อกัน

3. ความคิดในทางต้องการเห็นคนอื่น สัตว์อื่น ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียน ทำลายล้างกัน มีความสุขตามสมควรแก่ฐานะของตน ใครกำลังประสบความทุกข์ก็ขอให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เพื่อให้ตนเองและคนอื่นอยู่ดีมีสุข แม้จะมีคนประสบความทุกข์ก็อย่าให้เกิดเพราะการกระทำของเราเป็นเหตุ เพราะว่าความไม่เบียดเบียนคือการระมัดระวังไม่ให้เกิดการกระทบกระทั่งกัน เป็นความสุขในโลกนี้

ปิยทัตสีเถระ (ชินวฺฐ สุนทรสิมะ. 2528 : 45; อ้างอิงจาก Piyadassi Thera) กล่าวว่า บุคคลใดอาจจะฉลาด คงแก่เรียน และมีความรู้มาก แต่ถ้าหากขาดความดีริชชอบแล้วก็ย่อมจะเป็นคนโง่เขลา ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาพุทธเจ้าหาใช่เป็นคนที่มีความเข้าใจและรู้แจ้งแทงตลอดได้ ถ้าหากเราพิจารณาสิ่งต่างๆ ด้วยความหยั่งรู้ที่ปราศจากอคติ เราจะเข้าใจแจ่มแจ้งว่า ความปรารถนาที่เห็นแก่ตัว การเกลียดชัง และความรุนแรงต่างๆ นี้ จะไม่สามารถเกิดควบคู่กับปัญญาที่แท้จริงได้เลย

พระธรรมปิฎก (2538 : 749-750) ได้ให้ความหมายชั้นโลกียะว่า สัมมาสังกัปปะ คือ ความดีริชชอบหรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง เกิดในภาวะที่จิตมีโยนิโสมนสิการ จึงมีความดีริชที่ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ และปราศจากความเอนเอียงทั้งฝ่ายติดคล้อยเข้าหา และฝ่ายผลักเบือนหนี ซึ่งตรงข้ามกับความดำริผิดที่เรียกว่า มิจฉาสังกัปปะ

สรุปความหมายของสัมมาสังกัปปะได้ว่า เป็นความนึกคิด ตริตrong ในทางที่ชชอบ อันประกอบไปด้วยพรหมวิหาร 4 ได้แก่ ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา (อพยาบาทสังกัปปิ) กรุณา (อวิหิงสาสังกัปปิ) มุทิตา (อพยาบาทสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ) และอุเบกขา (เนกขัมมสังกัปปิ) โดยสัมมาสังกัปปะจัดเป็นกิจกรรมทางปัญญาหรือมโนกรรมอันนำไปสู่กายกรรมและวจีกรรม เพราะกายกรรมและวจีกรรมของบุคคลนั้นจะแสดงออกโดยผ่านการปรุงแต่งด้วยสัมมาทริฐิและสัมมาสังกัปปะนั้นเอง

องค์ประกอบของสัมมาสังกัปปะ

สัมมาสังกัปปะนั้นประกอบด้วย 3 อย่างได้แก่ เนกขัมมสังกัปปิ อพยาบาทสังกัปปิ และอวิหิงสาสังกัปปิ ซึ่งจัดเป็นคู่ตรงข้ามกับมิจฉาสังกัปปะ ได้แก่ กามสังกัปปิ พยาบาทสังกัปปิ และวิหิงสาสังกัปปิ ซึ่งสามารถแสดงความหมายในแต่ละองค์ประกอบให้ชัดเจนได้ดังตาราง 2

ตาราง 2 องค์ประกอบ ความหมายของสัมมาสังกัปปะและมิจฉาสังกัปปะ

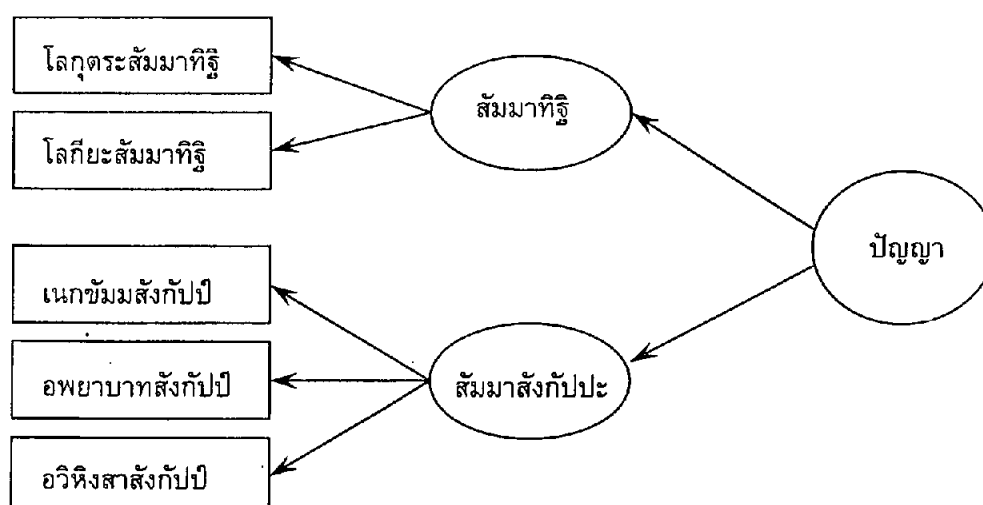
สัมมาสังกัปปะ	ความหมาย	มิจฉาสังกัปปะ	ความหมาย
เนกขัมมสังกัปปะ (เนกขัมมวิตก)	ความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ เป็นความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ	กามสังกัปปะ (กามวิตก)	ความดำริที่เกี่ยวข้องกับกาม ความนึกคิดในทางที่จะแสวงหา หมกมุ่นพัวพันติดข้องอยู่ในสิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง 5 หรือสิ่งสนองค้นหาอุปาทานต่างๆ ความคิดที่เห็นแก่ตัว จัดเป็นความนึกคิดในฝ่าย “ราคะ” หรือ “โลภะ”
อพยาบาทสังกัปปะ (อพยาบาทวิตก)	ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมด้านเมตตา เป็นความปรารถนาดีความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ	พยาบาทสังกัปปะ (พยาบาทวิตก)	ความดำริที่ประกอบด้วยความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง ไม่พอใจ คิดเห็นเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ มองผู้อื่นเป็นศัตรูเห็นสิ่งทั้งหลายเป็นไปในทางขัดใจจัดเป็นความนึกคิดในฝ่าย “โทสะ” ในแง่ “ถูกกระทบ” ตรงข้ามกับ “เมตตา”
อวิหิงสาสังกัปปะ (อวิหิงสาวิตก)	ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน ไม่มีการคิดทำร้าย มุ่งเอาธรรมด้านกรุณา เป็นความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ	วิหิงสาสังกัปปะ (วิหิงสาวิตก)	ความดำริในทางที่จะเบียดเบียน ทำร้ายและทำลายอยากไปกระทบกระทั่ง รุกรานผู้อื่น อยากทำให้เขาประสบความทุกข์ ความเดือดร้อน จัดเป็นความนึกคิดในฝ่าย “โทสะ” ในแง่ “จะไปกระทบ” ตรงข้ามกับ “กรุณา”

ความดำริหรือแนวความคิดแบบนี้เป็นเรื่องปกติของคนส่วนมากเพราะตามธรรมชาติเมื่อปุถุชนรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จะโดยการเห็น ได้ยิน ได้สัมผัสก็ตาม จะเกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่าง คือ ถ้าถูกใจก็ชอบ ติดใจ อยากได้ พัวพัน ถล่อยตาม ถ้าไม่ถูกใจก็ไม่ชอบ ขัดใจ ขัดเคือง ขัดแย้ง เป็นปฏิปักษ์ จากนั้นความดำรินึกคิดต่างๆ ก็จะดำเนินไปตามแนวทางหรือตามแรงผลักดันของความชอบและไม่ชอบนั้น ด้วยเหตุนี้ความคิดของปุถุชนโดยปกติจึงเป็นความคิดที่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง มีความพอใจและไม่พอใจของตนเข้าไปเคลือบแฝงชักจูง ทำให้ไม่เห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเองล้วนๆ ความนึกคิดที่ดำเนินไปจากความถูกใจ ชอบใจ เกิดความติดข้อง พัวพัน เียงเข้าหา กลายมาเป็น “กามวิตก” ส่วนที่ดำเนินไปจากความไม่ถูกใจ ไม่ชอบใจ เกิดความขัดเคือง ชิงชัง เป็นปฏิปักษ์ มองในแง่ร้าย กลายมาเป็น “พยาบาทวิตก” และที่มีมากถึงขนาดพุ่งออกมาเป็นความคิดรุกราน คิดเบียดเบียน ทำลาย ก็กลายเป็น “วิหิงสาวิตก” ทำให้เกิดทัศนคติต่อสิ่งต่างๆ อย่างไม่ถูกต้อง (พระธรรมปิฎก. 2538 : 749)

สัมมาสังกัปปะในอริยมรรคนั้นเป็นความแน่วแน่แห่งจิตในสิ่งที่จิตกำหนดในรูปแห่งความนึกคิด ตรองอย่างใดอย่างหนึ่ง และทำหน้าที่ปรุงแต่งการพูดด้วย เช่น สัมมาสังกัปปะในการออกจากเรื่องกามารมณ์ หรือความเพลิดเพลินสนุกสนานในสิ่งที่ตนหลงใหล เปลี่ยนมาเป็นสังกัปปะในความสงบระงับแห่งจิต มีจิตผ่องใส มีสมาธิเพื่อละเสียซึ่งสังกัปปะในเรื่องกาม เป็นการเปลี่ยนจากมิจฉาสังกัปปะในเรื่องกาม (กามวิตก) มาเป็นสัมมาสังกัปปะในเรื่องความสงบระงับแห่งจิตเรื่องสมาธิ (เนกขัมมวิตก) สำหรับสังกัปปะในการไม่พยาบาทมุ่งร้ายใคร ไม่ขัดเคือง ไม่มองในแง่ร้าย ไม่ผูกใจเจ็บ ไม่อาฆาตมาดร้าย (อพยาบาทวิตก) เป็นการสร้างสัมมาสังกัปปะในความเมตตากรุณาเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ตั้งจิตปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข มองในแง่ที่

ถูกต้องเสมอ ส่วนสังกัปปะในการไม่เบียดเบียนใคร ไม่ทำให้ใครเดือดร้อน ยุ่งยากวุ่นวาย สับสน (อวิหิงสาวิตก) เพราะการกระทำที่เกิดจากความนึกคิด (ตาริ) ของตนเอง ไม่ก้าวล่วงหน้าที่การงานของใครจะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม เป็นสัมมาสังกัปปะในการที่จะกระทำให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น โดยนัยนี้สังกัปปะที่จะเป็น “สัมมา” ได้ ต้องมีสัมมาทฐิเป็นตัวนำก่อนจึงจะเป็นสัมมาสังกัปปะ คือ มีความดำริชอบ ความปรารถนาที่ถูกต้องได้ ถ้าไม่มีสัมมาทฐิแล้วก็เป็นมิจฉาทฐิ คือไม่ถูกต้อง ฉะนั้นองค์ประกอบสำคัญเพื่อให้เกิดสัมมาสังกัปปะได้ คือ สัมมาทฐิ นอกจากนี้สัมมาสังกัปปะยังถูกจัดให้อยู่ในฝ่ายปัญญาคู่กับสัมมาทฐิ เป็นเบื้องต้นของการดำเนินตามองค์มรรคทั้ง 8 แต่สัมมาสังกัปปะต้องมีสัมมาทฐิเป็นตัวนำก่อน แล้วร่วมมือกับสัมมาทฐินำองค์มรรคอีก 6 องค์ ซึ่งเป็นฝ่ายศีล สมาริ ให้เป็นไปได้อย่างถูกต้อง ผู้ใดสมทานสัมมาสังกัปปะแล้วจะเกิดความสุขแห่งจิตใจ เกิดดวงตาปัญญา เกิดความรู้อย่างแจ่มแจ้ง สติปัญญาเจริญงอกงาม ไม่ความอึดอัดขัดใจ มีชีวิตเย็น (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2528 : 26)

จากที่กล่าวมาข้างต้นเราสามารถสรุปในส่วนของอริยมรรคด้านปัญญาหรือปัญญาขั้นธิดว่าปัญญาขั้นธิดประกอบด้วยองค์มรรคด้านสัมมาทฐิและสัมมาสังกัปปะ โดยที่สัมมาทฐิประกอบด้วยโลกียะสัมมาทฐิและโลกุตระสัมมาทฐิ ส่วนสัมมาสังกัปปะประกอบด้วยเนกขัมมสังกัปปิ อพยบาทสังกัปปิ และอวิหิงสาสังกัปปิ โดยที่อริยมรรคด้านปัญญานั้นจัดเป็นจริยธรรมชั้นความคิดหรือเปิเมโนกรรมที่สำคัญในการเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐซึ่งเป็นระบบจริยธรรมทั้งหมดของพุทธศาสนา การมีสัมมาทฐิหมายถึงความสามารถในการกำจัดกิเลสหรืออกุศลมูลต้นตอที่สุด คือด้านโมหะ (ความหลง) ได้อย่างเด็ดขาด ในขณะที่การมีสัมมาสังกัปปะจะช่วยขจัดอกุศลมูลที่รองหรือต่อเนื่องออกมาคือด้านโลภะ (โลภ) และโทสะ (โกรธ) ได้เด็ดขาดเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตามจริยธรรมชั้นความคิดดังกล่าว (มโนกรรม) จะนำไปสู่การแสดงจริยธรรมในชั้นปฏิบัติการ (กายกรรมและวจีกรรม) ได้ เนื่องจากว่าการแสดงออกที่ดีงามจะสามารถแสดงออกโดยสมบูรณ์ได้เมื่อมีจริยธรรมที่ลึกซึ้งภายในจิตใจเป็นรากฐาน นั่นคือความสอดคล้องระหว่างความเห็น ความคิด และพฤติกรรมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อันจะนำไปสู่ความสุขที่สอดประสานกันอย่างกลมกลืน ซึ่งสามารถแสดงโมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านปัญญาได้ดังภาพประกอบ 6



ภาพประกอบ 6 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านปัญญา

อริยมรรคด้านศีล (ศีลขันธ)

ความหมาย

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 6 (2514 : 352) กล่าวถึงศีลว่า ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลายเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง

พระพุทธทาสภิกขุ (2516 : 137-141) ให้ความเห็นว่าศีลมีขอบเขตตรงที่ปรากฏทางกาย วาจา เป็นการกระทำที่ทำให้ผู้ประพฤติสบายกายใจ และทำให้โลกมีสันติภาพ โดยการปฏิบัติเน้นการควบคุมตนเอง เห็นได้จากการอาราธนาศีลและศีลไม่ใช่พิธีรีตอง ศีลที่เป็นพื้นฐานมี 5 ข้อ ได้แก่ เบญจศีล

พระวรศักดิ์ วรธมโม (2521 : 131) ได้อธิบายว่า ศีล คือการไม่ทำความยุ่งยากเดือดร้อนให้เกิดขึ้นเป็นความปกติทางกาย วาจา ศีลจะปกติ บริสุทธิ์ หมดจดได้ ต้องอาศัยปัญญาควบคุม เพราะพฤติกรรมทางกาย วาจา ย่อมจะออกมาจากจิตที่เป็นความดำริ จิตต้องดำริเสียก่อน เช่น ดำริในพยานาถ กาย วาจา ที่ผิดก็จะแสดงออกมา แต่ในอริยมรรคดำรินี้เป็นดำริชอบ

สมเด็จพระญาณสังวร (2522 : 177-178) ให้ความหมายว่า ศีล แปลว่า ปกติ ปกติทางกาย วาจา ใจ เพราะมีใจคิดงดเว้นจากโทษทางกาย วาจาที่ควรงดเว้น ดังเช่นที่ได้ระบุไว้ในศีล 5

จํานงค์ ทองประเสริฐ (2523 : 4) อธิบายว่า ศีลเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับความประพฤติของคนเพื่อ การที่จะได้อยู่ด้วยกันเป็นปกติสุขและเป็นระเบียบเรียบร้อย ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ รวมกันเป็นหมู่ จะอยู่ตามลำพังไม่ได้ และโดยเหตุที่แต่ละคนมีอริยาคัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอริยาคัย หยิบและมั่งคั่งมากก็จะข่มเหงผู้อื่น คนสุภาพและมีกำลังน้อยก็อยู่ไม่เป็นสุข แม้บ้านเมืองจะมีกฎหมาย ขอบังคับ แต่ก็มีผู้ฝ่าฝืนอยู่เสมอ ศาสนาทั้งหลายมักจะบัญญัติศีลของตนขึ้นเพื่อให้คนมีความประพฤติ ปฏิบัติชอบทางด้านกาย วาจา ศีลจึงเป็นหลักมนุษยธรรม คือธรรมที่จำเป็นสำหรับมนุษย์

ศีล ตามความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พระราชวรมณี, 2527 : 292) คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและ วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมรรยาทที่สะอาดปราศจากโทษ มักใช้เป็น คำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่าศีลสิกขา

พระราชวรมณี (2528 : 16) ได้สรุปว่า ศีล เป็นเรื่องชั้นนอก คือกาย วาจา ความสัมพันธ์กับผู้อื่น การไม่เบียดเบียนซึ่งเป็นพื้นฐานเบื้องต้นของการอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม จากนั้นก็ฝังลึกเข้าไปสู่ชั้น จิตใจกลายเป็นจริยสิกขา มนุษย์เราควรจะพัฒนาตนเองให้ครบ 4 ด้านคือ

1. การพัฒนาทางกาย เพราะกายเป็นด้านติดต่อกับโลกภายนอก
2. การพัฒนาศีล คือ การสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันโดยไม่เบียดเบียนกัน
3. การพัฒนาจิต คือ ปรับปรุงคุณภาพจิต
4. การพัฒนาปัญญา คือ การรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความจริง

พระมหาบัว ญาณสมปนฺโน (ม.ป.ป. : 1-3) อธิบายเรื่องศีลไว้ว่า ศีลเป็นรั้วกันความคะนองทางกาย วาจา มีใจเป็นผู้รับผิดชอบในงานและผลงานที่กาย วาจา ทำขึ้น คนที่ไม่มีศีลเป็นเครื่องป้องกันความคะนอง เป็นผู้ที่สังคมรังเกียจ ไม่ว่าจะเป็นสังคมหรือวงงานใดๆ ถ้ามีคนทุศีล ไม่มีวางอายุทางความประพฤติแฝงอยู่ ในสังคมและวงงานนั้นๆ แม้แต่คนเดียวหรือสองคน สังคมและวงงานนั้นจะเป็นปึกแผ่นไม่ได้ จะต้องถูกทำลาย ศีลจึงเป็นธรรมคุ้มครองโลกให้อยู่เย็นเป็นสุข ศีลมีหลายประเภท นับตั้งแต่ ศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 ศีล 227 ตาม ประเภทของบุคคลที่ควรรักษาให้เหมาะสม คนมีศีลก็แสดงว่าต้องมีธรรมประจำใจด้วย ในขณะที่เดียวกัน ผู้มี ธรรมก็มีศีลด้วย เพราะธรรมอยู่กับใจศีลอยู่กับกาย วาจา แล้วแต่กายวาจาจะเคลื่อนไหวไปทางถูกหรือผิด

สรุปได้ว่า ศิล หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม อันได้แก่การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย และวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี โดยสิ่งแวดล้อมที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ มี 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงด้วย และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เช่น ปัจจัย 4 เครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์เทคโนโลยี และสิ่งที่มีในธรรมชาติ เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า ความหมายของศิลปะส่วนมากเป็นคำสอนที่มุ่งในเชิงปฏิเสห คือการมุ่งสอนให้คน ละเว้นความชั่วแต่เพียงอย่างเดียว ซึ่งการที่คำจำกัดความของมรรคขั้นศิลปะต้องมีรูปลักษณะเป็นคำปฏิเสธ ด้วย เหตุผลดังต่อไปนี้ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 762-764)

1. ศิลเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นตามหลักเหตุผลของกฎธรรมชาติ ซึ่งผู้ปฏิบัติตามจะต้องมองเห็น ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นระบบ แม้จะยังไม่มีปัญญารู้แจ้งชัดเจน มีเพียงศรัทธา ศรัทธานั้นจะต้องเป็น อาการวดีศรัทธา ซึ่งอย่างน้อยจะต้องมีพื้นฐานความเข้าใจในเหตุผลเบื้องต้นพอเป็นฐานสำหรับให้เกิดปัญญา รู้แจ้งชัดต่อไป

2. ในระบบแห่งพุทธธรรมนั้น ศิลเป็นข้อปฏิบัติขั้นเริ่มแรกที่สุด มุ่งไปที่ความประพฤติพื้นฐาน จึง เน้นไปที่การละเว้นความชั่วต่างๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้น พุดย้าให้เห็นสิ่งที่ต้องการกำจัดอย่างชัดเจนเสียก่อน แล้ว จึงขยายขอบเขตยกระดับความประพฤติให้สูงขึ้นในด้านความดี ด้วยอาศัยการปฏิบัติในขั้นสมาธิและ ปัญญาเข้ามาช่วยมากขึ้นๆ โดยลำดับ

3. ในระบบการฝึกอบรมของไตรสิกขา ศิลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดสูงสุดโดยตัวของมันเองแต่เป็น วิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไป คือสมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศิลปะ โดยนัยนี้คุณค่า ในด้านจิตใจของศิลปะ จึงมีความสำคัญมาก คุณค่าทางจิตใจในขั้นศิลปะก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความ ต่าริในการที่จะทำความชั่วใดๆ อยู่ในใจ ซึ่งทำให้จิตใจบริสุทธิ์ปลอดโปร่ง ไม่มีความคิดวุ่นวายขุ่นมัวหรือกังวล ใดๆ มารบกวน จิตใจจึงสงบทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เมื่อมีจิตใจสงบเป็นสมาธิแล้ว ก็เกิดความคล่องตัวในการที่ จะใช้ปัญญาคิดหาเหตุผล และหาทางดำเนินการสร้างสรรค์ความดีต่างๆ ให้ได้ผลในขั้นต่อไป

4. พุทธธรรมถือว่าจิตใจเป็นสิ่งสำคัญ ระบบจริยธรรมจึงต้องประสานต่อเนื่องกันโดยตลอดทั้งด้าน จิตใจและความประพฤติทางกายวาจาภายนอก และถือว่าจิตใจเป็นจุดเริ่มต้นจึงกำหนดที่ตัวเจตนาในใจเป็น หลักเพื่อให้การกระทำความดีต่างๆ เป็นไปด้วยความจริงใจอย่างแน่อนมิใช่แต่เพียงไม่หลอกลวงคนอื่น เท่านั้น แต่หมายถึงการไม่หลอกลวงตนเองด้วย เป็นการกำหนดหนทางไม่ให้เกิดปัญหาทางจิตในด้านความ ชัดแย้งของความประพฤติ

5. องค์มรรคขั้นศิลปะสอนว่า ความรับผิดชอบขั้นพื้นฐานที่สุดของบุคคลแต่ละคนก็คือ ความ รับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะไม่ให้เกิดความชั่วด้วยการเบียดเบียนหรือล่วงละเมิดต่อผู้อื่นอยู่ ในจิตใจของตนเลย เมื่อมีความบริสุทธิ์นี้รองรับอยู่เป็นเบื้องต้นแล้ว ความรับผิดชอบนั้นจึงขยายกว้างออกไป ถึงขั้นเป็นการธำรงรักษาและเสริมสร้างเจริญก้าวหน้าแห่งคุณธรรมของตนด้วยการชวนชวนทำความดี บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่คนอื่น ๆ มีความรับผิดชอบต่อตนเองในการที่จะละเว้นความชั่วและรับผิดชอบต่อผู้อื่น ในการที่จะทำความดีแก่เขา

6. การกำหนดความหมายของศิลปะในแง่ละเว้นความชั่ว เป็นการกำหนดข้อปฏิบัติอย่างกว้างขวาง ที่สุด คือเพ่งเล็งไปที่ความชั่ว ย้ำถึงเจตจำนงที่ไม่มีความชั่วเหลืออยู่เลย ส่วนในฝ่ายความดีเป็นเรื่องที่จะพึง ขยายออกไปได้อย่างไม่มีขอบเขตจำกัดจึงไม่ระบุไว้ ส่วนความชั่วที่จะต้องเว้นเป็นเรื่องแน่นอนตายตัวการวาง หลักกลางจึงระบุแต่ฝ่ายเว้นชั่วไว้เป็นเกณฑ์ ส่วนรายละเอียดและวิธีการกระทำในขั้นบำเพ็ญความดีเป็นเรื่อง ในขั้นประยุกต์ให้เหมาะสมกับฐานะ โอกาส และสภาพชีวิตของบุคคลต่อไป

7. การปฏิบัติตามองค์มรรคทุกข้อ ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกคนในการที่จะเข้าถึงจุดหมายของพุทธศาสนา ดังนั้นองค์มรรคแต่ละข้อจะต้องเป็นหลักกลางที่ทุกคนปฏิบัติตามได้ไม่จำกัดด้วยฐานะ กาลสมัย ท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมจำเพาะอย่าง เช่น การเว้นอกินาทานเป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ แต่การให้ทานจะต้องอาศัยปัจจัยอื่นประกอบ เช่น สิ่งที่จะให้ทาน ผู้รับทาน เป็นต้น

8. ในการปฏิบัติธรรมนั้น เมื่อพิจารณาในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ผู้ปฏิบัติธรรมย่อมกำลังบำเพ็ญคุณธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือประเภทใดประเภทหนึ่งอยู่เป็นพิเศษ ในเวลานั้นเขาย่อมจะพุ่งความคิดความสนใจเฉพาะเจาะจงลงในสิ่งที่ปฏิบัตินั้น ในกรณีเช่นนี้ ความรับผิดชอบของเขาต่อความประพฤติด้านอื่นๆ ย่อมเป็นเพียงส่วนประกอบ คือไม่ให้เกิดความขัดแย้งใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นสำคัญ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีล ในกรณีเช่นนี้ จึงได้แก่การช่วยควบคุมรักษาความประพฤติด้านอื่นๆ ของเขาไว้ ป้องกันไม่ให้เสียหลักพลัดลงไปในความขัดแย้งใดอย่างหนึ่ง ทำให้มีพื้นฐานที่มั่นคง สามารถบำเพ็ญความดีที่เป็นเรื่องจำเพาะในขณะนั้นๆ ได้โดยสมบูรณ์

ความสำคัญของศีล

เราจะพบว่าอาชญากรรมที่ร้ายแรงแทบทั้งหมดเป็นเรื่องของการละเมิดศีล 5 ทั้งสิ้น ในสังคมที่มากด้วยการสังหารผลาญชีวิต การปล้นชิง การทำร้ายกัน การลักขโมย ปล้น แย่งชิง การทำความผิดทางเพศ มีคดีฆาตกรรม โจรกรรม การข่มขืน หลอกลวง การเสพของมีนเมาและสิ่งเสพติด ตลอดจนการก่อปัญหาและอุบัติเหตุต่างๆ เนื่องมาจากของมีนเมาและสิ่งเสพติดเหล่านั้น ระบาดแพร่หลายทั่วไป ชีวิตและทรัพย์สินไม่ปลอดภัย จะอยู่ไหนหรือไปที่ไหนก็ไม่มี ความมั่นใจเต็มไปด้วยความหวงใยวิตกกังวล จิตใจหวาดผวา ผู้คนพบเห็นกันแทนที่จะอบอุ่นใจก็หวาดระแวงกันอยู่ไม่เป็นปกติสุข สุขภาพจิตของประชาชนย่อมเสื่อมโทรมยากที่จะพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิต และสังคมนั้นไม่เป็นสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงามที่สูงขึ้นไป เพราะมีความเดือดร้อนระส่ำระสายยุ่งแต่การแก้ปัญหาและมีแต่กิจกรรมที่บ่อนทำลายให้สังคมเสื่อมโทรมลงไปทุกที การขาดศีล 5 จะเนื่องมาจากเหตุใดก็ตามย่อมเป็นมาตรฐานวัดความเสื่อมโทรมของสังคม ส่วนสภาพพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตที่ตรงข้ามจากนี้นั้นแหละคือการมีศีล 5 ดังนั้น ศีล 5 จึงเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างต่ำที่สุดของความประพฤติของมนุษย์สำหรับรักษาสภาพแวดล้อมทางสังคมให้อยู่ในภาวะเกื้อกูลและเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่ดีงาม (พระธรรมปิฎก. 2538 : 771-772)

องค์ประกอบของศีล

โดยทั่วไปศีลที่กำหนดไว้สำหรับปุถุชนนั้นเมื่อพิจารณาจากพุทธพจน์แสดงความหมายของสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ ทำให้เห็นได้ว่า สาระสำคัญของศีลคืออะไร ศีลที่เป็นองค์มรรคหรือศีลที่จำเป็นจริงๆ สำหรับชีวิตที่ดีงามมีขอบเขตแค่นี้เพียงไร นอกจากนั้นทำให้เห็นได้ว่ามรรคมงคล 8 มิใช่เป็นมรรคาที่มุ่งสำหรับภิกษุสงฆ์เท่านั้น มิฉะนั้นแล้วคำจำกัดความของศีลก็จะต้องหมายถึงศีล 227 หรือปาฏิโมกขสังวรศีลเท่านั้น และทำให้เห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงสาระของศีลในแบบที่ยืดหยุ่นกินความกว้างคลุมศีลปลีกย่อยๆ ที่แยกกระจายออกไปได้ต่างๆ มากมายหลายแบบ ทำให้ไม่จำเป็นต้องแจ้งระบุชื่อหมวดศีลปลีกย่อยที่แยกนั้น เช่น ไม่ต้องระบุศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 เข้าไว้ด้วยกัน เป็นต้น การกระจายความหมายขององค์มรรคชั้นศีลเหล่านี้ออกไปเป็นหลักความประพฤติที่บังเกิดผลในทางปฏิบัติ เป็นหลักที่กระจายความหมายออกไปโดยตรง มีหัวข้อตรงกับในองค์มรรคทุกข้อ เป็นแต่เรียงลำดับฝ่ายกายกรรม (ตรงกับสัมมากรรมันตะ) ก่อนฝ่ายวจีกรรม (ตรงกับสัมมาวาจา) และเรียกชื่อว่ากุศลกรรมบถ 10 หรือสุจริต 3 ได้แก่

ความสะอาดทางกาย วาจา และใจ โดยที่กุศลกรรมบถ 10 ที่เป็นเครื่องชำระตัวให้สะอาด ซึ่งตรงกับหลักแสดงแนวทางความประพฤติที่ตรงกันกับองค์มรรคต่างๆ คือ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 758-768)

ก. เครื่องชำระตัวทางกาย 3 ได้แก่ การที่บุคคลละปาณาติบาต เว้นขาดจากการดัดรอนชีวิต วางทณพะ วางศาสตรา มีความสะอาดใจ กอปรด้วยเมตตา ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ปวงสัตว์โลก ละอกิณหาทณ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งที่เขามีได้ให้ ไม่ยึดถือทรัพย์สินอุปกรณอย่างใดๆ ของผู้อื่น ไม่ว่าจะ เป็นของที่อยู่ในบ้าน หรือในป่า ซึ่งเขามีได้ให้ อย่างเป็นขโมย ละกาเมสุมิฉฉาวาร เว้นขาดจากการประพฤติ ผิดในกามทั้งหลาย ไม่ล่วงละเมิดในสตรี เช่นอย่างผู้ที่มีการดักขัง ผู้ที่บิดารักษา ผู้ที่พี่น้องชายรักษา ผู้ที่พี่น้องหญิงรักษา ผู้ที่ญาติรักษา ผู้ที่ธรรมรักษา (เช่นกฎหมายคุ้มครอง) หญิงมีสามี หญิงหวงห้ามโดยที่สุดแม้หญิงที่หมั้นแล้ว

ข. เครื่องชำระตัวทางวาจา 4 ได้แก่การที่บุคคลละมุสาวาท เว้นขาดจากการพูดเท็จ เมื่ออยู่ใน สภากิติ อยู่ในที่ประชุมกิติ อยู่ท่ามกลางญาติกิติ อยู่ท่ามกลางชุมนุมกิติ อยู่ท่ามกลางราชสกุลกิติ ถูกเขาอ้าง ตัวชักถามเป็นพยาน เมื่อไม่รู้ ก็กล่าวว่าไม่รู้ เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่าไม่เห็น เมื่อรู้จักกล่าวว่ารู้ เมื่อเห็นก็กล่าวว่า เห็น ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ไม่ว่าเพราะเหตุแห่งตนเอง หรือเพราะเหตุแห่งคนอื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่ อามิสใดๆ ละปิสุนวาวจา เว้นขาดจากวาจาส่อเสียด ไม่เห็นคนที่ฟังความข้างนี้แล้วเอาไปบอกข้างโน้น เพื่อ ทำลายคนฝ่ายนี้ หรือฟังความโน้นแล้วเอามาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนฝ่ายโน้น เป็นผู้สมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สามัคคีสมานกัน ชอบยินดีและพอใจในความสามัคคี ชอบกล่าวถ้อยคำที่ทำให้คนสามัคคีกัน ละผรุสวาวจา เว้นขาดจากวาจาหยาบคาย กล่าวแต่ถ้อยคำชนิดที่ไม่มีโทษ รื่นหู น่ารัก จีบใจ สุภาพ เป็นที่ พพอใจของพหุชน เป็นที่ชื่นชมของพหุชน

ค. เครื่องชำระตัวทางใจ 3 ได้แก่ อนภิชฌา (ไม่คิดจ้องเอาของคนอื่น) อพยาบาท และ สัมมาทิฐิ

ในยุคหลังต่อมา ปราชญ์ได้นำเอาธรรมบางข้อที่เข้าคู่กันกับสิกขาบถหรือศีล 5 นั้นมาจัดวางเป็น หมวดขึ้นสำหรับแนะนำให้เกิดกุศลปฏิบัติควบคู่ไปกับเบญจศีล โดยเรียกชื่อว่า เบญจธรรม หรือ เบญจ กัลยาณธรรม ข้อธรรมที่นำมาจัดนั้นก็เดินตามแนวของหลักที่เรียกว่ากุศลกรรมบถ 10 นั้นเอง แต่ในการ เลือกข้อธรรมมาจัดเข้ามีความแตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะในแง่ของข้อธรรมที่มีความหมายกว้างแคบกว่า กัน หัวข้อของเบญจธรรมนั้นเรียงตามลำดับให้เข้าคู่กับศีล 5 คือ 1) เมตตาและกรุณา 2) สัมมาอาชีวะ (บาง ท่านเลือกเอาหรือรวมเอาทานเข้าด้วย) 3) กามสังวร คือ ความรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์หรือ เรื่องรักใคร่ไม่ให้ผิดศีลธรรม (บางท่านเลือกเอา สหระสนโดษ คือ ความยินดีด้วยคู่ครองของตน) 4) สัจจะ และ 5) สติสัมปชัญญะ (บางท่านรวมความไม่ประมาทด้วย ซึ่งได้ความเกือบไม่ต่างกัน) ซึ่งทั้งกุศลกรรมบถ 10 เบญจธรรมและเบญจศีล ต่างจัดลงเป็นหมวดหมู่ในมรรคมองค์ 8 หรือมัชฌิมาปฏิปทาได้ทั้งสิ้น

ศีลมิใช่หมายถึงเพียงความประพฤติดีงามสุจริตทางกายและวาจาเท่านั้นแต่หมายถึงอาชีวะสุจริตด้วย สาระของศีลอยู่ที่เจตนาได้แก่ การไม่คิดล่วงละเมิด คำว่าละเมิดแห่งหนึ่งคือ ละเมิดระเบียบ ละเมิดกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ ละเมิดวินัยที่วางกันไว้ อีกแง่หนึ่งคือละเมิดต่อผู้อื่น หมายถึงเจตนาที่จะเบียดเบียนผู้อื่นนั่นเอง ศีลจึงหมายถึงการไม่เจตนาละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองแต่อาการ หรือการกระทำ ศีลก็คือความไม่ละเมิดและการไม่เบียดเบียนมองอีกด้านหนึ่งศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือการสำรวมระวังคอยปิดกั้นหลักเว้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นนั่นเองเป็นศีลและถ้ามองให้ลึกที่สุด สภาพ จิตของผู้ไม่คิดจะละเมิดไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั้นแหละคือตัวศีล

ศีลนั้นอาจจะมองในแง่ของระเบียบวินัยเพื่อสร้างสังคมที่เรียบร้อยอยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุขเป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและปฏิบัติของสมาชิกทั้งหลายซึ่งเป็นศีลในระดับวินัยก็ได้ หรืออาจมองในแง่ของความประพฤติดีงามของบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ติดงอมกับผู้อื่น เป็นผลดีแก่ชีวิตของตัวเองและคนอื่นทั้งหลายก็ได้ มองในแง่เครื่องมือคุมความประพฤติทำให้กายวาจาเรียบร้อยดังตามอยู่ในระเบียบก็ได้ มองในแง่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมกายวาจาและอาชีวะให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรี่ คุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพของจิตอย่างได้ผลในระดับสมาธิก็ได้ มองในแง่เป็นสภาพปกติทางกายวาจาและอาชีวะของผู้ที่มีชีวิตดีงาม หรือคนที่ได้รับการฝึกอบรมดี มีการศึกษาแท้จริง บรรลุมิธรรมอันสูงสุดก็ได้ กล่าวโดยย่อที่สุด เราสามารถแบ่งศีลได้เป็น 2 ระดับคือ

1. **ธรรมชั้นศีลหรือศีลในแง่ที่เป็นธรรม** ได้แก่ หลักความประพฤติระดับกาย วาจา และอาชีวะ ที่นำมาแนะนำสั่งสอนโดยถือเอาภาวะที่ควรจะมีควรจะเป็นตามธรรมชาติเป็นหลัก และผู้ปฏิบัติตามหรือฝ่าฝืนย่อมได้รับผลดีหรือชั่ว โดยรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติของธรรมชาติเองโดยตรง อีกอย่างหนึ่งหมายถึงการปฏิบัติตามธรรมชั้นศีล ตามธรรมวินัย ที่กลายมาเป็นความประพฤติประจำตัวของบุคคลแล้ว

2. **วินัยเป็นศีลหรือศีลในแง่ที่เป็นวินัย** ได้แก่ กฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางกันเป็นบัญญัติทางสังคมเพื่อกำกับความประพฤติของบุคคล ตามความมุ่งหมายจำเพาะของชุมชนนั้น โดยมากเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติตามธรรมให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ผู้ฝ่าฝืนจะได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคมนั้นอีกชั้นหนึ่งต่างหากจากผลทางจิตใจตามกฎธรรมชาติ อีกอย่างหนึ่งหมายถึง วิธีฝึกให้คนมีศีล

ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏธรรมที่เป็นศีล สมาธิ และปัญญา แต่วินัยเป็นศีลอย่างเดียว ในเวลาเดียวกัน สมาธิและปัญญา เป็นธรรมอย่างเดียว ส่วนศีลมีทั้งที่เป็นธรรมก็มี เป็นวินัยก็มี วิธีกำหนดคือธรรมเป็นเรื่องของธรรมชาติ วินัยเป็นเรื่องของสังคมหรือเกิดจากฝีมือของมนุษย์

ศีลอีกนัยหนึ่ง แบ่งเป็นหมวดใหญ่ๆ ได้ 4 หมวด คือ

1. **การรักษาวินัยแม่บทของชุมชน (ปาฏิโมกขสังวร)** เมื่อคนอยู่ร่วมกันหรือทำงานทำกิจการร่วมกัน เป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กรตลอดจนเป็นประเทศชาติ จะต้องมีการปกครองดูแล ควบคุมกำกับ เพื่อบังคับให้เกิดความเรียบร้อย ความประสานสอดคล้อง ความเกื้อหนุนต่อกัน ความร่วมรับผิดชอบ และสามัคคี ที่จะเอื้อโอกาสหรือเป็นหลักประกัน ให้ชีวิตความเป็นอยู่ และกิจการต่าง ๆ ดำเนินไปด้วยดี สมตามวัตถุประสงค์แห่งชีวิตหรือกิจการของชุมชนนั้น เช่น พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนามีวินัยแม่บทที่เรียกว่า ปาฏิโมกข์ ซึ่งมักเรียกง่าย ๆ ว่าศีล 227 ส่วนชุมชนอื่น เช่น โรงเรียน ก็ต้องมีกฎกติกาที่เป็นวินัยแม่บทของตนเช่นเดียวกัน ส่วนวินัยแม่บทสำหรับสังคมทุกสัณฐานหรือสังคมแห่งมนุษยชาติทั้งหมดคือศีล 5 ซึ่งถือว่าเป็นมนุษยธรรมเพราะเป็นบรรทัดฐานที่จะทำให้มนุษย์มีวิถีชีวิตที่สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน และรักษาสังคมให้มีสันติสุข สังคมมนุษย์ส่วนย่อยลงไป เช่น ประเทศ สถาบัน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากจะต้องรักษาศีล 5 แล้ว ก็ยังต้องปฏิบัติตามวินัยแม่บทที่เป็นส่วนเฉพาะของตนเองย่อยลงไปอีก เช่น กฎหมาย จรรยาบรรณของวิชาชีพต่าง ๆ เช่น จรรยาบรรณของแพทย์ จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน เป็นต้น ฯลฯ การจัดตั้งวางระเบียบชีวิตและระบบสังคม ด้วยการบัญญัติกฎกติกาอันชอบธรรม ที่เรียกว่าวินัยแม่บทนั้น พึงมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือเพื่อความสงบเรียบร้อยอยู่ร่วมกันผาสุก เพื่อความสอดคล้องประสานกลมกลืน เพื่อความเกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียน ไม่เอาเปรียบกัน เพื่อความมีส่วนร่วมและร่วมรับผิดชอบ เพื่อความพร้อมเพรียงสามัคคี เพื่อป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสียหาย เพื่อกันความชั่วและความเสื่อมเสียหาย เพื่อกันความชั่วร้าย และให้

โอกาสคนดี เพื่อเอื้อโอกาสให้ชีวิตและกิจการพัฒนาและดำเนินสู่จุดหมาย เพื่อความดีงามตามมีวัฒนธรรมของสังคม เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงแห่งหลักการ

2. การรู้จักใช้อินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) เรารับรู้สิ่งแวดล้อมโดยผ่านทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้ารับรู้ใช้หูตาไม่เป็น เช่น ดูไม่เป็น ฟังไม่เป็น แทนที่จะได้ประโยชน์ก็จะเกิดโทษ เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ถูก หลอกลวง และเสื่อมเสียสุขภาพ ตลอดจนนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อการแย่งชิงหรือทำลาย ด้วยเหตุนี้จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการใช้อินทรีย์ให้ดูและฟัง อย่างมีสติ เมื่อดูเป็น ฟังเป็น รู้จักใช้ตา หู แสงหาความรู้ เป็นต้น ก็จะได้ปัญญา ให้คุณภาพชีวิต และนำไปสู่การใช้มือและสมองเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและทำการสร้างสรรค์ โดยที่หลักปฏิบัติที่สำคัญในการใช้อินทรีย์ คือ

2.1 รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู จะฟัง แยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใด รายการใด ดีงามหรือไม่ เป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย แล้วหลีกเลี่ยงสิ่งที่ชั่วร้ายเป็นโทษภัย และรับรู้รับฟังสิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์

2.2 ดู ฟัง อย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ รู้จักประมาณ รู้พอดีไม่ปล่อยตัวให้ลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟังเป็นต้นนั้น อันจะทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง สูญเสียเวลา เสียการงาน เสียการเรียน เป็นต้น

2.3 ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิง ไม่ติดอยู่แต่ความชอบใจไม่ชอบใจแต่รู้จักดู รู้จักฟัง ให้ได้คุณค่าที่ดีงามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น โดยเฉพาะที่สำคัญคือต้องให้ได้ปัญญา และคติที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตและสังคม

3. การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ (อาชีวนิวิธาน) การทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นพฤติกรรมหลักในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ถ้ามีผู้หาเลี้ยงชีพโดยวิธีทุจริต เป็นมิชฌาชีพ นอกจากชีวิตของคนนั้นเองจะชั่วร้ายเสื่อมเสียแล้ว ก็จะก่อความเดือดร้อนแก่สังคมอย่างมาก จึงต้องย้ำเน้นกันอย่างยิ่งในเรื่องการพัฒนาสัมมาชีพ และส่งเสริมให้ประชาชนฝึกฝนตนให้สามารถประกอบสัมมาชีพ คือหาเลี้ยงชีพโดยทางสุจริต ไม่ผิดกฎหมาย สัมมาชีพพึงมีลักษณะที่สำคัญๆ ดังนี้

3.1 เป็นอาชีพการงานที่ช่วยแก้ไข้ปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมในทางใดทางหนึ่งเป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม

3.2 เป็นอาชีพการงานที่ช่วยให้ผู้ทำได้พัฒนาชีวิตของตนให้องกมยิ่งขึ้น ทั้งด้านพฤติกรรมด้านจิตใจ และด้านปัญญา

3.3 เป็นอาชีพการงานที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต และไม่เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต แต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าภาคภูมิใจ

3.4 เป็นอาชีพการงานที่ทำให้ได้ปัจจัยเลี้ยงชีพมาด้วยเรี่ยวแรงกำลังกาย กำลังสติปัญญา ความเพียรพยายาม ความสามารถและฝีมือของตน และทำให้ได้ฝึกฝนพัฒนาความเชี่ยวชาญจัดเจนหรือฝึกปรือฝีมือในทางสร้างสรรค์ยิ่งขึ้นไป

4. การเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา (ปัจจัยปฏิเสวนา) พฤติกรรมของมนุษย์ในที่สุดก็มาลงที่การกิน ใช้ เสพ บริโภค ถ้ามนุษย์ไม่พัฒนาพฤติกรรมในการเสพบริโภค ก็จะก่อปัญหาอย่างมากทั้งแก่ชีวิตแก่สังคม และแก่โลก เพราะเขาจะกิน ใช้ บริโภคปัจจัย 4 และสิ่งของเครื่องใช้ทั้งหลายรวมทั้งเทคโนโลยี ด้วยโมหะ ก่อให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อความเสื่อมเสียคุณภาพชีวิต การใช้จ่ายสิ้นเปลือง การขัดแย้งแย่งชิงเบียดเบียนกันในสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และการก่อมลภาวะเป็นต้น จึงต้องพัฒนาพฤติกรรมในการกิน ใช้ เสพ บริโภค ให้เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากปัญญาที่รู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง

ตามวัตถุประสงค์ของปัจจัย 4 ตลอดจนเทคโนโลยีนั้นๆ เริ่มแต่รับประทานอาหารเพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกายให้แข็งแรงมีสุขภาพดี ไม่ใช่กินเพียงเพื่อเอร็ดอร่อย อวดโก้ อวดฐานะ หรือตื่นตามค่านิยมฟูล่า ให้เป็นการกินด้วยปัญญาที่ทำให้รู้จักประมาณในการบริโภคอย่างพอดีที่เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา ตลอดจนการใช้สอยสิ่งต่างๆ อย่างประหยัด ซึ่งทำให้ได้ประโยชน์มากที่สุดโดยสิ้นเปลืองน้อยที่สุด โดยที่ปัจจัยปฏิเสวนา หมายถึง การใช้ปัญญาทำความเข้าใจ แล้วบริโภคปัจจัยทั้งหลายให้ได้ผลตรงพอดีตามคุณค่าแท้ที่เป็นจุดหมายของการบริโภคสิ่งนั้นๆ ศีลหมวดนี้มีหลักในการปฏิบัติดังนี้

4.1 บริโภคด้วยความรู้ตระหนักว่าการมี-ใช้-บริโภคสิ่งเหล่านั้นมิใช่เป็นจุดหมายของชีวิต แต่เป็นปัจจัยช่วยเกื้อหนุนให้เราสามารถพัฒนาชีวิต และทำการสร้างสรรค์ประโยชน์สุขที่สูงยิ่งขึ้นไป

4.2 บริโภคด้วยความรู้เท่าทันต่อวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นๆ เช่น การสวมรองเท้ามีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยปกป้องเท้ามิให้เป็นอันตรายจากสิ่งกระทบกระทั่งและเชื้อโรคต่างๆ และเพื่อช่วยให้เดินวิ่งได้สะดวกรวดเร็วทนทาน มิใช่สวมใส่เพื่ออวดแสดงฐานะ

4.3 บริโภคโดยพิจารณาจัดสรรควบคุมให้ได้ปริมาณ ประเภท และคุณสมบัติของสิ่งที่บริโภคตรงพอดีกับวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการบริโภคสิ่งนั้น เช่น บริโภคอาหารในปริมาณและประเภท ซึ่งพอดีกับความต้องการของร่างกายที่จะช่วยให้มีสุขภาพดี

4.4 สามารถละเว้นหรือเลิกเสพบริโภคสิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิต เช่น สิ่งที่ทำลายสุขภาพเป็นต้น โดยไม่เห็นแก่การเสพรส หรือความโก้ หรูหรา เป็นต้น

แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้จะยึดถือองค์ประกอบของศีลตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดในหมวดศีล คือสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เท่านั้น ซึ่งเมื่อพิจารณาความหมายจะปรากฏคำจำกัดความ ดังนี้ สัมมาวาจา คือ มุสาวาทา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ) ปิสุณเวยวจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากวาจาส่อเสียด) มรสาเย วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากวาจาหยาบคาย) สัมผัสปลाप เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ) สัมมากัมมันตะ คือ ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการตัดรอนชีวิต) อทินนาทานา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการเอาของที่เขาไม่ได้ให้) กาเมสุมิฉฉา วาจา เวรมณี (เจตนางดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม) สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพด้วยความชอบธรรม (พระธรรมปิฎก. 2538 : 757) โดยที่ในแต่ละองค์ประกอบของศีลมีความหมายโดยละเอียดดังต่อไปนี้

สัมมาวาจา

พระวรคคัฏฐี วรรคโม (2521 : 232) ให้ความหมายของสัมมาวาจาไว้ว่า คือ การเจรจาชอบได้แก่ การละเว้นจากการพูดเท็จ ทำให้ผู้อื่นเสียประโยชน์ พูดส่อเสียด นินทา เอาความข้านี้ไปบอกข้านั้น ทำให้เขาแตกกัน เป็นการประทุษร้ายผู้อื่น พูดหยาบ ทำให้ผู้อื่นเสียหายและพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหลหาประโยชน์ไม่ได้ บางครั้งเป็นการทำร้ายผู้อื่นโดยไม่เจตนา

บุญมี แท่นแก้ว และคนอื่นๆ (2523 : 144-145) ให้ความหมายของสัมมาวาจาว่า หมายถึง การกล่าววาจาที่ถูกต้อง มีประโยชน์ ถูกกาลสมัย ไพเราะอ่อนหวาน ผู้ฟังเกิดความพอใจ และเป็นวาจาจริง การกล่าววาจาชอบที่เรียกว่าสัมมาวาจานั้นมี 4 อย่าง ดังนี้ สัจวาจา (พูดจริง) หมายถึง ไม่กล่าวคำเท็จ หลอกลวงให้ผู้อื่นได้รับความเสียหาย อปิสุณวาจา (คำไม่ส่อเสียด) คือ คำที่ไม่กระทบหรือเปรียบเปรยหรือยุยงผู้อื่นได้แก่ ไม่พูดสิ่งที่ให้คนอื่นเดือดร้อน สันหวาจา (คำอ่อนหวาน) คือ คำสุภาพ คำที่ทำให้ผู้อื่นเกิดความรักใคร่ พอใจ มันทวาจา (พูดด้วยความรู้) คือ ไม่พูดวาจาเพ้อเจ้อ เหลวไหล คิดก่อนพูด พูดไปแล้วเกิดประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง

จากพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พระราชวรานี. 2527 : 330) อธิบายว่า สัมมาวาจา แปลว่า เจรจาชอบ คือ เว้นจากวจีทุจริต 4 อย่างได้แก่ มุสาวาทา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) มรฺสวาท (พูดหยาบคาย) สัมผัสฺปลาป (พูดเพ้อเจ้อ) เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (2538 : 768-769) ได้สรุปองค์ประกอบของ “สัมมาวาจา” ว่าประกอบด้วย

1. การละมุสาวาท เว้นการพูดเท็จ รวมถึงสัจวาจา พูดคำจริง
2. การละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด รวมถึงสมัคคกรณีวาจา พูดคำสมานสามัคคี
3. การละมรฺสวาท เว้นการพูดคำหยาบ รวมถึงสัททฺทวาจา พูดคำอ่อนหวานสุภาพ
4. การละสัมผัสฺปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ รวมถึงอิตถสัณหิตาวาจา พูดคำมีประโยชน์

สรุปได้ว่า สัมมาวาจา หมายถึง การพูดจาถูกต้อง คำพูดก็ถูกต้องตลอดจนสำนวนพูดก็ถูกต้อง เป็นการพูดที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แต่กลับให้ประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น อันประกอบด้วยการเว้นจากวจีทุจริต 4 ได้แก่ มุสาวาทา (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) มรฺสวาท (พูดหยาบคาย) และสัมผัสฺปลาป (พูดเพ้อเจ้อ) รวมถึงการเสริมสร้างวจีทุจริต 4 อย่างได้แก่ สัจวาจา (พูดคำจริง) สมัคคกรณีวาจา (พูดคำสมานสามัคคี) สัททฺทวาจา (พูดคำอ่อนหวานสุภาพ) และ อิตถสัณหิตาวาจา (พูดคำมีประโยชน์) เป็นต้นซึ่งสัมมาวาจาเป็นจริยธรรมในชั้นปฏิบัติการ เป็นการกระทำแสดงที่ออกภายนอกอย่างเห็นได้ชัด แต่อย่างไรก็ตาม สัมมาวาจาในอีกนัยหนึ่งควรเป็นผลมาจากสภาพภายในอีกทีหนึ่ง นั่นคือ “เจตนาหรือความตั้งใจ” ที่จะงดเว้นวจีทุจริตทั้ง 4 ประการข้างต้น เพราะฉะนั้นการสร้างสัมมาวาจาจึงอยู่ที่การมีสติ รู้ตัว และไตร่ตรองก่อนพูดออกไป ซึ่งจากการที่กล่าวมาจะเห็นว่าหลักการมีสัมมาวาจา ควรยึดหลัก 2 ประการ ดังนี้

1. การไม่พูดร้าย หมายถึง การไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรมหรือประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการพูดของตน ได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดหยาบคาย เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นต้น และโทษอันเกิดจากการพูดร้าย จะทำให้ไม่มีผู้เชื่อฟัง ทำให้เกิดความแตกแยกในหมู่คณะ เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท เป็นการทำให้เสียเวลาและประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง เป็นที่ตำหนิตัวเดียวของบัณฑิต เป็นต้น ส่วนผลดีอันเกิดจากการไม่พูดร้าย จะทำให้มีคำพูดเป็นที่เชื่อถือของคนทั่วไป ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีในหมู่คณะ ทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียว ไม่ทำลายเวลาและประโยชน์ของตนเองและผู้อื่น บัณฑิตไม่ติเตียน

2. การพูดจาชวนฟังและมีประโยชน์ หมายถึง การพูดจริง น่าฟัง ถูกต้องตามกาลเทศะและสถานที่

สัมมากัมมันตะ

พระวราศกัธั วรธมฺโม (2521 : 272) ให้ความหมายสัมมากัมมันตะว่า เป็นการกระทำชอบทางกาย ได้แก่ ความตั้งใจที่จะไม่มีเจตนาประทุษร้ายร่างกายชีวิตของผู้ใด ไม่มีเจตนาประทุษร้ายทรัพย์สินของผู้อื่น และไม่มีเจตนาประทุษร้ายสิ่งที่เขารักใคร่หวงแหน

อำไพ ศรีใส (2523 : 50) กล่าวว่า สัมมากัมมันโต เป็นการกระทำชอบจำแนกเป็นการเว้นจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดีไปในของรักของชอบของคนอื่น การไม่นำเอาอาการทั้ง 3 ประการนี้แบบชาวโลก คือทำแบบลุ่มๆ ดอนๆ ทำไปตามแบบบทบัญญัติโดยไม่เข้าใจถึงเนื้อแท้ในความรู้สึกส่วนลึกไม่เข้าใจแจ่มแจ้งก็เป็นสัมมากัมมันตะประเภทโลกียะ ส่วนสัมมากัมมันตะประเภทโลกุตระ คือ การมองเห็น พิจารณาเห็น การกระทำทั้ง 3 ประการนี้เป็นเรื่องของโลก ไม่มีความรู้สึกเกิดเป็นตัวเราของเรา

เพราะเป็นจิตใจที่บริสุทธิ์อยู่ตลอดเวลา ไม่มีความรู้สึกที่จะลึกลับโมย จะฆ่า จะทำร้ายใคร ทำจิตใจให้มองเห็นโลก เป็นการเล่นของเด็ก เป็นอริยกำมัณตะศีล เป็นการรักษาคำจิตให้ห่างจากความเป็นตัวเราของเรา

พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ (พระราชวรมณี. 2527 : 329) ให้ความหมายของ สัมมากำมัณตะว่า ทำการชอบ หรือการงานชอบ ได้แก่ **การกระทำเว้นจากความประพฤติชั่วทางกายสามอย่างคือ ม้าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม** คือเว้นจากกายทุจริต

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 33-37) ได้เน้นว่า การมีสัมมากำมัณตะ ต้องยึดหลักดังนี้

1. การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิต ต่อร่างกายของสิ่งมีชีวิต หมายถึง การไม่พยายามทำให้คน สัตว์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ต้องตาย เจ็บปวด ทรมาน ฯลฯ ด้วยวิธีใดๆ ทั้งสิ้น
2. การไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สินสมบัติของผู้ใด หมายถึง การไม่พยายามทำให้ทรัพย์สินสมบัติของผู้ใดเสียหาย โดยต้องการประโยชน์หรือไม่ต้องการประโยชน์เพื่อตนก็ตาม
3. การไม่ประทุษร้ายต่อของรักของผู้อื่น หมายถึง การไม่พยายามทำให้ผู้อื่นต้องเจ็บช้ำใจจากการรู้สึกว่าได้สูญเสียสิ่งอันเป็นที่รัก ที่พอใจ เพราะถูกข่มเหงน่าใจหรือถูกละเมิดสิทธิ
4. การไม่ประทุษร้ายสมประติของตนเอง หมายถึง การไม่พยายามทำให้ตนเองสูญเสียสติสัมปชัญญะไปด้วยความประมาทอันเกิดจากการดื่ม หรือเสพ หรือสูดดม หรือลูบทาอะไรก็ตามที่เป็นเหตุให้เกิดความสูญเสียสติสัมปชัญญะ ตลอดจนทางจิตใจด้วย เช่น มัวเมาหลงใหลในการเล่น การดู การเล่น เป็นต้น
5. ความมีระเบียบวินัย และการตรงต่อเวลา หมายถึง การปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้กำหนดไว้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น และถูกต้องตามกาลเทศะ
6. การมีมารยาทและนิสัยสำหรับสุขภาพ หมายถึง การมีบุคลิกภาพและความรู้สึกนึกคิดที่ปฏิบัติตนอยู่ในลักษณะเรียบร้อย ไม่น่าเกลียด ไม่หยามคาย ไม่กระทบกระทั่งผู้ใด
7. การมีมารยาทในการเคารพและเอื้อเฟื้อ หมายถึง การแสดงออกทางกิริยาจาที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่สถานะของบุคคล ตลอดถึงการกระทำที่ถูกต้องต่อเรื่องภายในตัว เช่น การกิน การนอน เป็นต้น ก็ให้มีกิริยาอาการที่แสดงอยู่ว่า เคารพ เอื้อเฟื้อ ต่อระเบียบวินัยสำหรับจะทำอย่างนั้น
8. การปฏิบัติตนเป็นผู้มีวัฒนธรรมทุกสาขา หมายถึง การมีธรรมะสำหรับที่จะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนา ทำให้เจริญให้ดีขึ้นของสิ่งที่จะควรจะมี จะเป็นในทุกชั้นตอน ทุกสถานะ ตามลำดับขั้นแห่งชีวิต
9. การมีความประพฤติประกอบด้วยธรรม หมายถึง การมีความประพฤติการกระทำที่ถูกต้อง ไม่ทำร้ายใครให้เดือดร้อนเสียหาย เป็นผลดีแก่ทุกฝ่าย
10. การทำความดีอย่างต่อเนื่องมาตลอดเวลา หมายถึง การพยายามประพฤติกระทำแต่ความดี และรักษาความดีที่ทำไว้ แล้วทำความดีเพิ่มขึ้น เพิ่มขึ้นโดยไม่ขาดตอนอย่างถูกต้อง
11. การมีกิจกรรมอันประกอบด้วยสุนทรียภาพ หมายถึง การมีการดำรงชีวิตไว้อย่างถูกต้องงดงาม น่าดู เป็นที่พอใจแก่ผู้ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ผู้อื่นทำตามได้
12. การกระทำทุกสิ่งด้วยความละเอียดประณีตถี่ถ้วน หมายถึง ละเอียดลออถี่ถ้วนในทุกแง่ทุกมุม ไม่ให้ผิดพลาด บกพร่อง

พระธรรมปิฎก (2538 : 768-769) ได้สรุปองค์ประกอบของ “สัมมากัมมันตะ” ว่าประกอบด้วยการละปาณาติบาต เว้นการทำลายชีวิต รวมถึง การกระทำที่ช่วยเหลือเกื้อกูล ละอทินนาทาน เว้นการเอาของที่เขามีได้ให้ ละกาเมสุมิฉาจาร เว้นความประพฤติผิดในกาม (รวมถึงสพการสันโดษ)

สรุปได้ว่าสัมมากัมมันตะ หมายถึง การกระทำที่เว้นจากความประพฤติชั่วทางกาย 3 อย่างได้แก่ ละเว้นจากการทำลายชีวิตหรือการเบียดเบียนชีวิตอื่น เว้นจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของผู้อื่น และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม นอกจากนี้จะละเว้นความประพฤติชั่วแล้วยังรวมถึงการเสริมสร้างกายสุจริต 3 ได้แก่การมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลและสงเคราะห์กันและกัน การเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน และการรู้จักยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ไม่ให้ผิดศีลธรรมอีกด้วย

สัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การดำรงชีวิตทุกทุกแง่ทุกมุมให้ถูกต้อง รวมถึงการแสวงหาการมี การใช้ การศึกษา การปฏิบัติ การคบหาสมาคม การอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น หรืออาจกล่าวว่าเป็นการเลี้ยงชีวิตชอบ ประกอบอาชีพโดยสุจริต ไม่ผิดทำนองครองธรรม (พระวรคคัฏี วรณโม. 2521 : 272)

พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พระราชวรมนู. 2527 : 331) อธิบายว่า เป็นการเลี้ยงชีวิตชอบ คือการเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางผิดเช่น โกงเขา หลอกหลวงเขา สอพลอ บีบบังคับ ชูเชิญ คำคน คำยาเสพติด คำยาพิษ เป็นต้น

พระธรรมปิฎก (2540 : 9-11) ได้แบ่งแยกสัมมาอาชีวะออกเป็น สัมมา+อาชีวะ โดยให้ความหมายว่าอาชีวะหรืออาชีพ คือ การหาเลี้ยงชีพ หรืองานที่เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพ โดยมีสัมมาเป็นตัวจำกัดให้แคบลง ในขณะที่ สัมมา แปลว่า ความถูกต้อง คือ ถูกต้องตามความหมายของกฎแห่งธรรม นอกจากนี้ยังมองสัมมาอาชีวะได้เป็นสองแง่ คือ ในแง่สังคม สัมมาอาชีวะ จะต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดความดีแก่สังคม เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อน เป็นอาชีพที่สุจริต ไม่บั่นทอนทำลายสังคม ส่วนในแง่ตนเองนั้น สัมมาอาชีวะ จะต้องเป็นอาชีพที่ดีต่อตนเอง คือเป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม (ความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตทั่วไป การเกี่ยวข้องกับผู้คน) ด้านจิตใจ (คุณธรรม สมรรถภาพทางจิตใจ ความสุข) และด้านปัญญา (ความรู้ความเข้าใจ ความสามารถในการคิดพิจารณาวิจิจัยและจัดดำเนินการ)

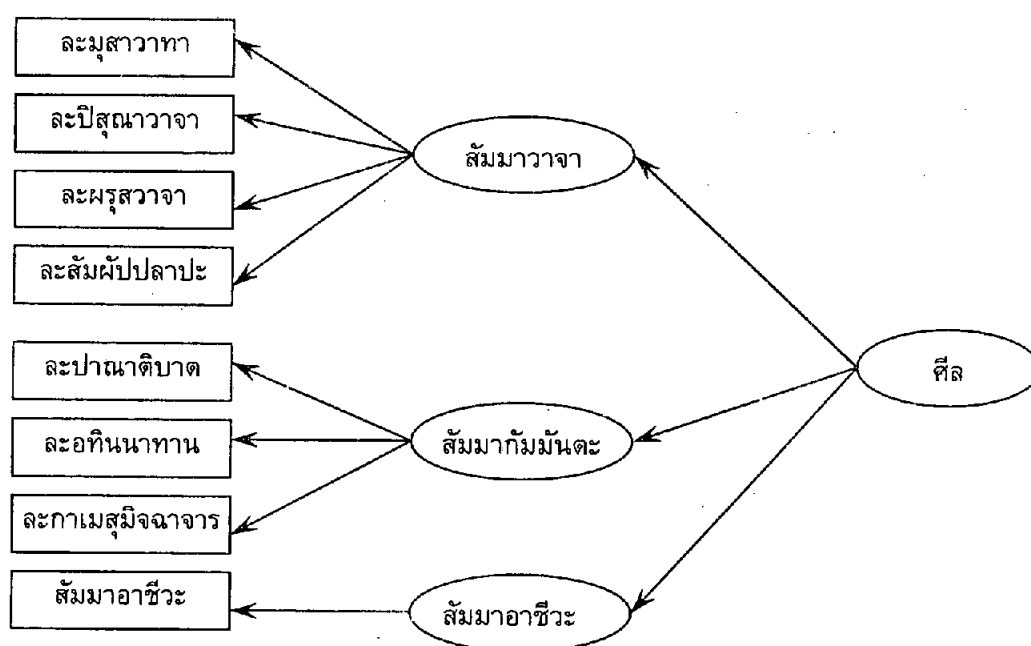
สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 33-37) ได้สรุปหลักการมีสัมมาอาชีวะ โดยระบุว่าต้องยึดหลักดังต่อไปนี้

1. การแสวงหาและมีใช้ปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพที่ประกอบด้วยธรรม หมายถึง การได้มา การมีไว้ การใช้จ่ายปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเพื่อการดำรงชีวิตไว้อย่างถูกต้องไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น
2. ความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบกิจการงาน หมายถึง การดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำงานตามหน้าที่ของตนให้ถูกต้องตามที่ควรจะเป็นอย่างถูกต้อง
3. การคบบัณฑิต หมายถึง การเข้าไปคบหาผู้ผู้มีปัญญาอยู่เบื้องหน้า เพื่อปรึกษาขอคำแนะนำให้ช่วยชี้ทางรอดจากความทุกข์ทั้งปวง สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างถูกต้องปลอดภัย
4. การไม่ตกอยู่ใต้อำนาจหรือวิสัยของคนพาล หมายถึง การไม่ยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคนพาลโดยประการใดๆ เช่น เพราะชอบใจ พอใจ หลงใหล หรือถูกล่อลวง ถูกบังคับด้วยอาวุธ ด้วยอำนาจ เป็นต้น คนพาลคือคนที่คิดชั่ว ทำชั่ว พูดชั่ว เป็นคนอ่อนปัญญา มีปัญหาแล้วแก้ไม่ได้ มักทำลายตนเอง

5. ความสุภาพไม่วิหิงษ์ โสโธวต หมายถึงการมีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยการประพฤติดี เรียบร้อย เหมาะสม อ่อนโยน ละมุนละม่อม เป็นที่ต้องตาต้องใจผู้พบเห็นให้อยากสมาคมด้วยโดยไม่มีใครซึ่งต้องการปฏิบัติเช่นนั้น

สรุปได้ว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การหาเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ด้วยอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมนั้นคือสัมมาอาชีวะ จะต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดความดีแก่สังคม เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อน เป็นอาชีพที่สุจริต ไม่บั่นทอนทำลายสังคม เป็นอาชีพที่ดีต่อตนเอง คือเป็นโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า อริยมรรคในหมวดศีลชั้นนี้เป็นจุดหมายเบื้องต้นที่มนุษย์เราพึงศึกษาและปฏิบัติเพื่อให้เกิดผล ไม่ว่าผู้ใดจะมีชีวิตอย่างไรหรือดำเนินชีวิตอย่างไร การอยู่ร่วมกันของมนุษย์จะเป็นไปอย่างสงบสุขเมื่อมนุษย์เป็นผู้มีศีล หรือตั้งตนมั่นในศีลตลอดเวลาเพราะศีลเป็นพื้นฐานของกตัตติ ศีลจึงเป็นจุดหมายพื้นฐานของชีวิตที่ทุกคนในฐานะที่เป็นมนุษย์ควรครองและเพียรรักษาไว้ให้ได้เสมอตราบเท่าที่ดำรงชีวิตอยู่ (รัตนา ตันบุญเต็ก. 2523 : 93) ซึ่งเราสามารถแสดงโมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านศีล ได้ดังภาพประกอบ 7



ภาพประกอบ 7 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาด้านศีล

อริยมรรคด้านสมาธิ (สมาธิขั้น)

คำว่าสมาธิ (Concentration) มีปรากฏอยู่ในหลักธรรมของศาสนาพุทธเป็นส่วนมาก ซึ่งก็มีผู้เข้าใจในคำนี้ไปหลายรูปแบบ ดังนั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสมาธิได้ดียิ่งขึ้นจึงขอเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับสมาธิในหลักธรรมของพุทธศาสนาดังนี้

สมาธินั้นอยู่ในองค์ประกอบของไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีล สมาธิ และปัญญา สมาธิเป็นส่วนที่อยู่ในตัวศาสนา คือพระธรรม ซึ่งจะมีอยู่เป็นชั้นๆ คือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ โดยตัวสมาธินั้นอยู่ในชั้นปฏิบัติ (พุทธทาสภิกขุ. 2499 : 2-13)

พระวรคัถ์ วรรณโม (2521 : 22-23) ได้กล่าวว่าเมื่อจิตเป็นสมาธินั้น จิตประกอบด้วยองค์คุณ 3 อย่าง คือ จิตบริสุทธิ์ หรือบริสุทธิ์ (Purity) คือไม่มีสิ่งรบกวนจิต *มันคง* หรือ สมาหิโต (Firm) คือแน่นแน่ว จิตจ่ออยู่เป็นอารมณ์ ไม่วอกแวก ฟุ้งซ่านจนน่ารำคาญ *ว่องไว* หรือกรรมมณียะ (Active) คือ จิตนั้นว่องไวในการทำงานฉะนั้นสมาธิต้องใช้ในที่ทั้งปวง สมาธิคือการเพ่งที่วัตถุ จิตนั้นจ่ออยู่ที่วัตถุเพียงอย่างเดียว จิตนั้นเกิดความบริสุทธิ์ มันคง และว่องไว จิตเป็นสมาธิ สมาธิจำเป็นอย่างยิ่งในการทำงาน เพราะฉะนั้นเราจึงกล่าวว่าการทำงานจึงต้องใช้สมาธิ ถ้าไม่ใช้สมาธิแล้วก็จะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งสอดคล้องกับพระพุทธทาสภิกขุ (2499 : 1-13) ที่กล่าวว่าสมาธิตามหลักของพุทธศาสนานั้นต้องเป็นลักษณะดังต่อไปนี้ *กำลัง สะอาด* หมายถึง ไม่มีกิเลสรบกวนในเวลานั้น *ไม่มีความชั่วและอื่นๆ* *ตั้งมั่น* หมายถึง รวมกำลังเป็นจุดเดียว *มันคง ว่องไว* หมายถึง คือไวต่อหน้าที่ของมัน ดังนั้นสมาธิจะไม่ใช้ตั้งมั่นเฉยๆไปเลย สิ่งที่เรียกว่าสมาธินี้เรียกอย่างหนึ่งว่า “จิตตสิกขา”

ความหมายของสมาธินั้นแปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่นแน่วต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอคือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียกสั้นๆ ว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน่อยุ่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป (พระธรรมปิฎก 2538 : 824-825)

พระพุทธทาสภิกขุ (2519 : 159-161) ได้กล่าวว่าลักษณะของจิตเป็นสมาธิมี 2 ประเภท คือ สมาธิอย่าง 1 เป็นสมาธิที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ เป็นสมาธิที่มีมาเองตามธรรมชาติ ถ้าไม่มีสมาธิตามธรรมชาติ ก็จะเป็นคนเลื่อนลอยคือ เป็นคนที่ทำอะไรเหมือนกับไม่มีสติสมปฤติ สมาธิตามธรรมชาตินี้มีอยู่เองทำให้มีความจำ มีความตั้งใจ ดังนั้นพอจะทำอะไรสมาธิก็เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ในสัดส่วนที่สมควรกันไม่มากนักน้อย สมาธิอย่าง 2 คือสมาธิที่เกิดจากการฝึกอบรมที่เรียกกันตามภาษาว่า “เจริญภาวนา” คำว่าภาวนาคือ ทำให้มีขึ้นและเจริญสมบูรณ์เป็นการปฏิบัติฝึกฝนสมาธิที่มีกันอยู่เป็นระบบๆ เป็นเรื่องๆ เป็นอย่างๆ ไป

วทีน อินทสระ (2524 : 106-371) ได้อธิบายความหมายของสมาธิในอริยมรรคมีองค์ 8 พอสรุปได้ดังนี้ *สัมมาวายามะ* เป็นการให้เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น (สังวรปธาน) เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน) เพียรให้เกิดความดีขึ้น (ภาวนาปธาน) และเพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว (อนรักขนาปธาน) *สัมมาสติ* เป็นการระลึกในสติปัฏฐาน 4 คือระลึกในกาย เวทนา จิต และธรรม ให้รู้ตามเป็นจริงเพื่อไม่หลงในสิ่งเหล่านั้นเพื่อเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องกาย ความรู้สึก จิต และธรรมที่เกี่ยวกับจิต *สัมมาสมาธิ* เป็นความตั้งมั่น หมายถึง ความตั้งมั่นแห่งจิต มีความมันคง ไม่วอกแวกหวั่นไหว แม้มีอารมณ์ภายนอกมากกระทบก็รักษาปกติภาพของดวงจิตไว้ได้ สำหรับสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ รวมลงในจิตตสิกขา ในสิกขาหรือไตรสิกขา คือ สมาธิ

กนก จันทร์ขจร (2527 : 206-207) ได้กล่าวถึงอริยมรรคมีองค์แปด ด้านสมาธิไว้ดังนี้ อริยมรรคมีองค์แปดจัดได้เป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มปัญญามี 2 ได้แก่ ปัญญาเห็นชอบและดำริชอบ กลุ่มศีลมี 3 ได้แก่ วาจาชอบ การกระทำชอบ และเลี้ยงชีพชอบ กลุ่มสมาธิมี 3 ได้แก่ ความเพียรชอบ ระลึกชอบ และตั้งมั่นชอบ ซึ่งทั้งสามกลุ่มนี้หาได้แยกจากกันอย่างใดเดียวไม่ แต่เชื่อมโยงอยู่ในมรรคหรือหนทางอันเดียวกัน ทั้งนี้ได้อธิบายถึงกลุ่มสมาธิได้ว่า *สัมมาวายามะ* หรือ *ความเพียรชอบ (Right Effort)* ความพยายามชอบ ได้แก่ ความพยายามไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น พยายามทำความดีให้เกิดขึ้น พยายามรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญยิ่งๆ

ขึ้นไป **สัมมาสติ หรือความระลึกชอบ (Right Mindfulness)** ได้แก่ การระลึกถึงความเป็นไปเกี่ยวกับกาย เวทนา จิตและธรรม และองค์ธรรมสุดท้ายคือ **สัมมาสมาธิ หรือ การที่ตั้งจิตมั่นชอบ (Right Concentration)** ได้แก่ ทำให้สงบระงับกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ให้มีอารมณ์แน่วแน่เป็นอันเดียว

เราสามารถสรุปได้ว่า สัมมาสมาธิ เป็นกำลังของจิตที่มีความบริสุทธิ์ มั่นคง และว่องไว ซึ่งเป็นบาทฐานที่สำคัญของการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาในฐานะที่เป็นตัวประคับประคองให้องค์มรรคข้ออื่นๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยมีรายละเอียดในแต่ละองค์มรรคดังต่อไปนี้

สัมมาวายามะ

พระนคต ฐมมโรโต (2526 : 30-32) ได้อธิบายความหมายของ “สัมมาวายามะ” ว่าหมายถึง ความพยายามชอบ อันได้แก่ ความเพียรถูกต้องเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมปธาน” หรือปธาน 4 ซึ่งประกอบด้วย **สังวรปธาน** คือ เพียรป้องกันหรือเพียรระวัง อกุศลที่ยังไม่เกิดอย่าให้เกิดขึ้น **ปหานปธาน** คือ เพียรละหรือเพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว **ภาวนาปธาน** คือ เพียรเจริญหรือเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และท้ายสุดคือ **อนุรักษนาปธาน** หมายถึง เพียรอนุรักษ์หรือเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว โดยสรุปว่า ความเพียร คือพอใจยินดีในการทำกุศลธรรมทั้งหลายและความเป็นผู้ไม่ยอมถอยหลังในการบำเพ็ญเพียรโดยละความสุขชั่วคราวเพื่อสุขอันไพศาล

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2528 : 42-51) ได้ให้ความหมายตลอดจนองค์ประกอบของอริยมรรคมีองค์แปด ด้านสัมมาวายามะไว้ดังนี้ สัมมาวายามะ แปลว่า ความพากเพียรถูกต้อง หมายถึง ความพากเพียรพยายามกระทำที่ถูกต้องอย่างเข้มแข็งเรื่อยๆ ไป จนกว่าจะประสบความสำเร็จ องค์ประกอบ การปฏิบัติตามสัมมาวายามะ ประกอบด้วย

1. ความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่ ทั้งที่เป็นการละเว้นและการทำให้มี หมายถึง การมีความพยายามในการกระทำอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องกันไปไม่ย่อท้อต่อหน้าที่ในการที่จะต้องละเว้นสิ่งที่ควรละเว้น ได้แก่ บาป อกุศล หรือปัจจัยแห่งกิเลส และจะต้องทำให้มีในสิ่งที่ควรจะมี ได้แก่ บุญกุศล หรือปัจจัยแห่งโพธิ์ ให้เกิดขึ้น ตลอดตนหน้าที่ที่จะเปลี่ยนจากปุถุชนคนธรรมดาไปเป็นมนุษย์ประเสริฐ

2. ความพยายามหาเหตุและทำตามตัวอย่างที่ดี หมายถึง การพยายามชวนชวายุสสอดส่องหาตัวอย่างที่ดีนั้น ได้แก่ การได้พบเห็นสมณะผู้มีความสงบเย็น บุคคลผู้มีมรรยาทงามความประพฤติดี แสดงความสงบร่มเย็น เรียบร้อยอ่อนโยนให้เห็นอยู่อย่างใดแล้วได้ถือเอาเป็นแบบแนวสำหรับการกระทำตามอย่างนั้นต่อไป

3. การแก้ไขข้อบกพร่องที่ควรแก้ตลอดเวลา หมายถึง การมีความพยายามในการแก้ไขข้อบกพร่องที่ควรแก้หรืออยู่ในวิสัยที่ควรแก้ได้ ให้ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา ไม่ปล่อยปละละเลยต่อข้อบกพร่องใดๆ ให้ผ่านไปโดยไม่ได้มีการกระทำการแก้ไขให้ถูกต้อง

พระธรรมปิฎก (2538 : 799-802) ได้ให้ความหมายของสัมมาวายามะว่า สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบ เป็นองค์มรรคซึ่งคอยช่วยหนุนให้องค์มรรคข้ออื่นๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยที่สัมมาวายามะจะทำให้หน้าที่ของมันได้ จะเจริญงอกงามได้ย่อมต้องอาศัยความสัมพันธ์กับโลกภายนอก กล่าวคือ การวางท่าที การตอบสนอง และจัดการกับอารมณ์ต่างๆ ที่รับรู้เข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย การแผ่ขยายความเพียรนั้นจากภายในจิตใจออกไปเป็นการกระทำ ความประพฤติ การดำเนินชีวิต และการประกอบกิจการต่างๆ สภาพแวดล้อมภายนอกที่เอื้อหรือไม่เอื้อมีอิทธิพลต่อการประกอบความเพียรและความเจริญงอกงามของ

คุณธรรมภายในทั้งในทางเกื้อกูลและบันทอนขัดขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเพียรพยายามในการประพฤติปฏิบัติธรรมที่เรียกว่า ปธาน นั้นต้องเกี่ยวข้องกับอสังขยปัจจัยแวดล้อมภายนอกเป็นอันมาก ทั้งปัจจัยแวดล้อมทางร่างกาย ทางธรรมชาติ และทางสังคม สัมมาวายามะนั้น สามารถแยกออกได้เป็น 4 ข้อที่เรียกว่า สัมมปธาน หรือ ปธาน 4 ดังนี้

1. สังวรปธาน หมายถึง เพียรป้องกันหรือเพียรระวัง (กุศลที่ยังไม่เกิด)
2. ปหานปธาน หมายถึง เพียรละหรือเพียรกำจัด (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)
3. กาวหาปธาน หมายถึง เพียรเจริญหรือเพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด)
4. อหุรักษปธาน หมายถึง เพียรอนุรักษ์ เพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)

เราสามารถสรุปองค์ประกอบของสัมมาวายามะทั้ง 4 ข้อนั้นลงในตารางได้ดังนี้

ตาราง 3 การจำแนกปธาน 4 ของสัมมาวายามะตามประเภทของธรรมและสภาพการณ์เกิดขึ้น

สัมมาวายามะ		สภาพการณ์	
		เกิดขึ้นแล้ว	ยังไม่มีเกิด
ธรรม	กุศลธรรม	เพียรรักษา/ส่งเสริม (อหุรักษปธาน)	เพียรเจริญ/สร้าง (กาวหาปธาน)
	อกุศลธรรม	เพียรละ/กำจัด (ปหานปธาน)	เพียรป้องกัน/ระวัง (สังวรปธาน)

สรุปได้ว่า สัมมาวายามะ หมายถึง ความเพียรชอบ หรือความพยายามในทางที่ถูกต้องได้แก่ความเพียรป้องกันหรือเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ความเพียรละหรือเพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป ความเพียรในการสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นมา และความเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป

สัมมาสติ

พระนาคล ฐมฺรโศ (2526 : 30-32) ได้อธิบายความหมายของ “สัมมาสติ” ว่าหมายถึง ความไม่เผลอ ไม่เลินเล่อ ไม่พินเพื่อนเลือนลอย ความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับและตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร โดยที่สติในความหมายนี้ คือ ความไม่ประมาทนั่นเอง ส่วนสัมมาสติซึ่งเป็นองค์มรรคหนึ่งของมัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง ความระลึกชอบ คือ หลักธรรมที่เรียกว่า สติปัฏฐาน 4 ได้แก่ การพิจารณากาย (กายานุปัสสนา) การพิจารณาเวทนา (เวทนานุปัสสนา) การพิจารณาจิต (จิตตานุปัสสนา) และการพิจารณาธรรม (ธัมมานุปัสสนา)

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 42-51) ได้ให้ความหมายตลอดจนองค์ประกอบของอริยมรรคมีองค์แปดด้านสัมมาสติไว้ว่า สัมมาสติ แปลว่า ความระลึกถูกต้อง สติเป็นภาษาบาลี สัมปฤติเป็นภาษาสันสกฤต หมายถึง ความจำ ความรู้สึกระลึกได้เท่าที่ธรรมชาติมีให้ เท่าที่จะทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ ซึ่งสามารถระบุงค์ประกอบแห่งการปฏิบัติตามสัมมาสติ ได้ดังนี้

1. ความเป็นผู้มีสติในการควบคุมตนเอง (กาย วาจา ใจ) หมายถึง การมีความระลึกได้อย่างถูกต้องอันประกอบอยู่ด้วย ปัญญา ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ตามที่เคยเรียนมา เคยฝึกฝนมาแล้วอย่างไรรนั้น มาทำหน้าที่ควบคุมดูแลการกระทำทางวาจา ทางใจ ของตนเองอยู่ตลอดเวลา ไม่ให้พลัดตกอยู่ใต้อ่านาจักเลส

2. ความเป็นผู้มีสติรวดเร็วทันเวลาในทุกกรณี หมายถึง การมีความระลึกได้อย่างทันทั่วถึงต่อสิ่งที่มากระทบความรู้สึกให้อยู่ในความถูกต้องเป็นการฉลาดทันเวลา ทันสถานการณ์ ทุกรูปแบบ ทุกเรื่องราว ไม่ทำอะไรผิดพลาด เมื่อมีการรับอารมณ์ทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ

3. ความเป็นผู้มีสติรู้จักยับยั้งชั่งใจ ทันท่อเหตุการณ หมายถึง การมีความระลึกได้อย่างถูกต้องครบถ้วนก่อนที่จะตัดสินใจกระทำสิ่งใดๆ ลงไป ไม่นึกคิด ไม่พูด ไม่ทำอะไรอย่างผลุนผลัน

4. ความเป็นผู้มีสติในการแสวงหาและบริโภคนปัจจัย หมายถึง การมีความระลึกและรู้สึกตัวได้อย่างถูกต้องตลอดเวลา ไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นในการแสวงหา การมีไว้และการบริโภคนปัจจัยเพื่อส่งเสริมชีวิต

สติ แปลได้ว่าเป็นความระลึกได้ ความไม่พลั้งเผลอ ความตื่นตัวต่อหน้าที่ เป็นภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร สติเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเองไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว คือเป็นการเตือนตนในการทำความดีและไม่เปิดโอกาสให้แก่ความชว้นนั้นเอง ในพุทธธรรมเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น เรียกว่า อปปมาท หรือความไม่ประมาท อันเป็นหลักธรรมที่สำคัญยิ่งสำหรับความก้าวหน้าในระบบจริยธรรม ที่เรียกว่ามีการเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ ไม่ยอมถดถอยไปในทางเสื่อมและไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่จะต้องทำและไม่ต้องทำ ใส่ใจสำนึกอยู่ในหน้าที่และไม่ปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง และพยายามเดินรุดหน้าอยู่เสมอ อาจกล่าวได้ว่า อปปมาทธรรมเป็นหลักความรู้สึกรับผิดชอบตามแนวของพุทธศาสนา โดยที่อปปมาทธรรมหรือความไม่ประมาทนั้น หมายถึง การมีชีวิตอยู่โดยไม่ขาดสติ หรือการใช้สติอยู่เสมอในการครองชีวิต อปปมาท เป็นตัวการทำให้ระมัดระวังตัวป้องกันไม่ให้ตกลงไปในทางชั่วหรือเสื่อม คอยยับยั้งเตือนไม่ให้พลั้งเพลินมัวเมาหล่มหลงสยบอยู่ คอยกระตุ้น ไม่ให้หยุดอยู่กับที่ และคอยเร่งเร้าให้เดินรุดหน้าอยู่เรื่อยไป ทำให้สำนึกในหน้าที่อยู่เสมอ โดยตระหนักถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ ช่วยให้ทำการต่างๆ ด้วยความละเอียดรอบคอบ

ลักษณะการทำงานโดยทั่วไปของสตินั้น คือการไม่ปล่อยใจให้เลื่อนลอย ไม่ปล่อยอารมณ์ให้ผ่านเรื่อยเปื่อยไป ไม่ปล่อยให้ความนึกคิดฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ต่างๆ แต่คอยเฝ้าระวังเหมือนจับตาดูอารมณ์ที่ผ่านมาแต่ละอย่าง มุ่งหน้าเข้าหาอารมณ์นั้น เมื่อต้องการกำหนดอารมณ์ใดแล้วก็เข้าจับดูติด ๆ ไป ไม่ยอมให้คลาดหาย คือนึกถึงหรือระลึกไว้เสมอไม่ยอมให้หลงลืม เมื่อพิจารณาในแง่จริยธรรม จะมองเห็นการปฏิบัติหน้าที่ของสติได้ทั้งในแง่ปฏิเสธ และอนุเมติ โดยในแง่ปฏิเสธนั้น สติเป็นตัวป้องกันและยับยั้งจิตไม่ให้ฟุ้งซ่านไม่ให้ก้าวพลาด ไม่ให้ถดถอยในธรรมที่ไม่พึงประสงค์ ไม่ยอมให้ความชั่วได้มีโอกาสเกิดขึ้นในจิตใจ และไม่ยอมให้ใช้ความคิดผิดทาง ส่วนในแง่อนุเมตินั้น สติเป็นตัวควบคุมตรวจตรากระแสรับรู้ ความนึกคิด และพฤติกรรมทุกอย่าง ให้อยู่ในแนวทางที่ต้องการ คอยกำกับจิตไว้กับอารมณ์ที่ต้องการ ซึ่งลักษณะที่สำคัญของความไม่ประมาทนั้นมี 3 อย่างได้แก่

1. การเห็นคุณค่าและความสำคัญของเวลาที่ผ่านไปทุกขณะ ไม่ปล่อยให้เกิดและโอกาสให้ผ่านไปโดยเสียเปล่า ใช้เวลาอย่างมีคุณค่าให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า

2. ไม่หลงระเหิร ไม่มัวเมา ระมัดระวัง และควบคุมตนเองอยู่เสมอ ที่จะไม่ให้ผลพลาตลงไปในทางที่ผิด ไม่ปล่อยตัวให้ตกลงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือทางที่จะทำกรรมชั่ว

3. เร่งสร้างสรรคความดีงามและประโยชน์สุข กระตือรือร้นชวนชวนในการทำกิจหน้าที่ ชะมักเขม้นในการพัฒนาจิตปัญญาและทำการอย่างรอบคอบ

นอกจากนี้มักจะมีคำหนึ่งที่ปรากฏควบคู่กับสตออยู่เสมอคือ สัมปชัญญะ โดยที่สัมปชัญญะก็คือ ปัญญา ด้วยเหตุนี้การฝึกฝนสติจึงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาปัญญานั้นเอง โดยที่สัมปชัญญะ หรือปัญญา ก็คือ ความรู้ความเข้าใจตระหนักชัดในสิ่งที่สติกำหนดไว้นั้น หรือการกระทำในกรณีนั้นว่า มีความมุ่งหมายอย่างไร สิ่งที่ทำนั้นเป็นอย่างไร เราควรปฏิบัติต่อมันอย่างไรจึงจะเป็นการไม่ให้เกิดความหลงหรือความเข้าใจผิดขึ้นมาในกรณีนั้น (พระธรรมปิฎก. 2538 : 70/40-70/41, 804-809, 813) และสามารถสรุปความหมายของสัมมาสติในการวิจัยครั้งนี้ได้ว่า สัมมาสติเป็น ความไม่ประมาท ความรู้สึกตื่นตัวอยู่เสมอ คอยยับยั้งเตือน และคอยระมัดระวังตัวป้องกันไม่ให้ตกลงไปในทางชั่วหรือเสื่อม และคอยกระตุ้นเตือนตนเองในการทำความดีอย่างต่อเนื่อง

สัมมาสมาธิ

พระนคต ฐมมโร (2526 : 30-32) ได้อธิบายความหมายของ “สัมมาสมาธิ” ว่าหมายถึงการตั้งใจชอบ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน้อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป สัมมาสมาธิตามคำจำกัดความในพระสูตรทั่วไปจะแจ้งว่า ได้แก่ ฌาน 4 จิตไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติ บริสุทธิ์ เพราะอุเบกขาอยู่ (จิต คือวิญญาณ 6 ในขั้น 5 วิญญาณ 6 ได้แก่ ความรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2528 : 42-51) ได้ให้ความหมายตลอดจนองค์ประกอบของอริยมรรคมีองค์แปด ด้านสัมมาสมาธิ ไว้ว่า สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจมั่นถูกต้อง สัมมา แปลว่า ความถูกต้อง สมาธิ แปลว่า ความตั้งใจ สัมมาสมาธิ หมายถึงความมีจิตตั้งมั่น สงบ เย็น เป็นจิตโปร่งปราศจากนิวรณ์ทั้งห้า ซึ่งเป็นเหมือนเครื่องกั้น ปิด คลุม ร้อยรัด เป็นสนิมแห่งจิตที่ครอบงำจิตแล้วทำปัญญาให้ถอยหลัง โดยที่องค์ประกอบแห่งการปฏิบัติตามสัมมาสมาธินั้น ประกอบด้วย

1. การทำจิตให้สงบ มีสมาธิ จิตใจแจ่มใส หมายถึงการรักษาจิตไว้ในภาวะตั้งมั่น สงบเย็น ไม่มีอะไรมารบกวนจิตเช่น โลภะ โทสะ โมหะ ความรู้สึกทางเพศ ความรักใคร่ ความไม่ชอบ ความห่อเหี่ยวใจ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ความลังเลไม่แน่ใจในชีวิตและความปลอดภัย

2. ความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในสิ่งที่มากระทบ หมายถึง การที่สามารถดำรงจิตอยู่ด้วยปัญญาไว้ได้อย่างถูกต้องไม่ผันแปรเปลี่ยนไปตามสิ่งที่มากระทบจิต

3. ความอดทนอดกลั้น หมายถึง การที่สามารถอดทนอดกลั้นต่อการบีบคั้นของกิเลส เช่น เรื่องรัก เรื่องกามารมณ์ เรื่องโกรธไว้ได้อย่างงดงามไม่พ่ายแพ้แก่อำนาจฝ่ายต่ำ ตลอดถึงการอดทนอดกลั้นต่อสิ่งภายนอก เช่นความลำบากตรากตรำในการทำงานหรือ การถูกเขาดูหมิ่นนินทา ไว้ได้อย่างดีด้วย

4. ความเป็นผู้มีพรหมวิหาร 4 หมายถึง การมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

5. ความเป็นผู้มีจิตไม่มีสิ่งที่น่ารังเกียจ หมายถึง การมีจิตสะอาดปราศจากพฤติกรรมอันมิใช่ธรรม ไม่กระทำการใดๆ อันเป็นที่น่ารังเกียจของวิญญูชน เช่น ความขี้เกียจ ความไม่อดทน ความเนรคุณ เป็นต้น และสูงขึ้นไปถึงการมีจิตสะอาด ไม่หลงยึดติดอยู่ในอารมณ์ของกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจอย่างยิ่ง

6. ความเป็นผู้มีจิตไร้โรค หมายถึง จิตที่ไม่เศร้าหมองปราศจากโรคของจิต คือ ไม่มีกิเลส ไม่มีเครื่องเสียดแทงให้เจ็บปวด เพราะจิตมีความรู้เรื่อง “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของธรรมชาติ

7. ความเป็นผู้มีจิตเกษม หมายถึง การมีจิตเยือกเย็นสดชื่นแจ่มใส ปลอดโปร่ง เบิกบาน สะอาด สว่าง สงบ มีเสรีภาพ อิสระภาพปราศจากสิ่งรบกวน

8. ความเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ตั้งมั่นว่องไวในหน้าที่ หมายถึงการมีจิตเหมาะสมที่จะทำหน้าที่ การงาน ไม่ถูกรบกวนจากนิวรณ์ (เครื่องกั้นจิต) ความรู้สึกทางเพศ ความรักใคร่ ความไม่พอใจ ความหดหู่ ความฟุ้งซ่าน ความรำคาญใจ ความลึกลับสงสัย

พระธรรมปิฎก (2538 : 824-826) ได้ให้ความหมายของสมาธิไว้ว่า เป็นความตั้งมั่นของจิต หรือ ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอคือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือ “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่าภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป นอกจากนี้ยังมีความหมายเพิ่มเติมอีกว่า สมาธิ คือ ภาวะที่มีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอและเป็นไปด้วยดี ซึ่งสมาธิสามารถแยกออกได้เป็นระดับต่าง ๆ 3 ระดับได้แก่ **ขณิกสมาธิ** (Momentary concentration) หรือสมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิขั้นต้น ซึ่งคนทั่วไปอาจใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี และจะใช้เป็นจุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนาได้ **อุปจารสมาธิ** (Access concentration) คือสมาธิเฉียดๆ จวนจะแน่วแน่ เป็นสมาธิขั้นระับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน หรือสมาธิในบุพภาคแห่งอัปปนาสมาธิ และ **อัปปนาสมาธิ** (Attainment concentration) คือ สมาธิแน่วแน่ หรือสมาธิที่แนบสนิท เป็นสมาธิระดับสูงสุดซึ่งมีในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ อย่างไรก็ตามเราจะพบว่า สัมมาสมาธิ ในองค์มรรคข้อสุดท้ายเป็นข้อที่มีเนื้อหาสำหรับศึกษามากเพราะเป็นเรื่องของการฝึกอบรมจิตในขั้นลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่จะละเอียดประณีต ทั้งในแง่ที่เป็นเรื่องของจิตอันเป็นของละเอียดและในแง่การปฏิบัติที่มีรายละเอียดกว้างขวางซับซ้อนอันเป็นจุดบรรจบหรือเป็นสนามรวมของการปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้การวิจัยในครั้งนี้ไม่สามารถศึกษาหรือวัดประเมินสัมมาสมาธิได้อย่างแท้จริง จำเป็นต้องหาตัวแปรที่เป็นตัวแปรแทน (Proxy variable) สำหรับทำการวัดและประเมินองค์มรรคด้านสัมมาสมาธิ

การกำหนดตัวแปรแทนดังกล่าวผู้วิจัยเริ่มจากการหาสิ่งที่ไม่ใช่สมาธิหรือเป็นสิ่งที่กั้นขวางสมาธิ โดยหากปรากฏสิ่งนั้นขึ้นแล้วจะสรุปได้ว่าไม่ทำให้เกิดสมาธิขึ้น โดยผลการพิจารณาพบว่าสิ่งที่เป็นศัตรูของสมาธิ คือ นิวรณ์ เนื่องจากนิวรณ์เป็นปฏิปักษ์และศัตรูของสมาธิ เป็นสิ่งที่ต้องกำจัดเสียจึงจะเกิดสมาธิขึ้นได้ โดยที่นิวรณ์ แปลว่าเครื่องกีดกัน เครื่องขัดขวาง สิ่งกีดกันการทำงานของจิต สิ่งขัดขวางความตั้งมั่นของจิต สิ่งทอนกำลังปัญญา หรือสิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในกุศลธรรม ธรรมฝ่ายชั่วที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี หรืออกุศลธรรมที่ทำให้จิตเศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง ซึ่งนิวรณ์นั้นมีอยู่ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิฉา โดยมีรายละเอียดดังนี้ (พระธรรมปิฎก, 2538 : 828-830)

1. **กามฉันทะ** หมายถึง ความอยากได้อะไรอยากเอา หมายถึงความอยากได้กามคุณ 5 คือ รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ ที่น่าปรารถนา น่าพอใจ น่าใคร่ จัดเป็นกิเลสพวกโลภะ จิตถูกล่อด้วยอารมณ์ต่างๆ จิตอยากได้ ตีตใจ คอยเขวไปหาอารมณ์อื่น จิตย่อมไม่ตั้งมั่น ไม่เดินเรียบไป ไม่อาจเป็นสมาธิได้

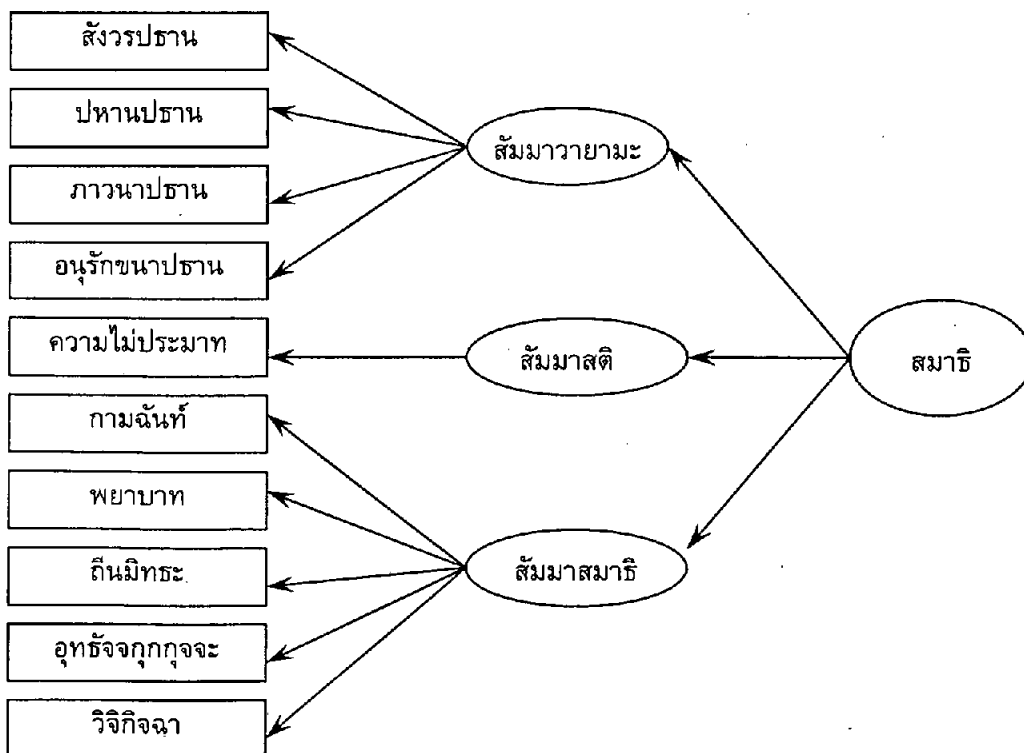
2. **พยาบาท** หมายถึง ความขัดเคืองแค้นใจ ได้แก่ ความขัดใจ แค้นเคือง เกลียดชัง ความผูกใจเจ็บ การมองในแง่ร้าย การคิดร้าย มองเห็นคนอื่นเป็นศัตรู ตลอดจนความโกรธ ความหงุดหงิด จุนเจือด้วยความรู้สึกขัดใจ ไม่พอใจต่างๆ จิตที่มีวาทะทบทและสะอึด เดินไม่เรียบ ไม่อาจเป็นสมาธิได้

3. **ถีนมิทระ** หมายถึง ความหดหู่เชื่องซึม แยกเป็น ถีนะ อันเป็นอาการของจิตใจ ได้แก่ ความหดหู่ ห่อเหี่ยว ถดถอย ท้อแท้ เหนงาหงอย และมิทระ อันเป็นอาการทางกาย ได้แก่ ความเชื่องซึม เฉื่อยเฉา ง่วงเหงาหาวนอน อืดอาด มึนงง และตื้อตัน ซึ่งจิต ที่ถูกอาการทางกายและทางใจเหล่านี้ครอบงำ ย่อมไม่เข้มแข็ง ไม่คล่องตัว ไม่เหมาะแก่การใช้งาน จึงไม่อาจเป็นสมาธิได้

4. **อุทธัจจกุกกุกจะ** หมายถึง ความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ แยกเป็น อุทธัจจะ คือ ความคิดที่ฟุ้งซ่าน ไม่สงบ พล่านไป กับกุกกุกจะ คือความวุ่นวายใจ รำคาญใจ ระวัง เดือดร้อนใจ กลุ้มใจ กังวลใจ ซึ่งจิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำย่อมพล่าน ย่อมคว้างไป ไม่อาจสงบลงได้ จึงไม่เป็นสมาธิ

5. **วิจิกิจฉา** หมายถึง ความลึกลับสงสัย ได้แก่ ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ สงสัย เกี่ยวกับพระศาสนา พระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น พุดสั้นๆ ว่าคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลาย ตัดสินไม่ได้ เช่น ธรรมนี้มีคุณค่า มีประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติหรือไม่ จะได้ผลจริงหรือไม่ คิดแยกไปสองทาง กำหนดไม่ลง จิตที่ถูกวิจิกิจฉาขัดไว้ให้ค้างให้พรัล้งเลื่อย่อมไม่อาจแน่วแน่เป็นสมาธิ

ซึ่งหากไม่ปรากฏนิเวรขึ้นเลย จิตที่ตั้งอยู่ย่อมสงบและเกิดสมาธิตั้งมั่นขึ้นได้ ดังที่ แสง จันทรงาม (2544 : 107) ได้บรรยายไว้ว่า จิตที่ตั้งมั่นและเป็นสมาธิแล้วย่อมมีลักษณะสงบเย็นสบายอย่างลึกซึ้ง เพราะเหตุว่านิเวรซึ่งเป็นเครื่องทำให้จิตวุ่นวายได้สงบระงับไปนั่นเอง นอกจากนี้พระธรรมปิฎก (2538 : 880) ได้เสนอแนะว่า นิเวรเป็นสิ่งทำลายคุณภาพจิตหรือทำให้จิตเสียคุณภาพ ลักษณะนี้จึงน่าจะใช้เป็นเครื่องวัดความเสื่อมเสียคุณภาพจิตได้ด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงใช้นิเวร 5 เป็นตัวแปรแทนสำหรับการวัดสัมมาสมาธิ ในการวิจัยครั้งนี้ และสรุปความหมายของ สัมมาสมาธิ ว่าหมายถึง สภาวะที่จิตตั้งมั่น แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน และปราศจากการรบกวนโดยนิเวร 5 ได้แก่ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทระ อุทธัจจกุกกุกจะ และวิจิกิจฉา ซึ่งสามารถแสดงโมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาตามสมาธิ ได้ดังภาพประกอบ 8



ภาพประกอบ 8 โมเดลเชิงแนวคิดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาตามสมาธิ

อิสราภาพ

ความหมาย

เมื่อพิจารณาหลักอริยสัจ 4 อันเป็นหลักแม่บทในการแก้ปัญหาและพัฒนาตนในการสร้างอิสราภาพของมนุษย์แล้ว พบว่าหลักอริยสัจ 4 เป็นวิธีการแห่งปัญญาในการแก้ปัญหาหรือการแก้ปัญหาตามระบบวิธีของเหตุและผล โดยมีเป้าหมายเพื่อการบรรลุอิสราภาพซึ่งเป็นภาวะที่หลุดพ้นปลดปล่อยปัญหา อริยสัจจึงเป็นหลักการแก้ปัญหาตามเหตุผล ถ้าเรียงลำดับตามหลักการพบว่ามี การเรียงผลก่อนเหตุเป็นคู่ คือทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ และนิโรธ (จุดหมายที่ต้องการ) เป็นผล ส่วนมรรค (เป็นวิธีปฏิบัติให้สำเร็จผล) เป็นเหตุ การเรียงผลก่อนเหตุตามวิธีของอริยสัจนี้เป็นหลักการแก้ปัญหาในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง และเมื่อแยกวิเคราะห์ข้อความในการอธิบายอริยสัจ 4 แล้วเราจะพบข้อความสองประเภท คือข้อความที่มีลักษณะเป็นการบรรยายข้อเท็จจริงในธรรมชาติ (Descriptive statements) ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย และนิโรธ ส่วนข้อความประเภทที่สองเป็นข้อความที่มีลักษณะเป็นการชักชวนให้กระทำ (Normative statements) นั่นคือมรรคซึ่งเป็นธรรมในระดับปฏิบัติการที่สำคัญอันจะนำไปสู่อิสราภาพในชีวิต

อริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทา นั้นมีหลายนัยด้วยกัน ได้แก่ อริยมรรคในฐานะที่เป็นหลักการศึกษาหรือศึกษา เรียกว่า ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อริยมรรคในฐานะที่เป็นการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ ระบบจริยธรรม (ปัญญาขั้น ศีลขั้น สมาธิขั้น) อริยมรรคในฐานะที่เป็นการปฏิบัติของคฤหัสถ์ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) และอริยมรรคในฐานะที่เป็นแนวทางแห่งการทำความดี เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 หรือธรรมจริยา (ละปาณาติบาต ละอทินนาทาน ... อนภิชฌา อพยาบาท และสัมมาทิฐิ) เหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องเดียวกัน เป็นธรรมในระดับปฏิบัติการ อันเป็นเหตุที่จะนำไปสู่ผลตามกฎแห่งกรรม ดังนั้นจุดหมายปลายทางที่เป็นผลมีเพียงสิ่งเดียวคือ อิสราภาพหรือความสุข แต่อาจจะเรียกสิ่งเหล่านี้ได้หลายชื่อตามแต่บริบทแห่งธรรมนั้นปรากฏอยู่ เช่น วิมุตติ นิโรธ สุข สันติ นิพพาน เป็นต้น

การดำรงอยู่หรือการดำเนินชีวิตของมนุษย์มองด้านหนึ่งอาจเห็นว่าเป็นการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดและเพื่อความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต แต่เมื่อมองอีกด้านหนึ่งจะเห็นภาพซ่อนอยู่อีกชั้นหนึ่ง คือทุกคนกำลังแสวงหาความสุข ซึ่งกระบวนการหาความสุขของมนุษย์สามารถมองเห็นได้แม้ในช่วงสั้นแต่ละขณะ คือมนุษย์เกิดความอยากหรือสร้างความอยากขึ้น แล้วกระทำการต่างๆ เพื่อสนองความอยากนั้น เมื่อความอยากได้รับการสนองตอบแล้ว ทำให้ความอยากสงบระงับลง ก็ได้รับความสุข ยิ่งเราความอยากให้แรงมากก็ต้องสนองระงับแรงขึ้น และได้รับความสุขมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ ความสุขจึงได้แก่การสนองระงับความอยากนั่นเอง เมื่อเกิดความอยากขึ้นแล้ว จะมีอาการแสดงออก ที่สำคัญ 2 อย่างได้แก่ ความขาดแคลน ความพร่อง ความไม่มีสิ่งที่อยาก และการกระสับกระส่ายกระวนกระวายหรือทวนทวายเพราะถูกเหนี่ยวรั้งให้ออกจากสภาพปกติในขณะนั้นๆ ทำให้สงบนิ่งไม่ได้ ต้องดิ้นรนหาทางให้ความกระวนกระวายนั้นสงบระงับดับไป เมื่อได้สนองความอยาก ภาวะพร่องนั้นก็กลับเติมตามปกติความกระวนกระวายหมดไป เวลาช่วงนั้นคือการได้รับความสุข ถ้าความอยากไม่ถูกสนองระงับก็เกิดความทุกข์ ความขาดแคลนและการกระสับกระส่ายกระวนกระวายนั่นเองที่เป็นสิ่งบีบคั้น เป็นความทุกข์ ยิ่งอยากมากก็ยิ่งพร่องและกระวนกระวายมาก ความทุกข์ก็ยิ่งแรงมาก ซึ่งในความเป็นจริงพบว่า ความทุกข์เริ่มตั้งต้นตั้งแต่เริ่มอยากนั่นเอง และโดยนัยนี้เรากล่าวได้ว่า การแสวงหาความสุขตามปกติของมนุษย์ ก็คือ การเร้าความทุกข์ขึ้นแล้วหาทางระงับความทุกข์นั้นลงไปคราวหนึ่งๆ หรือความสุขก็คือการดับทุกข์ได้นั่นเอง อันเป็นภาวะหมดทุกข์ซึ่งเป็นเพียงการดับทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วและเมื่อใดที่มนุษย์ไม่รู้สึกละอยาก มนุษย์ก็เข้าสู่โรธหรือภาวะที่ไม่มีทุกข์ให้ดับทำให้มนุษย์เกิดภาวะไร้ทุกข์ขึ้น (พระธรรมปิฎก. 2538 : 149, 891-892) ส่วนคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันได้แก่ นิโรธ (ภาวะไร้ทุกข์) สันติ

(ความสงบ) **อิสรภาพ** (ความหลุดพ้น) **วิมุตติ** (ความเป็นอิสระ) **วิสุทธิ** (ความบริสุทธิ์ หมดจด) และ **ความสุข** (การดับทุกข์ได้) เป็นต้น เนื่องจากความสุขที่แท้จริงมีสาระสำคัญตรงกันหรือเท่ากันกับ “สันติ” และ “อิสรภาพ” โดยที่ “สันติ” คือความสงบหรือภาวะที่ความเดือดร้อนวุ่นวายและความบีบคั้นกระวนกระวายระงับดับสิ้นไป เรียบและราบรื่น ส่วน “อิสรภาพ” คือความเป็นอิสระ ปลอดจากปัญหา ปราศจากทุกข์ ไม่มีสิ่งที่ครอบงำ บีบคั้น หรือขัดข้อง เป็นไทแก่ตน สำหรับ “วิมุตติ” คือความเป็นอิสระหรืออิสรภาพ “วิสุทธิ” คือความบริสุทธิ์ หมดจด “สันติ” คือความสงบ และ “สุข” คือความดับทุกข์ได้ ทั้งหมดนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ปัญญาที่แท้จริงมาด้วยความสุข หรือพาเอาความสุขมาด้วยแล้วพร้อมกันนั่นเอง ก็ไปสัมพันธ์กับความดีงาม เพราะว่าเมื่อมีอิสรภาพ มีภาวะไร้ทุกข์ ก็หมายความว่ามีความปลอดโปร่งผ่องใส ปราศจากความชั่วและความเสียหาย และโดยนัยนี้ เราจะพบว่าการพัฒนาชีวิตก็คือ การทำให้ชีวิตให้เจริญงอกงามขึ้นไป จนกว่าจะถึงจุดหมายแห่งความเป็นอิสระ ไร้ปัญหา ไร้ทุกข์ ซึ่งในทางพุทธศาสนานั้นถือว่ามนุษย์ที่พัฒนาสมบูรณ์แล้วจะกำจัด โลก โกรธ หลง ได้ทั้งหมด แต่มนุษย์จะต้องพัฒนาขึ้นไปตามลำดับเป็นขั้นตอน สำหรับคนทั่วไปคุณสมบัติสำคัญที่จะใช้วัดระดับการพัฒนา ก็คือการหมดความเห็นผิด (ปราศจากโมหะ) หรือมิจฉาทิฐิ นั่นคือมนุษย์จะดำเนินเข้าสู่การมีสัมมาทิฐิ อันเป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา หรือที่เรียกว่า “บัณฑิต” นั่นเอง กระบวนการพัฒนาปัญญาทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจความจริงนี้ได้ มีการรอกงามของการศึกษาขึ้น รู้ว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์ แท้จริงแก่ชีวิตของตนเอง รู้จักที่จะปฏิบัติต่อชีวิตและต่อสิ่งแวดล้อมได้ดีขึ้น ได้ผลมากขึ้น การศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีปัญญาที่จะรู้เข้าใจ แยกได้ตั้งแต่ระดับความหมายของผลประโยชน์ ประโยชน์เบื้องต้นที่สุดก็คือ ผลประโยชน์จะได้สิ่งเลพมาปรนเปรอตา หู จมูก ลิ้น กายของตนเอง แล้วต่อมาก็ประโยชน์แก่ชีวิตที่แท้จริง ทั้งสองอย่างนี้ยังเป็นส่วนตัว แล้วก็ขยายออกไปเป็นประโยชน์ของชุมชน ของสังคม ต่อมาก็เป็นประโยชน์ของระบบชีวิตทั้งหมดที่มีทั้งมนุษย์ สัตว์ พืช รวมอยู่ด้วยกันแล้วก็มาถือประโยชน์ของระบบชีวิตที่ดีงาม ที่เป็นนามธรรม เป็นขั้นสุดท้ายซึ่งเป็นขั้นของความสุขที่มีอิสรภาพที่แท้จริง (พระธรรมปิฎก. 2537 : 84-88) ซึ่งการพัฒนามนุษย์ให้สมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยธรรมในระดับปฏิบัติการที่เรียกว่า สิกขา 3 หรือ ไตรสิกขานั้นเอง โดยที่ไตรสิกขาหรือพรหมจริยะมีความหมายอย่างหนึ่งว่าเป็นการฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม เมื่อพูดว่าดำเนินชีวิตก็เท่ากับว่าเรามองการมีชีวิตอยู่การเป็นอยู่ของมนุษย์เหมือนเป็นการเดินทางอย่างที่เรียกว่าวิถีชีวิตหรือทางชีวิต และเมื่อมองการมีชีวิตเป็นการเดินทางก็บ่งชี้ต่อไปอีกว่าเรามองเห็นการมีชีวิตหรือการเป็นอยู่ของมนุษย์ว่าเป็นไปเพื่อจุดหมาย จุดหมายของชีวิตที่ดีงามนั้นถ้าพูดตามหลักพุทธธรรมก็คือ ความดับทุกข์หรือภาวะไร้ปัญหา ซึ่งโดยเนื้อแท้ของความหมายแล้วภาวะไร้ปัญหาก็คือ การแก้ปัญหาได้ หรือการที่เรื่องราวและสิ่งต่างๆ ไม่เกิดเป็นปัญหาขึ้นแก่ชีวิต ตลอดจนชีวิตนั่นเองไม่เกิดเป็นปัญหา เพราะมนุษย์ปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้องจึงแก้ไขปัญหาให้หมดไปได้ ซึ่งอาจเรียกว่าเป็น ความหลุดพ้น หรืออิสรภาพ เพราะปราศจากความบีบคั้นกดดันจำกัดขัดข้อง บางแห่งก็เรียกว่า สันติ และความสุข ส่วนทางแห่งการดำเนินชีวิตที่ดีงามนั้น เป็นทางสายกลางซึ่งสมดุลและพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายของชีวิตที่ดี หรือ อิสรภาพ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง ในฐานะที่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างอุดมคติเรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า จริยอันประเสริฐ หรือจริยธรรมอันสมบูรณ์ และฐานะที่เป็นทางชีวิตที่มีองค์ประกอบ 8 ประการเรียกว่ามรรคมงคล 8 ด้วยเหตุนี้ หากบุคคลดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นตามหลักกฎแห่งธรรมก็คือ บุคคลนั้นจะเข้าสู่ภาวะไร้ทุกข์ หรือมีอิสรภาพขึ้นนั่นเอง

องค์ประกอบของอิสราภาพ

หลักกตาคติโพธิสัตถานั้นโยงต่อไปยังหลักพระรัตนตรัยหรือไตรสรณะซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบบูรณาการแห่งการพัฒนาตนของมนุษย์ ถือเป็นหลักนำทางของชีวิตและสังคมมี 3 ประการ ได้แก่

1. **มนุษย์** พัฒนาสูงสุดโดยค้นพบหลักความจริงและเข้าถึงความดีงามสูงสุดกลายเป็น **พุทธะ**
2. **หลักความจริง** ความดีงามที่พระพุทธรเจ้าค้นพบหรือเข้าถึงคือสาระของธรรมชาติที่ปรากฏแก่มนุษย์นั้น เรียกว่า **ธรรมะ**

3. **สังคม** ซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่พัฒนาตนเข้าถึงธรรมตามอย่างพุทธะ เรียกว่า **สังฆะ** เพราะฉะนั้น **พุทธะจึงเป็นตัวแทนเชิงอุดมคติของมนุษย์** ทำให้มนุษย์ประจักษ์ในศักยภาพของตนเพื่อที่จะพัฒนาไปจนสูงสุดและเมื่อรู้สัจธรรมหรือความจริงในธรรมชาติถึงที่สุดก็จะกลายเป็นพุทธะ ส่วน **ธรรมะเป็นตัวแทนเชิงอุดมคติของธรรมชาติ** เป็นสาระที่แท้จริงของธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์จะต้องรู้จัก เข้าใจ และปฏิบัติต่อธรรมชาติให้ถูกต้อง จึงจะทำให้การพัฒนาศักยภาพดำเนินไปได้ สำหรับ **สังฆะนั้นถือเป็นตัวแทนเชิงอุดมคติของสังคม** เป็นสังคมในอุดมคติของมนุษย์ชาติเกิดจากมนุษย์ทั้งหลายพัฒนาตนขึ้นไปเป็นจำนวนมากแล้วมาอยู่รวมกันเป็นสังคม โดยชุมชนของคนที่มีการศึกษาหรือได้พัฒนาตนแล้วหรือสังคมซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่พัฒนาตนเป็นพุทธะแล้วเรียกว่าสังฆะ ด้วยเหตุนี้การศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองนั้น มนุษย์จะต้องคำนึงรำลึกอยู่เสมอถึงองค์ประกอบทั้งสามนี้เป็นหลักนำทางในการพัฒนาตนแล้วก็ก้าวจากจุดของมนุษย์ขึ้นไปสู่ความเป็นพุทธะ โดยการเข้าถึงธรรมชาติให้รู้แก่นแท้ที่เรียกว่าธรรมะมากขึ้น แล้วก็ช่วยกันสร้างสรรค์ให้มนุษย์ที่เป็นพุทธะมีจำนวนมากขึ้นมาเป็นสังคมในอุดมคติ การรวมสามอย่างนี้เข้าด้วยกันถือเป็นคุณค่าสูงสุดสำหรับมนุษย์

จากความข้างต้นเมื่อมองอีกด้านหนึ่งพบว่า มนุษย์ดำรงชีวิตใน 3 สภาวะได้แก่ สภาวะบรมธรรม หรือจุดมุ่งหมายของชีวิตมนุษย์ (พุทธะ) สภาวะธรรมชาติ (ธรรมะ) และสภาวะสังคม (สังฆะ) ซึ่งโดยนัยแห่งสภาวะทั้ง 3 นี้พุทธศาสนาสอนว่า 1. มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติที่ทุกส่วนส่งผลกระทบต่อกันจึงต้องทำการที่เกื้อกูลประสานกลมกลืนกันเพื่อให้เกิดผลดีในการอยู่ร่วมกัน 2. มนุษย์และสัตว์ทั้งปวงเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติเสมอเหมือนกัน ทุกชีวิตรักสุขเกลียดทุกข์กลัวตายเหมือนกัน ไม่มีการแบ่งแยกแตกต่าง การทำร้ายสัตว์ไม่ว่าชีวิตใดก็เป็นสิ่งที่ไม่ดีทั้งสิ้น และ 3. ชีวิตที่ดีงามสูงสุดเป็นชีวิตที่มีความสุขด้วยความมีอิสราภาพ นอกจากอิสราภาพภายนอกที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม เริ่มตั้งแต่ความปลอดภัยจากความขาดแคลนปัจจัย 4 และการพ้นจากการเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์แล้ว อิสราภาพระดับสูงขึ้นไปคือมนุษย์จะต้องมีอิสราภาพภายใน ซึ่งเกิดจากการพัฒนาตนด้วยการพัฒนาจิตและปัญญา จนกระทั่งมีความสุขที่เป็นไทแก่ตนเองซึ่งทำให้เขาสามารถย้อนกลับมาเกื้อกูลต่อธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ได้ดียิ่งขึ้น ในจริยศาสตร์ตะวันตกมีความเห็นเกี่ยวกับสิ่งดีงามสูงสุด คือ ภาวะสมบูรณ์ที่เรียกว่าความดีที่สุด (The Highest Good) คล้ายกับแนวคิดทางพุทธศาสนา แต่เป็นการแยกส่วนภาวะสมบูรณ์เหล่านี้ออกเป็นกลุ่ม 3 กลุ่มแนวคิด กลุ่มหนึ่งเห็นว่า **สิ่งที่ดีงามสูงสุดคือความสุข** กลุ่มหนึ่งเห็นว่า **สิ่งที่ดีงามสูงสุดคือคุณธรรมหรือหน้าที่** และกลุ่มสุดท้ายเห็นว่า **สิ่งที่ดีงามสูงสุดคือการพัฒนาเต็มบริบูรณ์แห่งศักยภาพ** ซึ่งในทางพุทธศาสนาชี้ให้เห็นว่าความดีงามทั้งสามอย่างนี้ในที่สุดก็ต้องมีพร้อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถ้ายังไม่มาบรรจบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยแท้จริง ถือว่าการรู้สัจธรรมยังไม่สมบูรณ์ การปฏิบัติตามจริยธรรมยังไม่สมบูรณ์ และชีวิตของมนุษย์ก็ยังไม่สมบูรณ์ โดยนัยนี้ สัจธรรมที่สมบูรณ์หมายถึง สัจธรรมซึ่งสมบูรณ์อยู่ในตัวของมันอยู่แล้ว มาปรากฏแก่ปัญญาของมนุษย์ที่รู้แจ้งธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ (พุทธะ) จริยธรรมที่สมบูรณ์ คือ ความดีงามในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสังคมและธรรมชาติอย่าง

ถูกต้อง (ธรรมะและสังฆะ) ซึ่งมนุษย์ควรจะพยายามเข้าถึงสัจธรรมและเกิดมีพรหมพร้อมกลายเป็นการดำเนิน และการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ มนุษย์ที่เข้าถึงสัจธรรมและชีวิตที่สมบูรณ์ คือมนุษย์ที่มีปัญญารู้แจ้ง ความจริง มีความดีงามในการดำเนินชีวิต และสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องสอดคล้องกับสัจธรรมเหล่านั้น มนุษย์ ก็จะเข้าถึงภาวะไร้ปัญหาปลอดพ้นจากความทุกข์ และเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ (พระเทพเวที. 2532 : 234-235, 325)

ในสภาวะปัจจุบันที่สังคมเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ อย่างมากมายและซับซ้อน เมื่อทำการวิเคราะห์ สาเหตุโดยอ้างอิงจากกรอบของไตรสรณะข้างต้น เราพบว่าสาเหตุหลักที่แท้จริงเกิดมาจากมิจฉาทิฐิหรือ ความเห็นผิดสำคัญ 3 ประการ อันเป็นมิจฉาทิฐิที่ครอบงำอารยธรรมของมนุษย์สมัยปัจจุบันอยู่ ได้แก่ 1. การ มองตัวมนุษย์เองแยกต่างหากจากธรรมชาติ โดยมีฐานะที่จะไปเป็นเจ้าของผู้ครอบครองพิชิตธรรมชาติ 2. การมองเพื่อนมนุษย์ ไม่เป็นเพื่อนมนุษย์ คนไม่มองคนในความมีภาวะที่ร่วมกัน และ 3. การมองความสุข ว่า เกิดจากการมีวัตถุที่จะบำรุงบำเรอตนให้เต็มที่ และเมื่อโยงมิจฉาทิฐิทั้งสามสิ่งนี้เข้ากับวิทยาการในโลกปัจจุบัน เราจะพบว่า ประการที่ 1 นั้นเป็นทรศณะหรือทิวติต่อธรรมชาติ ซึ่งจัดอยู่หมวดวิทยาศาสตร์ธรรมชาติซึ่งเจริญ ตามวิถีของทิวติ คือตามแนวคิดของมนุษย์ที่มุ่งออกไปในการที่จะพิชิตธรรมชาติ ประการที่ 2 เป็นทิวติหรือ ทรศณะในการมองมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งจัดอยู่ในหมวดสังคมศาสตร์ อันเป็นสังคมศาสตร์ในทรศณะแบบมุ่ง อำนาจ มองเห็นมนุษย์แต่ในแง่ของการแก่งแย่งช่วงชิงและครอบงำกัน อยู่ในระบบของการแข่งขันเป็นสำคัญ และประการที่ 3 เป็นการมองจุดมุ่งหมายของชีวิตของตัวมนุษย์เอง ซึ่งจัดอยู่ในหมวดมนุษยศาสตร์ ซึ่งเจริญ มาในแนวคิดของคนที่มองความหมายของอิสรภาพ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต ในแง่ของการแผ่ขยายพลัง อำนาจออกไปนอกตัวในการที่จะได้เป็นใหญ่ที่จะทำอะไรๆ ได้ตามปรารถนา ส่วนมูลเหตุที่มาแห่งมิจฉาทิฐิทั้ง 3 ประการดังกล่าวเกิดจากอภุศลมูล 3 (โลภะ โทสะ โมหะ) และปัญญาธรรม (ตณหา มานะ ทิฐิ) ตามลำดับ ซึ่ง สามารถสรุปได้ดังตาราง 4

ตาราง 4 ลักษณะของมิจฉาทิฐิ สาเหตุ และความสัมพันธ์กับวิทยาการในโลกปัจจุบัน

รัตนตรัย/ ไตรสรณะ	เป้าหมาย	มิจฉาทิฐิ	เหตุแห่งมิจฉาทิฐิ		วิทยาการ ที่เกี่ยวข้อง
			อภุศลมูล	ปัญญาธรรม	
พุทธะ	จุดมุ่งหมาย ของชีวิต มนุษย์	ความสุข คือ การบำรุงตนทางวัตถุ การเสพมากที่สุดคือสุขมากที่สุด อิสรภาพแบบแผ่ขยายออกนอกตัวตน	โมหะ	ทิวติ	มนุษย์ ศาสตร์
ธรรมะ	ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม	การมองตนเองแยกออกจากธรรมชาติ การครอบครอง/เอาชนะธรรมชาติ การดักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ	โลภะ	ตณหา	วิทยาศาสตร์
สังฆะ	เพื่อนมนุษย์ และสังคม	การมองคนอื่นในเชิงแข่งขัน ความสัมพันธ์แบบมุ่งอำนาจ/ครอบงำ การเบียดเบียนผู้อื่นการแบ่งแยกกัน	โทสะ	มานะ	สังคมศาสตร์

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่าอภุศลมูลของมิจฉาทิฐิที่เป็นตัวนำไปสู่ปัญหาได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ โดยที่ทั้งโลภะและโทสะนั้นเป็นปลายเหตุ ต้นเหตุที่เป็นรากเหง้าจริงๆ เกิดจากโมหะหรือทิวติ ซึ่งเป็น ความเห็นที่ผิด ความเชื่อที่ผิด หรือแม้แต่อุดมการณ์ที่ผิด ตลอดจนค่านิยมในสังคมที่ไม่เหมาะสม มิจฉาทิฐิ เหล่านี้นำไปสู่การไร้อิสรภาพในตัวเองบุคคล ทำให้บุคคลมีสภาวะจิตที่ติดข้องอยู่กับความสุขที่ไม่ยั่งยืนเหล่านี้

เป็นเหตุให้ไม่สามารถเข้าสู่ภาวะหลุดพ้นหรืออิสรภาพที่แท้จริงได้ เช่น บุคคลยังพัวพันอยู่กับการเติมความอยากที่ไม่มีวันเต็ม การดักดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ และการแก่งแย่งแข่งขันกับเพื่อนมนุษย์ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ การดำรงอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันเต็มไปด้วยความพร่องและขาดแคลนอยู่เสมอ

ภายใต้กรอบแนวคิดของไตรสรณะที่เกี่ยวข้องกับอิสรภาพของมนุษย์ เราสามารถแบ่งประเภทของความสุขหรืออิสรภาพที่แท้จริงได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม คืออิสรภาพในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติแวดล้อมอย่างปลดพ้นจากความติดขัดบีบคั้น รวมทั้งการมีชีวิตอยู่อย่างประสานกลมกลืนที่ธรรมชาติมีสภาพเกื้อกูลต่อความอยู่ดีของมนุษย์

2. อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ คือการอยู่ร่วมกันด้วยดีในหมู่มนุษย์ด้วยกัน ปลดพ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ข่มเหงครอบงำกัน มีแต่ความเป็นมิตร ช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมมือกัน

3. อิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตน อิสรภาพทั้งสองอย่างที่กำลังกล่าวมาแล้วจะไม่สำเร็จแท้จริง ถ้าไม่มีอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตนเองด้วย ดังนั้นสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การพัฒนาตัวมนุษย์เองให้เข้าถึงอิสรภาพ

อิสรภาพสามประเภทรนี้สามารถยุบรวมเข้าด้วยกันได้เป็น 2 ชุดคือ อิสรภาพภายในและอิสรภาพภายนอก โดยอิสรภาพประเภทที่ 3 จัดเป็นชุดอิสรภาพจากภายนอก จะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีสัมมาทิฐิเกิดขึ้น ส่วนอิสรภาพประเภทที่ 1 และ 2 นั้นถือเป็นชุดอิสรภาพภายใน ซึ่งอิสรภาพภายในกับอิสรภาพภายนอกสองอย่างนี้เกี่ยวเนื่องกันในเชิงเหตุผล นั่นคือเมื่อภายในมีชีวิตมีความสุขที่เป็นอิสระมากขึ้น มนุษย์ก็มีความสุขได้โดยลำพัง โดยไม่ต้องไปครอบงำธรรมชาติและเพื่อนมนุษย์ ถ้าบุคคลมีอิสรภาพภายในแล้วการมีหน้าที่ซึ่งงานที่ประสานกลมกลืนกับธรรมชาติแวดล้อมและเพื่อนมนุษย์ก็เป็นไปได้สูง และตัวมนุษย์นั้นเองก็จะมีความสุขที่แท้จริงด้วย เป็นความสุขที่มีทั้งความประสานกลมกลืนมีดุลยภาพควบคู่ไปด้วย และเมื่อบุคคลมีอิสรภาพภายนอกแล้ว บุคคลนั้นจะต้องรู้จักฝึกตนให้อยู่โดยลำพังและสามารถมีความสุขด้วยตัวเองมากขึ้น จนกระทั่งสามารถมีชีวิตอยู่ได้ดีด้วยตนเอง มีความสุขที่เป็นอิสระ หรือจัดการกับความสุขของตนได้โดยไม่ต้องขึ้นต่อสิ่งอื่นภายนอก ดังนั้นอิสรภาพขั้นสุดท้ายที่แท้จริง ก็คือการมีอิสรภาพภายในที่จะทำให้มนุษย์จัดการกับชีวิตของตนได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ มีความว่างเต็มอ้อมภายใน ซึ่งทำให้พร้อมที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติในทางที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมภายนอกทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม

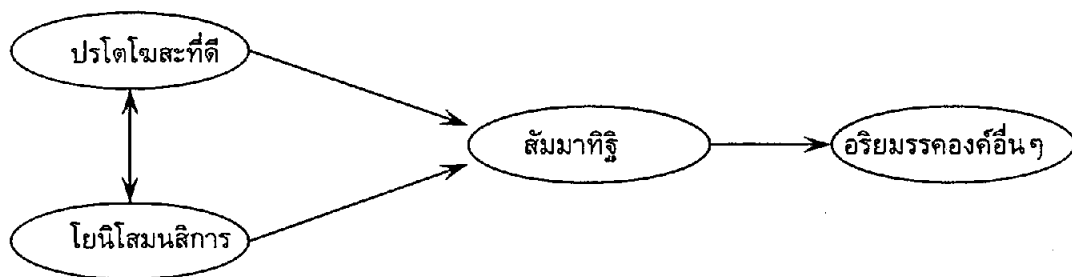
และเมื่อมนุษย์หมดความเห็นผิด ก็จะเกิดสัมมาทิฐิขึ้น ปัญญาจะถูกนำมาเป็นบาทฐานของการดำเนินชีวิต ผลที่เกิดขึ้นตามมานอกจากจะทำให้มนุษย์มีอิสรภาพที่แท้จริงเกิดขึ้นตามมาแล้ว การพัฒนาวิทยาการต่างๆ ก็จะดำเนินเข้าสู่ทิศทางที่ถูกต้องอีกด้วย คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ประยุกต์พร้อมทั้งเทคโนโลยีจะเป็นไปแบบสอดคล้องประสานกับธรรมชาติ ไม่เอาเปรียบธรรมชาติ และเกื้อกูลต่อธรรมชาติ สังคมศาสตร์จะตั้งอยู่บนฐานความคิดที่มองมนุษย์แบบไม่แบ่งแยกไม่มุ่งแข่งขันหาพลังอำนาจที่จะข่มหรือครอบงำกัน และมนุษยศาสตร์ก็จะหันมาเน้นเกี่ยวกับความเพียรพยายามของมนุษย์ในการเข้าถึงคุณค่าสูงสุดแห่งความมีอิสรภาพที่เป็นภายในและการพัฒนาความเป็นมนุษย์

ดังกล่ามาแล้วในเบื้องต้นว่า อิสรภาพ ในทางพุทธศาสนามีความหมายเหมือนกับความสุขนั่นเอง ความสุขถือเป็นเป้าหมายสำคัญของการศึกษา เพราะสุขเป็นองค์ประกอบของจริยธรรม ไม่แยกจากจริยธรรม คนที่มีความสุขนั้นจัดได้ว่าเป็นคนที่ไม่มีปัญหา คนที่มีปัญหาคือคนที่มีความทุกข์และไม่มีความสุข ความสุขมีหลายชั้น สามารถแยกเป็นประเภทใหญ่ๆ เป็น 2 ระดับ คือความสุขที่อาศัยสิ่งปลูกสร้างขึ้นต่อสิ่งสนองภายนอก

กับความสุขที่เกิดขึ้นภายในอันเป็นความสุขที่ไม่ขึ้นต่อสิ่งสนองจากภายนอก เพราะเมื่อมีความสุขจากภายในแล้ว ความสุขจากภายนอกก็เป็นความสุขที่เติมเข้ามาเป็นของแถม แต่ถ้าเราไม่มีความสุขภายในจิตใจแล้วจะส่งผลให้มีจิตใจเร่าร้อนกระวนกระวาย มีความเบื่อ มีความเครียด มีปัญหาอยู่ภายในใจของตนเอง พอหาวัตถุมาบำรุงบำเรอตา หู จมูก ลิ้น กาย ชีวิตก็จะไม่มีอรรถภาพ ดังนั้นหน้าที่ของจริยธรรมจึงเป็นการฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือมีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจริยะ) เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตถูกต้องก็มีความสุข โดยเฉพาะเป็นความสุขที่เกิดขึ้นภายใน เป็นเนื้อในของชีวิต โดยนัยนี้การดำเนินชีวิตตามหลักจริยธรรมเป็นการพัฒนาความสามารถที่จะมีอรรถภาพ สันติสุข และแผ่ขยายสันติสุขหรืออรรถภาพให้แพร่กระจายออกไปอีก ด้วยเหตุนี้คนที่พัฒนาถูกต้อง มีการศึกษาถูกต้องเท่านั้นจึงจะเป็นอิสระไม่ต้องขึ้นกับอาภิส สามารถมีความสุขด้วยตนเอง จนกระทั่งเป็นภาวะประจำจิตใจ มีความสุขสมบูรณ์ จึงไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตนเองอีก เพราะฉะนั้นชีวิตของเขาจึงไม่มีปัญหาแก่ใครทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่นและพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เมื่อเป็นอย่างนี้ก็มีแต่จะเกิดสันติ ตัวเองก็สันติภายในแล้วก็สร้างสันติให้เกิดขึ้นในโลก (สมภาร พรหมทา. 2541 : 9 ; พระราชวรมุนี. 2526 : 159 ; พระเทพเวที. 2531 : 16-19, 26 ; พระเทพเวที. 2532 : 65, 106-109, 156-157, 211-212 ; พระเทพเวที. 2536 : 8, 10 ; พระธรรมปิฎก. 2542 : 93, 98-99, 131)

ปัจจัยเชิงสาเหตุของอริยมรรคมีองค์ 8

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าหากดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นทางแห่งปัญญา ถ้าไม่เริ่มด้วยสัมมาทิฐิก็ไม่มีมัชฌิมาปฏิปทา และถ้าไม่ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาก็แก้ปัญหาดับทุกข์ไม่สำเร็จ สัมมาทิฐิจึงมีความสำคัญมากที่สุดในแง่ที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ดังนั้นในระบบจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาหรือการดำเนินชีวิตอันประเสริฐของบุคคลจึงให้ความสนใจต่อสัมมาทิฐิเป็นอย่างมาก ตามหลักการแล้วสัมมาทิฐิจะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ ปรโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ ซึ่งปรโตโฆสะเป็นองค์ประกอบภายนอกตัวบุคคลซึ่งเชื่อมโยงกับบุคคลโดยผ่านศรัทธา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคล ลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของสัมมาทิฐิดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังภาพประกอบ 9



ภาพประกอบ 9 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของสัมมาทิฐิ

สำหรับความหมายของปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการนั้นมีดังนี้ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 621)

1. ปรโตโฆสะ หมายถึง เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก เช่นการสั่งสอน การชักจูง การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง คำอธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะ

ส่วนที่ติงามถูกต้อง โดยเฉพาะการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตร ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบภายนอกตัวบุคคล ได้แก่ ปัจจัยทางสังคมต่าง ๆ

2. โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หรือคิดอย่างมีระเบียบ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย โดยมองตามสภาวะที่สิ่งนั้นๆ เป็น และโดยวิธีคิดหาเหตุผล สืบค้น แยกแยะสิ่งนั้นหรือปัญหานั้นออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์ที่สืบทอดตามเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นเหตุอุปาทานของตนเข้าไปจับ ส่วนนี้เป็นองค์ประกอบภายในตัวบุคคลหรือเป็นวิธีการแห่งปัญญานั้นเอง

โดยเหตุที่การยอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะสภาพแวดล้อมทางสังคมว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะชักนำและส่งเสริมให้มีการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิต ระบบจริยธรรม หรือระบบการประพฤติปฏิบัติธรรมไม่แยกต่างหากจากสังคม และแม้ว่าปัจจัยทางสังคมจะมีความสำคัญมาก แต่ก็ต้องไม่มองข้ามความสัมพันธ์ของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ติงามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคลต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ปัจจัยทั้งสองต่างเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน หลักการนี้แสดงว่าการปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ติงามเกิดขึ้นจากการผสมผสานปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน และการก้าวไปในมรรคาแห่งความดีงามสูงสุดมุ่งหมายของชีวิตจะไปเป็นได้อย่างสัมฤทธิ์ผลมากที่สุดหากได้อาศัยปัจจัยทั้งสองอย่างนี้คอยอุดหนุนค้ำชูเรื่อยๆ ไป แต่พึงสังเกตว่ามีข้อเน้นเป็นพิเศษสำหรับปัจจัยทางสังคม คือ “ความมีกัลยาณมิตร” ซึ่งพิเศษกว่าปัจจัยภายในตัวบุคคลหรือ “โยนิโสมนสิการ” กล่าวคือพุทธศาสนาได้ยกให้ปัจจัยทางสังคมมีค่าเท่ากับการปฏิบัติตามหลักการของพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าสำหรับมนุษย์ทั่วไปโดยส่วนใหญ่ การปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ติงามนั้นจะตั้งต้นขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยปัจจัยทางสังคมเป็นเครื่องจุดชนวนให้โยนิโสมนสิการเกิดขึ้นและเป็นเครื่องประดับประดาคอยเสริมและกระตุ้น โยนิโสมนสิการนั้นในระหว่างก้าวเดินต่อไปจะมียกเว้นก็เฉพาะแต่ปัจเจกบุคคลซึ่งมีจำนวนน้อยที่จะก้าวเดินไปได้ตลอดด้วยปัจจัยภายในบุคคลอย่างเดียวคือสามารถริเริ่มและปลูกโยนิโสมนสิการขึ้นเองโดยไม่ต้องอิงอาศัยปัจจัยทางสังคมมาช่วย (พระธรรมปิฎก. 2538 : 586)

เราจะเห็นความสำคัญของกัลยาณมิตรในฐานะที่เป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นไปในทิศทางที่ประเสริฐได้จากพุทธพจน์ ต่อไปนี้

“...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพพณิमतันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพพณิमतแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัชฌาติกมรรคแก่ภิกษุฉันนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัชฌาติกมรรค...”

“...ดูกรอานนท์ ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือเขาจักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัชฌาติกมรรค...”

พุทธพจน์ดังกล่าวจากพระไตรปิฎกเล่ม 19 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ข้อ 5-11 (อ้างอิงในพระธรรมปิฎก, 2538 : 623-624) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความมีกัลยาณมิตรในฐานะที่เป็นบุพพณิमतแห่งมรรคที่เริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิ หรือเป็นที่เกื้อกูลให้เกิดปัญญานั้นเอง โดยที่กัลยาณมิตรมี 2 แบบได้แก่ บุคคลนั้นเองเป็นคนดีหรือเป็นกัลยาณมิตรภายในตนเอง การเป็นคนดีนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรมของสัตบุรุษ 7 ประการ (สัปปริสธรรม 7) คือ ธัมมัญญตา (รู้หลักและรู้จักเหตุ) อตถัญญตา (รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล) อัตถัญญตา (รู้จักตน) มัตถัญญตา (รู้จักประมาณ) กาลัญญตา (รู้จักกาล) ปริสัณญตา (รู้จักชุมชน) ปุคคัลญญตา (รู้จักบุคคล) ส่วนแบบที่ 2 เป็นกัลยาณมิตรในแง่ของการทำหน้าที่ต่อผู้อื่น ซึ่งควรจะมีคุณสมบัติพิเศษที่

เรียกว่ากัลยาณมิตรธรรม 7 ประการเป็นสำคัญได้แก่ ปิโย (น่ารัก) ทรุ (หนักแน่น น่าเคารพ) ภาวนีโย (น่าเจริญใจ) วตฺตา จ (รู้จักพูดให้ได้ผล) วจนฺทฺชโม (ทนต่อถ้อยคำ) คมฺภีรญฺจ กถํ กตฺตา (แถลงเรื่องราวลึกซึ้งได้) และ โน จฏฺฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำในอวิชชา) และเมื่อมองการทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรในแง่ของการศึกษาหรือความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมแล้ว มิตรใดมีอิทธิพลชักจูงให้เกิดมิจฉาทิฐิ ก็เป็นมิตรไม่ดีหรือ “ปาปมิตร” ส่วนมิตรใดชักนำให้เกิดสัมมาทิฐิ ก็เป็นมิตรดีมิตรแท้เรียกว่า “กัลยาณมิตร” ดังนั้น ข้อตัดสินว่ามิตรทำหน้าที่กัลยาณมิตรได้สำเร็จคือ ทำให้ผู้เสวนาเกิด “สัมมาทิฐิ” (พระธรรมปิฎก. 2538 : 627-628, 632-633, 642)

คำว่ากัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชักจูง ให้ความรู้ ให้ความคิด และชี้ช่องทางให้ประพฤติปฏิบัติ หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้องได้แก่ พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อนที่คบหา ความมีกัลยาณมิตรควรมีความหมายครอบคลุมทั้งตัวบุคคลผู้อบรมสั่งสอน คุณสมบัติของผู้สั่งสอน หลักการ วิธีการ อุปกรณ์ อุปบาย และการจัดดำเนินการต่าง ๆ ตลอดจนหนังสือ สื่อมวลชน และสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายที่ถึงงาม เป็นประโยชน์ เท่าที่จะเป็นองค์ประกอบภายนอกในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้นได้ (พระธรรมปิฎก. 2532 : 239 ; 2538 : 622-623)

สรุปได้ว่าปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิอันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการประพฤติปฏิบัติตามพุทธจริยธรรมประกอบด้วย ปรีตโฆสสะ และโยนิโสมนสิการ แต่จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยได้ให้ความสนใจพิเศษไปที่ปรีตโฆสสะ ในส่วนที่เป็นกัลยาณมิตรเป็นพิเศษ ส่วนโยนิโสมนสิการนั้นแม้จะสำคัญมากแต่ยังมีข้อสงสัยเรื่องความเที่ยงตรงของการวัด เนื่องจากเป็นระบบวิธีคิดของบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลนั้นมีความเป็นนามธรรมสูงและลุ่มลึกละเอียดอ่อน จึงเป็นการยากที่จะออกแบบเครื่องมือการวิจัยในรูปแบบของแบบสอบถามสำหรับวัด สำหรับปัจจัยแวดล้อมทางสังคมหรือปรีตโฆสสะที่เป็นกัลยาณมิตรนั้นผู้วิจัยให้ความสนใจไปยังความเป็นกัลยาณมิตร 3 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ พ่อแม่ ครูอาจารย์ และเพื่อน เนื่องจากเป็นกลุ่มบุคคลที่แวดล้อมนิสิตนักศึกษาอยู่ตลอดเวลา สำหรับพ่อแม่และผู้วิจัยจะศึกษาโดยมุ่งเน้นที่ลักษณะการอบรมเลี้ยงดู ส่วนครูอาจารย์นั้นจะได้ศึกษาในแง่ของความเป็นกัลยาณมิตร และเพื่อนนั้นจะได้ศึกษาในแง่ของลักษณะมิตรแท้ (สุหทัยมิตร) และมิตรเทียม (มิตรปฏิรูปก) โดยมีรายละเอียดในแต่ละส่วนดังต่อไปนี้

พ่อแม่ : การอบรมเลี้ยงดูตามหลักพรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร 4 แปลว่าธรรมประจำใจของพรหม 4 ประการ โดยที่ “พรหม” ก็คือมนุษย์ในฐานะเป็นผู้ที่ร่วมสร้างสรรค์อภิบาลบำรุงโลกหรือสังคมให้ดำรงอยู่ได้ด้วยดี หมายความว่าพุทธศาสนาได้เปลี่ยนความหมายของพรหมจากแนวคิดของพราหมณ์ที่ถือว่ามีเทพเจ้าสูงสุดคือพระพรหมเป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก พุทธศาสนาบอกว่าอย่ารอพระพรหมให้มาสร้างสรรค์โลก แล้วมนุษย์ก็อยู่กันอย่างไม่รับผิดชอบจนกระทั่งโลกเสียหาย แต่พระพุทธรเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนนี้เป็นพรหมเสียเอง โดยมีคุณสมบัติประจำใจสี่ประการที่เรียกว่าพรหมวิหารนั้น เมื่อมนุษย์ทำตัวเป็นพรหม ก็จะทำหน้าที่เป็นส่วนร่วมในการสร้างโลกคือสร้างสรรค์สังคม และบำรุงเลี้ยงโลกไว้ให้อยู่ดี มนุษย์ในฐานะที่เป็นพรหม (พระธรรมปิฎก. 2543 : 21) นั้นต้องมีธรรม 4 ข้อ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา และมีความหมายสอดคล้องกับสถานการณ์ที่ต้องใช้คือ

สถานการณ์ที่ 1 เมื่อเพื่อนมนุษย์อยู่เป็นปกติ เราก็มิเมตตา คือมิไฉนตรี ปรารภนาติต่อเขา ต้องการให้เขาเป็นสุข

สถานการณ์ที่ 2 เมื่อเขาตกต่ำลง เปลี่ยนจากปกติเป็นตกต่ำลง ได้แก่ ตกทุกข์ เดือดร้อน เราก็มี
 กรุณาพลอยห่วงใยในทุกข์ของเขา พยายามช่วยเหลือปลดปล่อยให้พ้นจากทุกข์
 สถานการณ์ที่ 3 เมื่อคนอื่นประสบความสำเร็จ เช่น ได้ดีมีสุข หรือทำอะไรถูกต้องดีงามแล้วเรา
 พลอยยินดีด้วย และช่วยส่งเสริมสนับสนุน เรียกว่า มีมุทิตา

สถานการณ์ที่ 4 มนุษย์เราไม่ได้อยู่เฉพาะระหว่างมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น ในโลกนี้เพียงมนุษย์มี
 ความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันเท่านั้นยังไม่พอที่จะดำรงรักษาสังคมให้ดำรงอยู่ด้วยดี เพราะว่าเบื้องหลังโลกมนุษย์
 หรือเบื้องหลังสังคมมนุษย์นั้นยังมีสิ่งที่เป็นฐานรองรับอยู่คือความเป็นจริงแห่งกฎธรรมชาติ ที่เป็นไปตามเหตุ
 ปัจจัยของมัน ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า ธรรม อันได้แก่ หลักการแห่งความถูกต้อง และความเป็นจริงตามเหตุปัจจัย
 ตลอดจนหลักการที่มนุษย์จัดตั้งวางขึ้นไว้โดยใช้ความรู้ในความจริงของกฎธรรมชาติ มาบัญญัติเป็นหลักการที่
 เรียกว่าเป็นกฎหมาย เป็นระเบียบ เป็นกติกาสังคม เพื่อจะดำรงรักษาสังคมของตนไว้ หลักการเหล่านี้เป็นสิ่ง
 สำคัญที่จะรองรับสังคมมนุษย์ไว้ เพียงมนุษย์สัมพันธ์กันดีใน 3 ข้อ แรกยังไม่เพียงพอ ต้องรักษาข้อที่ 4 ด้วย
 เพราะฉะนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันการช่วยเหลือสนับสนุนกัน ในเรื่องของเมตตา กรุณา หรือมุทิตา
 ก็ดีนี้ จะต้องหยุดทันทีเมื่อการช่วยเหลือสนับสนุนกันนั้นจะไปละเมิดหรือกระทบก่อความเสียหายต่อหลักการ
 แห่งความเป็นจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ไม่ว่าจะเป็นหลักการที่อยู่ในธรรมชาติก็ตาม หลักการที่มนุษย์
 บัญญัติขึ้นเป็นกติกาสังคมก็ตาม ความสัมพันธ์นั้นต้องหยุด ข้อนี้เรียกว่า อุเบกขา ซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อรักษา
 หลักการไว้ ซึ่งอุเบกขานี้สำคัญที่สุดเพราะใช้ปัญญา ต้องรู้ว่าอะไรถูกต้อง อะไรผิด อะไรเป็นธรรม อะไรเป็น
 หลักการ ถ้าเฉยโดยไม่รู้เรื่อง เรียกว่าเฉยโง่ เป็นอกุศล การเฉยต้องประกอบด้วยปัญญา ส่วน เมตตา กรุณา
 และมุทิตาใช้แค่ความรู้สึก คือให้มนุษย์มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน (พระธรรมปิฎก. 2543 : 21-23)

ในฐานะที่ครอบครัวเป็นรากฐานของการปลูกฝังคุณธรรม จึงควรอบรมเลี้ยงดูให้สมาชิกมีคุณธรรม
 ระหว่าง พ่อ - แม่ - ลูก และระหว่างพี่น้อง ซึ่งหลักพื้นฐานเริ่มจากพ่อแม่เป็นหัวหน้าครอบครัว พ่อแม่ เป็น
 ผู้นำ ส่องแสงสว่าง พระพุทธเจ้าทรงแสดงฐานะของพ่อแม่ไว้ว่า

1. เป็นพระพรหม เป็นผู้ให้กำเนิด ผู้สร้างชีวิตให้กับลูก เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลกนี้แก่ลูก
2. เป็นบูรพาจารย์ของลูก คือ เป็นครูอาจารย์คนแรก สอนตั้งแต่ กิน ดื่ม นั่ง นอน เดิน พุด
 ทุกอย่างที่จะใช้ในการดำเนินชีวิต หรือเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง
3. เป็นอาหุไนยบุคคลของลูก อาหุไนยบุคคลนี้เป็นคำเรียกพระอรหันต์และพระอริยะทั้งหลาย
 ในสังคมไทยจึงเรียกพ่อแม่ฝ่ายๆ ว่าเป็นพระอรหันต์ของลูก คือ มีคุณธรรม อย่างน้อยท่านมีจิตใจบริสุทธิ์ต่อ
 ลูก รักลูกด้วยใจจริง ไม่มีอะไรเคลือบแฝง และหน้าที่ที่สำคัญของพ่อแม่ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นคือ
 (พระธรรมปิฎก. 2542 : 2 ; 2543 : 4)

- 3.1 ห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่วช้า ป้องกันเราไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทรมานมีอันตราย
- 3.2 สั่งสอนแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ
- 3.3 ให้ได้เล่าเรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะประกอบอาชีพเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐาน
- 3.4 ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัวก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ ทำด้วยความเต็มใจ
- 3.5 ทรัพย์สินสมบัติของท่าน ก็เป็นของลูกนั่นเอง ซึ่งท่านจะมอบไว้ในเวลาอันสมควรเป็น
 ระเบียบไปจนครั้งสุดท้ายที่เรียกว่ามรดก

เมื่อพ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก จึงควรเลี้ยงลูกโดยมีหลักคุณธรรมที่จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อัน
 ดีที่สำคัญคือ หลักพรหมวิหาร 4 อันได้แก่ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 3)

1. มีเมตตา ในยามปกติ เมื่อลูกเจริญเติบโตอยู่ดี ใจของพ่อแม่ประกอบด้วยความรัก ความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตและองกามมีความสุข
2. มีกรุณา ในยามลูกมีทุกข์ มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อน ช่วยแก้ไขปัญหา และปลดปล่อยความทุกข์
3. มีมุทิตา ในยามเมื่อลูกมีความสุข คอยส่งเสริม ให้กำลังใจ และพลอยยินดี เมื่อลูกประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ ก้าวหน้าหรือทำความดีงามถูกต้อง
4. มีอุเบกขา ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตนเอง ก็ให้โอกาสแก่ลูกที่จะพัฒนาตัวเอง

พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) โดยสาระสำคัญทั้ง 4 ข้อรวมแล้วมี 2 ด้าน ดังนี้

ด้านที่หนึ่ง ด้านความรู้สึก หมายถึง ความรู้สึกที่ดีงาม คือ โดยพื้นฐานทางด้านจิตใจของพ่อแม่ นั้นไม่มีความรู้สึกโกรธเคือง ชิงชัง รังเกียจ คิดร้าย เอาเปรียบต่อลูกมีแต่ความรู้สึกในทางที่ดี คือ เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี กรุณา สงสาร คิดจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ มุทิตา ยินดีด้วยเมื่อประสบความสำเร็จ ความสุข ทำอะไรได้ดีก็ชื่นชม แล้วก็ส่งเสริมทั้งสามนี้เป็นความรู้สึกที่ดี ทำให้ชีวิตความสัมพันธ์ระหว่างพ่อ-แม่-ลูก รวมไปถึงครอบครัวทั้งหมดมีความรัก ความอบอุ่น มีความร่าเริง ผ่องใส มีความอ่อนโยนเป็นสุข

ด้านที่สอง ด้านความรู้ หรือด้านปัญญา พ่อแม่จะมีเพียงด้านความรู้สึกไม่ได้ ต้องมีความรู้ และต้องรู้จักใช้ปัญญาดูด้วย เนื่องจากหลักทั่วไปมีอยู่ว่า มนุษย์มีชีวิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ก็ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ และกฎที่เป็นของธรรมชาตินี้ ไม่เข้าใครออกใคร พ่อแม่จะใช้ความรู้สึกไปช่วยเหลืออย่างไร ก็ทำเกินกฎธรรมชาติไม่ได้ ด้านนี้แหละถ้าพ่อแม่รู้กล้ำเข้าไปจะทำให้เสีย (พระธรรมปิฎก. 2543 : 5)

ชีวิตของแต่ละบุคคลมีสองด้านเสมอ คือ ด้านที่เป็นชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาติ และด้านที่เป็นบุคคลซึ่งอยู่ในสังคม พ่อแม่จะช่วยได้มากที่สุดก็คือ ด้านที่ลูกเป็นบุคคลผู้อยู่ในสังคม ซึ่งพ่อแม่เข้าถึงได้โดยตรง ในด้านนี้พ่อแม่ควรส่งเสริมความรู้สึกที่ดีด้วยความสัมพันธ์ที่ดีงาม ให้ความรักความอบอุ่น ให้ลูกมีความสุข อ่อนโยน จิตใจดี ส่วนด้านที่ลูกเป็นชีวิตซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้น พ่อแม่เข้าถึงโดยตรงไม่ได้ แต่ต้องสื่อโดยผ่านปัญญาก็จะโยงไปถึงด้านธรรมชาติของเขา ด้านที่เป็นธรรมชาติของชีวิตนั้นต้องใช้ปัญญา เป็นด้านสำคัญที่ลูกจะต้องพัฒนาเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง (พระธรรมปิฎก. 2543 : 5-6) ซึ่งในด้านที่หนึ่งนั้นพ่อแม่มีความรู้สึกดีงาม รัก ผูกพัน จะคอยให้ความช่วยเหลือ และจะทำให้ แต่ด้านที่สอง ชีวิตของลูกเป็นของเขาเอง เขาต้องอยู่กับความเป็นจริง อยู่กับความเป็นจริง อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ เขาต้องเป็นอยู่และรับผิดชอบชีวิตของเขาเองต่อไป เพราะฉะนั้นเขาต้องได้รับการเตรียมพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อตนเองได้ ต้องเติบโต เจริญงอกงาม ต้องมีคุณสมบัติภายใน มีความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งพ่อแม่ทำให้ไม่ได้ แต่สามารถช่วยเกื้อหนุน โดยใช้ปัญญาประสานกับอารมณ์ หรือเอาความรู้มาประสานกับความรู้สึก อุเบกขาจึงหมายความว่า พ่อแม่คอยดูให้ลูกทำ โดยเป็นที่ปรึกษา คอยบอก คอยแก้ คอยแนะ ให้เขาเรียนรู้ให้เขาฝึก ให้เขาหัดทำด้วยตนเอง แต่พ่อแม่ไม่ทำให้ ซึ่งจะทำให้เด็กมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ แต่ถ้าพ่อแม่เอาแต่ด้านจิตใจคือด้านความรู้สึก โดยมีเมตตา กรุณา มุทิตา เด็กจะพัฒนาในส่วนที่มีความรัก ความอบอุ่น เป็นคนอ่อนโยน ละมุนละไม มีความสุข แต่จะอ่อนแอ และพึ่งพาทำอะไรไม่เป็น และถ้ามากเกินไปเด็กก็จะกลายเป็นผู้เรียกร้อง ไม่รู้จักพอ ดังนั้นพ่อแม่จึงต้องใช้ปัญญา โดยเอาอุเบกขาสร้างความสมดุล อะไรที่เด็กควรรับผิดชอบเองให้ได้หรือควรหัดทำ และคอยดูแล (พระธรรมปิฎก. 2543 : 6-8) แต่ถ้ามีอุเบกขาที่ไม่

ประกอบด้วยปัญญา เจนแบบไม่รู้เหตุผล ก็อาจจะทำให้เด็กเสียได้ คือ เด็กไม่ได้รับการเอาใจใส่ มีชีวิตที่แห้งแล้ง ขมขื่น ซึ่งจะทำให้เด็กบางคนกลายเป็นคนแข่งกระด้าง เขี้ยวเกรี้ยว หรือเสียคนหรืออาจจะเก่งไปเลย

ครู อาจารย์ : ความเป็นกัลยาณมิตร

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติของความเป็นกัลยาณมิตร อันประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ ได้แก่ (ยนต์ ชุมจิต. 2526 : 41-52, พระธรรมปิฎก. 2542 : 66-67)

1. **ปิโย (น่ารัก)** คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคน และประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ชวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม การทำตัวให้เป็นคนน่ารักของศิษย์ มีความสามารถเข้าถึงจิตใจ สร้างความสนิทสนมเป็นกันเองได้

2. **ครุ (หนักแน่นน่าเคารพ)** คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้ศิษย์เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย การรู้จักประพฤติปฏิบัติตนเองให้เหมาะสมกับความเป็นครู มีใจสงบ มีเหตุผล ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์

3. **ภาวนีโย (น่าเจริญใจ)** คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องสมควรเอาเป็นแบบอย่าง ทำให้ศิษย์เฝ้าอ้างและรำลึกด้วยความซาบซึ้ง มั่นใจ และภาคภูมิใจเป็นผู้มีความรู้จริง มีภูมิปัญญาสูง รู้จักปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ

4. **วตฺตา จ (พูดได้เหตุผล)** คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

5. **วจนฺทญฺโ (ทนต่อถ้อยคำ)** คือ พร้อมทั้งจะรับฟังข้อซักถามแม้จุกจิก อดทนต่อถ้อยคำที่เป็นไปในลักษณะล่วงเกิน ตลอดจนการอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ นานาได้โดยไม่เบือนหน้า ไม่เสียอารมณ์

6. **คมฺภิรณฺจ กถิ กตฺตา (สอนได้ลึกล้ำ)** แดงเรื่องล้ำลึกได้ คือ เข้าใจหลักการสอน สามารถอธิบายสิ่งที่สลับซับซ้อนให้เข้าใจง่าย กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป

7. **โณ จฏฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม)** คือ ไม่ชักจูงไปที่เสื่อมเสีย หรือพูดออกนอกเรื่องนอกราวเหลวไหลไม่ได้ประโยชน์

ลักษณะของเพื่อน : มิตรแท้ – มิตรเทียม

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญและเกี่ยวข้องมีผลต่อความเจริญก้าวหน้าหรือความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก หลักธรรมเกี่ยวกับมิตรสหายที่เป็นข้อสำคัญในการยึดถือปฏิบัติในเรื่องมิตรที่ควรคบและมิตรที่ไม่ควรคบ โดยมีมิตรที่ควรคบหรือมิตรแท้มีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ มิตรอุปการะ (อุปการก์) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทกข์) มิตรแนะนำประโยชน์ (อัตถักขาเย) และมิตรมีใจรัก (อนุกัมปิ) เป็นต้น ส่วนมิตรที่ไม่ควรคบหรือมิตรเทียมมีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ มิตรปกกลอก (हरश्च) มิตรดีแต่พูด (वजिर्भ) มิตรหัวเราะจับ (อนุปิยาณ) และมิตรชวนฉิบหาย (อปายสหาย) ซึ่งลักษณะของมิตรทั้ง 8 ประเภทที่กล่าวมาข้างต้นนั้นมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันไป โดยมีรายละเอียดของการเปรียบเทียบแสดงให้เห็นได้ชัดเจนดังตาราง 5 ดังนี้ (พระธรรมปิฎก. 2542 : 62-63)

ตาราง 5 การเปรียบเทียบลักษณะของมิตรแท้และมิตรเทียม

มิตรเทียม (มิตรปฏิรูป)		มิตรแท้ (สุหรมิตร)	
ประเภท	ลักษณะ	ประเภท	ลักษณะ
คนปอกลูก (หรชน)	คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว	มิตรอุปการะ (อุปการก์)	เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน
	ยอมเสียสละโดยหวังจะเอามาก		เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สิน
	ตัวมีภัยจึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน		เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพาหนักได้
	คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์		มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้
คนดีแต่พูด (วจิรม)	ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย	มิตรร่วมสุข ร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์)	บอกความลับแก่เพื่อน
	ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย		รักษาความลับของเพื่อน
	สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่ไม่มีประโยชน์		มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง
	เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง		แม้ชีวิตก็สละให้ได้
คนหัวประจบ (อนุปิยาณ)	จะทำชั่วก็เออออ	มิตรแนะนำ ประโยชน์ (อัทธกขาเย)	จะทำชั่ว คอยห้ามปรามไว้
	จะทำดีก็เออออ		แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี
	ต่อหน้าสรรเสริญ		ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง
	ลับหลังนินทา		บอกทางสุขทางสวรรค์ให้
คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย)	คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา	มิตรมีใจรัก (อนุกัมปี)	เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจทุกข์ด้วย
	คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน		เพื่อนมีสุข พลอยยินดี มีสุขด้วย
	คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น		เขาดีเตือนเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข
	คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน		เขาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริม

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าปรโตโมสะที่ดี อันถือเป็นกัลยาณมิตรนั้น ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอันประเสริฐหรือการปฏิบัติตามจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เนื่องจากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของนักศึกษาในสภาพปกติจะอยู่ภายใต้ปัจจัยทางสังคม 3 แหล่งนี้เป็นหลัก ดังนั้นหากนักศึกษาได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่ประเสริฐ ได้รับการสั่งสอนจากครูที่มีความเป็นกัลยาณมิตรสูง และอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่ดีแล้ว การดำเนินชีวิตตามหลักจริยธรรมย่อมเป็นไปได้โดยราบเรียบและเกื้อหนุนให้มีความสุข มีอิสรภาพในการดำเนินชีวิตด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมของนักศึกษา

หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู (2525 : 262) ได้วิจัยเรื่องคุณลักษณะทางจริยธรรมของอาจารย์และนักศึกษาในสถานศึกษาสังกัดกรมการฝึกหัดครู มีความมุ่งหมายเพื่อค้นหาคุณลักษณะทางจริยธรรมของอาจารย์และนักศึกษา สังกัดกรมการฝึกหัดครู โดยใช้แบบตรวจสอบคุณลักษณะทางจริยธรรมแบบสร้างสถานการณ์ที่เป็นปัญหา กลุ่มตัวอย่างเป็นอาจารย์ 11,112 คน และนักศึกษา 9,845 คน ผลการวิจัยพบว่า คุณลักษณะทางจริยธรรมของอาจารย์ในระดับดีมากคือ ความเมตตากรุณา ระดับดีได้แก่ ความมีเหตุผล ความกตัญญู ความมริยธัตและความอดุสสาเห ส่วนคุณลักษณะทางจริยธรรมที่อยู่ระดับต่ำกว่าเกณฑ์ ได้แก่ ความรับผิดชอบ คุณลักษณะทางจริยธรรมของนักศึกษาในระดับดี ได้แก่ ความมีเหตุผล และความเมตตากรุณา คุณลักษณะที่มีต่ำกว่าเกณฑ์ ได้แก่ ความซื่อสัตย์และความรับผิดชอบ การเปรียบเทียบคุณลักษณะทางจริยธรรมด้านต่างๆ ระหว่างกลุ่มตัวอย่าง พบว่า อาจารย์มีลักษณะทางจริยธรรมดีกว่านักศึกษาหลายด้าน ยกเว้นด้านความมีระเบียบวินัย และนักศึกษายังมีคุณลักษณะทางจริยธรรมด้านต่างๆ ทั้ง 11 ด้านสูงกว่านักศึกษาชาย

ณัฐพงษ์ เจริญทิพย์ (2526 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาจริยธรรมและเจตคติวิทยาศาสตร์ของนิสิตปีที่ 4 ปีการศึกษา 2524 วิชาเอกทางด้านวิทยาศาสตร์ ที่ศึกษาอยู่วิทยาลัยครูหรือคณะศึกษาศาสตร์ คุรุศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ (ยกเว้นมหาวิทยาลัยระบบเปิด) จำนวน 512 คน โดยทดสอบจริยธรรม 11 ประการ ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความมีเหตุผล ความกตัญญูกตเวที การรักษาระเบียบวินัย ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความยุติธรรม ความอดุสหาหะ และความเมตตากรุณา พบว่า สามารถจัดเรียงความสามารถในการพยากรณ์ของจริยธรรมได้ตามลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้ คือ ความมีเหตุผล ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์ ความยุติธรรม ความอดุสหาหะ ความกตัญญูกตเวที ความเสียสละ ความสามัคคี การประหยัด ความเมตตากรุณา และการรักษาระเบียบวินัย

ชาญชัย อินทรประวัตติ (2535 : 52-53) ได้ทำการศึกษาเรื่องการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมของนิสิตคณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือนิสิตคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา ทั้งในระดับปริญญาตรีภาคปกติและภาคสมทบ และปริญญาโทภาคปกติและภาคพิเศษ ผลการวิจัยสามารถสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ 1) นิสิตชั้นปีที่ 1 มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่ในระดับปานกลาง 2) นิสิตชั้นปีที่ 4 มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่ในระดับปานกลาง 3) นิสิตปริญญาโท มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่ในระดับปานกลาง 4) นิสิตที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตเทศบาลมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่อยู่ในระดับปานกลาง 5) นิสิตที่มีเขตภูมิลำเนาในสุขาภิบาลและเขตชนบทมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่ในระดับปานกลาง 6) นิสิตหญิงมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่อยู่ในระดับปานกลาง 7) นิสิตชายมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่อยู่ในระดับปานกลาง 8) นิสิตที่มีภูมิลำเนาหลังการเลี้ยงดูแบบอนุรักษ์มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่ในระดับปานกลาง 9) นิสิตที่มีภูมิลำเนาหลังการเลี้ยงดูแบบสมัยใหม่มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแบบสมัยใหม่อยู่ในระดับปานกลาง 10) นิสิตที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมไม่แตกต่างกัน 11) นิสิตที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมไม่แตกต่างกัน 12) นิสิตที่มีภูมิลำเนาแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมไม่แตกต่างกัน 13) นิสิตชายและนิสิตหญิงมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกฝังจริยธรรมแตกต่างกัน

สุวิมล ร่องวาณิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษา มหาวิทยาลัย : การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ" กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา กลุ่มแรกคือ กลุ่มนิสิตนักศึกษาที่กำลังศึกษาชั้นปีที่ 4 ในมหาวิทยาลัย/สถาบันอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานครทั้งสังกัดรัฐบาลและเอกชน และกระจายตามสาขาวิชาและทุกคณะ จำนวน 3,011 คน กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยสังกัดรัฐบาลและเอกชน สังกัดละ 8 แห่ง จำนวน 933 คน ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับคุณธรรมของนิสิตนักศึกษา

ระดับคุณธรรมจากการรายงานตนเองของนิสิตนักศึกษาไม่ค่อยสอดคล้องกับความคิดเห็นของกลุ่มอาจารย์ นิสิตนักศึกษาจะคิดว่าตนเองมีคุณธรรมในระดับที่สูงกว่ากลุ่มอาจารย์ ผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าโดยเฉลี่ยคุณธรรมที่นิสิตนักศึกษาควรได้รับการพัฒนาเร่งด่วนที่สุดคือ ด้านการมีวินัย ความรับผิดชอบ ความสามารถในการพึ่งตนเอง และสัจจะ (ความตั้งใจและจริงใจต่อการทำงาน) คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ กลุ่มอาจารย์เห็นว่านิสิตนักศึกษามีคุณธรรมในระดับปานกลาง โดยเฉพาะคุณธรรมด้านการมีวินัยซึ่งต้องพัฒนา

โดยเร่งด่วนที่สุดนั้น นิสิตนักศึกษามีคุณธรรมระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ในขณะที่นิสิตนักศึกษาเองกลับมองว่าตนเองมีคุณธรรมเหล่านี้ในระดับปานกลางหรือปานกลางค่อนข้างสูง

2) ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรม

2.1 กระบวนการพัฒนาจากบุคคลรอบข้าง

กลุ่มนิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 70 ระบุว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายายเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนนิสัยและพฤติกรรมที่ดี แต่นิสิตนักศึกษาร้อยละ 36 เห็นว่าพ่อแม่ได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแต่ไม่ได้อบรมสั่งสอนบุตรหลาน นิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 4 ตอบว่าได้รับการอบรมจากครูอาจารย์ แต่ก็มีประมาณร้อยละ 2 เห็นว่าครูอาจารย์ไม่ได้อบรมสั่งสอนลูกศิษย์และยังประพฤติตนไม่เป็นแบบอย่างที่ดีด้วย โดยสรุปรมนิสิตนักศึกษาเห็นว่าพ่อแม่มีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่ากลุ่มครูหรือเพื่อนฝูงและครูจะมีส่วนในการปลูกฝังคุณธรรมมากกว่าเพื่อนฝูง

2.2 กระบวนการพัฒนาตนเอง

นิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองมีความสนใจในการพัฒนาคุณธรรมตนเองน้อยกว่าคนรอบข้าง ไม่ว่าจะเป็นการไปวัดไปโบสถ์เพื่อฟังเทศน์และฟังธรรม การอ่านหนังสือหรือชมสื่อที่มีเนื้อหาคุณธรรม แต่ด้านการอุทิศตนบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมนิสิตนักศึกษาคิดว่าตนเองปฏิบัติมากกว่าคนรอบข้าง

2.3 กระบวนการพัฒนาจากอาจารย์มหาวิทยาลัย

อาจารย์ประมาณร้อยละ 53 ไม่ได้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม แต่อาจารย์ส่วนใหญ่มากกว่าร้อยละ 90 ได้มีการสอนสอดแทรกคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษา โดยใช้เวลาในการสอนไม่เกิน 20% ของจวนคาบเวลา

3) ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างปัจจัยและกระบวนการกับระดับคุณธรรมเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวม

ตัวแปรที่ใช้อธิบายระดับคุณธรรมของนิสิตนักศึกษามีทั้งหมด 19 ตัวแบ่งออกเป็น 4 ชุด ชุดที่ 1 ตัวแปรที่เกี่ยวกับภูมิหลังของนิสิตนักศึกษา ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 8 ตัว ได้แก่ ภูมิหลังทางครอบครัว คือ เพศ ภูมิลำเนา สถานภาพของครอบครัว จำนวนพี่น้อง สาขาวิชาที่ได้ศึกษา สังกัดของมหาวิทยาลัย เกรดเฉลี่ยสะสม (GPAX) ชุดที่ 2 ตัวแปรที่เกี่ยวกับลักษณะครอบครัวประกอบด้วยตัวแปรย่อย 1 ตัว คือ ระดับความอบอุ่นในครอบครัว ชุดที่ 3 ตัวแปรเกี่ยวกับความสนใจเรื่องการพัฒนาคุณธรรมในตนเอง ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 4 ตัว ได้แก่ การทำบุญทำทาน การเข้าวัดฟังเทศน์ ฟังธรรม การอ่านหรือฟังธรรมะ การบำเพ็ญประโยชน์ และชุดที่ 4 ตัวแปรที่เกี่ยวกับกระบวนการหล่อหลอม ประกอบด้วยตัวแปรย่อย 6 ตัว ได้แก่ การได้รับการปลูกฝังด้านคุณธรรมจากบิดามารดา การอบรมเอาใจใส่จากครูอาจารย์ การได้อยู่ในโรงเรียนที่มีปรัชญานำการพัฒนาคุณธรรม การอยู่ในสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ดี การมีเพื่อนดี ความตั้งใจในการพัฒนาปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองให้เป็นคนดี ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณสรุปได้ดังนี้

3.1 โดยสรุปตัวแปรทั้ง 19 ตัวสามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับคุณธรรมของนิสิตนักศึกษาได้ร้อยละ 18.10 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณเท่ากับ .426 ตัวแปรที่สัมประสิทธิ์ถดถอยที่มีนัยสำคัญและมีค่าเป็นบวก มี 12 ตัว ได้แก่ การพยายามปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ (.426) การบำเพ็ญประโยชน์ (.128) การได้รับการอบรมเอาใจใส่จากครู (.087) ความอบอุ่นในครอบครัว (.085) การฟังธรรมะ (.081) การได้รับการอบรมความเป็นคนดีจากพ่อแม่ (.078) การมีเพื่อนที่ดี (.066) การทำบุญทำทาน (.064) การเข้าวัดฟังธรรม (.64) เพศ (.51) เกรดเฉลี่ยสะสม (.036) และจำนวนพี่น้อง (.033) สำหรับตัวแปรที่

มีสัมประสิทธิ์ถดถอยมีนัยสำคัญและมีค่าเป็นลบมี 4 ตัวได้แก่ ภูมิสำเนา (-.091) สาขาวิชาที่ศึกษา (-.085) สังกัดของมหาวิทยาลัย (-.039) และสถานภาพของครอบครัว (-.34)

3.2 ผลการวิจัยการศึกษาคณณัติตัวอย่าง พบว่า ตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรมของนิสิต นักศึกษามีความคล้ายคลึงกับที่พบจากการวิเคราะห์ด้วยข้อมูลเชิงปริมาณ โดยตัวแปรส่วนใหญ่ที่มีอิทธิพล อย่างมีนัยสำคัญต่อคุณธรรมของนิสิตนักศึกษาเป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับกระบวนการมากกว่าปัจจัย ตัวแปรที่ค่อนข้างให้ผลสอดคล้องกันได้แก่ จำนวนพี่น้อง การมีเพื่อนดี การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม การได้รับการ เอาใจใส่จากครู การได้รับความอบอุ่นจากครอบครัว การสนใจใฝ่ธรรมะ การอบรมจากพ่อแม่ การไปวัดเข้า โบสถ์

4) แนวทางการพัฒนาคุณธรรม

แนวทางการพัฒนาคุณธรรมแก่นิสิตนักศึกษาที่ได้จากการสัมมนาของกลุ่มอาจารย์และ ผู้ทรงคุณวุฒิสามารถสรุปเป็นวิธีการที่น่าสนใจได้หลายวิธี ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน (2) การสร้างวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมให้นิสิตนักศึกษาได้เรียน (3) การชี้นำตัวแบบหรือแบบอย่างที่ดี (4) การสร้างบรรยากาศเพื่อส่งเสริมคุณธรรมในมหาวิทยาลัย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมรรคมืองค์แปด

พงษ์พันธ์ สุนทรลิต (2524 : 91-104) ได้ทำการศึกษาพฤติกรรมทางจริยธรรมตามหลักเบญจธรรม ประกอบด้วยคุณลักษณะ 5 ประการ คือ ด้านความเมตตากรุณา ด้านสัมมาอาชีวะ ด้านกามสังวร และด้าน สติสัมปชัญญะ กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้คือ นักศึกษาวิทยาลัยพลศึกษาในภาคใต้ จำนวน 291 คน ผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมทางจริยธรรมตามหลักเบญจธรรมรวมทุกด้านของนักศึกษาแต่ละวิทยาลัย เรียงลำดับจากต่ำไปหาสูงดังนี้ วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดยะลา วิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดกระบี่ วิทยาลัยพล ศึกษาจังหวัดตรัง และวิทยาลัยพลศึกษาจังหวัดชุมพร

ปรองชน พูลสวัสดิ์ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ทำวิจัยเรื่อง การสร้างแบบทดสอบวัดเบญจศีล สำหรับ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2530 ในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 810 คน ผลการศึกษาพบว่า ค่าอำนาจจำแนกของแบบทดสอบหาโดยใช้ t-test มีพิสัยตั้งแต่ 3.663 – 13.846 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .01 ค่าความเชื่อมั่นของแบบทดสอบหาโดยวิธีแบ่งครึ่งฉบับมีค่าตั้งแต่ .817 - .921 และค่าความ เชื่อมั่นทั้งฉบับมีค่า .949 ส่วนค่าความเชื่อมั่นหาโดยวิธีสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา มีค่าตั้งแต่ .695 - .913 และ ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับมีค่า .934 ค่าความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างของแบบทดสอบหาโดยวิธีกลุ่มรู้ช้อยอยู่แล้ว พบว่ามีค่าความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ค่าความเที่ยงตรงตามสภาพ ของแบบทดสอบหาโดยหาความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนของแบบทดสอบกับคะแนนจากการสังเกตของครูโดย วิธีสหสัมพันธ์แบบเพียร์สันพบว่า มีค่าความเที่ยงตรงตามสภาพสูงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แบบทดสอบทั้งห้าด้านมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในของแต่ละด้านอยู่ระหว่าง .622 - .766 และ สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของแบบทดสอบแต่ละด้านกับทั้งฉบับอยู่ระหว่าง .808 - .921 อย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ .01

จงเหรียญ หล้ามี (2536 : 86-87) ได้ศึกษาคุณธรรมอริยมรรคมีองค์แปดด้านศีล ทำการศึกษากับ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 428 คน โดย ศึกษาตามตัวแปรเพศ สถานที่อยู่อาศัย และอาชีพของผู้ปกครอง เพื่อจะได้ทราบถึงระดับและความแตกต่าง ของคุณธรรม โดยใช้แบบทดสอบคุณธรรมอริยมรรคแปดของ พรรณี อุนตรีเพ็ง พบว่า นักเรียนชั้น

มัธยมศึกษาปีที่ 1 ปีการศึกษา 2536 มีคุณธรรมจริยธรรมมีองค์แปดอยู่ในระดับปานกลาง นักเรียนชายและนักเรียนหญิงมีคุณธรรมจริยธรรมองค์แปดแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยที่นักเรียนหญิงมีคุณธรรมจริยธรรมองค์ประกอบสัมมาทั้งสามและสัมมาอาชีวะมากกว่านักเรียนชาย ยกเว้นคุณธรรมจริยธรรมองค์ประกอบสัมมาวาจา ไม่แตกต่างกัน และพบว่านักเรียนชายที่มีผู้ปกครองประกอบอาชีพต่างกันมีคุณธรรมจริยธรรมองค์แปดด้านศีลไม่แตกต่างกัน

พนิดา กมลรัตน์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาธรรมจริยธรรมองค์แปดของเด็กวัยรุ่นในเขตกรุงเทพมหานคร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา เป็นนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 มัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 ปีการศึกษา 2540 เป็นจำนวน 150 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณแบบเพิ่มตัวแปรเป็นขั้น (Stepwise Multiple Regression) สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน F-test และ t-test ผลการวิจัยพบว่า

1. ธรรมจริยธรรมองค์แปดของเด็กวัยรุ่นเพิ่มขึ้นตามระดับชั้นเรียน โดยเด็กวัยรุ่นที่เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีธรรมจริยธรรมองค์แปดสูงกว่าเด็กวัยรุ่นที่เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. เด็กวัยรุ่นหญิงมีธรรมจริยธรรมองค์แปดสูงกว่าเด็กวัยรุ่นชาย อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. เด็กวัยรุ่นที่อบรมเลี้ยงดูแบบรักษานับสนุนมากมีธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบสัมมาอาชีวะและองค์ประกอบสัมมาสติสูงกว่าเด็กวัยรุ่นที่อบรมเลี้ยงดูแบบรักษานับสนุนน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4. การอบรมเลี้ยงดูแบบรักษานับสนุน มีความสัมพันธ์ทางบวกกับธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบสัมมาสังกัปปะ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 การอบรมเลี้ยงดูแบบหลงโทษทางจิต-กายมีความสัมพันธ์ทางลบกับธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบสัมมาสติ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 การอบรมเลี้ยงดูมีความสัมพันธ์ทางลบกับธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบสัมมาทิฐิและองค์ประกอบสัมมาวาจา และการอบรมเลี้ยงดูแบบรักษานับสนุนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับองค์ประกอบสัมมาสังกัปปะและองค์ประกอบสัมมาอาชีวะ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยมีความสัมพันธ์ทางลบกับธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบรวม และเด็กที่เรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่อบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยมีความสัมพันธ์ทางลบกับธรรมจริยธรรมองค์แปดองค์ประกอบสัมมาอาชีวะ

5. การอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมสามารถทำนายธรรมจริยธรรมองค์แปดของเด็กวัยรุ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 การอบรมเลี้ยงดูแบบรักษานับสนุนสามารถทำนายสัมมาสังกัปปะและการอบรมเลี้ยงดูแบบควบคุมสามารถทำนายสัมมาสมาธิได้

ปภาณี ฐิติวัฒนา (2543 : 49-61) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาสันติสุขด้วยกระบวนการศีลธรรม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือกลุ่มคนที่มาร่วมกิจกรรมที่วัดธรรมกาย ได้จำนวน 10,010 คน ผลการวิจัยพบว่า ลักษณะข้อมูลพื้นฐานจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดพบว่า เพศหญิงมีจำนวนมากกว่าเพศชาย 2 เท่า คือ 6,515 ราย : 3,414 ราย หรือร้อยละ 65.07 : 34.11 อายุกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 16-60 ปี และมีจำนวนมากที่สุดระหว่าง 16-45 ปี มีทั้งเป็นโสดและสมรสแล้วใกล้เคียงกัน ระดับการศึกษาส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับอุดมศึกษาร้อยละ 50.23 และมีทุกอาชีพ ด้านภูมิภานามีทั้งกรุงเทพและปริมณฑลและต่างจังหวัดร้อยละ 80 รักษาศีล 5 แต่ที่รักษาครบทั้ง 5 ข้อเพียงบางวัน มีร้อยละ 59.27 การฟังสมาธิร้อยละ 50.06 นั่งสมาธิตามแนวอาโลกกสิณ รองลงมาร้อยละ 39.30 ไม่ได้นั่งสมาธิ และจากจำนวนผู้ที่นั่งสมาธิดังกล่าวส่วนใหญ่ที่นั่งสมาธิน้อยกว่าครึ่งชั่วโมง มีเพียงร้อยละ 8.75 ที่นั่งสมาธิมากกว่า 1 ชั่วโมง

ผลการศึกษาค้างนี้เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้แยกประเด็นย่อยดังนี้

1. ด้านการมีเหตุผลเชิงศีลธรรม พบว่าผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรมตามระยะเวลาแตกต่างกันจะมีเหตุผลเชิงศีลธรรมแตกต่างกันอย่างชัดเจน โดยผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรมมากจะมีเหตุผลเชิงศีลธรรมมากขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ กลุ่มผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรม 5 ปีขึ้นไป ใช้กฎเกณฑ์สัมมาทสิฏฐิกฎเกณฑ์ศีล 5 และกฎเกณฑ์เป้าหมายชีวิตเป็นหลักในการตัดสินใจสูงกว่ากลุ่มที่ได้รับประสบการณ์ศีลธรรม 3-4 ปี, 1 เดือน - 2 ปี ได้รับครั้งแรก และไม่ได้ประสบการณ์ศีลธรรม

2. ความเข้าใจเรื่องโลกและชีวิตที่ถูกต้อง พบว่าผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรมตั้งแต่ 5 ปีเป็นผู้มีความเชื่อมั่นว่า 1) ทานมีผล 2) การบุญชวยกย่องคนดีมีผล 3) กฎแห่งกรรมมีจริง 4) บิฑามารดาภิพระคุณ 5) โลกนี้ - โลกหน้ามีจริง 6) สมณะผู้หมตภิเลสมภิจริง โดยมีความเชื่อมั่นอย่างมั่นคงกว่ากลุ่มที่ได้รับประสบการณ์ศีลธรรม 3-4 ปี, 1 เดือน - 2 ปี, ได้รับครั้งแรก และไม่ได้ประสบการณ์ทางศีลธรรม

3. ทักษะต่อตนเองและผู้อื่น, คุณลักษณะนี้มีทั้งหมด 15 ข้อ คือ 1) ความเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือคนอื่นแม้เป็นคู่แข่ง 2) ความเห็นอกเห็นใจผู้ร่วมงานมากขึ้น 3) ความสุขุมรอบคอบ 4) การรับความไว้วางใจเชื่อถือมากขึ้น 5) เห็นแนวทางการแก้ปัญหาชีวิต 6) มีหลักที่พึงพาทางใจ 7) รับสภาพการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบ 8) ภาคภูมิใจในชีวิตของตนเอง 9) ทำงานด้วยความมีสติ 10) ความขยันในการทำงานมีมากขึ้น 11) ให้อภัยคู่แข่งมากขึ้น 12) ไม่คิดฟุ้งซ่าน 13) ไม่ห่วงไหวกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ 14) ไม่รู้สึกว่าคุณเองมีปมด้อย 15) แม้ยามประสบมรสุม ชีวิตก็ไม่รู้สึกโดดเดี่ยว ซึ่งผลการศึกษานี้พบว่า ผู้ได้รับประสบการณ์ทางศีลธรรมในระยะเวลาต่างกัน มีคุณลักษณะทั้ง 15 ประการแตกต่างกันอย่างเด่นชัดโดยคุณลักษณะทั้ง 15 ประการของผู้มีทัศนคติที่ดีต่อตนเองและผู้อื่นเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาของการได้รับประสบการณ์ศีลธรรม กล่าวคือผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรมตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไปมีคะแนนเฉลี่ยการมีหลักพึงพาทางใจ 4.68 มีคะแนนเฉลี่ยความภาคภูมิใจในชีวิตตน 4.57 และมีคะแนนเฉลี่ยความเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือคนอื่นแม้เป็นคู่แข่ง 4.00 ในขณะที่ผู้ได้รับประสบการณ์ศีลธรรมครั้งแรกมีคะแนนเฉลี่ยการมีหลักพึงพาทางใจ ความภาคภูมิใจในชีวิตตนเอง และความเต็มใจที่จะให้ความช่วยเหลือคนอื่นแม้เป็นคู่แข่งเพียง 3.93, 3.87 และ 3.47 ตามลำดับเท่านั้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะของบัณฑิต

ชัยพร วิชชาวุธ (2530 : 175) ทำการวิจัยเรื่อง “คุณภาพบัณฑิตและปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย” ในการวิจัยได้ประเมินคุณภาพบัณฑิตครอบคลุม 4 ลักษณะคือ ความรู้ความสามารถ คุณธรรม คุณภาพการทำงาน และคุณภาพชีวิต จากผลการวิจัยพบว่า บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประเมินคุณภาพตนเองต่ำกว่าการประเมินของผู้ใช้บัณฑิต แสดงว่า ผู้ใช้บัณฑิตพอใจในคุณภาพของบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเฉพาะความรู้ความสามารถในงานและความรับผิดชอบในงาน ขณะที่ได้รับความพึงพอใจมากที่สุดคือ คณะวิศวกรรมศาสตร์ นิติศาสตร์ พาณิชนยศาสตร์และการบัญชี สัตวแพทยศาสตร์ ส่วนคณะที่ได้รับความพึงพอใจต่ำที่สุดคือ คณะวิทยาศาสตร์ และผู้ใช้บัณฑิตประเมินว่า บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก้าวหน้าเร็วกว่าบัณฑิตจากสถาบันอื่นค่อนข้างมาก โดยเฉพาะนิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ อักษรศาสตร์ ส่วนคณะที่คิดว่าบัณฑิตก้าวหน้าเร็วที่สุด คือ คณะเภสัชศาสตร์ และคณะแพทยศาสตร์

ชาติรี เมืองนาโพธิ์ (2532 : 60-61) ได้วิจัยเรื่อง “คุณสมบัติของบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของภาคเอกชน” เพื่อเสนอวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ผลการวิจัยพบว่า คุณสมบัติด้าน

บุคลิกภาพที่ภาคธุรกิจเอกชนเห็นว่าสำคัญมากได้แก่ ความฉลาด ความมีเหตุผล ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีไหวพริบปฏิภาณ ความขยันหมั่นเพียร ส่วนคุณสมบัติด้านความรู้และประสบการณ์ที่ภาคธุรกิจเอกชนเห็นว่าสำคัญมาก ได้แก่ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับงานที่ได้ปฏิบัติอยู่ ความเอาใจใส่และรับผิดชอบในหน้าที่การงาน ความคิดริเริ่ม ความรู้เฉพาะสาขาที่เรียน และความสามารถในการประยุกต์วิชาการกับงานที่ทำ

กองสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้สังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษา และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษา (2535 : 43-45) รายงานว่าจากการวิจัยของสุธรรม จันทร์หอม (2531) ซึ่งศึกษาบุคลิกลักษณะที่พึงประสงค์ของนักศึกษาสูงสุด 5 ข้อแรก ได้แก่ ความรู้รอบ ฉลาด ไหวพริบ ความรับผิดชอบ ความซื่อสัตย์สุจริต มีจริยธรรมและคุณธรรม มีระเบียบวินัยทั้ง 5 ลักษณะนี้ค่อนข้างจริงจังและเหมาะสมแก่การทำงานให้สำเร็จลุล่วงได้ดี เมื่อใช้เครื่องมือนี้ประเมิน ได้คุณลักษณะเด่นของนักศึกษา 5 ข้อ คือ มีมนุษยสัมพันธ์ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รักดี มุ่งดีและใฝ่ดี มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ซึ่งทั้ง 5 ลักษณะนี้ มุ่งมนุษยสัมพันธ์มากกว่ามุ่งผลสัมฤทธิ์ของการทำงาน และอุบลรัตน์ เฟื่องสฤติย์ (2533) ได้ศึกษาความสำนึกในหน้าที่พลเมืองดีในด้านต่าง ๆ ของนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงพบว่านักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหงมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองดีอยู่ในระดับปานกลางโดยเห็นว่าลักษณะที่ควรจะปฏิบัติตนตามหน้าที่ของการเป็นพลเมืองดีในระดับสูงคือ มีความสามัคคี และกตัญญูกตเวที ลักษณะที่ควรจะปฏิบัติระดับกลางคือ ความซื่อสัตย์สุจริต ความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียร ความสำนึกเรื่องปกติ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ความเมตตา กรุณา ความเป็นระเบียบ มีความคิดและใจกว้างยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ส่วนลักษณะที่ควรปฏิบัติในระดับต่ำคือ ความสุภาพอ่อนโยนและมารยาทอันดีงาม

ส่วนที่ 2 การทบทวนเอกสารเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัย

ในการทบทวนระเบียบวิธีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้มีส่วนที่เกี่ยวข้องที่สำคัญคือโมเดลการวัดที่เป็นโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

โมเดลการวัด (Measurement Model)

วัตถุประสงค์หลักของการวิจัยทางสังคมวิทยาและวิทยาศาสตร์ทั่วไปคือการประมาณค่าความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างมโนทัศน์ที่สนใจได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ตัวอย่างเช่น การที่นักวิจัยต้องการตรวจสอบความเชื่อมโยงเชิงสาเหตุ ระหว่างรายได้กับความพึงพอใจในชีวิต แต่อย่างไรก็ตามในการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์นั้น นักวิจัยเป็นผู้กำหนดขนาดของความคลาดเคลื่อนจากการวัด (measurement error) โดยที่ความคลาดเคลื่อนในการวัดนั้นจะทำให้เกิดความลำเอียงในการประมาณค่าขนาดของความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่แท้จริงระหว่างมโนทัศน์ที่ต้องการวัด

โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ (Multiple indicator models) เป็นวิธีที่ใช้ในการแก้ไขความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการวัดมโนทัศน์หรือภาวะสันนิษฐานแฝง โดยที่ภาวะสันนิษฐานแฝง หมายถึง ปรากฏการณ์หรือข้อเท็จจริงที่ไม่สามารถสังเกตได้ เช่น สภาพภายในทางอารมณ์ ในกรณีนี้อาจจะเป็น ความพึงพอใจในชีวิต (life satisfaction : LS) นอกจากนี้ยังรวมถึงมโนทัศน์ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น รายได้ (Income : I) นักวิจัยต้องการวัดค่าที่แท้จริงของภาวะสันนิษฐานแฝงดังกล่าวข้างต้นให้มีความแม่นยำถูกต้องมากที่สุดนั่นเอง นอกจากนี้ตัวบ่งชี้ก็ยังเป็นอีกชื่อหนึ่งสำหรับใช้เรียกการวัดภาวะสันนิษฐานดังกล่าวด้วยเช่น นักวิจัยอาจจะวัดรายได้จากตัวบ่งชี้ในแบบสอบถามที่ถามว่า “คุณมีรายได้รวมต่อปีเท่าไร” โดยอาจจะให้คำตอบให้เลือก 5 ข้อด้วยกัน ในทางเดียวกันนักวิจัยจะต้องจัดให้มีตัวบ่งชี้ สำหรับความพึงพอใจในชีวิต (LS) โดยอาจจะใช้คำถาม

ให้แสดงความเห็นด้วย เช่น "ฉันมีความสุขในชีวิตของฉัน" ซึ่งตัวเลือกอาจจะเป็น เห็นด้วยอย่างมาก (5) เห็นด้วย (4) เฉยๆ (3) ไม่เห็นด้วย (2) และไม่เห็นด้วยอย่างมาก (1)

นักวิจัยคาดหวังที่จะพบความสัมพันธ์ในเชิงบวก (Positive Association) ระหว่างรายได้และความพึงพอใจในชีวิต เนื่องจากการทบทวนการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่ารายได้และความพึงพอใจในชีวิตมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อยู่ระหว่าง 0.1 ถึง 0.3 โดยในทางทฤษฎีแล้วค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์จะมีค่าอยู่ระหว่าง 1.0 ถึง -1.0 โดยที่ 0 หมายถึงไม่มีความสัมพันธ์กัน 1.0 และ -1.0 แสดงว่าเป็นความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างรายได้และความพึงพอใจในชีวิตเท่ากับ 1.0 หมายความว่านักวิจัยสามารถทำนายคะแนนความพึงพอใจในชีวิตได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์จากคะแนนรายได้ของบุคคลนั้นๆ อีกนัยหนึ่งคือ บุคคลที่มีคะแนนจากตัวแปรรายได้สูงที่สุด (5 คะแนน) ก็จะมีคะแนนความพึงพอใจในชีวิตสูงที่สุด (5 คะแนน) และต่อเนื่องเป็นลำดับเช่นกัน (4:4) (3:3) (2:2) (1:1) แต่อย่างไรก็ตามค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างรายได้กับความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการศึกษาเท่ากับ 0.2 แสดงถึงความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างอ่อน (Weak association) โดยที่ขนาดของค่าสัมประสิทธิ์จะบ่งชี้ว่า บุคคลที่มีรายได้สูงมีแนวโน้มที่จะมีความพึงพอใจในชีวิตสูงตามไปด้วย ดังนั้นเราควรคาดหวังที่จะค้นพบข้อยกเว้นหลายๆ อย่างของแบบแผนเฉลี่ย (average pattern) ดังกล่าว นั่นคือ เราสามารถทำนายความพึงพอใจในชีวิตโดยใช้คะแนนรายได้ของบุคคลดีกว่าไม่มีข้อมูลใดเลยแต่การทำนายดังกล่าวก็ยังคงมีความคลาดเคลื่อนแฝงอยู่อีกมาก ความคลาดเคลื่อนเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่ถูกต้องของการวัดรายได้หรือความพึงพอใจในชีวิต อย่างไรก็ตาม ความคลาดเคลื่อนเหล่านี้อาจมาจากการที่ความพึงพอใจในชีวิตเกิดจากสาเหตุอื่นๆ นอกเหนือจากรายได้และไม่ได้ถูกวัดหรือประเมิน เช่น สุขภาพทางร่างกาย เป็นต้น ดังนั้นถ้าหากตัวแปรสาเหตุอื่นๆ มีจำนวนมากและต่างก็มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิตสูงแล้วประสิทธิภาพของการทำนายความพึงพอใจในชีวิตโดยใช้ภาวะสันนิษฐานเดียว (Single construct) จะลดน้อยลง (Borgatta and Borgatta, 1992 : 1319)

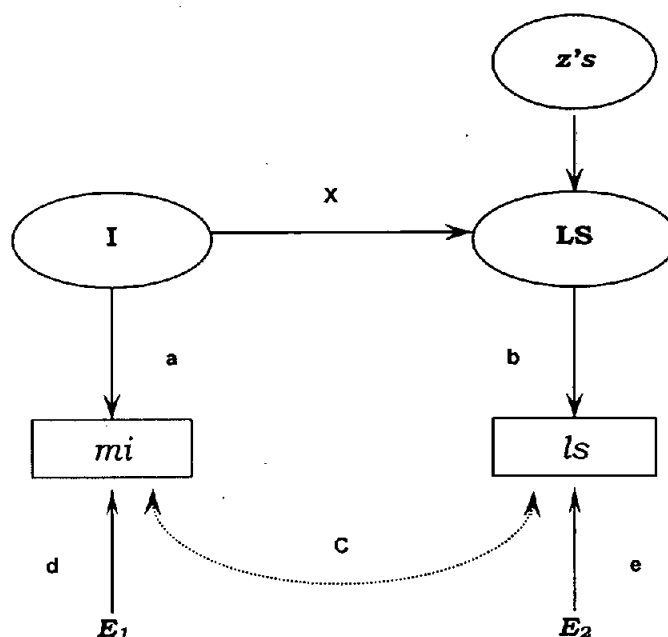
โมเดลตัวบ่งชี้เดียว (Single Indicator Models)

ภาพที่ 10 แสดงการเชื่อมโยงเชิงสาเหตุระหว่างรายได้กับความพึงพอใจในชีวิตและการเชื่อมโยงเชิงสาเหตุระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงกับตัวบ่งชี้ของภาวะสันนิษฐานนั้น โดยกำหนดให้

- I หมายถึง รายได้ที่แท้จริง (Actual Income)
- mi หมายถึง รายได้ซึ่งได้จากการวัด (Measured Income)
- LS หมายถึง ความพึงพอใจในชีวิตที่แท้จริง (Actual Life Satisfaction)
- Is หมายถึง ความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการวัด (Measured Life Satisfaction)
- z's หมายถึง ปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจในชีวิต ที่นักวิจัยไม่นำมาวัดและไม่ได้รวมไว้

ในแบบความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผล (Unmeasured Causal Variables)

- E_i หมายถึง ความคลาดเคลื่อนอย่างสุ่มที่เกิดขึ้นในการวัด (Random Measurement Error)
- X หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ (Causal Relation)
- C หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้หรือความสัมพันธ์เทียม (Spurious Correlation)
- a, b หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝง (Latent Constructs) และตัวบ่งชี้ (Indicators)
- d, e หมายถึง ความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นอย่างสุ่ม (random measurement error)



ภาพประกอบ 10 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของของโมเดลตัวบ่งชี้เดียว (Single Indicator Model)

ภาพประกอบ 10 แสดงถึงภาวะสันนิษฐานแฝงหนึ่งตัวที่วัดด้วยตัวบ่งชี้เพียงหนึ่งตัวโดยที่ลูกศร C แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงประจักษ์ระหว่างตัวบ่งชี้รายได้และความพึงพอใจที่ได้จากการสังเกต (empirical or observed relationship) การใช้ลูกศรที่เป็นเส้นประนั้นเพื่อระบุว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจัดเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ถือว่าเป็นเหตุผลกัน (noncausal relationship) จัดเป็นความสัมพันธ์เทียม (spurious correlation)

สิ่งที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้ด้านรายได้และความพึงพอใจในชีวิตเป็นความสัมพันธ์เทียมนั้นพิจารณาจากตรรกะของแผนภาพดังกล่าวซึ่งพบว่า การเพิ่มขึ้นของรายได้ที่แท้จริง (I) นั้นควรทำให้รายได้ที่ได้จากการวัด (mi) เพิ่มขึ้น นอกจากนี้รายได้ที่เพิ่มขึ้นควรจะทำให้ความพึงพอใจในชีวิตที่แท้จริง (LS) เพิ่มขึ้นตามไปด้วย โดยที่เมื่อความพึงพอใจในชีวิตที่แท้จริงเพิ่มขึ้นย่อมทำให้ความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการวัด (ls) เพิ่มขึ้นตามไป ดังนั้น ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวเราจะพบว่า ถ้ารายได้ที่ได้จากการวัดเพิ่มขึ้น จะส่งผลให้ความพึงพอใจที่ได้จากการวัดเพิ่มขึ้นตามไปด้วย นั่นคือการเพิ่มขึ้นของความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการวัด (ls) ได้รับอิทธิพลจากการเพิ่มขึ้นของรายได้ที่เป็นตัวบ่งชี้ (mi) แต่ทว่าในความเป็นจริงแล้ว แผนภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เส้นทาง C ซึ่งเป็นค่าความสัมพันธ์เชิงบวกนั้น ถือว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เป็นเหตุเป็นผลกัน (noncausal) หรืออีกนัยหนึ่งคือความสัมพันธ์เทียม (Spurious by-product) ซึ่งเป็นผลมาจากความเชื่อมโยงเชิงสาเหตุ (causal chain) ที่มีจุดเริ่มต้นจากการเพิ่มขึ้นของตัวบ่งชี้ด้านรายได้

จากที่กล่าวมาเป็นที่สังเกตได้ว่า นักวิจัยไม่สามารถที่จะสังเกตความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่แท้จริงระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงของรายได้ (I) และความพึงพอใจในชีวิต (LS) ได้โดยตรง นักวิจัยกระทำได้เพียงการอนุมานความสัมพันธ์แต่ละค่าบนพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงการสังเกต (Observed relationship) ระหว่างตัวบ่งชี้เชิงประจักษ์เท่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งนักวิจัยใช้ความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเชิงสาเหตุที่ได้จากการสังเกต (C) เป็นตัวประมาณค่าขนาดความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่แท้จริง (X) มีข้อสังเกตว่า ในการรายงานผลของความคลาดเคลื่อนในการวัดที่เกิดขึ้นอย่างสุ่ม (random measurement error) นั้น จะพบว่าการใช้ค่าของ

ความสัมพันธ์ในส่วน C เพื่อประมาณค่าของความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่แท้จริงของ X จะเป็นการประมาณที่ต่ำกว่าความเป็นจริงเสมอ (Underestimate) ซึ่งเป็นที่แน่นอนว่านักวิจัยคาดหวังที่จะให้ค่าความสัมพันธ์ในส่วน C เท่ากับค่าความสัมพันธ์เชิงสาเหตุจริง ระหว่างรายได้ (I) และความพึงพอใจในชีวิต (LS) ในส่วน X เสมอ กล่าวคือนักวิจัยคาดหวังว่า $C = X$ แต่ทว่า C จะเท่ากับ X ก็ต่อเมื่อการวัดรายได้และความพึงพอใจในชีวิต (mi, ls) เป็นการวัดที่สมบูรณ์แบบ (Perfect measures) ซึ่งการวัดที่สมบูรณ์แบบหมายความว่า ตัวบ่งชี้รายได้และความพึงพอใจในชีวิตสะท้อนถึงคะแนนจริง (true score) ของรายได้จริงและความพึงพอใจในชีวิตของบุคคลได้อย่างแม่นยำ ถ้าตัวบ่งชี้รายได้และความพึงพอใจในชีวิตเป็นการวัดที่สมบูรณ์แบบแล้วนักวิจัยสามารถกำหนดค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง (Path coefficient) ลงในแต่ละส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงและตัวบ่งชี้ (a และ b) ให้มีค่าเท่ากับ 1.0 ในทำนองเดียวกัน นักวิจัยสามารถกำหนดให้ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางในส่วนที่เกิดจากอิทธิพลของความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นอย่างสุ่ม (random measurement error) ที่มีต่อตัวบ่งชี้ด้านรายได้และความพึงพอใจในชีวิตให้มีค่าเท่ากับ 0 ในแต่ละเส้นทาง (d และ e)

ค่าค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่ากับ 1 ของ a และ b หมายถึง ความสัมพันธ์ที่สมบูรณ์แบบระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงและการวัดหรือตัวบ่งชี้ของภาวะสันนิษฐานแฝงนั้น กล่าวคือไม่มีการเลื่อนไหล (Slippage) ระหว่างรายได้จริงหรือความพึงพอใจในชีวิตที่แท้จริงกับรายได้หรือความพึงพอใจในชีวิตที่นักวิจัยเก็บข้อมูลได้นั้นคือ ไม่มีความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการวัด

ภายใต้ข้อตกลงเบื้องต้นของการวัดที่สมบูรณ์แบบ นักวิจัยสามารถใช้ค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้ mi และ mls ที่ได้จากการสังเกต (Noncausal observed correlation : เส้นทาง C) มาใช้ประมาณค่าความสัมพันธ์เชิงสาเหตุแท้จริง (True causal correlation : เส้นทาง X) ระหว่างรายได้ (I) และ ความพึงพอใจในชีวิต (LS) ดังนั้น ถ้า $C = (a)(X)(b)$; ดังนั้น $C = (1.0)(X)(1.0)$ หรือ $C = X$ เพราะฉะนั้นถ้าความสัมพันธ์ในส่วน C ระหว่างรายได้จากการวัด (mi) กับ ความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการวัด ($ls1$) เท่ากับ 0.2 ค่าความสัมพันธ์ในส่วน X ระหว่างรายได้จริง (I) กับความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นจริง (LS) ย่อมเท่ากับ 0.2 ด้วย

แม้ว่านักวิจัยทำการวัดรายได้และความพึงพอใจในชีวิตได้อย่างสมบูรณ์แบบ (ส่วน a และ b เท่ากับ 1.0) แต่ก็ยังมีความคลาดเคลื่อนในโมเดลที่เกิดขึ้นจากแหล่งอื่นได้อีก เช่น การระบุผิด (Misspecifications) เป็นต้น ซึ่งสามารถทำให้ความลำเอียงในการประมาณค่าความแรงของอิทธิพลของรายได้ที่มีต่อความพึงพอใจในชีวิตเกิดขึ้นได้ ดังตัวอย่างในแผนภาพที่ 10 ที่ไม่ได้แสดงความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นจากการระบุผิด เช่น ลำดับของความสัมพันธ์เชิงเหตุผลในทางย้อนกลับ (reverse causal order) เช่น ความพึงพอใจในชีวิตเป็นตัวกำหนดรายได้ (LS ส่งผลต่อ I ไม่ใช่ I ส่งผลต่อ LS) เป็นต้น หรืออาจเป็นความสัมพันธ์เทียม (spuriousness) เช่น การศึกษาเป็นตัวกำหนดทั้งรายได้และความพึงพอใจในชีวิต จึงทำให้ดูเหมือนว่ารายได้ทำให้เกิดความพอใจในชีวิต เป็นต้น

ถ้าถามว่าข้อตกลงเบื้องต้นของการวัดที่สมบูรณ์แบบตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงเพียงใด คำตอบคือ แล้วแต่ว่าตัวแปรที่จะวัดนั้นขึ้นอยู่กับอะไร เช่น การสมมุติค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่ากับ 1.0 สำหรับเส้นทาง a ในแผนภาพที่ 10 นั้นไม่ใช่ว่าจะเกินความจริงเสียทีเดียว (ค่าสัมประสิทธิ์ที่แท้จริงจะอยู่ประมาณต่ำกว่า 1.0 เล็กน้อย คือประมาณ 0.90 หรือ 0.95) กล่าวคือ เราไม่คาดหวังว่าจะมีความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการวัดรายได้ที่แท้จริงของบุคคลมากนัก ซึ่งคล้ายกับอายุ เพศ ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนจากการวัดน้อย แต่การวัดสภาวะภายในหรือสภาวะทางจิตพิสัย (Affective states) นั้นจะมีความเป็นไปได้มากที่จะเกิดความคลาดเคลื่อนขึ้น ดังนั้นหากนักวิจัยยังคงยึดสมมุติฐานที่ว่าไม่มีความคลาดเคลื่อนจากการวัด

(measurement error) ความพึงพอใจในชีวิตหรือการกำหนดให้ค่าสัมประสิทธิ์ของเส้นทางของ b มีค่าเท่ากับ 1 จะส่งผลให้นักวิจัยประมาณความสัมพันธ์เชิงสาเหตุผิดพลาดไปจากความเป็นจริง

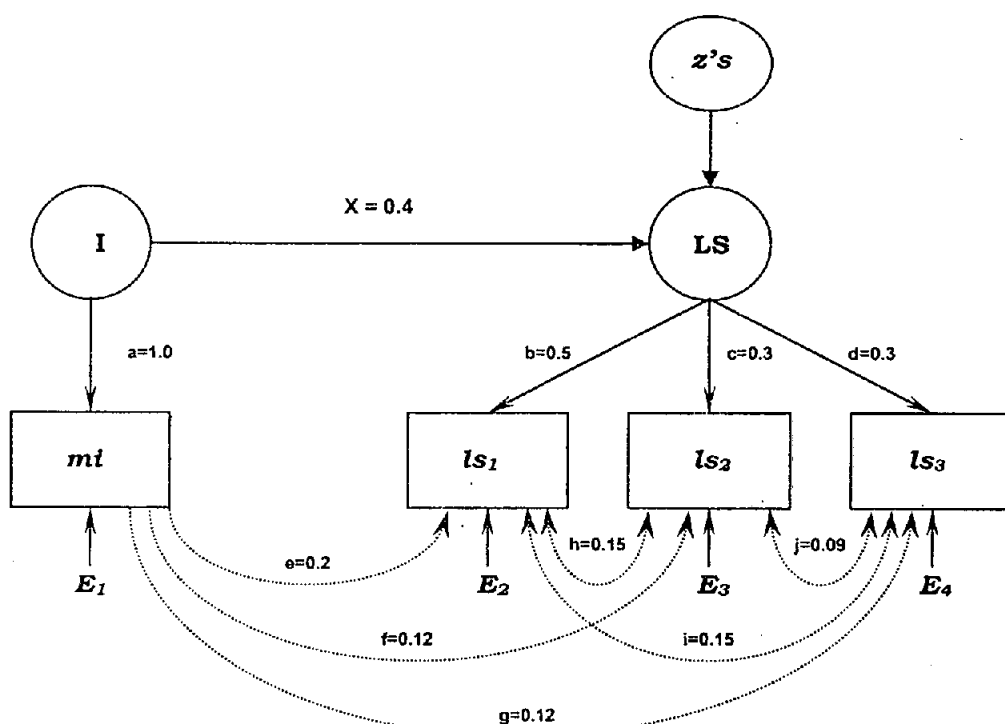
อิทธิพลจากการประมาณค่าความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ผิดพลาดจะมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การประมาณค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของ b ว่ามีค่าน้อยกว่า 1 อยู่เท่าใด ถ้าสมมุติว่าเส้นทาง b มีค่าสัมประสิทธิ์เท่ากับ 0.5 และการวัดรายได้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ นั่นคือ ค่าสัมประสิทธิ์ของเส้นทาง a เท่ากับ 1 ดังนั้นค่าสัมประสิทธิ์ของเส้นทาง C ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้ด้านรายได้และความพึงพอใจในชีวิต จะมีค่าเท่ากับ 0.2 ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว จะได้ $(1.0)(X)(0.5) = 0.2$ ดังนั้น $X = 0.4$ นั่นคือ นักวิจัยจะประมาณค่าความแรงของอิทธิพลของรายได้ที่มีต่อความพึงพอใจในชีวิตต่ำกว่าความเป็นจริง

นักวิจัยจะทราบได้อย่างไรว่าควรจะกำหนดค่าความสัมพันธ์ระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝง (Latent constructs) และตัวบ่งชี้ (Indicators) เป็นเท่าไร ถ้าหากว่าหลักการกระเชิงเหตุผลไม่ได้กล่าวว่า มโนทัศน์นั้นๆ ถูกวัดโดยมีความคลาดเคลื่อนเพียงเล็กน้อย นักวิจัยต้องเปลี่ยนจากโมเดลตัวบ่งชี้เดี่ยว (single indicator models) มาใช้โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ (multiple indicator models) แทน เนื่องจากโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ (multiple indicator models) เป็นวิธีการวัดที่ใช้ในการแก้ไขความคลาดเคลื่อนในการวัดซึ่งเกิดจากความลำเอียงในการประมาณค่าความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น (Borgatta and Borgatta. 1992 : 1320-1322)

โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ (Multiple Indicator Models)

นักวิจัยจะสามารถประยุกต์การใช้โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณในการวิจัยได้ก็ต่อเมื่อมโนทัศน์ภายในโมเดลเชิงสาเหตุอย่างน้อยหนึ่งมโนทัศน์มีตัวบ่งชี้ที่ใช้วัดมากกว่าหนึ่งตัว ซึ่งโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณมีความหมายอย่างง่ายว่า โมเดลเชิงสาเหตุที่บรรจุทางเลือกในการวัดหลายทางเลือก (alternative measures) เพื่อวัดมโนทัศน์เดียวกันดังภาพประกอบ 11 ซึ่งแสดงโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ โดยกำหนดให้ตัวแปรรายได้ มีตัวบ่งชี้ในการวัดเพียงตัวเดียว แต่ความพึงพอใจในชีวิตใช้ตัวบ่งชี้ในการวัดเพิ่มขึ้นเป็น 3 ตัวบ่งชี้หรือมีทางเลือกในการวัด 3 ทางเลือก (three alternative measure) ตัวบ่งชี้ที่เพิ่มขึ้นในการวัดความพึงพอใจในชีวิตอีก 2 ตัวคือ “โดยทั่วไปชีวิตของฉันเป็นเหมือนที่ฉันฝันไว้” (Is_2) และ “สภาพชีวิตของฉันดีเลิศ” (Is_3)

ลูกศรที่เป็นรอยประแสดงถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นเหตุเป็นผล (Non-causal) ระหว่างตัวบ่งชี้แต่ละคู่ ความสัมพันธ์ที่ได้จากการสังเกต (Observed correlation) เป็นความสัมพันธ์ที่ไม่แท้จริง (spurious) ที่เกิดจากการสมมุติเงื่อนไขภายใต้กระบวนการเชิงปฏิบัติการของภาวะสันนิษฐานแฝงเพื่อใช้อ้างสรุปจากตัวบ่งชี้ไปยังภาวะสันนิษฐานแฝงภายในโมเดลเชิงสาเหตุ ด้วยเหตุนี้การเพิ่มขึ้นของรายได้จริง (I) ภายในโมเดลควรจะทำให้รายได้ที่ได้จากการวัดเพิ่มขึ้นตาม (mi) โดยผ่านความสัมพันธ์ส่วน a นอกจากนี้รายได้จริงที่เพิ่มขึ้นควรจะทำให้ความพึงพอใจในชีวิตที่เป็นจริง (LS) เพิ่มขึ้นตามไปด้วย โดยผ่านความสัมพันธ์ส่วน X ซึ่งส่งผลให้ความพึงพอใจในชีวิตที่ได้จากการวัดทั้ง 3 ตัว (Is_1, Is_2, Is_3) เพิ่มขึ้นตามไปด้วยเช่นเดียวกัน (b, c, d เพิ่ม)



ภาพประกอบ 11 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของของโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณและค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ได้จากการสังเกต

การใช้ตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวสำหรับรายได้หมายความว่า นักวิจัยต้องกำหนดค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางโดยใช้การอนุมานด้วยตรรกะบริสุทธิ์ (Pure logic) เพื่อแสดงถึงการลื่นไถล (slippage) ระหว่างคะแนนจริง (True score : I) และคะแนนที่ได้จากการวัด (Measured score : mi) สำหรับรายได้ในเส้นทาง $a = 1.0$ นั้นเป็นค่าประมาณที่สมเหตุสมผล (ไม่มีความคลาดเคลื่อนจากการวัดอย่างสุ่ม) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตามการวัดสภาพภายในทางอารมณ์ เช่น ความพึงพอใจในชีวิตนั้น มักจะมีความคลาดเคลื่อนจากการวัด ดังนั้นจึงเป็นการการยากที่จะกำหนดค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่ากับ 1.0 ในสถานการณ์นี้การอนุมานด้วยตรรกะบริสุทธิ์นั้นไม่สามารถช่วยได้มากเท่าใดนัก อย่างไรก็ตามนักวิจัยสามารถนำตัวบ่งชี้พหุคูณมาใช้ได้กับแนวคิดในความพึงพอใจในชีวิตเพื่อทำให้การประมาณค่าความคลาดเคลื่อนจากการวัดมีความสมเหตุสมผล (reasonable) บนพื้นฐานของผลในเชิงประจักษ์ (empirical result)

ถ้าหากโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณในภาพประกอบ 11 ถูกต้อง ค่าความสัมพันธ์เชิงการสังเกตระหว่างตัวบ่งชี้ทุกคู่จะช่วยให้นักวิจัยประมาณค่าความสัมพันธ์ในส่วน b , c และ d ได้ นั่นคือ ช่วยประมาณค่าของการลื่นไถล (slippage) ระหว่างความพึงพอใจในชีวิตจริงและการวัดความพึงพอใจในชีวิตว่ามีอยู่มากน้อยเพียงใด นักวิจัยสามารถทำการคำนวณด้วยมือได้โดยใช้การคำนวณพีชคณิตในแบบที่ไม่ซับซ้อนนัก (simple algebra) เพื่อนำมาใช้ประมาณค่าส่วนของความสัมพันธ์แบบไม่ซับซ้อนของโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณดังเช่นตัวอย่างที่ได้อธิบายไว้ในภาพประกอบ 11 ถ้าหากเป็นโมเดลที่ซับซ้อนมากขึ้น โปรแกรมคอมพิวเตอร์จะเหมาะสมที่สุด ได้แก่ LISREL หรือ EQS โปรแกรมคอมพิวเตอร์จะทำการประเมินแบบทวนซ้ำอย่างต่อเนื่อง (series of iterations) โดยการแก้ปัญหาของโปรแกรมจะมีการแทนค่าที่แตกต่างกันไปเรื่อยๆ เพื่อให้ได้ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางที่ได้จากการสังเกตในแต่ละเส้นทาง (e, f, g, h, i, j) ของตัวบ่งชี้แต่ละตัวในโมเดลให้มีค่าเข้าใกล้ค่าจริงมากที่สุด

แต่อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์แบบทวนซ้ำจนได้ค่าสัมประสิทธิ์ในแต่ละสมการความสัมพันธ์แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าโมเดลที่ได้วางหรือกำหนดไว้นั้นถูกต้อง เพราะเป็นเพียงการยืนยัน-ไม่ยืนยันโมเดลเท่านั้นไม่ใช่การตรวจสอบโมเดลว่าถูกต้องหรือไม่ จริงๆ แล้วยังคงมีโมเดลทางเลือก (Alternative model) หรือโมเดลที่มีโครงสร้างเชิงสาเหตุที่แตกต่างกัน (different causal structure) อีกเป็นจำนวนมากที่เมื่อใช้การวิเคราะห์แบบทวนซ้ำ (reproduce) แล้วให้ค่าสหสัมพันธ์จากการสังเกตที่เหมาะสมใกล้เคียงกับโมเดลดั้งเดิม (original model) ดังนั้นนักวิจัยจะต้องมีทฤษฎีและตรรกะที่ถูกต้องแม่นยำมาใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณเพื่อสนับสนุนโมเดลที่สร้างขึ้นว่ามีความถูกต้องมากกว่าโมเดลอื่นที่อาจเป็นไปได้อีกมากมายภายใต้ทฤษฎีเดียวกัน อีกนัยหนึ่งคือ ขั้นตอนของการสร้างโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณกำหนดให้นักวิจัยคิดอย่างรอบคอบว่าตัวบ่งชี้แต่ละตัวมีความเชื่อมโยงกับภาวะสันนิษฐานอย่างไร และภาวะสันนิษฐานแต่ละตัวมีความเชื่อมโยงกับภาวะสันนิษฐานอื่นภายในโมเดลอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้โมเดลเชิงสาเหตุควรจะมีค่าความสัมพันธ์ได้จากการสังเกต (Observable correlation) ระหว่างตัวบ่งชี้มากกว่าค่าความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้ (unobservable causal path) เพื่อใช้ในการประมาณค่า ซึ่งเราเรียกว่าโมเดลระบุเกิน (Overidentified) ดังตัวอย่างในภาพประกอบ 11 ที่มีความสัมพันธ์ที่สามารถสังเกตได้ถึง 6 ตัว (e, f, g, h, i, และ j) โดยมีส่วนความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้เพียงแค่ 4 ตัว (x, b, c, และ d) โดยการที่มีเส้นทางความสัมพันธ์ที่สามารถสังเกตได้มากกว่าเส้นทางความสัมพันธ์ที่สังเกตไม่ได้นั้นทำให้นักวิจัยสามารถทำการทดสอบความน่าจะเป็นเพื่อค้นหาและระบุเส้นทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ไม่ได้กำหนดไว้ในโมเดลดั้งเดิมได้

ในทางกลับกันโมเดลเชิงสาเหตุที่มีเส้นทางความสัมพันธ์ที่สามารถสังเกตได้เท่ากับเส้นทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ไม่สามารถสังเกตได้ เรียกว่าโมเดลระบุพอดี (Justidentified model) ซึ่งโมเดลดังกล่าวจะทำให้การประมาณค่าส่วนความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้โดยการถอดแบบมาจากความสัมพันธ์ที่สามารถสังเกตได้ โดยสิ่งที่แตกต่างจากโมเดลที่ระบุเกิน (Overidentified model) ก็คือ โมเดลระบุพอดีไม่อนุญาตให้มีการค้นหาเส้นทางเชิงสาเหตุทางเลือกเพิ่มเติมจากสิ่งซึ่งระบุไว้ในโมเดลดั้งเดิม

โมเดลสุดท้ายที่ซึ่งแยบยลที่สุดคือ โมเดลระบุไม่เพียงพอ (Underidentified) หรือโมเดลระบุขาด ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่สังเกตได้มีจำนวนน้อยกว่าส่วนความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้ โมเดลดังกล่าวจะไม่ให้วิธีแก้ (solution) ใดๆ กับส่วนที่ไม่สามารถสังเกตได้ (unobservable path) อีกนัยหนึ่งคือ ความหลากหลายของจำนวนของเส้นทางเชิงสาเหตุที่ได้จากการประมาณค่ามีเป็นจำนวนมากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

จำนวนของตัวบ่งชี้ต่อภาวะสันนิษฐานแฝงจะช่วยให้นักวิจัยสามารถกำหนดได้ว่าโมเดลที่สร้างขึ้นนั้นเป็นโมเดลซึ่งระบุเกินหรือไม่ โดยทั่วไปควรจะมีตัวบ่งชี้สองตัวหรือสามตัวต่อภาวะสันนิษฐานแฝงหนึ่งตัว แต่อย่างไรก็ตามภาวะสันนิษฐานแฝงบางตัวสามารถกำหนดให้มีตัวบ่งชี้เพียงตัวเดียวได้ เช่น รายได้ในภาพประกอบ 11 ซึ่งเป็นภาวะสันนิษฐานแฝงที่มีความคลาดเคลื่อนในการวัดน้อย เป็นต้น การเพิ่มตัวบ่งชี้ในภาวะสันนิษฐานแฝงซึ่งเป็นการเพิ่มสารสนเทศขึ้นในการวิเคราะห์จะทำให้ความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ระหว่างตัวบ่งชี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่าส่วนความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสังเกตได้ระหว่างภาวะสันนิษฐานแฝงกับตัวบ่งชี้ที่จะถูกประมาณค่า ซึ่งเป็นการเพิ่มให้เกิดภาวะระบุเกินขึ้นในโมเดล

นอกจากนี้ยังมีประเด็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณที่ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน นั่นคือในความเป็นจริงแล้วนักวิจัยอาจจะไม่พบการถอดแบบที่สมบูรณ์ (Perfect reproduction) ของเส้นทางความสัมพันธ์ที่สังเกตได้จากเส้นทางเชิงสาเหตุที่ไม่สามารถสังเกตได้ดังภาพประกอบ 11 ซึ่งในความเป็นจริงนั้น แม้ว่าโมเดลของนักวิจัยจะถูกกำหนดขึ้นอย่างถูกต้อง แต่นักวิจัยควรคำนึงถึงความไม่ลงตัว

(discrepancies) ที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อทำการเปรียบเทียบเส้นทางความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ระหว่างตัวบ่งชี้ กับ ความสัมพันธ์ในระหว่างตัวบ่งชี้ที่ถูกทำนายโดยเส้นทางเชิงสาเหตุที่สังเกตไม่ได้ (unobserved casual path)

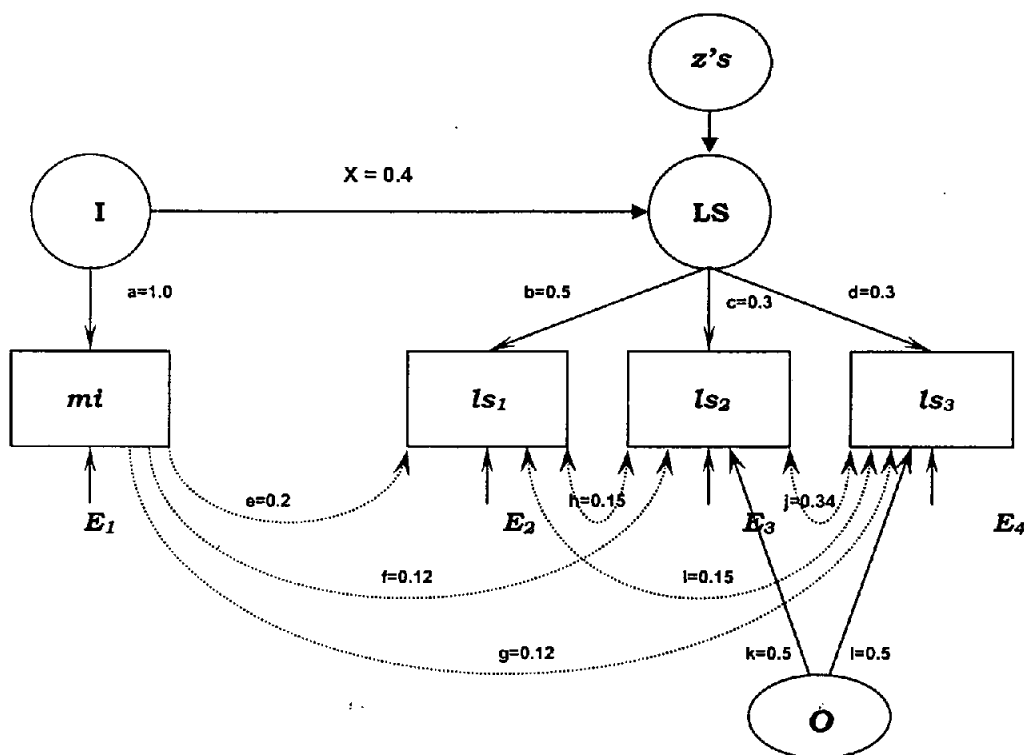
นักวิจัยอาจจะไม่ต้องคำนึงถึงความไม่ลงตัวดังกล่าวที่มีอยู่ไม่มากนัก โดยอาจจะถือว่าเป็นความคลาดเคลื่อนจากการสุ่มตัวอย่าง (Sampling error) หรือเป็นความคลาดเคลื่อนที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อความไม่ลงตัวถึงจุดที่มากเกินไปก็จะถือว่าเป็นความไม่ลงตัวที่เกิดจากความบังเอิญ นักวิจัยต้องทำการประเมินและกำหนดโมเดลของความสัมพันธ์เชิงสาเหตุใหม่อีกครั้ง (reevaluates and respecify)

โดยทั่วไปแล้ว การกำหนดรายละเอียดโมเดลใหม่ (Respecification of models) คือการเพิ่มเส้นทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่ไม่สามารถสังเกตได้เพื่อปรับปรุงให้เกิดการสอดคล้องระหว่างความสัมพันธ์ที่ได้จากการสังเกต (observed correlation) กับความสัมพันธ์ที่ได้จากการทำนาย (predicted correlation) ในระหว่างตัวบ่งชี้ ตัวอย่างเช่น ภาพประกอบ 11 (เหมือนกับภาพประกอบ 10) สมมุติว่าความคลาดเคลื่อนของการวัดเกิดจากการสุ่ม กล่าวคือ ภาพประกอบ 11 แสดงถึงเทอมความคลาดเคลื่อน (error term: E's) ในแต่ละตัวบ่งชี้ไม่สัมพันธ์กัน ความคลาดเคลื่อนของการวัดอย่างสุ่ม (random measurement error) นั้นเกิดขึ้นได้จากหลายสาเหตุ เช่น ความคลาดเคลื่อนที่เกิดจากการป้อนข้อมูล (coding error), คำถามที่มีความคลุมเครือ (ambiguous question), ความเหนื่อยล้าของผู้ตอบ (respondent fatigue) และอื่นๆ แต่ทว่าไม่มีแหล่งของความคลาดเคลื่อนจากการวัดใดที่สามารถทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ่งชี้ได้

ความคลาดเคลื่อนจากการวัดที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์นั้น นักวิจัยถือว่าเป็นความคลาดเคลื่อนที่ไม่ได้เกิดจากการสุ่ม (Nonrandom) ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ความคลาดเคลื่อนจากการวัดของตัวบ่งชี้สองตัว (หรือมากกว่า) เกิดจากแหล่งหรือภาวะสันนิษฐานเดียวกัน (latent construct) มากกว่าที่จะเกิดจากการเพิ่มมโนทัศน์ที่ตัวบ่งชี้คาดคะเนว่าต้องการวัด ดังนั้นจุดเน้นขณะนี้จึงกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของความถูกต้องในการวัด (validity of measurement) นั่นคือคุณกำลังจะวัดสิ่งที่คุณกล่าวอ้างหรือคุณกำลังวัดอะไรอยู่

ความล้มเหลวในการรวมเอาความคลาดเคลื่อนของการวัดที่ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างสุ่ม (Nonrandom measurement error) เข้าในโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณจะทำให้เกิดความลำเอียงในการคาดประมาณเส้นทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุภายในโมเดล ซึ่งภาพประกอบ 12 จะแสดงการเชื่อมโยงเทอมความคลาดเคลื่อนโดยผ่านตัวแปร "การมองโลกในแง่ดี" (optimism: O) ซึ่งจัดเป็นตัวแปรด้านบุคลิกภาพ (Personality variable) หากยึดตามโมเดลที่เสนอ ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง j ที่เป็นค่าความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ระหว่างตัวบ่งชี้ Is_2 และ Is_3 จะไม่ได้เกิดจากอิทธิพลของความพึงพอใจในชีวิต (LS) โดยผ่านเส้นทางเชิงสาเหตุ c และ d เพียงอย่างเดียว ในความเป็นจริงส่วนของค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง j เป็นความสัมพันธ์เทียมของเส้นทางเชิงสาเหตุ k และ l ด้วย (ซึ่งในโมเดลในตัวอย่างนี้ได้ถูกกำหนดให้มีค่าเท่ากัน) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ตัวบ่งชี้ Is_2 และ Is_3 วัดเพียงส่วนหนึ่งของความพึงพอใจในชีวิตเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันก็วัดการมองโลกในแง่ดีด้วยเช่นกัน

มีข้อสังเกตว่าความสัมพันธ์ที่ได้สังเกตในส่วน j ในแผนภาพที่ 11 และแผนภาพที่ 12 แตกต่างกัน เพียงแค่ความแรงของความสัมพันธ์ (strength) โดยในแผนภาพที่ 11 ส่วน j มีค่าความสัมพันธ์เท่ากับ 0.09 แต่ในแผนภาพที่ 12 ส่วน j มีค่าความสัมพันธ์เท่ากับ 0.34 การที่ค่าความสัมพันธ์ส่วน j ในแผนภาพที่ 12 มีค่ามากกว่าค่าความสัมพันธ์ j ในแผนภาพที่ 11 นั้นเนื่องมาจากความสัมพันธ์เทียม (spurious correlation) ที่เพิ่มขึ้นโดย อิทธิพลของตัวแปรด้านการมองโลกในแง่ดี ส่งผลผ่านเส้นทาง k (0.5) และเส้นทาง l (0.5) และทำให้ $(0.5) \times (0.5) = 0.25$ ดังนั้นถ้าเราบวก 0.25 เข้ากับค่าความสัมพันธ์ที่สังเกตได้เดิมในส่วน j ซึ่งเท่ากับ 0.09 ในแผนภาพที่ 11 แล้ว จะได้ค่าสหสัมพันธ์ที่สังเกตได้เท่ากับ 0.34 ดังที่แสดงในภาพประกอบ 12



ภาพประกอบ 12 ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของของโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณ และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ได้จากการสังเกต เมื่อเพิ่มมโนทัศน์การมองโลกในแง่ดีเข้าในโมเดล

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ค่าความสัมพันธ์ที่ได้สังเกตในภาพประกอบ 12 จะไม่ลงตัวพอดี (Good fit) ถ้าไม่ได้เพิ่มส่วนความสัมพันธ์ (k และ l) ที่เกิดจากภาวะสันนิษฐานแง่ด้านการมองโลกในแง่ดี ซึ่งถ้าไม่มีการเพิ่มเส้นทางความสัมพันธ์ดังกล่าวแล้วนั้น โปรแกรมคอมพิวเตอร์จะต้องเพิ่มค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางในส่วน c และ d เป็น 0.6 ในแต่ละส่วนโดยประมาณ เพื่อที่จะได้ค่าความสัมพันธ์ที่ได้สังเกตในส่วน j เท่ากับ 0.34 แต่อย่างไรก็ตามโปรแกรมคอมพิวเตอร์จะไม่สามารถถอดค่าความสัมพันธ์ที่สังเกตได้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ls_2 และ ls_3 กับตัวบ่งชี้อื่นๆ ได้ ตัวอย่างเช่น ถ้าไม่มีการวัดการมองโลกในแง่ดี ค่าสหสัมพันธ์ที่ได้จากการสังเกตระหว่าง mi และ ls_2 (เส้นทาง $f = 0.12$) จะเป็นค่าประมาณที่สูงเกินจริง (overestimation) จากเส้นทางความสัมพันธ์เชิงสาเหตุในโมเดลนี้แนะนำให้กำหนดค่าของเส้นทาง f ขึ้นมา นั่นคือ $f = (a)(x)(c)$; $f = (1.0)(0.4)(0.6)$ ดังนั้นจะได้ $f = 0.24$ ซึ่งเป็นการประมาณค่าสูงเกินกว่าค่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริง ($f = 0.12$) (Borgatta and Borgatta, 1992 : 1322-1327)

ดังนั้นการใช้โมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณจำเป็นต้องใช้ความคิดไตร่ตรองและกระบวนการที่สลับซับซ้อนมากกว่าการใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้โดยทั่วไป เช่น การวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ เป็นต้น อย่างไรก็ตามงานวิจัยชิ้นนี้จะได้พยายามนำเอาโมเดลตัวบ่งชี้พหุคูณมาประยุกต์ใช้ในการวัดตัวแปรหรือภาวะสันนิษฐานทางพุทธศาสนาซึ่งมีความสลับซับซ้อนสูง เพื่อเป็นการลดความคลาดเคลื่อนอันเนื่องมาจากการวัดตัวแปรแฝงทุกตัวที่ศึกษา

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

แบบแผนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยในลักษณะ “การศึกษาแบบตัดขวางพร้อมกันหลายกลุ่ม” (Simultaneous Cross-sectional Studies) ซึ่งเป็นการศึกษาแบบตัดขวางมากกว่าสองครั้งในช่วงเวลาเดียวกันโดยใช้กลุ่มอายุที่แตกต่างกัน สำหรับตัวแปรเกณฑ์และตัวแปรทำนายจะเป็นตัวแปรชุดเดียวกันที่ถูกสังเกตและวัดได้จากกลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มตัวอย่างจะถูกสุ่มหรือคัดเลือกมาจากประชากรกลุ่มเดียวกัน อย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างแต่ละกลุ่มจะถูกสุ่มมาอย่างเป็นอิสระจากกลุ่มอื่นๆ ซึ่งลักษณะเมทริกซ์ข้อมูลของแบบแผนการวิจัยนี้สามารถแสดงได้ดังตาราง 6

ตาราง 6 เมทริกซ์ข้อมูลของการศึกษาแบบตัดขวางพร้อมกันหลายกลุ่ม (Simultaneous Cross-sectional Data Matrix)

Age Group	Sample	Time Point	Observed Variables
A1	S1	T1	V1, V2, V3, V4, ..., V _e
A2	S2	T1	V1, V2, V3, V4, ..., V _e
...	...	...	...
...	...	...	...
A _m	S _m	T1	V1, V2, V3, V4, ..., V _e

Source: von Eye, 1985 p.3141

จากตาราง 6 ซึ่งนำเสนอเมทริกซ์ข้อมูลสำหรับแบบแผนการวิจัย แสดงให้เห็นว่ามีกลุ่มตัวอย่างจำนวน m กลุ่ม (m age samples) โดยที่แต่ละกลุ่มจะได้รับการสังเกตในตัวแปรจำนวน e ตัวแปร (e variables) ในช่วงเวลาเดียวกัน ซึ่ง Eye (1985 p.3141) ได้ชี้ให้เห็นว่าแบบแผนการวิจัยนี้สามารถดำเนินการได้โดยง่ายและประหยัด (simple and economical) ในการดำเนินการควบคุมให้เป็นไปตามที่วางแผนไว้ นอกจากนี้เมื่อทำการศึกษาในช่วงระยะเวลาเดียวกันแล้วยังสามารถลดผลกระทบที่เข้ามารบกวน (confounding effects) ของอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของแบบแผนการวิจัยนี้อาจจะลดลงได้เนื่องจากการใช้ช่วงเวลาเดียวในการศึกษาดังนั้นข้อสรุปที่ได้จากแบบแผนการวิจัยนี้จะถูกต้องภายใต้ข้อตกลง (Assumption) ที่ว่า

1. กลุ่มตัวอย่างจากทุกช่วงอายุ (age samples) ถูกสุ่มมาจากกลุ่มประชากรเดียวกัน (same common population)
2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในตัวแปรเกณฑ์ยังคงคงที่ข้ามระยะเวลา (across the time span) ซึ่งกลุ่มตัวอย่างในแต่ละช่วงอายุเปิดรับ (exposed) ปัจจัยเหล่านั้น (Keeves.1988 : 115-116)

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้กลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มจะศึกษาอยู่ใน 2 ชั้นปี ($m = 2$) คือชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 โดยที่แต่ละกลุ่มจะได้รับการวัดตัวแปรสังเกตได้จำนวน 24 ตัวแปร ($e = 24$) เหมือนกันทั้งสองกลุ่มและช่วงเวลาของการสังเกตจะอยู่ในช่วงเดียวกัน ($t = 1$)

การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

ขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ได้มาจากการคำนวณโดยใช้สูตรของเจเกอร์ (อุทุมพร จามรมาน. 2532 : 41 อ้างอิงจาก Jager. 1984)

$$\text{สูตร } n = \frac{(t/e)^2 P (1-P)}{1 + [1/N (t/e)^2 P (1-P) - 1]}$$

โดยกำหนดให้ระดับความเชื่อมั่น (Confidence level) เท่ากับ 99.9% หรือ $\alpha = .001$ และยอมให้เกิดความคลาดเคลื่อนระหว่างกลุ่มตัวอย่างกับประชากรเป็น 5% ($e=0.05$) สำหรับค่า P นั้นผู้วิจัยกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 0.5 เนื่องจากเป็นค่าที่ทำให้เกิดความแปรปรวนได้สูงที่สุดในกลุ่มตัวอย่าง ดังนั้นจากประชากรทั้งหมดจำนวน 191,213 คน จะได้ขนาดกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 1,076.97 คน หรือควรใช้ขนาดของกลุ่มตัวอย่างไม่น้อยกว่า 1,077 คน และผลการเก็บข้อมูลได้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้จริงจำนวน 1,449 คน

วิธีการและขั้นตอนการสุ่มตัวอย่าง

วิธีการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multistage random sampling) โดยมีมหาวิทยาลัยและห้องเรียนเป็นหน่วยการสุ่ม (Sampling Units) ดังขั้นตอนต่อไปนี้

1. กำหนดกลุ่มประชากรที่เป็นมหาวิทยาลัยเอกชนจำนวน 51 สถาบัน และตรวจสอบจำนวนนักศึกษาที่เรียนในชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 รวมจำนวน 191,213 คน

2. ภายใต้อิทธิพลที่ระบุไว้ในหน้า 20 – 21 ที่ว่าจริยธรรมมีความสัมพันธ์วัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับเวลาและสถานที่ จึงทำให้ผู้วิจัยใช้ตัวแปรทางภูมิศาสตร์ด้านพื้นที่เป็นตัวแปรจำแนกในการแบ่งประชากรออกเป็นประชากรย่อย (Subpopulation) ในแต่ละภูมิภาค โดยวิธีการแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling) ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 5 ชั้นภูมิได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและกรุงเทพมหานคร ภาคตะวันตก และภาคใต้ เพื่อให้ภายในชั้นภูมิมีความคล้ายคลึงกันมากที่สุดและระหว่างชั้นภูมิมีความแตกต่างกันมากที่สุด จึงจะช่วยลดความลำเอียงอันเนื่องมาจากการสุ่มตัวอย่างได้เป็นอย่างดี

3. ผลจากการแบ่งในขั้นที่ 2 ทำให้ได้ประชากรย่อย 5 ชั้นภูมิ โดยที่แต่ละชั้นภูมิหรือแต่ละภูมิภาคจะมีมหาวิทยาลัยเป็นสมาชิกหลายสถาบัน ผู้วิจัยกำหนดให้แต่ละสถาบันถือเป็น 1 กลุ่ม (Cluster) โดยที่ทุกสถาบันภายในชั้นภูมิเดียวกันจะมีความแตกต่างกันมากที่สุดและระหว่างสถาบันภายในชั้นภูมิเดียวกันจะมีความคล้ายคลึงกันมากที่สุด การแบ่งลักษณะนี้ยึดวิธีการสุ่มแบบกลุ่ม (Cluster sampling)

4. เริ่มดำเนินการสุ่มโดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) ซึ่งกำหนดให้สถาบันเป็นหน่วยการสุ่ม โดยพิจารณาถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและเวลาผู้วิจัยจึงกำหนดจำนวนสถาบันในเขตภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตก และภาคใต้ แห่งละ 1 สถาบัน ส่วนภาคกลางและกรุงเทพมหานครซึ่งมีจำนวนมหาวิทยาลัยมากที่สุดนั้นผู้วิจัยได้ทำการสุ่มมาจำนวน 8 สถาบัน เพื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมจำนวนมหาวิทยาลัยเอกชนที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้จำนวน 12 สถาบัน

5. จากมหาวิทยาลัยเอกชนทั้ง 12 แห่งที่สุ่มได้ในขั้นที่ 5 นั้น เมื่อใช้สายวิชาที่เรียนเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม (Classify variable) แล้วพบว่า แต่ละมหาวิทยาลัยจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ชั้นภูมิ (Stratum) โดยที่แต่ละชั้นภูมิจะมีลักษณะที่แตกต่างกันมากที่สุดและภายในชั้นภูมิจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันมากที่สุด ซึ่งเป็นการแบ่งบนพื้นฐานวิธีการแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling)

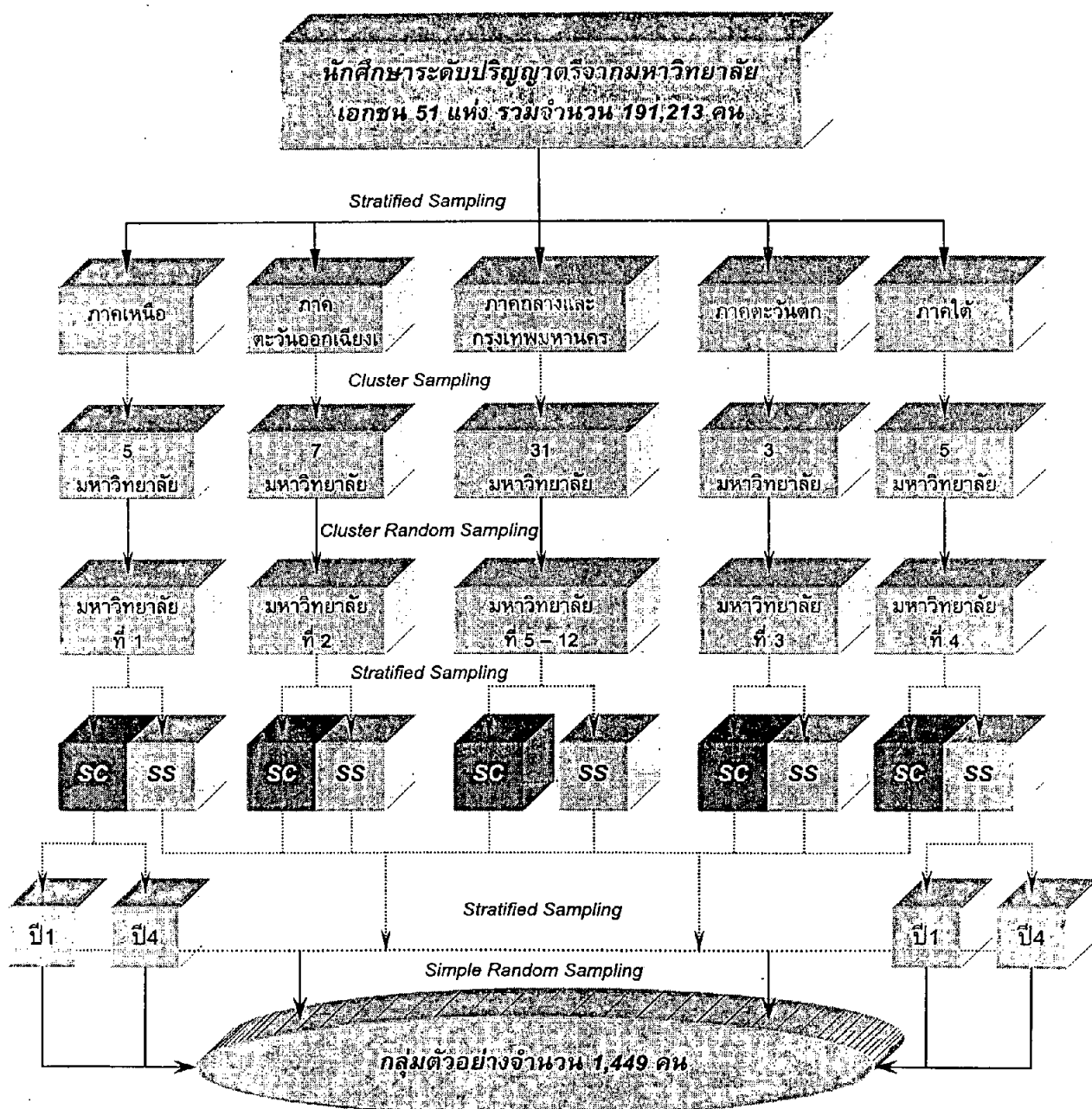
6. ในแต่ละชั้นภูมิ (Strata) ที่ได้จากแบบแผนการสุ่มในขั้นที่ 5 นั้นเมื่อทำการแบ่งอีกครั้งโดยใช้ชั้นปีที่ศึกษาเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม เราจะได้ชั้นภูมีย่อยๆ อีก 2 ชั้นภูมิ คือ ภายในชั้นภูมิที่เป็นสาย

วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ของแต่ละมหาวิทยาลัยจะประกอบด้วยชั้นภูมิที่เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ซึ่งถือเป็นการแบ่งบนพื้นฐานวิธีการแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling)

7. ผู้วิจัยดำเนินการสุ่มโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยใช้ห้องเรียนเป็นหน่วยการสุ่ม นั่นคือในห้องเรียนหนึ่งที่สุ่มได้จะเป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 หรือชั้นปีที่ 4 ที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์หรือสังคมศาสตร์เท่านั้น ผู้วิจัยทำการสุ่มและเก็บข้อมูลจนได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,449 คน

แบบแผนการสุ่มตัวอย่าง

แบบแผนการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แสดงได้ดังภาพประกอบต่อไปนี้



ภาพประกอบ 13 แบบแผนการสุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ผลสรุปจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่รวบรวมข้อมูลได้

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งได้ตามเขตพื้นที่และแต่ละมหาวิทยาลัยได้ดัง ตาราง 7

ตาราง 7 จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำแนกตามภาคและมหาวิทยาลัย

ภาค	ชื่อมหาวิทยาลัย	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (คน)
ภาคเหนือ	1. มหาวิทยาลัยพายัพ	60
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	2. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล	100
ภาคตะวันตก	3. มหาวิทยาลัยฉะเชิงเทรา	150
ภาคใต้	4. วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่	100
กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล	5. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ	205
	6. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ	180
	7. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย	93
	8. มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย	146
	9. มหาวิทยาลัยสยาม	130
	10. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต	115
	11. มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ	73
	12. วิทยาลัยเทคโนโลยีธนบุรี	97
รวมจำนวน	12 มหาวิทยาลัย	1,449 คน

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีจำนวน 12 ฉบับ ผู้วิจัยดำเนินการสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดทุกฉบับ เพื่อใช้วัดตัวแปรทั้ง 12 ตัวแปร โดยมีชื่อเครื่องมือดังต่อไปนี้

ตัวแปร	ตัวแปรย่อยที่วัด	ชื่อเครื่องมือวัด
1. อีสรภาพ	1.1 อีสรภาพภายใน	ทัศนคติต่อชีวิต
	1.2 อีสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์	ทัศนคติต่อมนุษย์และสังคม
	1.3 อีสรภาพต่อธรรมชาติ	ทัศนคติต่อธรรมชาติ
2. สัมมาทิฐิ	---	ความเชื่อพื้นฐานของท่าน
3. สัมมาสังกัปปะ	3.1 อพยابาทสังกัปปะ	การพิจารณาความคิดของตนเอง-1
	3.2 เนกขัมมสังกัปปะ	การพิจารณาความคิดของตนเอง-2
	3.3 อวิหิงสาสังกัปปะ	การพิจารณาความคิดของตนเอง-3
4. สัมมาวาจา	---	ทัศนคติและพฤติกรรมด้าน "การพูดในชีวิตประจำวัน"
5. สัมมากัมมันตะ	5.1 ละปาณาติบาต	พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน-1
	5.2 ละอกินนาทาน	พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน-2
	5.3 ละกาเมสุมิฉฉาจาร	ทัศนคติเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ

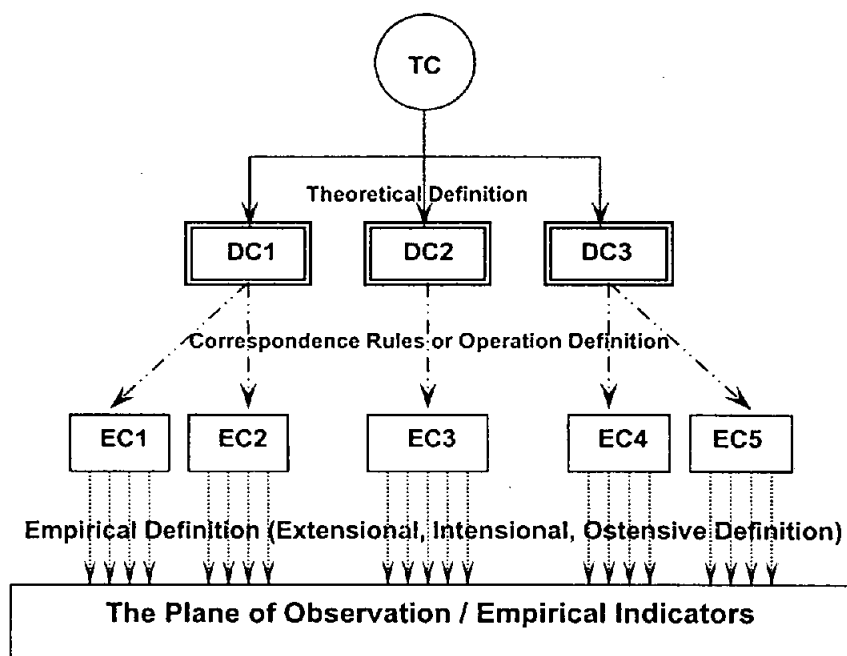
<u>ตัวแปร</u>	<u>ตัวแปรย่อยที่วัด</u>	<u>ชื่อเครื่องมือวัด</u>
6. สัมมาอาชีวะ	---	การประกอบอาชีพ
7. สัมมาวายามะ	7.1 สังวรปธาน	ความพยายาม-1
	7.2 ปหานปธาน	ความพยายาม-2
	7.3 ภวานาปธาน	ความพยายาม-3
	7.4 ออนุรักษนาปธาน	ความพยายาม-4
8. สัมมาสติ	---	ความคิดและการกระทำ
9. สัมมาสมาธิ	---	อาการทางกายและทางใจ
10. ความเป็นกัลยาณมิตรของครู	---	คุณลักษณะของครู-อาจารย์
11. การอบรมเลี้ยงดูตามแนว พรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่	---	ความสัมพันธ์ภายในและการอบรมเลี้ยงดู
12. ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน	---	ลักษณะของเพื่อนในกลุ่มท่าน

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

เครื่องมือเพื่อการวิจัยทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสร้างและพัฒนาขึ้นจากนิยามของตัวแปรแต่ละตัว โดยมีขั้นตอนของการสร้างและพัฒนาเครื่องมือวัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ศึกษาแนวคิดของตัวแปรแต่ละตัวและกำหนดคำนิยามเชิงทฤษฎีของตัวแปรแฝงที่ต้องการวัดขึ้นโดยให้คำนิยามดังกล่าวอยู่ภายใต้ความหมายเชิงทฤษฎีดั้งเดิม โดยพิจารณาถึงความสอดคล้องกับนิยามของตัวแปรแฝงอื่นๆ ภายในโครงสร้างของโมเดลด้วย หลังจากนั้นผู้วิจัยดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องระหว่างคำนิยามที่ใช้ในบริบทของการวิจัยครั้งนี้กับคำนิยามเชิงทฤษฎีดั้งเดิมของตัวแปรโดยอาศัยความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนา (รายนามในภาคผนวก ก.) พร้อมทั้งดำเนินการแก้ไขปรับปรุง

2. ในส่วนการตรวจสอบความสอดคล้องของภาวะสันนิษฐาน (หรือตัวแปรแฝง) และคำนิยามของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาตามแนวพุทธศาสนานั้น เป็นการตรวจสอบว่าการลดรูปเชิงทฤษฎีนั้นเป็นไปอย่างสมเหตุสมผลเพียงใดภายใต้บริบทแวดล้อมของสังคมและชีวิตทางการศึกษา การลดรูปดังกล่าวจะทำให้ได้ภาวะสันนิษฐานเชิงประจักษ์แต่ละตัวซึ่งระบุถึงภาวะสันนิษฐานในขั้นสูงต่อไปซึ่งมีลักษณะเป็นตัวแปรสำหรับการสร้างโมเดลการวัดตัวแปร (Measurement Model) โดยที่ลักษณะของการลดรูปภาวะสันนิษฐานดังกล่าวสามารถแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างภาวะสันนิษฐานและตัวบ่งชี้เชิงประจักษ์ได้อย่างชัดเจนโดยตัวเชื่อมต่างๆ ทั้งที่เป็นประพจน์ (Proposition) และนิยาม (Definition) ประเภทต่างๆ ดังภาพประกอบ 14



ภาพประกอบ 14 การลดรูปเชิงทฤษฎีเพื่อการตรวจสอบความเที่ยงตรงของแนวคิด

3. ดำเนินการสร้างเครื่องมือวัดโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาตามแนวพุทธศาสนาโดยผู้วิจัยนำผลที่ได้ปรับปรุงข้างต้นมาทำการลดรูปจากระดับแนวคิด (Conceptual level) ให้เข้าสู่ระดับการวัด (Measurement level) โดยการพิจารณาจากนัยของ Conceptual Meaning, Empirical Meaning และ Spurious Meaning ซึ่งผลของกระบวนการต่างๆ ผสมกับการลดรูปดังภาพประกอบ 14 จะทำให้ได้โมเดลการวัดสำหรับตัวแปรแฝงแต่ละตัวในลักษณะของโมเดลการวัดด้วยตัวบ่งชี้หลายตัว (Multiple Indicator Model) ซึ่งจะให้ได้ข้อคำถาม (Item) ที่เหมาะสมกับบริบทของการวิจัยครั้งนี้สำหรับวัดตัวบ่งชี้เชิงประจักษ์แต่ละตัวดังตาราง 8 (รายละเอียดอยู่ในภาคผนวก จ.)

ตาราง 8 การวิเคราะห์ภาวะสันนิษฐานเพื่อหาตัวบ่งชี้เชิงประจักษ์และข้อคำถาม

Construct		Definition			Empirical Indicators	Items
Theoretical	Empirical	Constitutive	Operational	Empirical		
A	A-EC _{1...n}	A-CD _{1...n}	A-OD _{1...n}	A-ED _{1...n}	A-El _{a1...n}	A-Item _{1...n}
B	B-EC _{1...n}	B-CD _{1...n}	B-OD _{1...n}	B-ED _{1...n}	B-El _{b1...n}	B-Item _{1...n}
...	...	...	...	...	...	...
Z	Z-EC _{1...n}	Z-CD _{1...n}	Z-OD _{1...n}	Z-ED _{1...n}	Z-El _{c1...n}	Z-Item _{1...n}

4. นำข้อคำถามที่วัดในตัวแปรเดียวกันมารวมเป็นฉบับเดียวกันเพื่อส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมทั้งในด้านความหมายและการใช้ภาษา

5. นำแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ที่ผ่านการตรวจสอบแล้วไปทดลองใช้เพื่อตรวจสอบคุณภาพและวินิจฉัยหาข้อบกพร่องต่างๆ กับกลุ่มที่มีลักษณะเดียวกับกลุ่มตัวอย่างที่จะใช้ในการวิจัยครั้งนี้

6. ทำการวิเคราะห์คุณภาพของเครื่องมือวิจัยและปรับปรุงแก้ไขก่อนนำไปจัดพิมพ์เพื่อใช้จริง

ลักษณะของเครื่องมือวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

ลักษณะของเครื่องมือวิจัยในครั้งนี้เป็นแบบวัดที่ใช้มาตราส่วนประมาณค่า 6 ระดับซึ่งมีเกณฑ์การให้คะแนนเหมือนกันทุกฉบับ คือ 1 – 6 และทำการวิเคราะห์คุณภาพของเครื่องมือโดยการหาค่าความเชื่อมั่นของเครื่องมือวิจัยด้วยวิธีการหาความคงที่ภายในโดยวิธีการของครอนบาค (Cronbach's Alpha) ซึ่งมีรายละเอียดของแต่ละฉบับมีดังนี้

ฉบับที่ 1 แบบวัดอิสรภาพ

แบบวัดฉบับนี้แบ่งออกเป็น 3 ด้านได้แก่ ด้านอิสรภาพภายใน ด้านอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และด้านอิสรภาพต่อธรรมชาติ โดยในแต่ละด้านมีนิยามเชิงปฏิบัติการและค่าความเชื่อมั่นในการวัดดังนี้

ด้านอิสรภาพภายใน ประกอบด้วยข้อคำถามจำนวน 16 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8569 และมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3451 – 0.6558 เพื่อความกระชับของแบบวัดผู้วิจัยได้พิจารณาตัดข้อคำถามออกเหลือ 10 ข้อ โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8240 และมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3406 – 0.6661

ตัวอย่างแบบวัด

ทัศนะต่อชีวิต : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. หากข้าพเจ้ามีทรัพย์สินเงินทองพร้อมแล้ว <u>ความสุขในชีวิต</u> จะตามมาเหมือนเงา.....						
ii. สิ่งที่ข้าพเจ้ากลัวคือ <u>การไม่รวย</u> เพราะจะทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถมีความสุขในชีวิตได้อย่างแท้จริง.....						

ด้านอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ประกอบด้วยข้อคำถามจำนวน 16 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8481 และมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.4552 – 0.7670 และมี 3 ข้อที่ไม่มีค่าอำนาจจำแนก แต่เพื่อความกระชับของแบบวัดผู้วิจัยได้พิจารณาตัดข้อคำถามออกจนเหลือ 10 ข้อ ซึ่งทำให้ค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเท่ากับ 0.8746 และค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.4898 – 0.7414

ตัวอย่างแบบวัด

ทัศนะต่อมนุษย์และสังคม : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. สำหรับข้าพเจ้า การอยู่เหนือผู้อื่นในสังคม การแข่งขัน และการเอาชนะผู้อื่นได้ คือความสำเร็จของมนุษย์.....						
ii. ความสำเร็จในชีวิตของข้าพเจ้า คือ การก้าวหน้าไปสู่ตำแหน่งหน้าที่การงานให้ "สูงที่สุด" และอยู่เหนือผู้อื่นให้มากที่สุด.....						

ด้านอิสรภาพต่อธรรมชาติ ประกอบด้วยข้อคำถามจำนวน 14 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7841 และมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3469 – 0.5591 โดยมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำกว่า 0.2000 จำนวน 3 ข้อ และเพื่อความกระชับของแบบวัดผู้วิจัยได้พิจารณาตัดข้อคำถามออกเหลือ 10 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8052 และค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2721 – 0.6118

ตัวอย่างแบบวัด

ทัศนคติต่อธรรมชาติ : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. มนุษย์อาจจะถูกสร้างโดยธรรมชาติ แต่มนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาจนอยู่เหนือธรรมชาติได้สำเร็จ ทำให้มนุษย์มีอิสระที่จะจัดกระทำกับธรรมชาติได้.....						
ii. เมื่อใดมนุษย์สามารถถอดรหัสพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตได้สำเร็จ เมื่อนั้นมนุษย์จะอยู่เหนือกฎธรรมชาติอย่างแท้จริง						

ฉบับที่ 2 แบบวัดสัมมาทิฐิ

ประกอบด้วยข้อคำถามจำนวน 29 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.6517 และมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2549 – 0.5171 โดยมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำกว่า 0.20 จำนวน 12 ข้อ และเพื่อความเป็นมิติเดียวของการวัดตัวแปรนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาตัดข้อคำถามออกเหลือ 13 ข้อ โดยยังคงตัวบ่งชี้ให้ครบทุกองค์ประกอบของสัมมาทิฐิ จึงทำให้ค่าอำนาจจำแนกบางข้อค่อนข้างต่ำ โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7383 และค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.0874 – 0.5326

ตัวอย่างแบบวัด

ความเชื่อพื้นฐานของท่าน : ข้อความในตารางต่อไปนี้เป็น "ความเชื่อพื้นฐาน" ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ขอให้ท่านประเมินว่า ความเชื่อแต่ละข้อ "ตรงกับความเชื่อของท่าน" มากน้อยเพียงใด?

ความเชื่อพื้นฐาน	ข้าพเจ้าเชื่อเช่นนั้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. การกระทำในที่ลับโดยไม่มีผู้รู้เห็น เป็นเพียงการกระทำเฉยๆ จะไม่ถูกตัดสินว่าดีหรือไม่ดี						
ii. การกระทำที่ถือว่า ผิด-ถูก-ชั่ว-ดี นั้นเกิดจากการตัดสินของผู้ที่ได้รับผลของการกระทำนั้นๆ.....						

ฉบับที่ 3 แบบวัดสัมมาสังกัปปะ

วัดในองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบได้แก่ อพยบาทสังกัปปะ เนกขัมมสังกัปปะ และอวิหิงสาสังกัปปะ โดยมีจำนวนข้อที่วัดรวมทั้งหมดจำนวน 22 ข้อคำถาม ด้วยค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมเท่ากับ

0.8594 และค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง 0.1537 – 0.6222 ซึ่งมีรายละเอียดขององค์ประกอบย่อยทั้ง 3 องค์ประกอบ ดังนี้

1. ด้านอุปยาบาทสังกัปปะ วัดด้วยข้อคำถามจำนวน 8 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.7287 และมีความอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2390 – 0.7764

ตัวอย่างแบบวัด

การพิจารณาความคิดของตนเอง-1

ความคิด	ข้าพเจ้าคิดเช่นนั้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
สถานการณ์ที่ 1 ถ้ามีผู้ทำให้ข้าพเจ้าเดือดร้อนและไม่สบายใจ ข้าพเจ้าจะ...						
i. คิดจองเวรผู้นั้นไปจนกว่าจะหายแค้น.....						
ii. คิดวางเฉยและให้อภัย.....						

2. ด้านอิหิงสาสังกัปปะ วัดด้วยข้อคำถามจำนวน 7 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.6951 และมีความอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2902 – 0.4976

ตัวอย่างแบบวัด

การพิจารณาความคิดของตนเอง-3

ความคิด	การประเมินความคิดของข้าพเจ้า...					
	จริงที่สุด	จริง	ค่อนข้างจริง	ค่อนข้างไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริงเลย
i. หากผู้ที่ข้าพเจ้าไม่ชอบมีความทุกข์ ข้าพเจ้าอยากช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้น.....						
ii. ทุกข์ของใครก็แก้กันเอง ข้าพเจ้าไม่อยากจะยุ่งเกี่ยวกับ.....						

3. ด้านเนกขัมมสังกัปปะ วัดด้วยข้อคำถามจำนวน 7 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8159 และมีความอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.4114 – 0.7125

ตัวอย่างแบบวัด

การพิจารณาความคิดของตนเอง-2

ความคิด	การประเมินความคิดของข้าพเจ้า...					
	จริงที่สุด	จริง	ค่อนข้างจริง	ค่อนข้างไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริงเลย
i. ถ้าการเห็นแก่ตัวทำให้ได้สิ่งที่ต้องการ ก็ยอมรับได้.....						
ii. สิ่งที่ต้องการ หากข้าพเจ้าไม่ได้แล้ว คนอื่นก็อย่าหวังว่าจะได้.....						

ฉบับที่ 4 แบบวัดสัมมาวาจา

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 26 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.6204 ซึ่งไม่สูงนัก เนื่องจากข้อคำถามมีค่าอำนาจจำแนกค่อนข้างต่ำ ผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออกโดยพิจารณาให้มีข้อคำถามสำหรับวัดตัวบ่งชี้ครบทุกตัว จนเหลือข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 10 ข้อ พบว่ามีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.6649 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.1750 – 0.4796

ตัวอย่างแบบวัด

ทักษะและพฤติกรรมด้าน "การพูดในชีวิตประจำวัน": ท่านมีพฤติกรรมด้านการพูดในประเด็นต่อไปนี้ บ่อยครั้ง เพียงใด?

การพูด	ความถี่ของการกระทำ					
	เป็นประจำ	บ่อย	ค่อนข้างบ่อย	ค่อนข้างน้อย	น้อย	ไม่เคยทำ
<u>โดยปกติ</u> ท่านได้ทำสิ่งเหล่านี้ บ่อยครั้งเพียงใด?						
i. พูดโกหกเพราะต้องการผลประโยชน์บางอย่าง.....						
ii. พูดโกหกเพื่อเอาตัวรอด						

ฉบับที่ 5 แบบวัดสัมมากัมมันตะ

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 27 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8438 เนื่องจากมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำ จำนวน 3 ข้อ และผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออกพร้อมกับตัดข้อคำถามที่ซ้ำซ้อนกันในบางด้านเพิ่มอีก 3 ข้อ เหลือข้อคำถามที่ใช้จริงจำนวน 21 ข้อ พบว่าค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเป็น 0.8661 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2527 – 0.6533

ตัวอย่างแบบวัด

พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน – 1 : ท่าน "ตั้งใจ" ที่จะกระทำพฤติกรรมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความตั้งใจที่จะทำ					
	ทำแน่นอน	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	ไม่ทำเด็ดขาด
i. การฆ่าหรือให้ผู้อื่นฆ่าแมลงและสัตว์ต่างๆ เช่น งู หนู มด แมลงสาบ แมลงวัน ฯลฯ						
ii. การสั่งอาหารที่ปรุงจากกุ้ง ปู ปลาหรือหอยที่ยังมีชีวิตอยู่ในร้านอาหาร เพื่อให้ได้อาหารที่สดอย่างแท้จริง.....						

พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน – 2 : ท่าน “ตั้งใจ” ที่จะกระทำพฤติกรรมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความตั้งใจที่จะทำ					
	ทำ แน่นอน	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	ไม่ทำ เด็ดขาด
i. ในบรรดาสิ่งของที่เยี่ยมเพื่อนมา ข้าพเจ้าคิดว่าหลายๆ ชิ้น ยังไม่จำเป็นต้องส่งคืนเพื่อน.....						
ii. หากข้าพเจ้าเก็บกระเป๋าสตางค์ที่มีเงินอยู่จำนวนมากได้ ข้าพเจ้าจะส่งคืนเฉพาะเอกสารที่สำคัญเท่านั้น.....						

ทัศนะเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ : ท่าน “เห็นด้วย” กับการกระทำเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความคิดเห็นต่อการกระทำ					
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย มาก	ค่อนข้าง เห็นด้วย	ค่อนข้าง ไม่เห็น ด้วย	เห็นด้วย น้อย	ไม่เห็น ด้วยเลย
i. การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่พึงพอใจในวัยเรียนด้วยความ เต็มใจทั้งคู่.....						
ii. การซื้อบริการทางเพศเพื่อผ่อนคลายความเครียด.....						

ฉบับที่ 6 แบบวัดสัมมาอาชีวะ

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 20 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8980 เนื่องจากมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำ จำนวน 1 ข้อ ผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออก เหลือข้อคำถามจำนวน 19 ข้อ พบว่าค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเป็น 0.9060 แต่เมื่อพิจารณาความซ้ำซ้อนของข้อคำถามแล้วพบว่ามีข้อที่ซ้ำซ้อนกันอยู่อีก 7 ข้อ ดังนั้นเพื่อความกระชับของแบบวัด ผู้วิจัยจึงตัดข้อคำถามดังกล่าวออกเหลือข้อคำถามที่ใช้จริงจำนวน 12 ข้อ และคำนวณค่าความเชื่อมั่นซ้ำอีกครั้งพบว่ามีความเท่ากับ 0.8491 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3218 – 0.6814

ตัวอย่างแบบวัด

1. อาชีพต่อไปนี้เป็นอาชีพที่ “ทำกำไรได้สูง” และเป็นธุรกิจที่ “มีแนวโน้มที่จะเติบโตได้ดีในสังคมปัจจุบัน” หากท่านมีความพร้อมในการลงทุนแล้ว “ท่านตั้งใจจะลงทุนอาชีพเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด” ?

อาชีพ/ธุรกิจ	ความตั้งใจที่จะลงทุน					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
i. ธุรกิจการค้าอาวุธ (ปืน มีด วัตถุระเบิด ฯลฯ).....						
ii. ธุรกิจการค้าสัตว์หรือเนื้อสัตว์ (สุกร ไก่ วัว ปลา ฯลฯ)....						

2. ในการเลือกประกอบอาชีพของท่านนั้น ประเด็นต่อไปนี้ สำหรับท่านแล้ว “เป็นจริงเพียงใด”

ในการเลือกประกอบอาชีพ ข้าพเจ้าเห็นว่า...	จริง ที่สุด	จริง	ค่อนข้าง จริง	ค่อนข้าง ไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริง เลย
i. “เงินเดือน” เป็นเกณฑ์แรกที่ข้าพเจ้าใช้เลือกอาชีพ.....						
ii. อาชีพที่ให้รายได้สูงมาก มีสวัสดิการดี แม้จะไม่ค่อยเอื้อ ต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถ ข้าพเจ้าก็คิดที่จะทำ..						

3. ท่านมีโอกาสประพฤติทุจริต (เงิน เวลา หรือแรงงาน) มากน้อยเพียงใด ในสถานการณ์ต่อไปนี้

โอกาส / สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้ทุจริตได้	โอกาสที่ข้าพเจ้าจะทุจริต...					
	มาก ที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
i. มีตำแหน่งหน้าที่เอื้ออำนวย.....						
ii. มีผู้เสนอผลประโยชน์ที่คุ้มค่า.....						

ฉบับที่ 6 แบบวัดสัมมาวาจา

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 21 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.9297 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3285 – 0.7814 แต่เมื่อพิจารณาความซ้ำซ้อนของข้อคำถามแล้วพบว่ามีข้อที่ซ้ำซ้อนกันอยู่อีก 8 ข้อ ดังนั้นเพื่อความกระชับของแบบวัด ผู้วิจัยจึงตัดข้อคำถามดังกล่าวออกเหลือข้อคำถามที่ใช้จริงจำนวน 13 ข้อและคำนวณค่าความเชื่อมั่นซ้ำอีกครั้งพบว่ามีค่าลดลงเพียงเล็กน้อยเหลือเท่ากับ 0.9012 โดยมีค่าอำนาจจำแนกเพิ่มสูงขึ้นซึ่งมีค่าอยู่ระหว่าง 0.4409 – 0.7573

ตัวอย่างแบบวัด

ความพยายาม 1: ท่าน “พยายามหลีกเลี่ยง” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามหลีกเลี่ยง...					
	มาก ที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
i. ดื่มสุราและของมีเมา.....						
ii. การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน.....						

ความพยายาม 2: ท่าน “พยายามละเว้น” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามละเว้น...					
	มาก ที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
i. เบียดเบียนชีวิตและร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น.....						
ii. ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น.....						

ความพยายาม 3: ท่าน “พยายามสร้างเสริม” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ให้เกิดขึ้น มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามสร้างให้เกิดขึ้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. ให้ท่าน แบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้.....						
ii. ซื่อสัตย์ต่อผู้รักของตนเอง.....						

ความพยายาม 4: ท่าน “พยายามส่งเสริมและรักษา” การกระทำต่อไปนี้เอาไว้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าความพยายามส่งเสริม/รักษาไว้...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. มีศรัทธาต่อศาสนาที่ข้าพเจ้ายึดถือ.....						
ii. ประพฤติปฏิบัติดี มีวินัย เคารพกฎระเบียบสังคม.....						

ฉบับที่ 8 แบบวัดสัมมาสติ

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 28 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.6430 เนื่องจากมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำ จำนวน 8 ข้อ และข้อคำถามที่ซ้ำซ้อนกันอีก 8 ข้อ ซึ่งผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออก เหลือข้อคำถามจำนวน 12 ข้อ พบว่าค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเป็น 0.7383 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.1772 – 0.5235

ตัวอย่างแบบวัด

ความคิดและการกระทำ : ความมีจิตและการกระทำต่าง ๆ ของท่านต่อไปนี้ “เกิดขึ้นบ่อยครั้งเพียงใด”

ความคิดและการกระทำ	ความถี่					
	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	ค่อนข้างบ่อย	ค่อนข้างน้อยครั้ง	น้อยครั้งมาก	ไม่เคยเลย
i. ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์.....						
ii. ใช้เวลาทุกนาทีสร้างสรรค์ประโยชน์อย่างคุ้มค่า.....						

ฉบับที่ 9 แบบวัดสัมมาสมาธิ

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 20 ข้อ สร้างขึ้นเพื่อวัดตัวบ่งชี้ 5 ตัว โดยมีค่าความเชื่อมั่นในภาพรวมเท่ากับ 0.9052 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3996 – 0.7218 แต่เพื่อความสะดวกของแบบวัดผู้วิจัยจึงตัดข้อคำถามที่ใช้วัดออกตัวบ่งชี้ละ 1 ข้อ เหลือข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 15 ข้อ และคำนวณค่าความเชื่อมั่นซ้ำอีกครั้งพบว่ามีค่าลดลงเล็กน้อยเหลือเท่ากับ 0.8943 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3949 – 0.7186

ตัวอย่างแบบวัด

อาการทางกายและทางใจ : ในแต่ละวัน ท่านมีอาการต่างๆ ต่อไปนี้ เกิดขึ้น "บ่อยครั้ง" เพียงใด?

อาการที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน	อาการดังกล่าว เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า...					
	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	ค่อนข้างบ่อย	ค่อนข้างน้อยครั้ง	น้อยครั้งมาก	ไม่เคยเลย
i. อ่านหนังสือไม่ค่อยรู้เรื่อง เพราะใจมัวแต่คิดถึงคนที่พอใจ..						
ii. ขณะทำงานเรื่องหนึ่ง แต่ใจมักจดจ่อกับอีกเรื่องหนึ่ง....						

ฉบับที่ 10 แบบวัดความเป็นกัลยาณมิตรของครู

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 28 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.9663 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.5356 – 0.8012 แต่เนื่องจากข้อคำถามที่ใช้วัดมีมากเกินไปผู้วิจัยจึงพิจารณาตัดข้อคำถามออกจำนวน 2 ข้อต่อ 1 ตัวบ่งชี้ คงเหลือข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 14 ข้อ ซึ่งค่าความเชื่อมั่นของแบบวัดลดลงเพียงเล็กน้อยเหลือเท่ากับ 0.9400 โดยมีค่าอำนาจจำแนกรายข้ออยู่ระหว่าง 0.5607 – 0.7803

ตัวอย่างแบบวัด

คุณลักษณะของครู-อาจารย์ : จากประสบการณ์ที่ผ่านมา นั้น ครู – อาจารย์ที่สอนท่าน มีคุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. มีเมตตากรุณาต่อศิษย์.....						
ii. เข้าใจปัญหาของลูกศิษย์.....						

ฉบับที่ 11 แบบวัดการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 20 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8759 เนื่องจากมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกต่ำจำนวน 5 ข้อ และข้อคำถามที่ซ้ำซ้อนกันอีก 3 ข้อ ซึ่งผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออก เหลือข้อคำถามจำนวน 12 ข้อ พบว่าค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเป็น 0.8759 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.4102 – 0.7726

ตัวอย่างแบบวัด

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู : พ่อแม่ปฏิบัติต่อท่านอย่างไรบ้าง?

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู	ระดับความเป็นจริง					
	จริงที่สุด	จริง	ค่อนข้างจริง	ค่อนข้างไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริงเลย
i. พ่อแม่ดูแลข้าพเจ้าอย่างอบอุ่นทั้งกายและใจ.....						
ii. พ่อแม่คอยสั่งสอนให้ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในความดีงามตามหลักศาสนาอยู่เสมอ.....						

ฉบับที่ 12 แบบวัดความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน

ประกอบด้วยข้อคำถามที่ใช้วัดจำนวน 25 ข้อ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.8723 เนื่องจากมีข้อคำถามที่มีค่าอำนาจจำแนกไม่สูงนักจำนวน 3 ข้อ และข้อคำถามที่ซ้ำซ้อนกันอีก 6 ข้อ ซึ่งผู้วิจัยทำการตัดข้อดังกล่าวออก เหลือข้อคำถามจำนวน 16 ข้อ พบว่าค่าความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นเป็น 0.8884 โดยมีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.3186 – 0.7197

ตัวอย่างแบบวัด

ลักษณะของเพื่อนในกลุ่มท่าน : เพื่อนๆ ในกลุ่มท่าน มีลักษณะต่างๆ เหล่านี้ มากน้อยเพียงใด?

ลักษณะของเพื่อน	ระดับความถูกต้องตรงตามความเป็นจริง					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
i. ช่วยปกป้องดูแลรักษาข้าพเจ้าและทรัพย์สิน.....						
ii. ฟังพาไม่ได้ ในยามที่ข้าพเจ้าเดือดร้อน.....						

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ติดต่อทำหนังสือขอเก็บข้อมูลตามมหาวิทยาลัยเอกชนทั้ง 12 แห่งจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ภาคผนวก ค.)
2. ติดต่อทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากมหาวิทยาลัยเอกชนทั้ง 12 แห่งจากสมาคมอุดมศึกษาเอกชน ลงนามโดยนายกสมาคมอุดมศึกษาเอกชน (ภาคผนวก ง.)
3. ติดต่อสำนักงานอธิการบดี ของมหาวิทยาลัยเอกชนทั้ง 12 แห่งเพื่อส่งหนังสือขอเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งสองฉบับ พร้อมแนบเครื่องมือวิจัยที่จะใช้เก็บข้อมูล และนัดวัน-เวลาเก็บข้อมูล
4. ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้สถิติเพื่อการทดสอบสมมติฐาน ดังต่อไปนี้

- 1) การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis: CFA)
- 2) การวิเคราะห์โปรไฟล์ (Profile Analysis)
- 3) การวิเคราะห์สมการโครงสร้างเชิงเส้น (Structural Equation Modeling: SEM)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็นสองตอนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและเทคนิควิธีที่ใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้เทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้น (Structural Equation Modeling) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 1 ซึ่งศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา และวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 4 ซึ่งศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา สำหรับตอนที่ 2 นั้นเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์โปรไฟล์ (Profile Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 2 ซึ่งต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา และวัตถุประสงค์ข้อ 3 ซึ่งต้องการเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ

และเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการอ่านผลการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้กำหนดชื่อและอักษรย่อของตัวแปรที่ใช้ในการวิเคราะห์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

<u>ชื่อตัวแปรแฝง</u>	<u>อักษรย่อที่ใช้</u>	<u>ชื่อตัวแปรสังเกตได้</u>	<u>อักษรย่อที่ใช้</u>
ความเป็นกัลยาณมิตรของครู	Teacher	ความน่ารัก	TD1
		ความหนักแน่น	TD2
		ความน่าเจริญใจ	TD3
		การพูดอย่างมีเหตุผล	TD4
		ความอดทนต่อถ้อยคำของศิษย์	TD5
		การสอนได้ลึกซึ้ง	TD6
		การไม่ชักนำไปในทางเสื่อม	TD7
การเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่	Parent	การเลี้ยงดูโดยใช้เมตตา	PD1
		การเลี้ยงดูโดยใช้กรุณา	PD2
		การเลี้ยงดูโดยใช้มุทิตา	PD3
		การเลี้ยงดูโดยใช้อุเบกขา	PD4
ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน	Friends	ลักษณะของเพื่อนที่ดี	FRD1
		ลักษณะของเพื่อนที่ไม่ดี	FRD2
ปัญญานันท์	Panya	สัมมาทฐิ	RV
ศีลขันธ	Sila	สัมมาสังกัปปะ	RT
		สัมมาวาจา	RS
		สัมมากัมมันตะ	RA
		สัมมาอาชีวะ	RL
สมาธิขันธ	Samati	สัมมาวายามะ	RE
		สัมมาสติ	RM
		สัมมาสมาธิ	RC
อิสราภาพ	Freedom	อิสราภาพภายในแห่งชีวิตของตน	FD1
		อิสราภาพในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์	FD2
		อิสราภาพในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ	FD3

ตอนที่ 1 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้เทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้น (Structural Equation Modeling)

ในการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตอนที่ 1 นั้น ผู้วิจัยจะแยกการนำเสนอออกเป็นสองส่วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในข้อที่ 1 และข้อที่ 4 ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา โดยในส่วนนี้จะจัดลำดับขั้นตอนการนำเสนอ ดังนี้

1. เมทริกซ์สหสัมพันธ์ภายในของตัวแปรสังเกตได้ในโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรม
2. ลักษณะของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา
3. ผลการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้าง
4. ผลการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลการวัด
5. ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของโมเดล
6. ผลกระทบทางตรง ผลกระทบทางอ้อม และผลกระทบรวมในแต่ละสมการโครงสร้าง

ส่วนที่ 2 การศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา โดยในส่วนนี้จะจัดลำดับขั้นตอนการนำเสนอ ดังนี้

1. ลักษณะของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4
2. ผลการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4
3. ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4
4. ผลกระทบทางตรง ผลกระทบทางอ้อม และผลกระทบรวมในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4

โดยที่ในแต่ละส่วนจะมีรายละเอียดของผลการวิเคราะห์ดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา

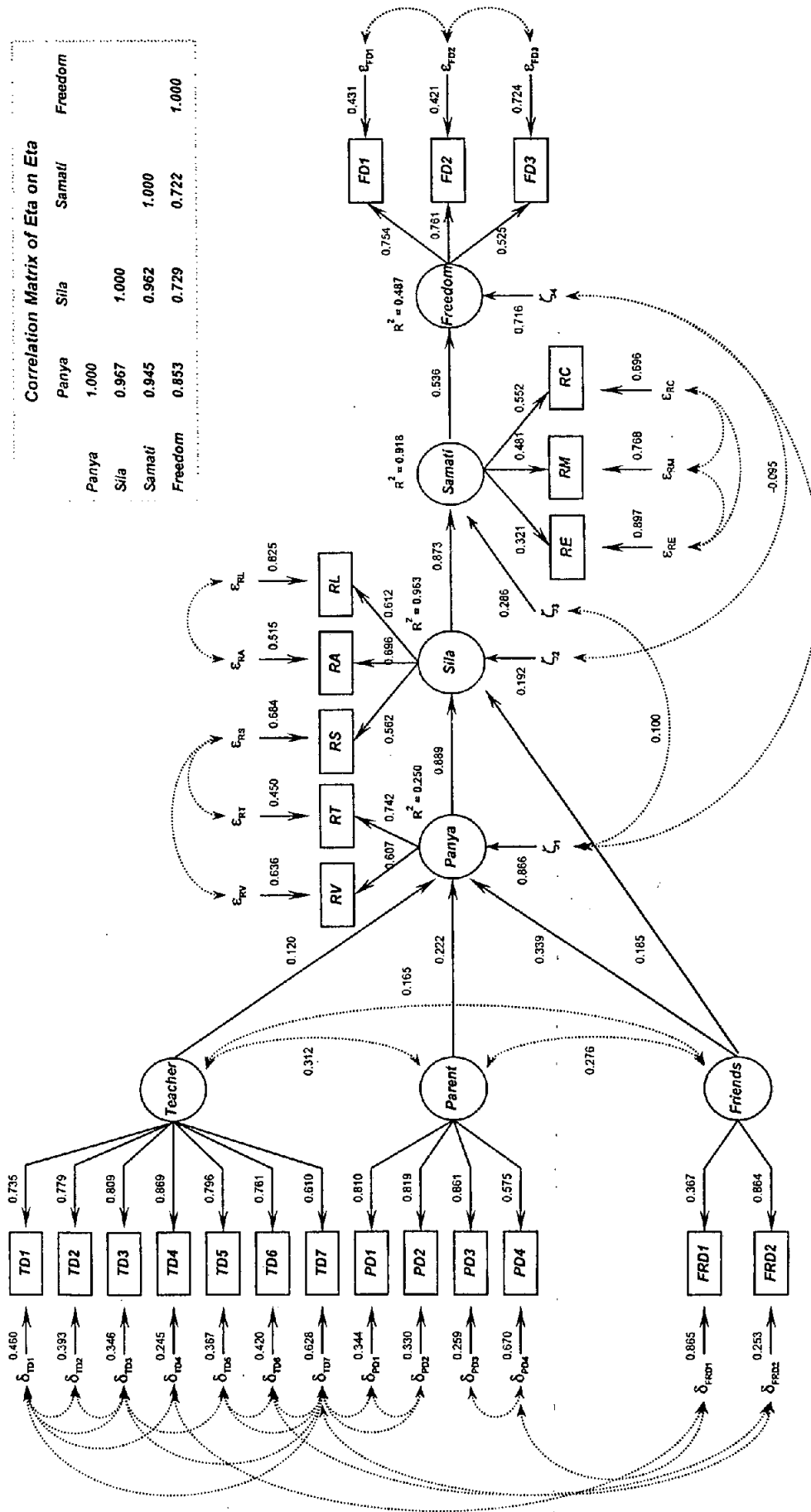
หลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษา โดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 จากมหาวิทยาลัยเอกชนทั่วประเทศ จำนวน 1,449 คน และในการทดสอบความเที่ยงตรงดังกล่าว ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรเพื่อใช้เป็นเมทริกซ์พื้นฐานสำหรับการทดสอบความสอดคล้องของโมเดล โดยผลการวิเคราะห์จะได้เมทริกซ์ของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในของตัวแปร ดังที่จะนำเสนอในตาราง 9

ตาราง 9 เมทริกซ์ของค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ภายในระหว่างตัวแปรสังเกตได้โมเดลโครงสร้างทางจิตวิทยาของนักศึกษา

Exogenous Constructs				Endogenous Constructs										Ultimate Endogenous Construct			
				Panya			Sila			Samati			Freedom				
				Parent	Teacher	Friends	RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	FD1	FD2	FD3
Exogenous Constructs	Parent	1.000															
	Teacher	0.303***			1.000												
	Friends	0.278***			0.159***	1.000											
	RV	0.163***			0.087***	0.212***	1.000										
Panya	RT	0.189***			0.171***	0.270***	0.449***	1.000									
	RS	0.230***			0.204***	0.182***	0.208***	0.489***	1.000								
	RA	0.264***			0.111***	0.329***	0.401***	0.509***	0.386***	1.000							
	RL	0.160***			0.086***	0.249***	0.347***	0.443***	0.318***	0.584***	1.000						
Sila	RE	0.292***			0.206***	0.209***	0.137***	0.189***	0.190***	0.260***	0.189***	1.000					
	RM	0.062*			0.139***	0.067**	0.155***	0.375***	0.462***	0.275***	0.320***	0.092***	1.000				
	RC	0.060*			0.080**	0.202***	0.278***	0.406***	0.344***	0.317***	0.352***	0.046	0.544***	1.000			
	FD1	0.109***			0.105***	0.166***	0.391***	0.583***	0.318***	0.374***	0.369***	0.136***	0.305***	0.278***	1.000		
Freedom	FD2	0.015			0.028	0.247***	0.400***	0.462***	0.161***	0.287***	0.341***	0.044	0.132***	0.325***	0.453***	1.000	
	FD3	0.040			0.100***	0.118***	0.426***	0.322***	0.128***	0.256***	0.280***	0.076***	0.067*	0.167***	0.393***	0.449***	1.000
	Ultimate Endogenous Construct																

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 9 พบว่าค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรในเมทริกซ์ที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 มีจำนวน 80 ค่าจากทั้งหมด 91 ค่า และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 จำนวน 3 ค่า ส่วนค่าที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จำนวน 3 ค่า สำหรับค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติมีจำนวน 5 ค่า ซึ่งตัวแปรที่มีนัยสำคัญทางสถิติทั้งหมด 86 ค่านี้มีพิสัยอยู่ระหว่าง 0.060 ถึง 0.583 ซึ่งโดยภาพรวมแล้วพบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ทั้งหมดภายในเมทริกซ์สหสัมพันธ์ภายในที่จัดอยู่ในระดับปานกลางถึงระดับต่ำ ซึ่งผู้วิจัยได้นำเมทริกซ์สหสัมพันธ์ที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างนี้ไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานเพื่อทำการทดสอบโมเดลโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยการเปรียบเทียบความสอดคล้องระหว่างเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมที่ได้จากการสังเกตครั้งนี้เข้ากับเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมที่ได้จากการประมาณค่าของกลุ่มประชากร และผลการทดสอบทำให้ได้โมเดลที่มีลักษณะดังนี้



0.347

ภาพประกอบ 15 แสดงโมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้นของโครงสร้างทางจิตวิทยาตามแนวพุทธศาสนา พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์โมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง

โมเดลที่แสดงไว้ข้างต้นเป็นโมเดลสมมติฐานที่ผ่านการตกแต่งแล้วเพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยค่าดัชนีที่แสดงถึงความสอดคล้องของโมเดลสามารถแสดงได้ดังตาราง 10

ตาราง 10 ค่าสถิติที่ประเมินความสอดคล้องระหว่างโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา กับข้อมูลเชิงประจักษ์ของนักศึกษา

Goodness-of Fit Measure	Calculation of Measure: Hypothesized Model	Calculation of Measure: Last Trimming Model
Absolute Fit Measures		
Likelihood Ratio Chi-square Statistic (χ^2)	2901.451 (p= .000)	756.731 (p= .000)
Non-centrality Parameter (NCP: λ)	2655.451	559.731
Goodness-of-Fit Index (GFI)	0.857	0.958
Root Mean Square Residual (RMR)	0.079	0.041
Standardized RMR	0.107	0.058
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	0.086	0.044
90% CI for RMSEA	0.083 ; 0.089	0.041 : 0.047
P-Value for Test of Close Fit	p=.004	p= .998
Incremental Fit Measures		
Normed Fit Index (NFI)	0.838	0.953
Non-normed Fit Index (NNFI)	0.833	0.951
Adjust Goodness-of-Fit Index (AGFI)	0.747	0.936
Relative Fit Index (RFI)	0.818	0.934
Incremental Fit Index (IFI)	0.851	0.965
Comparative Fit Index (CFI)	0.851	0.965
Parsimonious Fit Measures		
Parsimonious Goodness-of-Fit Index (PGFI)	0.703	0.629
Parsimonious Normed Fit Index (PNFI)	0.747	0.680
Model AIC	3009.451	962.731
Saturated AIC --- Independent AIC	600.000 --- 15994.359	
Model CAIC	3348.497	1609.430
Saturated CAIC --- Independent CAIC	2483.589 --- 16145.046	
Expected Cross-Validation Index (ECVI)	2.078	0.665
90% CI for ECVI	1.961 ; 2.201	0.609 ; 0.726
ECVI (Saturated Model) --- ECVI (Independent Model)	0.014 --- 11.046	0.414 --- 11.046
	169.554	477.111
Critical N (CN)	(N=1,449)	

จากตาราง 10 แสดงค่าดัชนีวัดความสอดคล้องระหว่างเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Covariance Matrix: S) ที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์กับเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของประชากร (Population Covariance Matrix : $\Sigma(\theta)$) ที่ได้มาจากการบวนการประมาณค่า (Estimation

process) ของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาที่เป็นโมเดลสมมติฐานเปรียบเทียบกับโมเดลสุดท้ายที่ผ่านการปรับปรุงแล้ว เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงของโมเดลสมมติฐานที่สร้างขึ้นจากแนวคิดเชิงทฤษฎีว่ามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เพียงใด โดยจะแสดงผลการคำนวณดัชนีความสอดคล้องต่างๆ หลายดัชนีด้วยกันเพื่อยืนยันความเหมาะสมของโมเดลสุดท้ายให้ครอบคลุมทุกมิติของความสอดคล้องดังนี้

ค่า Chi-square ของโมเดลสมมติฐานที่สร้างขึ้นมีค่าเท่ากับ 2901.451 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 แสดงให้เห็นว่าโมเดลยังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ นั่นคือโมเดลสมมติฐานยังคงอยู่ห่างจากโมเดลที่สอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับข้อมูลเชิงประจักษ์อีกมาก ผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการดัดแปลงโมเดลอีกหลายครั้งโดยตรวจสอบจากดัชนีต่างๆ ที่โปรแกรม LISREL แนะนำร่วมกับความสมเหตุสมผลในเชิงทฤษฎี จนได้โมเดลสุดท้ายซึ่งมีค่า Chi-square เท่ากับ 756.731 แต่อย่างไรก็ตามค่า Chi-square ดังกล่าวก็ยังคงมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 อยู่นั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการคำนวณมีขนาดใหญ่ (N=1449) และโอกาสในการปฏิเสธสมมติฐานด้านความสอดคล้องกันระหว่างโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของค่า Chi-square จะขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิเคราะห์ด้วย นั่นคือเมื่อใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ไม่ว่าโมเดลที่สร้างขึ้นจะดีเพียงใด ค่าของ Chi-square ก็ยังคงมีนัยสำคัญอยู่นั่นเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงให้ความสนใจที่ค่าของ Chi-square น้อยกว่าดัชนีอื่นๆ ในการวิเคราะห์ครั้งนี้

ดัชนีที่จะนำมาพิจารณาแทนค่า Chi-square ดัชนีแรกได้แก่ ดัชนี GFI (Goodness-of-Fit Index) ซึ่งเป็นการวัดความสอดคล้องสมบูรณ์ในภาพรวมระหว่างโมเดลที่สร้างขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อตอบคำถามว่าโมเดลที่สร้างขึ้นอยู่ห่างจากโมเดลที่เป็นตัวแทนของข้อมูลเชิงประจักษ์ได้สมบูรณ์มากน้อยเพียงใดโดยที่ดัชนี GFI สามารถแปรค่าอยู่ระหว่าง 0 (poor fit) ถึง 1 (perfect fit) และค่าที่เกินกว่า 0.90 เป็นค่าที่สามารถยอมรับได้ ซึ่งผลการทดสอบพบว่า ค่าดัชนี GFI ของโมเดลสมมติฐานมีค่าเท่ากับ 0.857 ซึ่งมีค่าต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แสดงว่าโมเดลสมมติฐานที่สร้างขึ้นจากแนวคิดเชิงทฤษฎียังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งเมื่อผ่านการดัดแปลงโมเดลแล้วทำการทดสอบซ้ำพบว่า ค่าของดัชนี GFI ของโมเดลสุดท้ายที่ผ่านการดัดแปลงแล้วมีค่าเท่ากับ 0.958 ซึ่งมีค่าสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แสดงว่าโมเดลสุดท้ายมีความสอดคล้องอย่างสมบูรณ์กับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี

ดัชนีที่สองเป็นดัชนี RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) ที่เสนอโดย Steiger และ Lind (1980) ซึ่งเป็นดัชนีที่บ่งถึงความไม่สอดคล้องระหว่างโมเดลที่สร้างขึ้นกับเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของประชากร โดยที่ค่า RMSEA ควรน้อยกว่า 0.05 ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่ Browne and Cudeck (1993 p.137-138) เสนอแนะไว้ นอกจากนี้ช่วงการกระจายของค่า RMSEA ที่ระดับความเชื่อมั่น 90% ควรจะมีค่า RMSEA ที่ขีดจำกัดบนต่ำกว่า 0.08 และค่าดังกล่าวเมื่อผ่านการทดสอบ Closeness of fit แล้วควรจะไม่มีความสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($p \leq .05$) ตามเกณฑ์ที่ Joreskog and Sorbom (1996) เสนอแนะไว้ ซึ่งผลของการวิเคราะห์โมเดลสมมติฐานพบว่า RMSEA มีค่าเท่ากับ 0.086 และค่า RMSEA กระจายอย่างสม่ำเสมออยู่ระหว่าง 0.083 ถึง 0.089 ภายใต้ช่วงความเชื่อมั่น 90% และการทดสอบ Closeness of fit มีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ($p = .004$) แสดงว่า โมเดลสมมติฐานที่สร้างขึ้นยังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์อย่างแท้จริง แต่เมื่อผู้วิจัยทำการดัดแปลงโมเดลแล้วทำการทดสอบซ้ำพบว่า ค่า RMSEA ที่ได้เท่ากับ 0.044 แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี (Good fit) ซึ่งค่า RMSEA นี้เป็นการประมาณค่าแบบจุดที่อาจจะไม่ตอบสนองต่อความแม่นยำของค่าประมาณ (Imprecision of estimate) ดังนั้นการประมาณค่าแบบช่วงจึงได้รับการนำเข้ามาพิจารณาเพิ่มเติมเพื่อดูว่าทุกค่าของ RMSEA ที่เป็นไปได้อย่างเต็มที่ช่วงความเชื่อมั่น 90%

ตกอยู่ในช่วงที่เหมาะสมหรือไม่ โดยที่ผลการวิเคราะห์พบว่าค่าประมาณของ RMSEA ที่ช่วงความเชื่อมั่น 90% นั้นมีค่าตั้งแต่ 0.041 ถึง 0.047 ซึ่งเป็นช่วงที่แคบมาก แสดงว่าค่าของ RMSEA มีความแม่นยำสูงและตอบสนองต่อความสอดคล้องของโมเดลในกลุ่มประชากรเป็นอย่างดี โดยที่ค่าประมาณของ RMSEA ในซิดจำกัดบนมีค่าเท่ากับ 0.047 ซึ่งยังคงต่ำกว่า .05 ตามเกณฑ์ความสอดคล้องของ Browne and Cudeck (1993) นอกจากนี้ผลของการทดสอบ Closeness of fit ให้ค่าความน่าจะเป็นของ error of approximation เท่ากับ 0.998 ($p = .998$) ซึ่งน้อยกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังนั้นสรุปได้ว่าเมื่อใช้ดัชนี RMSEA เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาความสอดคล้องแล้ว พบว่า โมเดลที่ผ่านการปรับปรุงแล้วมีความสอดคล้องเป็นอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ดัชนีในกลุ่มต่อมาคือดัชนี RSR (Root Mean Square Residual) ซึ่งเป็นค่าเฉลี่ยของค่าความคลาดเคลื่อนส่วนที่เหลือ (Average residual value) ที่ได้จากการ Fitting เมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมของโมเดลสมมติฐานเข้ากับเมทริกซ์ความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมของกลุ่มตัวอย่างโดยที่ค่า RMR ที่มีขนาดเล็กมากจะบ่งชี้ถึงความสอดคล้องอย่างเหมาะสมระหว่างเมทริกซ์ทั้งสอง แต่อย่างไรก็ตาม ค่าส่วนที่เหลือเหล่านี้จะแปรค่าสัมพันธ์โดยตรงต่อขนาดของความแปรปรวนร่วมที่ได้จากการสังเกต ทำให้ยากต่อการแปลความหมาย ดังนั้นค่า RMR จะแปลความหมายได้ดีที่สุดในเมทริกซ์สหสัมพันธ์ ส่วนค่า Standardized RMR (Standardized Root Mean Square Residual) จะเป็นค่าเฉลี่ยของค่าที่เหลือที่อยู่ในรูปคะแนนมาตรฐาน (standardized residuals) โดยจะแปรค่าอยู่ในช่วง 0 ถึง 1 และในโมเดลที่มีความสอดคล้องอย่างดีนั้น ค่านี้ควรจะมีความใกล้เคียงกับ 0 และไม่ควรมากเกิน .05 ซึ่งผลการวิเคราะห์โมเดลสมมติฐานให้ค่า RMR เท่ากับ 0.079 และค่า Standardized RMR เท่ากับ 0.107 ซึ่งมีขนาดใหญ่มากกว่าเกณฑ์ที่นำเสนอ แสดงให้เห็นถึงความไม่สอดคล้องระหว่างเมทริกซ์สหสัมพันธ์ของกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการสังเกตกับเมทริกซ์สหสัมพันธ์ของโมเดลสมมติฐานและแปลความได้ว่า โมเดลสามารถอธิบายค่าสหสัมพันธ์ภายในทั้งหมดด้วยความคลาดเคลื่อนเฉลี่ย (average error) เท่ากับ 0.107 ซึ่งแสดงว่าโมเดลสมมติฐานยังมีความคลาดเคลื่อนที่สูงเกินไปในการอธิบาย ผู้วิจัยจึงทำการตกแต่งโมเดลและทดสอบซ้ำอีกครั้งพบว่า ค่า RMR ลดลงเหลืออยู่เท่ากับ 0.041 และค่า Standardized RMR ลดลงเหลือเท่ากับ 0.058 ซึ่งถือว่ามีความสูงต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้เพียงเล็กน้อยแสดงว่าความไม่สอดคล้องโดยเฉลี่ย (average discrepancy) มีขนาดเล็กและโมเดลที่ผ่านการตกแต่งครั้งสุดท้ายสามารถอธิบายค่าสหสัมพันธ์ภายในด้วยค่าความคลาดเคลื่อนโดยเฉลี่ยเท่ากับ 0.058 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่พอจะยอมรับได้เมื่อพิจารณาร่วมกับดัชนีอื่นภายในการทดสอบครั้งนี้

ดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่วัดความสอดคล้องที่เพิ่มเข้ามาของโมเดลโดยทำการเปรียบเทียบโมเดลสมมติฐานที่ต้องการทดสอบกับโมเดลพื้นฐาน (Baseline model) คือใช้โมเดลอิสระ (Independent model) เป็นฐานในการเปรียบเทียบ ดัชนีในกลุ่มนี้มีความหมายคล้ายกับการทดสอบ Incremental R^2 ของโมเดลที่เพิ่มเข้ามาในวิธีการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ แม้ว่าดัชนีในกลุ่มนี้มีหลายตัวด้วยกันแต่ก็มีลักษณะที่สอดคล้องกันประการหนึ่งคือ ค่าของดัชนีที่คำนวณได้จะแปรค่าได้ตั้งแต่ 0 ถึง 1 โดยที่ค่าแสดงถึงความสอดคล้องอย่างดีระหว่างโมเดลที่ทดสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ควรเป็นค่าที่มากกว่า 0.90 ขึ้นไปจึงจะเป็นระดับความสอดคล้องที่สามารถจะยอมรับได้ (acceptable fit) ดัชนีในกลุ่มนี้ได้แก่ NFI (Normed Fit Index) ที่นำเสนอโดย Bentler and Bonett (1980) ดัชนี NNFI (Non-normed Fit Index) หรือ TLI (Tucker-Lewis Index) ที่นำเสนอโดย Tucker and Lewis (1973) ; AGFI (Adjust Goodness-of-Fit Index) ซึ่งเป็นดัชนีของโปรแกรม LISREL ; RFI (Relative Fit Index) ซึ่งนำเสนอโดย McDonald and Marsh (1990); IFI (Incremental Index) ของ Bollen (1989) และ CFI (Comparative Fit Index) ซึ่งสร้างขึ้นโดย Bentler (1990)

และแม้ว่าจะมีดัชนีอยู่หลากหลาย แต่ก็สร้างขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดในการเปรียบเทียบโมเดลสมมติฐาน (Hypothesized model) เข้ากับโมเดลอิสระ (Independent model) และในดัชนีกลุ่มนี้ Bentler (1990) ได้นำเสนอให้ใช้ดัชนี CFI เป็นตัวเลือกในการแปลความหมาย แต่อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ในแต่ละครั้งมักจะให้ผลที่สอดคล้องกันดังผลการวิเคราะห์โมเดลสมมติฐานที่ยังไม่ได้ทำการตกแต่งโมเดล พบว่าดัชนีทั้งหมดให้ค่าที่ต่ำกว่า 0.90 (NFI = 0.838; NNFI = 0.833; AGFI = 0.747; RFI = 0.818; IFI และ CFI = 0.851) ซึ่งแสดงว่า โมเดลสมมติฐานที่สร้างขึ้นยังไม่สอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงทำการตกแต่งโมเดลแล้วทำการทดสอบซ้ำ ผลการวิเคราะห์พบว่า ดัชนีทั้งหมดมีค่าสูงเกินกว่า 0.90 (NFI = 0.953; NNFI = 0.951; AGFI = 0.936; RFI = 0.934; IFI และ CFI = 0.965) ซึ่งดัชนีทั้งหมดในกลุ่มนี้ให้ผลการทดสอบที่คงเส้นคงวา (Consistent) ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า โมเดลสุดท้ายที่ตกแต่งแล้วมีความสอดคล้องกลมกลืนอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์

ส่วนดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่ใช้วัดความประหยัดของโมเดล (Parsimonious fit measure) ซึ่งเป็นการวัดที่เชื่อมโยงความสอดคล้องของโมเดลเข้ากับจำนวนของค่าสัมประสิทธิ์ที่ได้รับการประมาณค่า เพื่อให้บรรลุถึงระดับของความสอดคล้อง โดยมีวัตถุประสงค์พื้นฐานเพื่อวินิจฉัยว่าภายในโมเดลที่กลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์แล้วอยู่ในภาวะระบุนั้นมีจำนวนค่าสัมประสิทธิ์มากเกินไปหรือไม่ โดยที่กระบวนการนี้เหมือนกับการปรับค่า R^2 (Adjustment of R^2) ในการวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามยังคงไม่มีการทดสอบทางสถิติใดที่ดีที่สุดสำหรับการวัดความประหยัดของโมเดลนี้ ดังนั้นควรใช้ดุลยพินิจของผู้วิจัยประกอบการพิจารณาเพื่อเปรียบเทียบระหว่างการปรับโมเดลให้เป็นโมเดลที่ประหยัดด้วย ดัชนีวัดความประหยัดที่ใช้พิจารณาในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่ PGFI (Parsimonious Goodness-of-Fit Index) ซึ่งนำเสนอโดย James, Mulaik, and Brett (1982); PNFI (Parsimonious Normed Fit Index) ซึ่งนำเสนอโดย James, Mulaik, and Brett (1989); AIC (Akaike Information Criterion) ซึ่งนำเสนอโดย Akaike (1987) และ CAIC (Consistent AIC) ของ Bozdogan (1987); ECVI (Expected Cross-Validation Index) ที่นำเสนอโดย Browne and Cudeck (1993) ซึ่งผลการทดสอบความประหยัดในโมเดลสมมติฐานสามารถอธิบายแยกแต่ละดัชนี ดังต่อไปนี้

ดัชนี PGFI ของโมเดลสมมติฐานมีค่าเท่ากับ 0.703 ซึ่งมีขนาดไม่มากนักแสดงว่าโมเดลสมมติฐานยังไม่ประหยัดเพียงพอ เนื่องจากดัชนี PGFI สามารถแปรค่าได้ตั้งแต่ 0 ถึง 1 และค่าที่สูงเข้าใกล้ 1 จะบ่งชี้ว่าโมเดลมีความประหยัดเพียงพอ ส่วนดัชนี PNFI ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.747 ก็มีลักษณะการแปลความหมายเช่นเดียวกันกับดัชนี PGFI ซึ่งเมื่อทำการตกแต่งโมเดลแล้วพบว่า โมเดลสุดท้ายมีค่า PGFI เท่ากับ 0.629 และค่า PNFI เท่ากับ 0.680 ซึ่งลดลงกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มจำนวนเส้นทางเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรมากขึ้นนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม ดัชนีทั้งสองนี้ให้ผลที่ไม่ดีนักในโมเดลที่ต้องประมาณค่าพารามิเตอร์เป็นจำนวนมาก ซึ่งดัชนีทั้งสองนี้จะให้ค่าที่ต่ำกว่าดัชนีอื่นๆ เสมอ ยกเว้นโมเดลที่ต้องการทดสอบจะมีจำนวนพารามิเตอร์ที่ต้องการประมาณค่าน้อยกว่าจำนวนความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมของตัวแปรสังเกตได้ภายในโมเดล

สำหรับวิธีการประเมินความประหยัดของโมเดลที่ดีกว่าการใช้ดัชนี PGFI นั่นคือการใช้ดัชนี ECVI, ดัชนี AIC และดัชนี CAIC ซึ่งเป็นดัชนีที่รวมประเด็นของความประหยัดเข้าในการประเมินความสอดคล้องของโมเดลด้วย และเนื่องจากดัชนีทั้งสามนั้นมีกรอบแนวคิดรวบยอดในการวิจัยร่วมกัน (share the same conceptual framework) แต่ต่างกันตรงที่มาของสูตรและกลุ่มเปรียบเทียบที่ใช้ในการ cross-validate ผู้วิจัยจะได้แยกพิจารณาที่ละดัชนี ได้แก่ ดัชนี ECVI (Expected Cross-Validation Index) ที่ใช้สำหรับวัดความไม่

สอดคล้องระหว่างเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของกลุ่มตัวอย่างและเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมที่คาดหวังซึ่งได้จากกลุ่มตัวอย่างอื่นที่มีลักษณะเหมือนกันและมีขนาดเท่ากันภายในกลุ่มประชากรเดียวกัน ค่า ECVI จะถูกนำมาใช้ในการเปรียบเทียบโมเดล โดยที่ดัชนี ECVI ของทุกโมเดลจะถูกคำนวณขึ้นมาและค่าทั้งหมดจะได้รับการจัดวางในลักษณะการเรียงลำดับ (rank order) ซึ่งโมเดลที่มีค่า ECVI เล็กที่สุดจะแสดงถึงศักยภาพที่ดีที่สุดของโมเดลในการกระทำซ้ำ (replication) และเนื่องจากว่าค่าสัมประสิทธิ์ ECVI สามารถแปรค่าเท่าใดก็ได้ ดังนั้นจึงไม่มีการตัดสินว่าพิสัยใดของค่า ECVI จะเป็นค่าที่เหมาะสมที่สุด และในการประเมินความสอดคล้องของโมเดลในครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการเปรียบเทียบค่า ECVI ของโมเดลที่ทดสอบเข้ากับโมเดลอิ่มตัว (Saturated model) และโมเดลอิสระ (Independent model) ซึ่งเป็นโมเดลปลายสุดทั้งสองด้าน โดยที่โมเดลอิ่มตัวจะเป็นโมเดลที่มีจำนวนของพารามิเตอร์ที่ต้องการประมาณค่าเท่ากับจำนวนความแปรปรวน-ความแปรปรวนร่วมของตัวแปรที่สังเกตได้ซึ่งจัดเป็นโมเดลที่ระบุพอดี (just-identified model) ส่วนโมเดลอิสระจะเป็นโมเดลที่มีระดับของความสอดคล้องที่แย่ที่สุด (worst fitting model) เพราะโมเดลอิสระจะสอดคล้องพอดีเฉพาะค่าความแปรปรวนของตัวแปรสังเกตได้เท่านั้น ในขณะที่ค่าความแปรปรวนร่วมของตัวแปรทั้งหมดเท่ากับ 0 ซึ่งค่า ECVI ของโมเดลที่ทำการทดสอบจะอยู่ระหว่างค่า ECVI ของทั้งสองโมเดลนี้ และหากค่า ECVI ที่คำนวณได้เข้าใกล้โมเดลอิ่มตัวจะบ่งชี้ถึงความสอดคล้องอย่างกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งผลการทดสอบโมเดลสมมติฐานพบว่า ค่า ECVI เท่ากับ 2.078 และค่าประมาณของ ECVI ในช่วงความเชื่อมั่น 90% มีค่าอยู่ระหว่าง 1.961 ถึง 2.201 ในขณะที่ค่า ECVI ของโมเดลอิ่มตัวและโมเดลอิสระมีค่าเท่ากับ 0.014 และ 11.046 ดังนั้นค่า ECVI ของโมเดลสมมติฐานมีค่าเข้าใกล้โมเดลอิ่มตัวมากกว่าโมเดลอิสระ แต่ค่า ECVI ยังคงมีระยะห่างจากโมเดลอิ่มตัวค่อนข้างมาก แสดงว่าโมเดลสมมติฐานที่ทำการทดสอบยังไม่ค่อยความกลมกลืนกับข้อมูลดีพอ และเมื่อทำการตกแต่งโมเดลจนได้โมเดลสุดท้ายแล้วทำการทดสอบซ้ำ พบว่าค่า ECVI ของโมเดลสุดท้ายที่ผ่านการตกแต่งแล้วมีค่าเท่ากับ 0.665 และค่า ECVI กระจ่ายอย่างสม่ำเสมอในช่วง 0.609 ถึง 0.726 ภายใต้ความเชื่อมั่น 90% ซึ่งพิสัยของค่า ECVI ดังกล่าวมีช่วงที่แคบมากซึ่งแสดงถึงความแม่นยำของค่าประมาณที่ได้ และค่า ECVI ที่ขีดจำกัดล่าง (และขีดจำกัดบน) ของโมเดลสุดท้ายยังเข้าใกล้ค่า ECVI ของโมเดลอิ่มตัวสูงมาก แสดงถึงระดับความสอดคล้องที่ดีและมีความประหยัดเพียงพอ ส่วนดัชนี AIC และ CAIC นั้นมีความคล้ายกันอยู่มากแต่ต่างกันตรงที่มาของสูตรในการคำนวณ ซึ่งในการคำนวณดัชนี AIC ได้นำเพียงค่าองศาความเป็นอิสระ (degree of freedom) เข้าสู่กระบวนการคำนวณเท่านั้น จึงตอบสนองเฉพาะจำนวนพารามิเตอร์ที่ถูกประมาณค่าภายในโมเดลเท่านั้นโดยไม่ได้รวมเอาขนาดของกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมพิจารณาด้วย ดังนั้นอาจจะทำให้เกิดความไม่คงเส้นคงวาในการประมาณค่า (Inconsistent estimates) ดังนั้น Bozdogan (1987) จึงได้นำเสนอดัชนี CAIC ขึ้นโดยนำขนาดของกลุ่มตัวอย่างเข้าร่วมพิจารณาด้วย นอกจากนี้ดัชนี AIC และ CAIC มีลักษณะคล้ายกับดัชนี ECVI คือใช้ในการเปรียบเทียบโมเดลตั้งแต่สองโมเดลขึ้นไป ในขณะที่ดัชนี ECVI ใช้การ cross-validate กับกลุ่มตัวอย่างอื่นที่มีลักษณะเหมือนกันและมีขนาดเท่ากันภายในกลุ่มประชากรเดียวกัน แต่ดัชนี AIC และ CAIC ตอบสนองต่อพารามิเตอร์ที่ได้ประมาณค่าจากกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย (original sample) และนำไป cross-validate กับกลุ่มตัวอย่างอนาคต (future sample) ซึ่งผลการวิเคราะห์โมเดลสมมติฐานพบว่า ดัชนี AIC มีค่าเท่ากับ 3009.451 ซึ่งสูงกว่าค่า AIC ของโมเดลอิ่มตัว (Saturated AIC = 600) และภายหลังการตกแต่งโมเดลแล้วพบว่า ค่า AIC เท่ากับ 962.731 ซึ่งเข้าใกล้ค่า AIC ของโมเดลอิ่มตัวมากขึ้น เช่นเดียวกับค่าของดัชนี CAIC ของโมเดลสมมติฐานซึ่งเท่ากับ 3348.497 ซึ่งสูงกว่าค่า CAIC ของโมเดลอิ่มตัว (Saturated CAIC = 2483.589) และภายหลังการตกแต่งโมเดลแล้วพบว่า ค่าของดัชนี CAIC ลดลงเหลือเท่ากับ 1609.430 ซึ่งเข้าใกล้โมเดลอิ่มตัวมากขึ้น

เช่นกัน ค่าที่ใกล้เคียงกับดัชนีของโมเดลอื่นตัวมากขึ้นแสดงว่าโมเดลมีความประหยัดและมีแนวโน้มที่จะเป็นโมเดลที่มีความตรงมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นสามารถสรุปได้ว่า โมเดลสุดท้ายที่ผ่านการตกแต่งแล้วจึงเป็นโมเดลที่มีลักษณะประหยัดสูงกว่าโมเดลสมมติฐานและโมเดลอิสระ

สำหรับค่าสถิติสุดท้ายที่ใช้วัดความสอดคล้องของโมเดลคือค่า CN (Critical N) ที่เสนอโดย Hoelter (1983) ซึ่งดัชนี CN นี้มีลักษณะแตกต่างจากดัชนีที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด โดยค่า CN ให้ความสนใจโดยตรงไปที่ความพอเพียงของขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการทดสอบโมเดลมากกว่าการทดสอบความกลมกลืนของโมเดล โดยที่วัตถุประสงค์ของการพัฒนาค่า CN ขึ้นเพื่อการประมาณขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่เพียงพอที่จะทำให้โมเดลมีความกลมกลืนในการทดสอบ Chi-square โดยค่า CN ที่ได้ควรจะมีย่านขนาดเล็กกว่าขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบครั้งนี้ และเมื่อย้อนกลับมาดูที่ผลการทดสอบพบว่า ค่า CN ที่ได้จากการทดสอบโมเดลสมมติฐานมีค่าเท่ากับ 169.554 และค่า CN ของการทดสอบโมเดลสุดท้ายที่ผ่านการตกแต่งแล้วมีค่าเท่ากับ 477.111 ซึ่งมีค่าต่ำกว่าขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการทดสอบโมเดลในครั้งนี้ ($N = 1449$) จึงสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบโมเดลในครั้งนี้มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะทำให้โมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

แต่อย่างไรก็ตาม ในโมเดลสมการโครงสร้างเชิงเส้นนั้น ประกอบด้วยส่วนที่สำคัญสองส่วนได้แก่ ส่วนที่เป็นโมเดลโครงสร้าง (Structural Model) และส่วนที่เป็นโมเดลการวัด (Measurement Model) ซึ่งผลของการประเมินความสอดคล้องดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงการประเมินความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้าง (Structural Model Fit) ซึ่งแสดงให้เห็นภาพรวมของโมเดลโครงสร้างที่มีความสอดคล้องกลมกลืนกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา สำหรับในส่วนขยายเพิ่มเติมจากนี้จะเป็นการนำเสนอผลการประเมินความสอดคล้องในโมเดลการวัด (Measurement Model Fit) เป็นลำดับต่อมา

ภายหลังจากโมเดลโครงสร้างในภาพรวมมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดีแล้ว เราสามารถทำการแยกประเมินภาวะสันนิษฐานหรือตัวแปรแฝงแต่ละตัวได้ โดยพิจารณาประเด็นหลักๆ 3 ส่วนได้แก่

1. การตรวจสอบค่าน้ำหนักองค์ประกอบของตัวแปรสังเกตได้ที่ใช้เป็นตัวบ่งชี้ของตัวแปรแฝงนั้นมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 หรือไม่

2. การประเมินค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝง (Construct reliability) เป็นการประเมินความคงที่ภายใน (Internal consistency) ของตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้ของตัวแปรแฝงนั้นๆ ซึ่งความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงจะเกิดจากการที่ชุดของตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้มีส่วนร่วมกันในการวัดตัวแปรแฝง การที่ความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงมีค่าสูงแสดงว่าตัวแปรบ่งชี้ของตัวแปรแฝงนั้นมีความสัมพันธ์กันสูง (highly intercorrelated) จะบ่งชี้ว่าตัวแปรสังเกตได้ทั้งหมดกำลังวัดตัวแปรแฝงเดียวกัน (Measuring the same latent construct: Unidimensionality) และหากความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงลดลง แสดงว่าตัวแปรสังเกตได้ชุดนั้นไม่คงเส้นคงวา (less consistent) และอาจเป็นตัวบ่งชี้ที่ไม่ดี (Poor indicators) ของตัวแปรแฝงนั้นๆ

3. การประเมินค่าความแปรปรวนที่สกัดได้ (Variance extracted) ถือเป็นการประเมินความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งเป็นการวัดว่าความแปรปรวนในตัวแปรสังเกตได้ถูกอธิบายด้วยตัวแปรแฝงในภาพรวมร้อยละเท่าใด ซึ่งการที่ค่าของความแปรปรวนที่สกัดได้สูงนั้นเกิดขึ้นเมื่อตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้เป็นตัวแทนที่แท้จริง (truly representative) ของตัวแปรแฝงที่ผู้วิจัยต้องการวัด

ผลของการประเมินความสอดคล้องของโมเดลการวัดสามารถนำเสนอไว้ในตาราง 11

ตาราง 11 การประเมินความสอดคล้องของโมเดลการวัดของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา

Latent Construct	Observed Variables	Latent Constructs		Observed Variables		
		Construct Reliability	Variance Extracted	Standardized Loading	Measurement Error ^a	Reliability (Cronbach α)
Teacher		0.909	0.592			
	TD1			0.735***	0.460	0.813
	TD2			0.779***	0.393	0.811
	TD3			0.809***	0.346	0.831
	TD4			0.869***	0.245	0.848
	TD5			0.796***	0.367	0.753
	TD6			0.761***	0.420	0.811
	TD7			0.610***	0.628	0.534
Parent		0.854	0.599			
	PD1			0.810***	0.344	0.823
	PD2			0.819***	0.330	0.881
	PD3			0.861***	0.259	0.839
Friends		0.575	0.441			
	FRD1			0.367***	0.865	0.887
	FRD2			0.864***	0.253	0.903
Panya		0.625	0.457			
	RV			0.603***	0.636	0.696
Sila		0.657	0.392			
	RT			0.742***	0.450	0.860
Samati		0.437	0.213			
	RS			0.562***	0.684	0.658
	RA			0.696***	0.515	0.868
Freedom		0.725	0.475			
	RL			0.612***	0.625	0.863
Samati		0.437	0.213			
	RE			0.321***	0.897	0.886
	RM			0.481***	0.768	0.772
Freedom		0.725	0.475			
	RC			0.552***	0.696	0.885
Freedom		0.725	0.475			
	FD1			0.754***	0.431	0.826
	FD2			0.761***	0.421	0.854
Freedom		0.725	0.475			
	FD3			0.525***	0.724	0.797

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001, ^a สมาชิกในแนวทางของเมทริกซ์ TE และ TD

จากตาราง 11 เราสามารถแยกอธิบายผลการประเมินความสอดคล้องของโมเดลการวัดตัวแปรแฝงแต่ละตัวได้ดังต่อไปนี้

ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้จำนวน 7 ตัวแปร ซึ่งตัวแปรแฝงด้านครูนี้มีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.909 และมีค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.592 โดยมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้มี

ค่าตั้งแต่ 0.610 ถึง 0.869 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า ตัวแปรสังเกตได้ที่มีค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานน้อยที่สุดคือ ตัวแปรการไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม ($\lambda_{\text{Teacher.TD7}} = 0.610$) ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนในการวัดสูงกว่าตัวแปรบ่งชี้ตัวอื่นๆ ($\theta_{\delta\text{TD7}} = 0.628$) ที่เป็นเช่นนี้เพราะการวัดตัวแปรสังเกตได้ดังกล่าวมีความคงที่ภายในของการวัดค่อนข้างต่ำกว่าตัวแปรสังเกตได้ตัวอื่น ($\alpha_{\text{TD7}} = 0.534$)

ตัวแปรแฝงภายนอกด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้จำนวน 4 ตัวแปร ซึ่งมีความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.854 และมีความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.599 โดยมีค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้สูงทุกค่า (0.810 – 0.861) ยกเว้นตัวแปรสังเกตได้ด้านอุเบกขา ($\lambda_{\text{Parent.PD4}} = 0.575$) แต่อย่างไรก็ตามค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานทุกค่าล้วนมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสิ้น และการที่ตัวแปรอุเบกขามีค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานน้อยที่สุดเนื่องจากตัวแปรนี้มีความคลาดเคลื่อนในการวัดสูงกว่าตัวแปรบ่งชี้ตัวอื่นในโมเดลการวัดเดียวกัน ($\theta_{\delta\text{PD4}} = 0.670$) ซึ่งค่าความคลาดเคลื่อนในการวัดที่สูงนั้นเกิดจากการวัดตัวแปรสังเกตได้ดังกล่าวมีความคงที่ภายในของการวัดค่อนข้างต่ำกว่าตัวแปรสังเกตได้ตัวอื่น ($\alpha_{\text{PD4}} = 0.593$)

ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้ 2 ตัวแปร มีความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.575 และค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.411 โดยค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ที่สูงมากคือตัวแปรลักษณะที่ไม่ดีของเพื่อน ($\lambda_{\text{Friend.FRD2}} = 0.864$) ส่วนตัวแปรสังเกตได้ด้านลักษณะที่ดีของเพื่อนมีค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ($\lambda_{\text{Friends.FRD1}} = 0.367$) ค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานทั้งสองค่ามีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 สำหรับความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรสังเกตได้ทั้งสองตัวให้ผลที่แตกต่างกันมาก โดยตัวแปรด้านลักษณะที่ไม่ดีของเพื่อนมีความคลาดเคลื่อนในการวัดต่ำ ($\theta_{\delta\text{FRD2}} = 0.253$) แต่ตัวแปรด้านลักษณะที่ดีของเพื่อนมีความคลาดเคลื่อนในการวัดสูงมาก ($\theta_{\delta\text{FRD1}} = 0.865$) ซึ่งความคลาดเคลื่อนในการวัดที่สูงนั้นเกิดจากแหล่งอื่นๆ ของความคลาดเคลื่อนที่ไม่ใช่ความคงที่ภายในของการวัด เนื่องจากผลการวัดความคงที่ภายในของตัวแปรดังกล่าวโดยวิธีการของ Cronbach ให้ค่าที่สูงมาก ($\alpha_{\text{FRD1}} = 0.887$) สำหรับแหล่งความคลาดเคลื่อนที่เป็นไปได้ซึ่งทำให้ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงต่ำนั้นอาจจะเกิดจากการที่ตัวแปรสังเกตได้ทั้งสองตัวมีความสัมพันธ์กันอยู่ในระดับต่ำ ($r_{\text{FRD1,FRD2}} = 0.311$) ผนวกกับการวัดตัวแปรด้านลักษณะที่ดีของเพื่อนมีความคลาดเคลื่อนในการวัดสูง

ตัวแปรแฝงด้านปัญญา ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้ 2 ตัว ได้ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.625 และค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.457 ค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ทั้งสองตัวอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ($\lambda_{\text{Panya.RV}} = 0.603$; $\lambda_{\text{Panya.RT}} = 0.742$) และค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสองค่า ส่วนค่าของความคลาดเคลื่อนในการวัดผันแปรค่าตามค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐาน ($\theta_{\delta\text{RV}} = 0.636$; $\theta_{\delta\text{RT}} = 0.450$) เช่นเดียวกันกับค่าความคงที่ภายในของการวัดหรือค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรสังเกตได้ ($\alpha_{\text{RV}} = 0.696$; $\alpha_{\text{RT}} = 0.860$)

ตัวแปรแฝงด้านศีล ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ที่เป็นตัวบ่งชี้ 3 ตัว มีความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.657 และค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.392 โดยที่ค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ตัวแปรแฝงด้านศีลจะส่งอิทธิพลต่อตัวแปรสัมมากัมมันตะสูงที่สุด ($\lambda_{\text{Sila.RA}} = 0.696$) รองลงมาเป็นตัวแปรสัมมาอาชีวะ ($\lambda_{\text{Sila.RL}} = 0.612$) และตัวแปรสัมมาวาจา ($\lambda_{\text{Sila.RS}} = 0.562$) ตามลำดับ ซึ่งค่านำหนักองค์ประกอบมาตรฐานมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

.001 ทั้งสามค่า ส่วนค่าของความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรแฝงด้วยตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวนั้นอยู่ในระดับปานกลาง ($\Theta_{RS} = 0.684$; $\Theta_{RA} = 0.515$; $\Theta_{RL} = 0.625$) ในขณะที่ค่าความคงที่ภายในของการวัดหรือค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรสังเกตได้อยู่ในระดับที่เชื่อถือได้ ($\alpha_{RS} = 0.658$; $\alpha_{RA} = 0.868$; $\alpha_{RL} = 0.863$) ซึ่งการที่ขนาดของความแปรปรวนที่สกัดได้มีขนาดเล็กกว่าตัวแปรแฝงด้านปัญญาทั้งที่มีความเชื่อมั่นสูงกว่านั้นเกิดจากค่าความคลาดเคลื่อนในการวัดที่ตัวแปรแฝงด้านศีลมีขนาดใหญ่กว่านั่นเอง

ตัวแปรแฝงด้านสมาธิ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้เป็นตัวบ่งชี้ 3 ตัวแปร ให้ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.437 และค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.213 โดยที่ค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวอยู่ในระดับปานกลาง ตัวแปรแฝงด้านสมาธิจะส่งอิทธิพลต่อตัวแปรสัมมาสมาธิสูงสุด ($\lambda_{Samadhi,RC} = 0.552$) รองลงมาเป็นตัวแปรสัมมาสติ ($\lambda_{Samadhi,RM} = 0.481$) และตัวแปรสัมมาวาจา ($\lambda_{Samadhi,RE} = 0.321$) ตามลำดับ ซึ่งค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสามค่า ส่วนค่าของความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรแฝงด้วยตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวนั้นอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ($\Theta_{RE} = 0.897$; $\Theta_{RM} = 0.768$; $\Theta_{RC} = 0.696$) ในขณะที่ค่าความคงที่ภายในของการวัดหรือค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรสังเกตได้อยู่ในระดับที่สูง ($\alpha_{RE} = 0.886$; $\alpha_{RM} = 0.772$; $\alpha_{RC} = 0.885$) ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าความแปรปรวนที่สกัดได้มีขนาดเล็กไม่ใหญ่นักเกิดจากความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรสังเกตได้ที่มีขนาดสูงมากนั่นเอง ในขณะที่ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงอยู่ในระดับปานกลางเกิดจากค่าสหสัมพันธ์ภายในของตัวแปรสัมมาวาจา กับตัวแปรอื่นๆ ภายในโมเดลการวัดมีค่าต่ำมากนั่นเอง ($r_{RE,RM} = 0.092$; $r_{RE,RC} = 0.046$)

ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้เป็นตัวบ่งชี้ 3 ตัวแปร ให้ค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.725 และค่าความแปรปรวนที่สกัดได้เท่ากับ 0.475 โดยที่ค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูง ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพจะส่งอิทธิพลต่อตัวแปรอิสรภาพในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์สูงสุด ($\lambda_{Freedom,FD2} = 0.761$) รองลงมาคือตัวแปรอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตน ($\lambda_{Freedom,FD1} = 0.754$) และตัวแปรอิสรภาพในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ($\lambda_{Freedom,FD3} = 0.321$) ตามลำดับ ซึ่งค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสามค่า ส่วนค่าความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรแฝงด้วยตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างต่ำ ยกเว้นความคลาดเคลื่อนในการวัดตัวแปรอิสรภาพในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ($\Theta_{FD1} = 0.431$; $\Theta_{FD2} = 0.421$; $\Theta_{FD3} = 0.724$) ในขณะที่ค่าความคงที่ภายในของการวัดหรือค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรสังเกตได้ทั้งสามตัวอยู่ในระดับสูง ($\alpha_{FD1} = 0.826$; $\alpha_{FD2} = 0.854$; $\alpha_{FD3} = 0.797$)

โดยสรุปพบว่า โมเดลการวัดของตัวแปรแฝงที่มีความเชื่อมั่นสูงสุดคือ โมเดลการวัดตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู รองลงมาคือการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ อิสรภาพ ศีล ปัญญา ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน และสมาธิ ตามลำดับ ส่วนตัวแปรสังเกตได้ที่มีความคลาดเคลื่อนในการวัดสูงกว่า 0.700 คือ สัมมาวาจา ($\Theta_{RE} = 0.897$) ลักษณะที่ดีของเพื่อน ($\Theta_{FD1} = 0.865$) สัมมาสติ ($\Theta_{RE} = 0.768$) และอิสรภาพในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ($\Theta_{FD3} = 0.724$) เป็นต้น และในส่วนต่อไปจะเป็นการสรุปค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของตัวแปรแฝงที่มีอิทธิพลต่อกันในแต่ละสมการโครงสร้างดังตาราง 12

ตาราง 12 ค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง (Path Coefficient) ภายในโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาใน แต่ละสมการโครงสร้าง

Type of Constructs	Constructs	Endogenous Constructs			Ultimate Endogenous Construct
		Panya	Silla	Samati	Freedom
Exogenous Constructs	Teacher	0.120***	-	-	-
	Parent	0.222***	-	-	-
	Friend	0.339***	0.185***	-	-
Endogenous Constructs	Panya	-	0.889***	-	-
	Silla	-	-	0.873***	-
	Samati	-	-	-	0.536***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตารางจะพบว่า ในสมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้นจะได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกในกลุ่มปรโตโมสทั้งสามตัวด้วยขนาดอิทธิพลต่างๆ กัน โดยตัวแปรแฝงที่มีอิทธิพลต่อปัญญามากที่สุดคือ ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน (0.339) รองลงมาเป็นตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ (0.222) และความเป็นกัลยาณมิตรของครู (0.120) ตามลำดับ ส่วนในสมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้นได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามากที่สุด (0.889) รองลงมาจะได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน (0.185) ส่วนตัวแปรภายนอกอื่นๆ ไม่มีอิทธิพลต่อศีลของนักศึกษาเลย และในสมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้นได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านศีลเพียงตัวเดียวด้วยขนาดอิทธิพลสูงมาก (0.873) สำหรับสมการโครงสร้างที่ 4 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้นได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิเพียงตัวแปรเดียวด้วยขนาดอิทธิพลในระดับปานกลาง (0.536)

แต่อย่างไรก็ตาม อิทธิพลดังตารางข้างต้นเป็นอิทธิพลในทางตรงที่ได้มาจากการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริง เราจะพบว่าลักษณะการส่งอิทธิพลของตัวแปรต่างๆ นั้นไม่ได้มีเฉพาะอิทธิพลทางตรงเท่านั้น ยังคงมีการส่งผลทางอ้อมอีกด้วย เช่นตัวแปรแฝงด้านปัญญาแม้จะไม่ได้มีอิทธิพลทางตรงต่อตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ แต่ยังคงส่งผลในทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านศีลและสมาธิไปอีกทางหนึ่ง ดังนั้นเพื่อความชัดเจนในการสรุปอิทธิพลของตัวแปรเชิงสาเหตุที่มีผลกระทบต่อตัวแปรผล ผู้วิจัยจะได้นำเสนอขนาดของผลกระทบจากตัวแปรภายนอกที่เป็นสาเหตุไปยังตัวแปรภายในที่เป็นผลในแต่ละสมการโครงสร้าง โดยแยกการนำเสนอขนาดของผลกระทบออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันได้แก่ ผลกระทบโดยรวม ผลกระทบทางตรง และผลกระทบทางอ้อม พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์กำหนด (Coefficient of determination: R^2) ในแต่ละสมการโครงสร้างด้วย ดังรายละเอียดในตาราง 13

ตาราง 13 ผลกระทบทางตรง (Direct effects: DE) ผลกระทบทางอ้อม (Indirect effects: IE) และผลกระทบโดยรวม (Total effects: TE) ของภาวะสันนิษฐานแฝงที่มีต่อตัวแปรตามในแต่ละสมการโครงสร้าง

Latent Construct	Panya (R ² =0.250)			Silla (R ² =0.963)			Samati (R ² =0.918)			Freedom (R ² =0.487)		
	DE	IE	TE	DE	IE	TE	DE	IE	TE	DE	IE	TE
Teacher	0.120	-	0.120	-	0.160	0.160	-	0.093	0.093	-	0.050	0.050
Parent	0.222	-	0.222	-	0.197	0.197	-	0.172	0.172	-	0.092	0.092
Friends	0.339	-	0.339	0.185	0.302	0.487	-	0.425	0.425	-	0.228	0.228
Panya	-	-	-	0.889	-	0.889	-	0.776	0.776	-	0.416	0.416
Silla	-	-	-	-	-	-	0.873	-	0.873	-	0.468	0.468
Samati	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.536	-	0.536

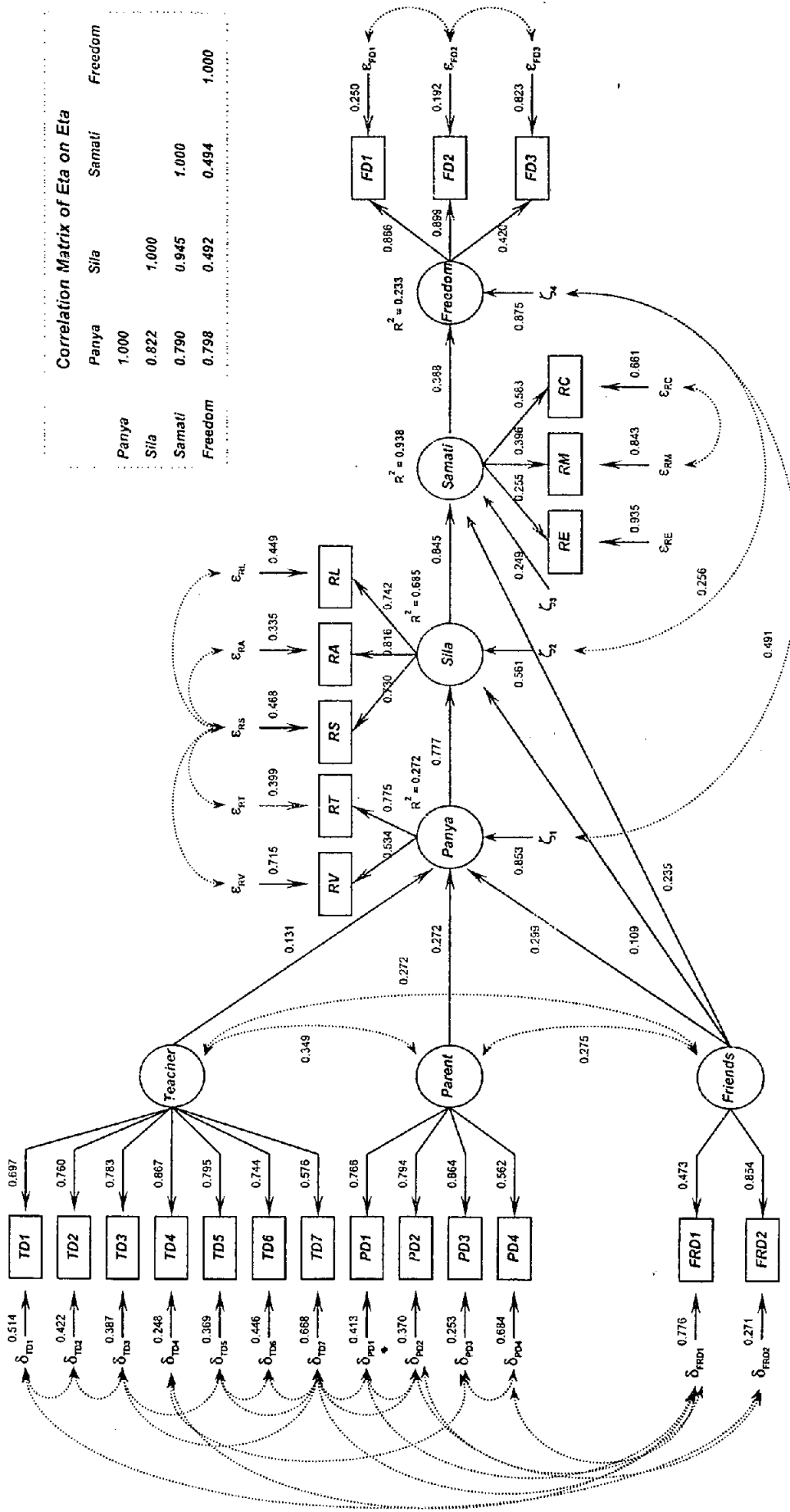
* ทุกค่ามีนัยสำคัญที่ระดับ .001

จากตาราง 13 จะเห็นได้ว่าในสมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่า ปัญญาได้รับผลกระทบเฉพาะทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทุกตัว โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.339) รองลงมาเป็นพ่อแม่ (0.222) และครู (0.120) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงปัญญาที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 25 ส่วนในสมการโครงสร้างที่สองซึ่งมีตัวแปรแฝงศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด (0.889) โดยเป็นผลกระทบเฉพาะทางตรงเท่านั้น รองลงมาเป็นผลกระทบรวมจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.487) ซึ่งส่งผลกระทบทั้งทางตรง (0.185) และทางอ้อม (0.302) ต่อตัวแปรแฝงด้านศีล พ่อแม่ (0.197) และครู (0.160) ตามลำดับ ซึ่งผลกระทบจากตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้นจัดเป็นผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาทั้งสิ้น และมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงศีลที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 96.30 สำหรับสมการโครงสร้างที่สามซึ่งมีสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากศีลมากที่สุด (0.873) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากปัญญา (0.776) ซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านศีล และกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้นส่งผลกระทบเฉพาะทางอ้อมโดยผ่านปัญญาและศีล โดยตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.425) รองลงมาเป็นผลกระทบจากพ่อแม่ (0.172) และครู (0.093) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสมาธิที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 91.80 ส่วนสมการโครงสร้างสุดท้ายที่มีอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้น พบว่าตัวแปรแฝงที่ส่งผลกระทบโดยรวมต่ออิสรภาพมากที่สุดคือตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ (0.536) ซึ่งเป็นผลกระทบในทางตรง รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของศีล (0.468) และปัญญา (0.416) ตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงปัญญา ศีล และสมาธิตามลำดับ ด้วยขนาดอิทธิพลต่างๆ กันโดยตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบรวมต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือเพื่อน (0.228) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากพ่อแม่ (0.092) และครู (0.050) โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงอิสรภาพที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 48.70

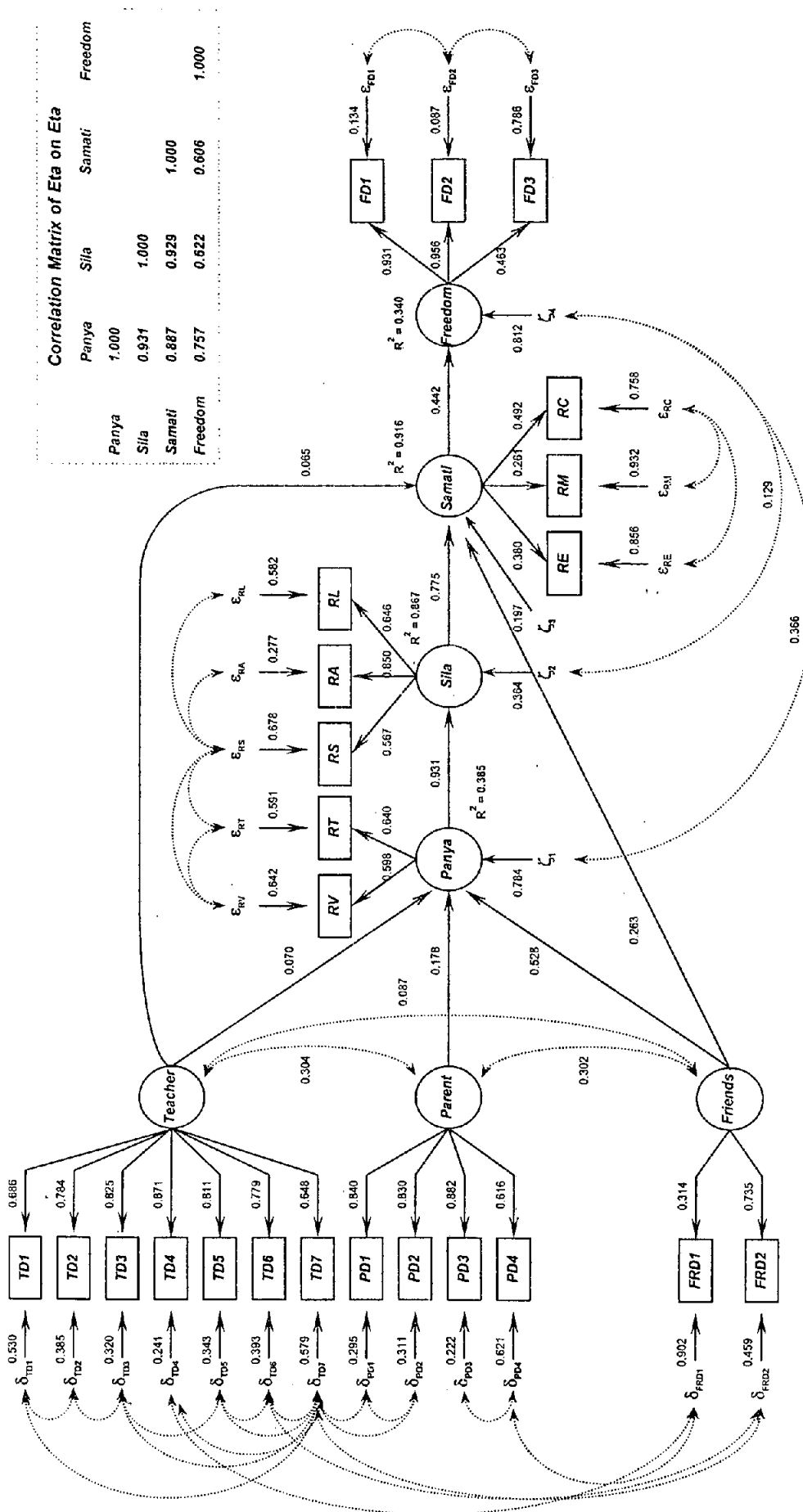
ส่วนที่ 2 การศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา

ในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตรวจสอบในเชิงเปรียบเทียบว่าลักษณะของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีโครงสร้างความสัมพันธ์เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร และเมื่อเปรียบเทียบลักษณะของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมระหว่างนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กับโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 แล้ว โมเดลใดมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์สูงกว่ากัน ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบดัชนีวัดความสอดคล้องต่างๆ ที่ได้จากผลการทดสอบโมเดล ในลำดับต่อมาจะเป็นการเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางระหว่างโมเดล และขนาดของผลกระทบทั้งที่เป็นผลกระทบทางตรง ผลกระทบทางอ้อม และผลกระทบรวมจากตัวแปรแฝงเชิงสาเหตุไปยังตัวแปรแฝงที่เป็นตัวแปรตามในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ว่าแตกต่างกันหรือไม่

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลมาแล้ว จึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ซึ่งใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์จำนวน 757 คน และทำการทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 โดยใช้ขนาดกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์จำนวน 692 คน ผลการวิเคราะห์ได้โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันดังภาพประกอบ 16 และภาพประกอบ 17



ภาพประกอบ 16 โมเดลของโครงสร้างทางจิตวิทยาตามแบบทฤษฎีสนามในเด็กนักเรียนปี 1 พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์โมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง



Correlation Matrix of Eta on Eta

	Panya	Sila	Samati	Freedom
Panya	1.000			
Sila	0.931	1.000		
Samati	0.887	0.929	1.000	
Freedom	0.757	0.822	0.606	1.000

ภาพประกอบ 17 โมเดลของโครงสร้างทางจิตวิทยาตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 พร้อมทั้งค่าสัมประสิทธิ์โมเดลการวัดและโมเดลโครงสร้าง

โมเดลทั้งสองโมเดลที่แสดงไว้ข้างต้นเป็นโมเดลที่ผ่านการตกแต่งแล้วเพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ โดยค่าดัชนีที่แสดงถึงความสอดคล้องของโมเดลทั้งสองสามารถแสดงได้ดังตาราง 14

ตาราง 14 ค่าสถิติที่ประเมินความสอดคล้องระหว่างโมเดลสมมติฐานของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนากับข้อมูลเชิงประจักษ์ในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4

Goodness-of Fit Measure	Calculation of Measure	
	Model Year 1	Model Year 4
Absolute Fit Measures		
Likelihood Ratio Chi-square Statistic (χ^2)	421.325 (p= .000)	465.864 (p= .000)
Non-centrality Parameter (NCP: λ)	224.325	280.864
Goodness-of-Fit Index (GFI)	.956	.947
Root Mean Square Residual (RMR)	.037	.047
Standardized RMR	.052	.065
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	.038	.046
90% CI for RMSEA	0.0337 ; 0.0439	0.0416 ; 0.0522
P-Value for Test of Close Fit	p= 1.000	p=.830
Incremental Fit Measures		
Normed Fit Index (NFI)	.948	.943
Non-normed Fit Index (NNFI)	.959	.947
Adjust Goodness-of-Fit Index (AGFI)	.932	.914
Relative Fit Index (RFI)	.927	.915
Incremental Fit Index (IFI)	.971	.965
Comparative Fit Index (CFI)	.971	.964
Parsimonious Fit Measures		
Parsimonious Goodness-of-Fit Index (PGFI)	.628	.584
Parsimonious Normed Fit Index (PNFI)	.676	.632
Model AIC	627.325	695.864
Saturated AIC — Independent AIC	600.000 — 8339.744	600.000 — 8216.395
Model CAIC	1207.419	1332.916
Saturated CAIC — Independent CAIC	2288.809 — 8339.744	2261.876 — 8349.345
Expected Cross-Validation Index (ECVI)	0.830	1.007
90% CI for ECVI	0.757 ; 0.913	0.921 ; 1.105
ECVI (Saturated Model) — ECVI (Independent Model)	0.794 — 10.853	0.868 — 11.891
Critical N (CN)		
	437.651	345.867
	(N=757)	(N=692)

จากตาราง 14 ที่แสดงถึงดัชนีที่ใช้วัดความสอดคล้องระหว่างโมเดลที่สร้างขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์ซึ่งได้มาจากการวิเคราะห์โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา โดยเราพิจารณาแยกโมเดลเพื่อใช้ในการทดสอบออกเป็นสองโมเดลได้แก่ โมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 โดยเราสามารถนำผลของการวิเคราะห์มาสรุปได้ดังนี้

โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผลการวิเคราะห์ให้ค่า χ^2 เท่ากับ 421.325 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 แสดงให้เห็นว่าโมเดลยังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แต่เนื่องจากค่า χ^2 มีความไวต่อขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่ใหญ่ ดังนั้นผู้วิจัยจะไม่ใช้ค่าดังกล่าวเป็นเกณฑ์หลักในการยืนยันความสอดคล้องของโมเดล แต่ผู้วิจัยจะใช้ดัชนีอื่นที่เชื่อถือได้เพื่อยืนยันความสอดคล้องของโมเดลแทนค่า χ^2 ดังนี้ ดัชนีแรกได้แก่ ดัชนี GFI โดยผลการวิเคราะห์พบว่าดัชนี GFI เท่ากับ 0.956 ซึ่งมีค่าสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี ซึ่งผลดังกล่าวได้รับการยืนยันด้วยดัชนี RMSEA ที่มีค่าเท่ากับ 0.038 ค่าประมาณของ RMSEA ที่ช่วงความเชื่อมั่น 90% มีค่าตั้งแต่ 0.033 ถึง 0.044 ซึ่งค่าประมาณของ RMSEA ในขีดจำกัดบนมีค่าต่ำกว่า .05 ตามเกณฑ์ความสอดคล้องของ Browne and Cudeck (1993) และผลของการทดสอบ Closeness of fit ให้ค่าความน่าจะเป็นของ error of approximation เท่ากับ 1.000 ($p = 1.000$) ซึ่งน้อยกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงถือได้ว่าโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีความสอดคล้องเป็นอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดัชนีต่อมาคือดัชนี RMR และ Standardized RMR ซึ่งเท่ากับ 0.037 และ 0.052 ตามลำดับ ซึ่งค่าของดัชนีทั้งสองมีขนาดเล็กเท่ากับเกณฑ์ที่ตั้งไว้ (0.05) แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่วัดความสอดคล้องที่เพิ่มเข้ามาของโมเดลโดยทำการเปรียบเทียบโมเดลที่ต้องการวิเคราะห์เข้ากับโมเดลอิสระ (Independent model) ได้แก่ NFI, NNFI, AGFI, RFI, IFI และ CFI ซึ่งผลการวิเคราะห์พบว่าดัชนีทั้งหมดให้ค่าสูงเกินกว่า 0.90 (NFI = 0.948; NNFI = 0.959; AGFI = 0.932; RFI = 0.927; IFI และ CFI = 0.971) แสดงว่าดัชนีทั้งหมดในกลุ่มนี้ให้ผลการทดสอบที่คงเส้นคงวาเพียงพอที่จะสรุปได้ว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ส่วนดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่ใช้วัดความประหยัดของโมเดล ได้แก่ PGFI, PNFI, AIC, CAIC, และ ECVI ซึ่งผลการทดสอบความประหยัดของโมเดล พบว่าดัชนี PGFI เท่ากับ 0.628 ดัชนี PNFI เท่ากับ 0.676 แสดงว่าโมเดลยังไม่ประหยัดเท่าใดนัก ส่วนดัชนี ECVI เท่ากับ 0.830 ค่าประมาณ ECVI ในช่วงความเชื่อมั่น 90% มีค่าอยู่ระหว่าง 0.757 ถึง 0.913 ซึ่งค่า ECVI ที่ขีดจำกัดล่างมีค่าต่ำกว่าค่า Saturated ECVI (0.794) ดังนั้นค่าที่เข้าใกล้โมเดลอิมตัวมากกว่าโมเดลอิสระ แสดงให้เห็นว่าโมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลดีพอ ส่วนดัชนี AIC มีค่าเท่ากับ 627.325 ซึ่งเข้าใกล้ค่า Saturated AIC มาก เช่นเดียวกับดัชนี CAIC ซึ่งเท่ากับ 1207.419 ซึ่งต่ำกว่าค่า Saturated CAIC (2483.589) แสดงว่าโมเดลมีความประหยัดและมีแนวโน้มที่จะเป็นโมเดลที่มีความตรงมากขึ้น และในดัชนีสุดท้ายที่ใช้วัดความสอดคล้องของโมเดลคือค่า CN ที่มีค่าเท่ากับ 437.651 ซึ่งมีค่าต่ำกว่าขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบโมเดลในครั้งนี้ ($N = 757$) จึงสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบโมเดลในครั้งนี้มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะทำให้โมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

โมเดลต่อมาเป็นโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ซึ่งผลการวิเคราะห์ให้ค่า χ^2 เท่ากับ 465.864 และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .000 แสดงให้เห็นว่าโมเดลยังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ แต่ผลการวิเคราะห์ด้วยดัชนีอื่นให้ผลที่น่าพอใจกว่าดังนี้ ดัชนี GFI เท่ากับ 0.947 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แสดงว่าโมเดลมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี ซึ่งผลดังกล่าวได้รับการยืนยันด้วยดัชนี RMSEA ที่มีค่าเท่ากับ 0.046 และค่าประมาณของ RMSEA ที่ช่วงความเชื่อมั่น 90% มีค่าตั้งแต่ 0.041 ถึง 0.052 ซึ่งค่าประมาณของ RMSEA ในขีดจำกัดบนมีค่าสูงกว่า .05 เพียงเล็กน้อย และผลของการทดสอบ Closeness of fit ให้ค่าความน่าจะเป็นของ error of approximation เท่ากับ 0.830 ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จึงถือได้ว่าโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีความสอดคล้องเป็นอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดัชนีต่อมาคือดัชนี RMR และ Standardized RMR ซึ่งเท่ากับ 0.047 และ 0.065 ตามลำดับ ซึ่งค่าของดัชนีทั้งสองมีขนาดสูงกว่า

เกณฑ์ที่ตั้งไว้ (0.05) เพียงเล็กน้อย แสดงว่าโมเดลค่อนข้างจะมีความสอดคล้องอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่วัดความสอดคล้องที่เพิ่มเข้ามาของโมเดลโดยทำการเปรียบเทียบโมเดลที่ต้องการวิเคราะห์เข้ากับโมเดลอิสระ (Independent model) ได้แก่ NFI, NNFI, AGFI, RFI, IFI และ CFI ซึ่งผลการวิเคราะห์พบว่าดัชนีทั้งหมดให้ค่าสูงเกินกว่า 0.90 (NFI = 0.943; NNFI = 0.947; AGFI = 0.914; RFI = 0.915; IFI = 0.965 และ CFI = 0.964) แสดงว่าดัชนีทั้งหมดในกลุ่มนี้ให้ผลการทดสอบที่คงเส้นคงวาเพียงพอที่จะสรุปได้ว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนอย่างดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ส่วนดัชนีในกลุ่มต่อมาเป็นดัชนีที่ใช้วัดความประหยัดของโมเดล ได้แก่ PGFI, PNFI, AIC, CAIC, และ ECVI ซึ่งผลการทดสอบความประหยัดของโมเดล พบว่าดัชนี PGFI เท่ากับ 0.584 ดัชนี PNFI เท่ากับ 0.632 แสดงว่าโมเดลยังไม่ประหยัดเท่าใดนัก ส่วนดัชนี ECVI เท่ากับ 1.007 ค่าประมาณ ECVI ในช่วงความเชื่อมั่น 90% มีค่าอยู่ระหว่าง 0.921 ถึง 1.105 ซึ่งค่า ECVI ที่ขีดจำกัดล่างเข้าใกล้ค่า Saturated ECVI (0.868) แสดงให้เห็นว่าโมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลดีพอ ส่วนดัชนี AIC มีค่าเท่ากับ 695.864 ซึ่งต่ำกว่าค่า Saturated AIC เช่นเดียวกับดัชนี CAIC เท่ากับ 1332.916 ซึ่งต่ำกว่าค่า Saturated CAIC (2261.876) เช่นกัน แสดงว่าโมเดลมีความประหยัดและเป็นโมเดลที่มีความตรง สำหรับดัชนีสุดท้ายคือค่า CN เท่ากับ 345.867 ซึ่งมีค่าต่ำกว่าขนาดกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบโมเดลในครั้งนี้ (N = 692) จึงสรุปได้ว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดสอบโมเดลในครั้งนี้มีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะทำให้โมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

เมื่อเปรียบเทียบดัชนีวัดความสอดคล้องของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งสองโมเดลแล้วพบว่าโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์สูงกว่าโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 และในส่วนต่อไปเป็นการอธิบายและการเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของตัวแปรแฝงในแต่ละสมการโครงสร้างระหว่างโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ดังตาราง 15

ตาราง 15 การเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทาง (Path Coefficient) ภายในสมการโครงสร้างระหว่างกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4

Type of Constructs	Constructs	Year	Endogenous Constructs			Ultimate Endogenous Construct
			Panya	Silla	Samati	Freedom
Exogenous Constructs	Teacher	1	0.131***	-	-	-
		4	0.070	-	0.065	-
	Parent	1	0.272***	-	-	-
		4	0.178***	-	-	-
	Friend	1	0.299***	0.109*	0.235***	-
		4	0.528***	-	0.263**	-
Endogenous Constructs	Panya	1	-	0.777***	-	-
		4	-	0.931***	-	-
	Silla	1	-	-	0.845***	-
		4	-	-	0.775***	-
	Samati	1	-	-	-	0.388***
		4	-	-	-	0.422***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; * มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตาราง 15 สามารถแยกอธิบายแต่ละสมการโครงสร้างได้ดังนี้

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาคือตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวด้วยขนาดอิทธิพลต่าง ๆ กัน โดยตัวแปรแฝงที่มีอิทธิพลต่อปัญญามากที่สุดคือ ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน รองลงมาเป็นตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ แต่ส่วนที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือ ความแกร่งของค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางที่ตัวแปรแฝงภายนอกมีต่อปัญญา โดยที่อิทธิพลของครูที่มีต่อปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นลดลงจนไม่มีอิทธิพลเลยในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.131^{***} \rightarrow 0.070$) ส่วนอิทธิพลของพ่อแม่ที่มีต่อปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ก็ลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ด้วยเช่นกัน ($0.272^{***} \rightarrow 0.178^{***}$) แต่อิทธิพลของเพื่อนซึ่งมีอยู่น้อยในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.299^{***} \rightarrow 0.528^{***}$)

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านศีลในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามากที่สุด รองลงมาเป็นอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน ส่วนนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้รับเฉพาะอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาเท่านั้น และเมื่อเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางระหว่างกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีแล้วพบว่า อิทธิพลทางตรงของเพื่อนที่มีต่อศีลในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นกลับไม่พบอิทธิพลดังกล่าวในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 จึงมีเฉพาะอิทธิพลทางอ้อมต่อศีลเท่านั้น ส่วนอิทธิพลของปัญญาที่มีต่อศีลซึ่งอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับเพิ่มขึ้นสูงอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.777^{***} \rightarrow 0.931^{***}$)

สมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านสมาธิในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านศีลมากที่สุด รองลงมาเป็นอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน และเมื่อเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางระหว่างกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีพบว่า อิทธิพลของเพื่อนที่มีต่อสมาธิในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีขนาดเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.235^{***} \rightarrow 0.263^{***}$) ส่วนอิทธิพลของศีลที่มีต่อสมาธิซึ่งมีอยู่สูงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.845^{***} \rightarrow 0.775^{***}$)

สมการโครงสร้างที่ 4 ที่มีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้รับเฉพาะอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิเท่านั้น และเมื่อเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางระหว่างกลุ่มแล้วพบว่า อิทธิพลทางตรงของสมาธิที่มีต่ออิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 เพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ($0.388^{***} \rightarrow 0.422^{***}$)

แต่อย่างไรก็ตาม อิทธิพลดังตารางข้างต้นเป็นอิทธิพลในทางตรงที่ได้มาจากค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริง ลักษณะการส่งอิทธิพลของตัวแปรต่าง ๆ นั้นมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นเพื่อความชัดเจนในการสรุปเชิงเปรียบเทียบอิทธิพลของตัวแปรเชิงสาเหตุที่มีผลกระทบต่อตัวแปรผลในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี ผู้วิจัยจะได้ทำการเปรียบเทียบขนาดของผลกระทบจากตัวแปรภายนอกที่เป็นสาเหตุไปยังตัวแปรภายในที่เป็นผลในแต่ละสมการโครงสร้างโดยแยกการเปรียบเทียบขนาดของผลกระทบออกเป็น 3 ส่วนด้วยกันได้แก่ ผลกระทบโดยรวม ผลกระทบทางตรงและผลกระทบทางอ้อม พร้อมทั้งเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์กำหนด (Coefficient of determination: R^2) ในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ดังรายละเอียดในตาราง 16

ตาราง 16 การเปรียบเทียบผลกระทบทางตรง (Direct effects: DE) ผลกระทบทางอ้อม (Indirect effect : IE) และผลกระทบรวม (Total effects: TE) ของตัวแปรแฝงที่มีต่อตัวแปรตามในแต่ละสมการโครงสร้างของ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4

Latent Construct	Years	Panya			Silla			Samall			Freedom		
		DE	IE	TE	DE	IE	TE	DE	IE	TE	DE	IE	TE
Teacher	1	0.131**	-	0.131**	-	0.102**	0.102**	-	0.086**	0.086**	-	0.033**	0.033**
	4	0.070	-	0.070	-	0.065	0.065	0.065	0.050	0.115*	-	0.051*	0.051*
Parent	1	0.272***	-	0.272***	-	0.212***	0.212***	-	0.179***	0.179***	-	0.069***	0.069***
	4	0.178	-	0.178	-	0.165	0.165	-	0.128	0.128	-	0.057	0.057
Friends	1	0.299***	-	0.299***	0.109***	0.232***	0.341***	0.235***	0.288***	0.523***	-	0.203***	0.203***
	4	0.528***	-	0.528***	-	0.491***	0.491***	0.262***	0.381***	0.643***	-	0.284***	0.284***
Panya	1	-	-	-	0.777***	-	0.777***	-	0.656***	0.656***	-	0.255	0.255***
	4	-	-	-	0.931***	-	0.931***	-	0.722***	0.722***	-	0.319	0.319***
Silla	1	-	-	-	-	-	-	0.845***	-	0.845***	-	0.328	0.328***
	4	-	-	-	-	-	-	0.775***	-	0.775***	-	0.342	0.342***
Samall	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.388***	-	0.388***
	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.422***	-	0.422***
Multiple R ²	1	0.272			0.685			0.938			0.233		
	4	0.385			0.867			0.916			0.340		

*** มีนัยสำคัญที่ระดับ .001, ** มีนัยสำคัญที่ระดับ .01, * มีนัยสำคัญที่ระดับ .05

จากตาราง 16 สามารถแยกอธิบายผลการวิเคราะห์ตามชั้นปีที่ศึกษา และการอธิบายเชิงเปรียบเทียบผลกระทบรวมระหว่างกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้ดังนี้

กลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1

สมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้นพบว่า ปัญญาได้รับผลกระทบเฉพาะทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทุกตัว โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.299) รองลงมาเป็นพ่อแม่ (0.272) และครู (0.131) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงปัญญาที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 27.20

สมการโครงสร้างที่ 2 ซึ่งมีตัวแปรแฝงศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด (0.777) โดยเป็นผลกระทบเฉพาะทางตรงเท่านั้น รองลงมาเป็นผลกระทบรวมจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.341) ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางตรง (0.109) และผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านปัญญา (0.232) ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบจากพ่อแม่ (0.212) และครู (0.102) ตามลำดับ ซึ่งผลกระทบจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านพ่อแม่และครูนั้นเป็นผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาทั้งสิ้น และมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงศีลที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 68.50

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากศีลมากที่สุด (0.845) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากปัญญา (0.656) ซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านศีล ส่วนกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้น ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.425) โดยแบ่งเป็นผลกระทบทางตรง (0.235) และผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านปัญญาและศีล (0.288) ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.179) และเพื่อน (0.086) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสมาธิที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 93.80

สมการโครงสร้างสุดท้ายที่มีอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้น พบว่าตัวแปรแฝงที่ส่งผลกระทบโดยรวมต่ออิสรภาพมากที่สุดคือตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ (0.388) ซึ่งเป็นผลกระทบในทางตรง รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของศีล (0.328) และปัญญา (0.255) ตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงปัญญา ศีล และสมาธิตามลำดับ ด้วยขนาดอิทธิพลต่างๆ กันโดยตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบรวมต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือเพื่อน (0.203) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากพ่อแม่ (0.069) และครู (0.033) โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงอิสรภาพที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 23.30

กลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

สมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าปัญญาได้รับผลกระทบเฉพาะทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทุกตัว โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.528) รองลงมาเป็นพ่อแม่ (0.178) และครู (0.070) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงปัญญาที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 38.50

สมการโครงสร้างที่ 2 ซึ่งมีตัวแปรแฝงศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด (0.931) โดยจัดเป็นผลกระทบทางตรงเท่านั้น ส่วนตัวแปรแฝงที่เหลือต่างส่งผลกระทบในทางอ้อมโดยผ่านปัญญาทั้งสิ้น โดยเรียงลำดับผลกระทบได้ดังนี้ ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.491) ด้านพ่อแม่ (0.165) และครู (0.065) มีผลกระทบต่อศีลตามลำดับ และมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงศีลที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 86.70

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากศีลมากที่สุด (0.775) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของปัญญา (0.722) ซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านศีล ส่วนกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้น ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด (0.643) โดยแบ่งเป็นผลกระทบทางตรง (0.262) และผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านปัญญาและศีล (0.381) ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.128) และผลกระทบรวมของครู (0.115) ซึ่งแบ่งเป็นผลกระทบทางตรง (0.065) และผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านปัญญาและศีล (0.050) ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสมาธิที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 91.60

สมการโครงสร้างสุดท้ายที่มีอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้น พบว่าตัวแปรแฝงที่ส่งผลกระทบโดยรวมต่ออิสรภาพมากที่สุดคือตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ (0.422) ซึ่งเป็นผลกระทบในทางตรง รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของศีล (0.342) และปัญญา (0.319) ตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงปัญญา ศีล และสมาธิตามลำดับ ด้วยขนาดอิทธิพลต่างๆ กันโดยตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบรวมต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือเพื่อน (0.284) รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากพ่อแม่ (0.057) และครู (0.051) โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงอิสรภาพที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 34.00

การเปรียบเทียบผลกระทบรวมในแต่ละสมการโครงสร้างในแต่ละชั้นปี

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงภายนอกที่มีผลกระทบรวมต่อปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านครู (0.131 → 0.070) และตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.272 → 0.178) ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือ ตัวแปรแฝงด้านเพื่อน (0.299 → 0.528)

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อศีลเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา (0.777 → 0.931) และตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.341 → 0.491) ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อศีลลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านครู (0.102 → 0.065) และตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.212 → 0.165)

สมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อสมาธิเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา (0.656 → 0.722) ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.523 → 0.643) และตัวแปรแฝงด้านครู (0.086 → 0.115) ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อสมาธิลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.179 → 0.128) และตัวแปรแฝงด้านศีล (0.845 → 0.775)

สมการโครงสร้างที่ 4 ที่มีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่ออิสรภาพเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายนอกด้านครู (0.033 → 0.051) ตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน (0.203 → 0.284) ตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา (0.255 → 0.319) ตัวแปรแฝงภายในด้านศีล (0.328 → 0.342) และตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ (0.388 → 0.422) สำหรับตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่ออิสรภาพลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีเพียงตัวแปรเดียวคือ ตัวแปรแฝงด้านพ่อแม่ (0.069 → 0.057) ซึ่งเป็นผลกระทบที่ลดลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ตอนที่ 2 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์โปรไฟล์ (Profile Analysis)

จากวัตถุประสงค์การวิจัยข้อ 2 ซึ่งต้องการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษา และวัตถุประสงค์ข้อ 3 ซึ่งต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ นั้นผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์โปรไฟล์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ทั้งสองข้อ โดยจะแยกทดสอบตัวแปรตาม 2 ตัว ได้แก่ ตัวแปรอิสรภาพ และตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา ซึ่งตัวแปรตามแต่ละตัวจะมีตัวแปรย่อยภายในหลายตัวประกอบกันขึ้นเป็นโปรไฟล์ของแต่ละกลุ่ม ได้แก่ โปรไฟล์ของอิสรภาพ ประกอบด้วย อิสรภาพภายใน (FD1) อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) และอิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) และโปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) สัมมากัมมันตะ (RA) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาวาयมาะ (RE) สัมมาสติ (RM) และสัมมาสมาธิ (RC) ส่วนกระบวนการของการวิเคราะห์จะแยกวิเคราะห์โปรไฟล์ตามตัวแปรเกณฑ์ในการจำแนกกลุ่มจำนวน 4 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรชั้นปีที่ศึกษา แบ่งเป็นชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ตัวแปรสาขาวิชาที่ศึกษา แบ่งเป็นสายวิทยาศาสตร์ (SC) และสายสังคมศาสตร์ (SS) ตัวแปรการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา แบ่งเป็นกลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (PM) กลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (M) และกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (NM) และตัวแปรเพศ แบ่งเป็นเพศชาย และเพศหญิง โดยจะแบ่งการนำเสนอผลการวิเคราะห์ออกเป็นสองส่วนด้วยกัน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การนำเสนอค่าสถิติพื้นฐานเพื่อบรรยายลักษณะของเส้นโปรไฟล์ ได้แก่ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของตัวแปร ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานที่บ่งชี้ถึงช่วงกว้างของค่าเฉลี่ยทุกตัวแปรในโปรไฟล์ที่กระจายออกจากระดับโดยเฉลี่ย (Dispersion)

ส่วนที่ 2 การทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ ซึ่งจะเป็นการวิเคราะห์โปรไฟล์เพื่อทำการทดสอบสมมติฐาน 3 ประการ ได้แก่

1. การทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism of profiles)
2. การทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident of profiles)
3. การทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness of profiles)

ซึ่งในการวิเคราะห์โปรไฟล์ในการวิจัยครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

1. การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามกลุ่มต่าง ๆ

การวิเคราะห์โปรไฟล์ในส่วนนี้มีตัวแปรอิสรภาพเป็นตัวแปรตาม ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรย่อย 3 ตัว คือ อิสรภาพภายใน อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และอิสรภาพต่อธรรมชาติ สำหรับตัวแปรจำแนกกลุ่ม มีจำนวน 4 ตัวแปรได้แก่ ชั้นปีที่ศึกษา สาขาวิชาที่ศึกษา การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และเพศ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

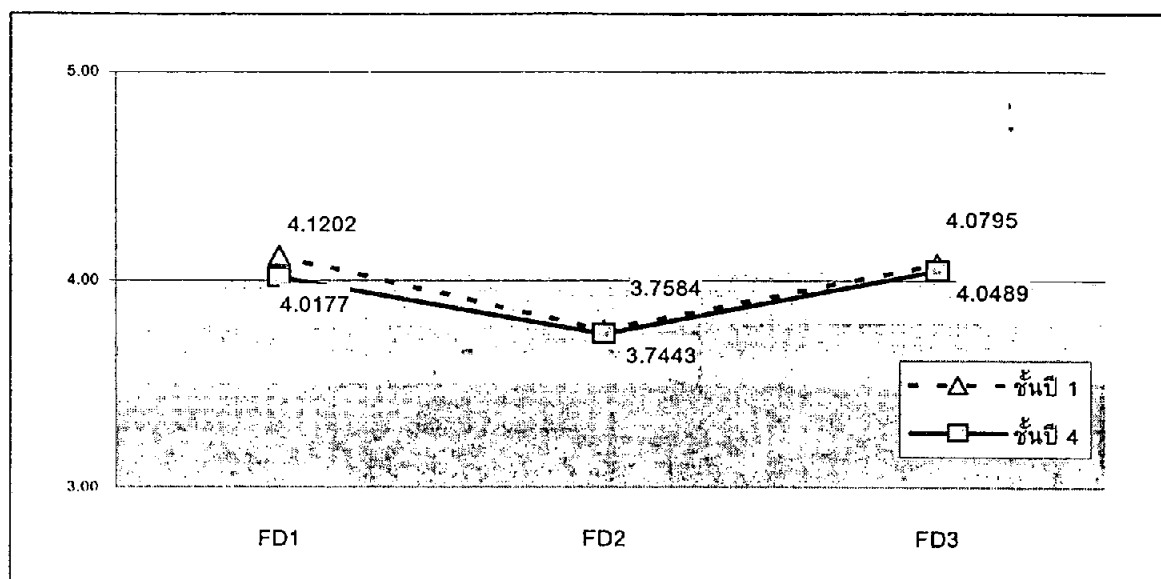
1.1 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

1.1.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

ตาราง 17 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

Groups		Dependent Variables			Average Level		Dispersion	
		FD1	FD2	FD3	Mean	Rank	S.D.	Rank
Y1	Mean	4.1202	3.7584	4.0795	3.9860	1	0.1982	1
	S.D.	(0.7457)	(0.8432)	(0.7449)				
Y4	Mean	4.0177	3.7443	4.0489	3.9370	2	0.1676	2
	S.D.	(0.7778)	(0.8175)	(0.7938)				
Total	Mean	4.0709	3.7516	4.0648				
	S.D.	(0.7627)	(0.8307)	(0.7687)				

จากตารางพบว่า ค่าเฉลี่ยรวมของอิสรภาพภายใน (FD1) มีค่าสูงสุด รองลงมาคือ อิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) ส่วนอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) มีค่าต่ำที่สุด และเมื่อแยกพิจารณาตามชั้นปีที่ศึกษาแล้วพบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีอิสรภาพภายใน (FD1) สูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีอิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) สูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายใน (FD1) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละชั้นปี พบว่านักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ซึ่งสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



1.1.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

ตาราง 18 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test		F	Multivariate test	
	Λ	F		Λ	F
Groups					
Y1 : Y4	0.997	2.202	2.114	0.839	130.739***
Contrasts					
$D_{fd1-fd2}(Y1:Y4)$			3.904		201.478***
$D_{fd2-fd3}(Y1:Y4)$			0.134		190.011***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 18 ที่แสดงผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ทั้ง 3 สมมติฐานนั้นสามารถแยกแปลความหมายในแต่ละสมมติฐานได้ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 การทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($\Lambda = 0.997$, Multivariate F-statistics = 2.202, $p = .111$) แสดงว่า ค่าความชันในทุกส่วนของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน จึงบ่งชี้ว่าไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชั้นปีที่ศึกษากับอิสระภาพ สรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีความขนานกัน

สมมติฐานที่ 2 การทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F-statistics = 2.114, $p = .146$) แสดงว่า ไม่มีอิทธิพลหลักของชั้นปีที่ศึกษาต่ออิสระภาพ ดังนั้นสรุปได้ว่า ระดับโดยเฉลี่ยของตัวแปรอิสระภาพของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ไม่แตกต่างกัน

สมมติฐานที่ 3 การทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.839$, Multivariate F-statistics = 130.739, $p < .001$) แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปร (FD1, FD2, FD3) ที่มีต่อกลุ่มนักศึกษา ชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาจากการทดสอบความแตกต่างระดับ Univariate ในแต่ละ Profile segment แล้ว พบว่า แต่ละคู่เปรียบเทียบมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสองคู่ (F-statistics ของ $D_{fd1-fd2}(Y1:Y4) = 201.478$, $p < .001$ และ F-statistics ของ $D_{fd2-fd3}(Y1:Y4) = 190.011$, $p < .001$) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าของนักศึกษาแตกต่างกันโดยที่ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในและค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

เมื่อสรุปรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับ (Level) และรูปทรง (Shape) ไม่แตกต่างกัน และแม้ว่าโปรไฟล์จะอยู่ในระดับเดียวกันและขนาดกันทุกส่วนก็ตาม แต่โปรไฟล์ของอิสรภาพยังคงมีลักษณะไม่ราบเรียบเนื่องจากค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าที่ตอบสนองต่อกลุ่มนักศึกษาไม่เท่ากันทั้ง 3 ค่า

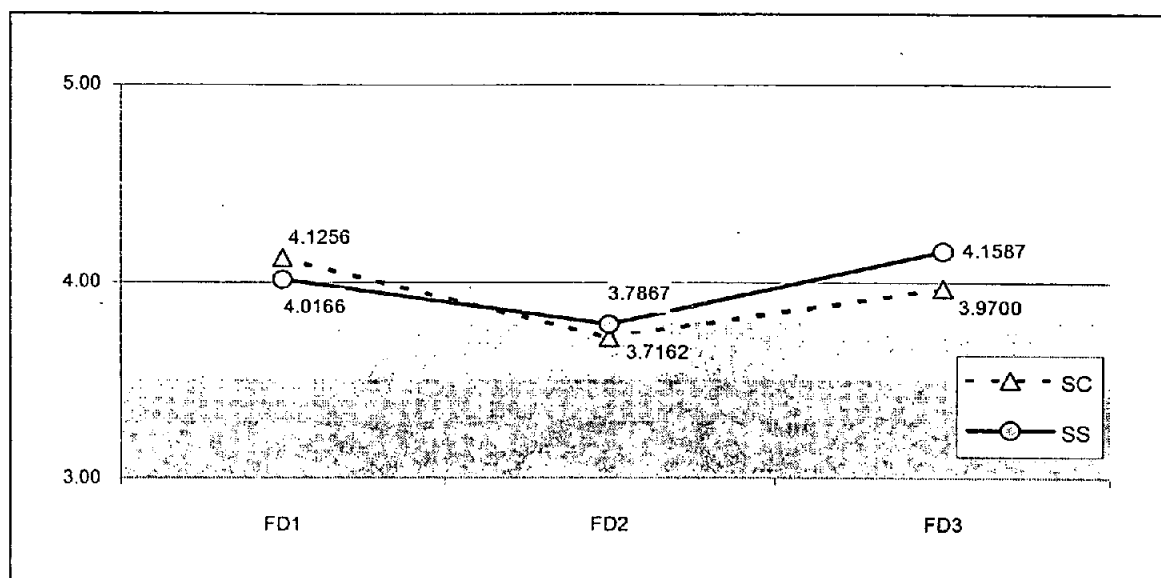
1.2 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

1.2.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

ตาราง 19 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

Groups		Dependent Variables			Average Level		Dispersion	
		FD1	FD2	FD3	Mean	Rank	S.D.	Rank
SC	Mean	4.1256	3.7162	3.9700	3.9372	2	0.2066	1
	S.D.	(0.7753)	(0.8750)	(0.8054)				
SS	Mean	4.0166	3.7867	4.1587	3.9873	1	0.1877	2
	S.D.	(0.7467)	(0.7833)	(0.7187)				
Total	Mean	4.0709	3.7516	4.0648				
	S.D.	(0.7627)	(0.8307)	(0.7687)				

จากตาราง 19 พบว่านักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ มีอิสรภาพภายใน (FD1) สูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์ มีอิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) สูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายใน (FD1) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ ซึ่งลักษณะของโปรไฟล์ของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ สามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



1.2.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

ตาราง 20 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test		F	Multivariate test	
	Λ	F		Λ	F
<u>Groups</u>					
SC : SS	0.968	22.776***	2.205	0.838	131.772***
<u>Contrasts</u>					
D _{fd1-fd2} (SC:SS)		16.266***			206.261***
D _{fd2-fd3} (SC:SS)		6.822***			191.285***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 20 ที่แสดงผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ทั้ง 3 สมมติฐานนั้นสามารถแยกแปลความหมายในแต่ละสมมติฐานได้ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 การทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.968$, Multivariate F-statistics = 22.776, $p = .000$) แสดงว่า ค่าความชันในทุกส่วนของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน จึงบ่งชี้ว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาขาวิชาที่ศึกษากับอิสระภาพ ซึ่งเมื่อทำการวิเคราะห์ระดับ Univariate ในแต่ละ Profile segment แล้วพบว่า ค่า F-statistics ของ Profile segment 1 และ Profile segment 2 มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสอง

ส่วน (ค่า F-statistics ของ $D_{fd1-fd2}(SC:SS) = 201.478$, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ $D_{fd2-fd3}(SC:SS) = 190.011$, $p < .001$) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ และสายสังคมศาสตร์ไม่ขนานกัน

สมมติฐานที่ 2 การทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F-statistics = 2.205, $p = .138$) แสดงว่า ไม่มีอิทธิพลหลักของสาขาวิชาที่ศึกษาต่ออิสรภาพ ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า ระดับโดยเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพระหว่างกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ไม่แตกต่างกัน แต่เนื่องจากโปรไฟล์ทั้งสองเส้นไม่ขนานกันข้อสรุปด้านความพ้องกันของโปรไฟล์จึงให้ผลที่ไม่ถูกต้องนัก ผู้วิจัยจึงทำการวิเคราะห์อิทธิพลย่อยเพิ่มเติมในส่วนของ Between-subject effects

สมมติฐานที่ 3 การทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.838$, Multivariate F-statistics = 131.772, $p < .001$) แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปร (FD1, FD2, FD3) ที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาจากการทดสอบความแตกต่างระดับ Univariate ในแต่ละ Profile segment แล้ว พบว่า แต่ละคู่เปรียบเทียบมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสองคู่ (F-statistics ของ $D_{fd1-fd2}(SC:SS) = 206.261$, $p < .001$ และ F-statistics ของ $D_{fd2-fd3}(SC:SS) = 191.285$, $p < .001$) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าของนักศึกษาแตกต่างกันโดยที่ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในและค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

เมื่อรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับ (Level) ไม่แตกต่างกัน แต่รูปทรง (Shape) ของโปรไฟล์ทั้งสองกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งส่งผลให้โปรไฟล์ของอิสรภาพอย่างน้อย 1 กลุ่มมีลักษณะไม่ราบเรียบ เนื่องจากค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าที่ตอบสนองต่อกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชาไม่เท่ากันทั้ง 3 ค่า ดังนั้นจึงต้องวิเคราะห์อิทธิพลย่อย (Simple effect) เพิ่มเติม

ตาราง 21 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

Groups		Dependent Variables			Test of Within-Subjects Effects			
					Multivariate test		Univariate F-test	
		FD1	FD2	FD3	Λ	F	FD1 – FD2	FD2 – FD3
SC	Mean	4.1256	3.7162	3.9700	0.805	82.228***	164.100***	59.126***
SS	Mean	4.0166	3.7867	4.1587	0.822	74.212***	55.021***	144.310***
Multivariate Test	Λ	0.966						
	F	15.841***						
Univariate F-test		7.001**	2.467	20.891***				

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตารางการวิเคราะห์อิทธิพลย่อย (Simple effect) ภายในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชาและระหว่างกลุ่มนักศึกษาเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็นดังต่อไปนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.805$, Multivariate F-statistics = 82.228, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสระภาพโดยรวมทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (ค่า F-statistics ของ FD1 – FD2 = 164.100, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ FD2 – FD3 = 59.126, $p < .001$) แสดงว่าในกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์นั้น ค่าเฉลี่ยของอิสระภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอิสระภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และค่าเฉลี่ยของอิสระภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสระภาพต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.805$, Multivariate F-statistics = 82.228, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสระภาพโดยรวมทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (ค่า F-statistics ของ FD1 – FD2 = 55.021, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ FD2 – FD3 = 144.310, $p < .001$) แสดงว่าในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์นั้น ค่าเฉลี่ยของอิสระภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอิสระภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และค่าเฉลี่ยของอิสระภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสระภาพต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยอิสระภาพระหว่างกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.966$, Multivariate F-statistics = 15.841, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของอิสระภาพทั้ง 3 ค่าในกลุ่มนักศึกษาสองสาขาวิชาแตกต่างกันซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นในตัวแปรอิสระภาพตัวใดบ้าง

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรอิสระภาพย่อย 3 ตัวแปร พบว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของอิสระภาพภายในสูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (F-statistics = 7.001, $p = .008$) และในทางตรงกันข้ามพบว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของอิสระภาพต่อธรรมชาติสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (F-statistics = 20.891, $p < .001$) ส่วนอิสระภาพต่อเพื่อนมนุษย์นั้น พบว่านักศึกษาทั้งสองสาขาวิชา มีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F-statistics = 2.467, $p = .117$)

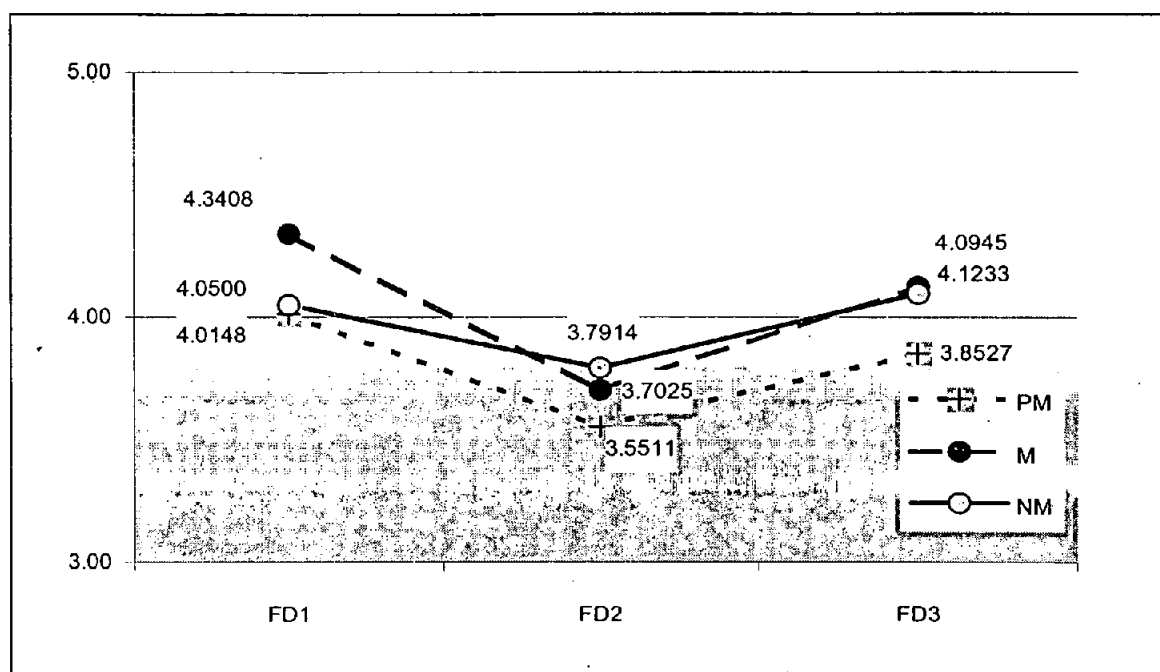
1.3 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

1.3.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 22 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups		Dependent Variables			Average Level		Dispersion	
		FD1	FD2	FD3	Mean	Rank	S.D.	Rank
PM	Mean	4.0148	3.5511	3.8527	3.8062	3	0.2353	2
	S.D.	(0.7501)	(0.8358)	(0.8304)				
M	Mean	4.3408	3.7025	4.1233	4.0555	1	0.3245	1
	S.D.	(0.8141)	(0.9238)	(0.7864)				
NM	Mean	4.0500	3.7914	4.0945	3.9786	2	0.1637	3
	S.D.	(0.7536)	(0.8141)	(0.7504)				
Total	Mean	4.0709	3.7516	4.0648				
	S.D.	(0.7627)	(0.8307)	(0.7687)				

จากตาราง 22 พบว่าในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มนักศึกษาเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายใน (FD1) สูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) และ อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของ อิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) สูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายใน (FD1) และ อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่านักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในปัจจุบันมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงที่สุด รองลงมาได้แก่กลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของอิสรภาพน้อยที่สุด และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้น โปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยภายในกลุ่มน้อยที่สุด ซึ่งลักษณะของกราฟโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



1.3.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 23 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness		
	Multivariate test		F	Multivariate test		Univariate test
	Λ	F		Λ	F	F
Groups						
PM : M : NM	0.967	8.390***	7.470***	0.871	100.493***	
Contrasts						
$D_{fd1-fd2}$ (PM:M:NM)			14.865***			186.939***
$D_{fd2-fd3}$ (PM:M:NM)			1.086			101.423***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 23 แสดงผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ 3 สมมติฐาน พบว่าผลการวิเคราะห์สมมติฐานด้านความขนานกันของโปรไฟล์ในระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.967$, Multivariate F-statistics = 8.390, $p < .001$) เช่นเดียวกับผลการวิเคราะห์สมมติฐานด้านความพ้องกันของโปรไฟล์ (F-statistics = 7.470, $p = .001$) ซึ่งแสดงว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนากับอิสระภาพ และระดับโดยเฉลี่ยของตัวแปรอิสระภาพระหว่างกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรม

ทางศาสนา กลุ่มนักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาแตกต่างกัน ซึ่งเมื่อโปรไฟล์ไม่ขนานกันยังส่งผลให้โปรไฟล์ไม่แบนราบอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 อีกด้วย ($\Lambda = 0.871$, Multivariate F-statistics = 100.493, $p < .001$) ดังนั้นต้องวิเคราะห์อิทธิพลย่อย (Simple effect) เพิ่มเติม

ตาราง 24 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาแต่ละคู่

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test	Univariate test		Multivariate test	Univariate test
	Λ	F	F	Λ	F
PM : M Contrasts	0.990	1.511	10.352***	0.399	59.687***
$D_{fd1-fd2}(PM:M)$		2.968			118.235***
$D_{fd2-fd3}(PM:M)$		1.362			50.036***
PM : NM Contrasts	0.990	6.595***	12.188***	0.898	70.750***
$D_{fd1-fd2}(PM:NM)$		10.027***			124.247***
$D_{fd2-fd3}(PM:NM)$		0.000			81.983***
M : NM Contrasts	0.980	12.128***	1.678	0.891	72.109***
$D_{fd1-fd2}(M:NM)$		23.172***			129.235***
$D_{fd2-fd3}(M:NM)$		2.144			80.905***

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 24 สามารถแปลความหมายของการวิเคราะห์โปรไฟล์แต่ละคู่เปรียบเทียบได้ดังนี้

คู่เปรียบเทียบ 1 กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ผลการวิเคราะห์พบว่าโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มขนานกัน ($\Lambda = 0.990$, Multivariate F-statistics = 1.511, $p = .222$) ในขณะที่ระดับของโปรไฟล์ทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 (F-statistics = 10.352, $p = .001$) เมื่อพิจารณาร่วมกับค่าเฉลี่ยของกลุ่มแล้ว สรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.399$, Multivariate F-statistics = 59.687, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน โดยที่ความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นใน Profile segment ทั้งสองส่วน (F-statistics ของ $D_{fd1-fd2}(PM:M) = 118.235$, $p < .001$ และ F-statistics ของ $D_{fd2-fd3}(PM:M) = 50.036$, $p < .001$)

คู่เปรียบเทียบ 2 กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ผลการวิเคราะห์พบว่า ระดับของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 (F -statistics = 12.188, p = .001) แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มหนึ่งสูงกว่าอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกัน (Λ = 0.990, Multivariate F -statistics = 6.595, p = .001) ส่วนสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (Λ = 0.898, Multivariate F -statistics = 70.750, p < .001) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน

คู่เปรียบเทียบ 3 กลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา แม้ว่าผลการวิเคราะห์จะพบว่า ระดับของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน (F -statistics = 1.678, p = .195) แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มหนึ่งเท่ากับโปรไฟล์ของอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกัน (Λ = 0.980, Multivariate F -statistics = 12.128, p < .001) ซึ่งผลการวิเคราะห์ในระดับ Univariate ให้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสรภาพและการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาเกิดขึ้นในส่วนที่ 1 ซึ่งเป็น Profile segment ของอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (F -statistics ของ $D_{id1-id2}(M:N:M) = 10.027, p < .001$) ส่วน Profile segment ของอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์และอิสรภาพต่อธรรมชาตินั้นมีความขนานกัน สำหรับสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (Λ = 0.891, Multivariate F -statistics = 72.109, p < .001) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน ซึ่งในส่วนของการทดสอบดังกล่าวข้างต้นยังไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องวิเคราะห์ Simple effect ภายในกลุ่มเพิ่มเติมในส่วนต่อไปเพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดของตัวแปรและระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 25 การวิเคราะห์ Simple Effect เพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดโปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพและความแตกต่างระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups		Dependent Variables			Test of Within-Subjects Effects			
					Multivariate test		Univariate F-test	
		FD1	FD2	FD3	Λ	F	FD1 – FD2	FD2 – FD3
PM	Mean	4.0148	3.5511	3.8527	0.752	29.618***	58.722***	22.789***
M	Mean	4.3408	3.7025	4.1233	0.674	28.527***	56.921***	26.678***
NM	Mean	4.0500	3.7914	4.0945	0.861	85.602***	109.394***	142.122***
Multivariate Test	Λ	0.965						
	F	8.155***						
Univariate F-test		8.498***	6.793***	8.150***				
Pairwise Comparisons ^a		M > PM	M = PM	M > PM				
		M > NM	M = NM	M = NM				
		PM = NM	PM < NM	PM < NM				

^a การเปรียบเทียบรายคู่จะใช้เกณฑ์นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05; *** ค่า F มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตารางการวิเคราะห์อิทธิพลย่อย (Simple effect) ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.752$, Multivariate F-statistics = 29.618, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอภิสภาพโดยรวมทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (ค่า F-statistics ของ FD1 – FD2 = 58.722, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ FD2 – FD3 = 22.789, $p < .001$) แสดงว่าในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตนั้น มีค่าเฉลี่ยของอภิสภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และมีค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.674$, Multivariate F-statistics = 28.527, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอภิสภาพโดยรวมทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (ค่า F-statistics ของ FD1 – FD2 = 56.921, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ FD2 – FD3 = 26.678, $p < .001$) แสดงว่าในกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนานั้น มีค่าเฉลี่ยของอภิสภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

1.3 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.861$, Multivariate F-statistics = 85.602, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรอภิสภาพโดยรวมทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (ค่า F-statistics ของ FD1 – FD2 = 109.394, $p < .001$ และค่า F-statistics ของ FD2 – FD3 = 142.122, $p < .001$) แสดงว่าในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนานั้นมีค่าเฉลี่ยของอภิสภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และมีค่าเฉลี่ยของอภิสภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอภิสภาพต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มซึ่งจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยอภิสภาพระหว่างกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.965$, Multivariate F-statistics = 8.155, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของอภิสภาพทั้ง 3 ค่าในกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างคู่ใดบ้างที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างดังกล่าวขึ้น

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรอภิสภาพย่อย 3 ตัวแปร พบว่าค่า F-statistics มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า (F-statistics $_{FD1} = 8.498$; F-statistics $_{FD2} = 6.793$; F-statistics $_{FD3} = 8.150$, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของอภิสภาพทั้งสามค่าแตกต่างกันไปตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และเมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบรายคู่โดยใช้มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นเกณฑ์ในการทดสอบนั้น พบว่า ในส่วนของอภิสภาพภายใน กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่

เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน และในส่วนของอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์พบว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน สำหรับในส่วนของอิสรภาพต่อธรรมชาตินั้นพบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกัน

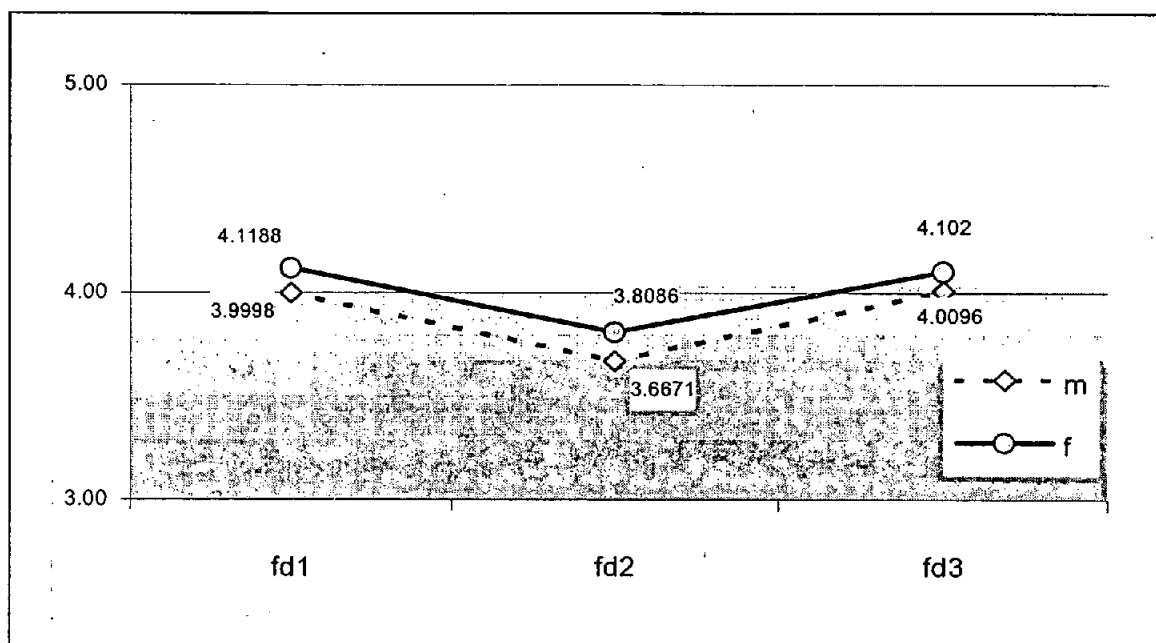
1.4 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามเพศ

1.4.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามเพศ

ตาราง 26 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรอิสรภาพเมื่อจำแนกตามเพศ

Groups		Dependent Variables			Average Level		Dispersion	
		FD1	FD2	FD3	Mean	Rank	S.D.	Rank
Male	Mean	3.9998	3.6671	4.0096	3.8922	2	0.1949	1
	S.D.	(0.7536)	(0.8251)	(0.7957)				
Female	Mean	4.1188	3.8086	4.1020	4.0098	1	0.1744	2
	S.D.	(0.7656)	(0.8300)	(0.7481)				
Total	Mean	4.0709	3.7516	4.0648				
	S.D.	(0.7627)	(0.8307)	(0.7687)				

จากตาราง 26 พบว่านักศึกษาเพศหญิงมีอิสรภาพภายใน (FD1) สูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาเพศชายมีอิสรภาพต่อธรรมชาติ (FD3) สูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายใน (FD1) และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ (FD2) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่า นักศึกษาเพศหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงกว่านักศึกษาเพศชาย และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาเพศชายมีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาเพศหญิง ซึ่งลักษณะของโปรไฟล์ของนักศึกษาเพศชายและหญิง สามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



1.4.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามเพศ

ตาราง 27 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพเมื่อจำแนกตามเพศ

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test		F	Multivariate test	
	Λ	F		Λ	F
Groups					
Ma : Fe	0.999	0.566	11.761***	0.840	129.446***
Contrasts					
D _{fd1-fd2} (Ma:Fe)			0.244		198.358***
D _{fd2-fd3} (Ma:Fe)			1.131		189.230***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 27 ที่แสดงผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ทั้ง 3 สมมติฐานนั้นสามารถแยกแปลความหมายในแต่ละสมมติฐานได้ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 การทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($\Lambda = 0.999$, Multivariate F-statistics = 0.566, $p = .568$) แสดงว่า ค่าความชันในทุกส่วนของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน จึงไม่พบปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับอิสระภาพ ดังนั้นสรุปได้ว่า โปรไฟล์ของตัวแปรอิสระภาพในกลุ่มนักศึกษาเพศชายและหญิงมีความขนานกัน

สมมติฐานที่ 2 การทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (F-statistics = 11.761, $p = .001$) แสดงว่า มีอิทธิพลหลักของเพศต่ออิสรภาพ สรุปได้ว่าระดับของอิสรภาพโดยเฉลี่ยในระหว่างกลุ่มนักศึกษาเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน โดยเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้งสามค่าสูงกว่าเพศชาย

สมมติฐานที่ 3 การทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.840$, Multivariate F-statistics = 129.446, $p < .001$) แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปร (FD1, FD2, FD3) ที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาจากการทดสอบความแตกต่างระดับ Univariate ในแต่ละ Profile segment แล้ว พบว่า แต่ละคู่เปรียบเทียบมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสองคู่ (F-statistics ของ $D_{fd1-fd2}(Ma:Fe) = 198.358$, $p < .001$ และ F-statistics ของ $D_{fd2-fd3}(Ma:Fe) = 189.350$, $p < .001$) ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าแตกต่างกัน โดยค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในและค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

เมื่อรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาเพศชายและเพศหญิงมีความขนานกันและอยู่ในระดับเดียวกัน แต่โปรไฟล์ของอิสรภาพมีลักษณะไม่แบนราบเนื่องจากค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าที่ตอบสนองต่อกลุ่มนักศึกษาเพศชายและหญิงไม่เท่ากันทั้ง 3 ค่า

2. การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามกลุ่มต่าง ๆ

การวิเคราะห์โปรไฟล์ในส่วนนี้มีตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเป็นตัวแปรตาม ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรย่อย 8 ตัว ได้แก่ สัมมาทฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) สัมมากรรมันตะ (RA) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาวายามะ (RE) สัมมาสติ (RM) และสัมมาสมาธิ (RC) สำหรับตัวแปรจำแนกกลุ่มมี 4 ตัวแปรได้แก่ ชั้นปีที่ศึกษา สาขาวิชาที่ศึกษา การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และเพศ ซึ่งมีรายละเอียดของผลการวิเคราะห์ ดังนี้

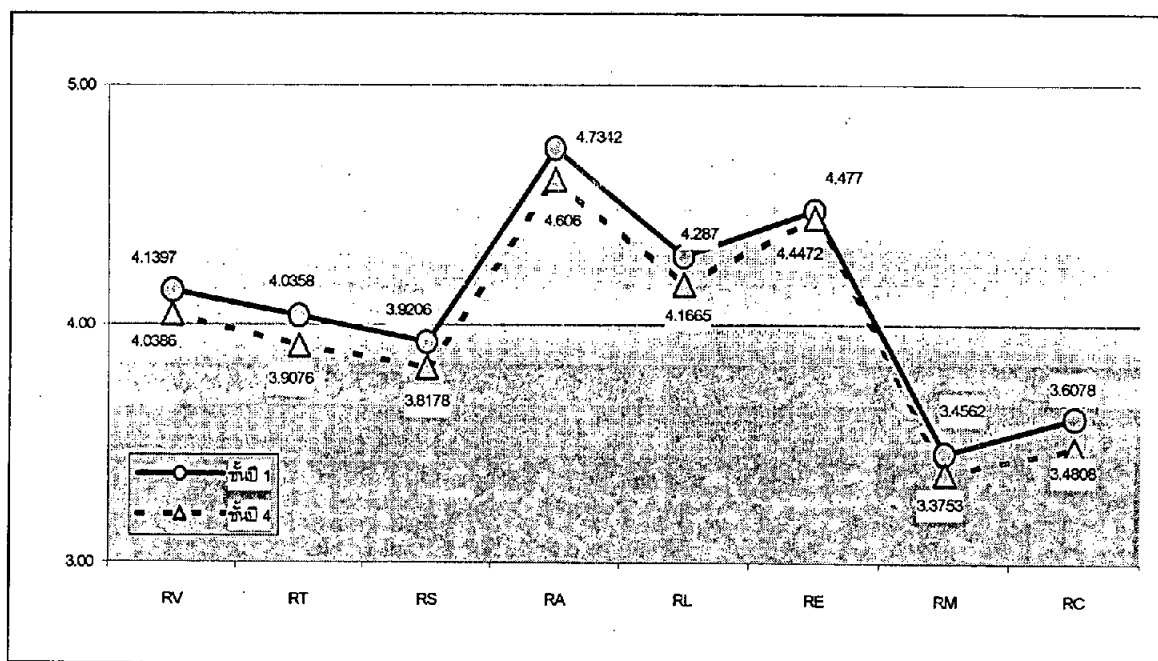
2.1 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

2.1.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

ตาราง 28 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

Groups	Dependent Variables								Average Level		Dispersion	
	RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Mean	Rank	S.D.	Rank
Y1	Mean	4.1387	4.0358	3.9208	4.7342	4.2870	4.4770	3.4562	3.6078	4.0823	1	0.4262
	S.D.	(.5839)	(.5777)	(.5537)	(.6433)	(.8430)	(.9161)	(.6425)	(.7490)			
Y4	Mean	4.0386	3.9078	3.8178	4.6060	4.1865	4.4472	3.3753	3.4808	3.9800	2	0.4301
	S.D.	(.6398)	(.5978)	(.6171)	(.6738)	(.8389)	(.8759)	(.8304)	(.7833)			
รวม	Mean	4.0917	3.9749	3.8718	4.6734	4.2298	4.4629	3.4178	3.5475			
	S.D.	(.6129)	(.5906)	(.5867)	(.6607)	(.8428)	(.8970)	(.6378)	(.7878)			

จากตารางพบว่า ค่าเฉลี่ยรวมของสัมมาแก้มันตะ (RA) มีค่าสูงสุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) และสัมมาสมาธิ (RC) ส่วนสัมมาสติ (RM) มีค่าต่ำที่สุด และเมื่อแยกพิจารณาตามชั้นปีที่ศึกษาแล้วพบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีค่าเฉลี่ยของสัมมาแก้มันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) และสัมมาสมาธิ (RC) ส่วนสัมมาสติ (RM) มีค่าต่ำที่สุด ส่วนนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีการเรียงลำดับของค่าเฉลี่ยเป็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีที่ 4 แต่เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของเส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมในแต่ละชั้นปี พบว่านักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ซึ่งสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



2.1.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

ตาราง 29 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ ความพ้องกันของโปรไฟล์ และความแบนราบของโปรไฟล์ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรม เมื่อจำแนกตามชั้นปีที่ศึกษา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness		
	Multivariate test		F	Multivariate test		Univariate test
	Λ	F		Λ	F	F
<u>Groups</u>						
Y1 : Y4	0.996	0.745	15.988***	0.255	500.335***	
<u>Contrasts</u>						
D _{RV-RT} (Y1:Y4)		0.558				41.671***
D _{RT-RS} (Y1:Y4)		0.568				37.017***
D _{RS-RA} (Y1:Y4)		0.408				1629.939***
D _{RA-RL} (Y1:Y4)		0.038				498.398***
D _{RL-RE} (Y1:Y4)		2.045				55.151***
D _{RE-RM} (Y1:Y4)		0.707				1189.349***
D _{RM-RC} (Y1:Y4)		1.419				44.252***

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 29 ที่นำเสนอผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ 3 สมมติฐานนั้น แสดงให้เห็นว่าในส่วนของการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate ไม่ มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($\Lambda = 0.996$, Multivariate F-statistics = 0.745, $p = .634$) แสดงว่า ค่าความขนานในทุกส่วนของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน ซึ่งบ่งชี้ว่าไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชั้นปีที่ศึกษากับโครงสร้างทางจริยธรรม ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีความขนานกัน สำหรับการทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (F-statistics = 15.988, $p < .001$) แสดงว่า มีอิทธิพลหลักของชั้นปีที่ศึกษาต่อโครงสร้างทางจริยธรรม ซึ่งสรุปได้ว่า ระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 สูงกว่ากลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 และท้ายสุดเป็นการทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.255$, Multivariate F-statistics = 500.335, $p < .001$) แสดงให้เห็นว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาจากการทดสอบความแตกต่างระดับ Univariate ในแต่ละ Profile segment พบว่าแต่ละคู่เปรียบเทียบมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกคู่ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าของนักศึกษาแตกต่างกัน

เมื่อสรุปรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีรูปทรง (Shape) ที่ไม่แตกต่างกัน ซึ่งแสดงว่าโปรไฟล์ทั้งของทั้งสองกลุ่มมีความขนานกัน แต่เป็นความขนานที่อยู่บนระดับ (Level) ที่แตกต่างกัน และแม้ว่าโปรไฟล์จะขนานกันทุกส่วนก็ตาม แต่โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมก็ยังคงมีลักษณะไม่ราบเรียบ เนื่องจากค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าไม่เท่ากัน

ตาราง 30 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรแกรมไพรฟ์ของตัวแปรโครงสร้างทางจิตวิทยาเมื่อจำแนกตามชั้นปีการศึกษา

Groups		Dependent Variables										Test of Within-Subjects Effects								
											Multivariate test		Univariate F-test							
											Λ	F	RV-RT	RT-RS	RS-RA	RA-RL	RL-RE	RE-RM	RM-RC	
Y1	Mean	4.1397	4.0358	3.9206	4.7342	4.2870	4.4770	3.4562	3.6078	0.236	290.298***	17.016***	29.396***	946.096***	292.513***	18.244***	574.677***	35.650***		
Y4	Mean	4.0386	3.9076	3.8178	4.6060	4.1665	4.4472	3.3753	3.4808	0.272	217.201***	24.921***	11.464***	701.422***	212.622***	38.962***	619.616***	12.892***		
Multivariate		0.983																		
Test		F									2.538**									
Univariate F-test		8.248**	14.376***	9.332**	11.451***	6.187*	0.334	4.864*	8.289**											

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากการวิเคราะห์การวิเคราะห์หือธิพลย่อย (Simple effect) ภายในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 และการทดสอบความแตกต่างระหว่างกลุ่มนักศึกษาเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.236$, Multivariate F-statistics = 290.298, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าทุกๆ Profile segment มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า ในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจิตวิทยาทุกคู่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.272$, Multivariate F-statistics = 217.201, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าทุกๆ Profile segment มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า ในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 นั้นค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจิตวิทยาทุกคู่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยโครงสร้างทางจริยธรรมระหว่างกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ($\Lambda = 0.983$, Multivariate F-statistics = 2.538, $p = .010$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีแตกต่างกัน ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นในตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมตัวใดบ้าง

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปร พบว่านักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 จำนวน 2 ตัวแปรคือ สัมมาสังกัปปะ และสัมมากัมมันตะ ส่วนความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 มีจำนวน 3 ตัวแปรคือ สัมมาทิฐิ สัมมาวาจา และสัมมาสมาธิ และพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 จำนวน สัมมาอาชีวะและสัมมาสติ ส่วนตัวแปรสัมมาวายามะนั้นพบว่านักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F-statistics = 0.334, $p = .564$)

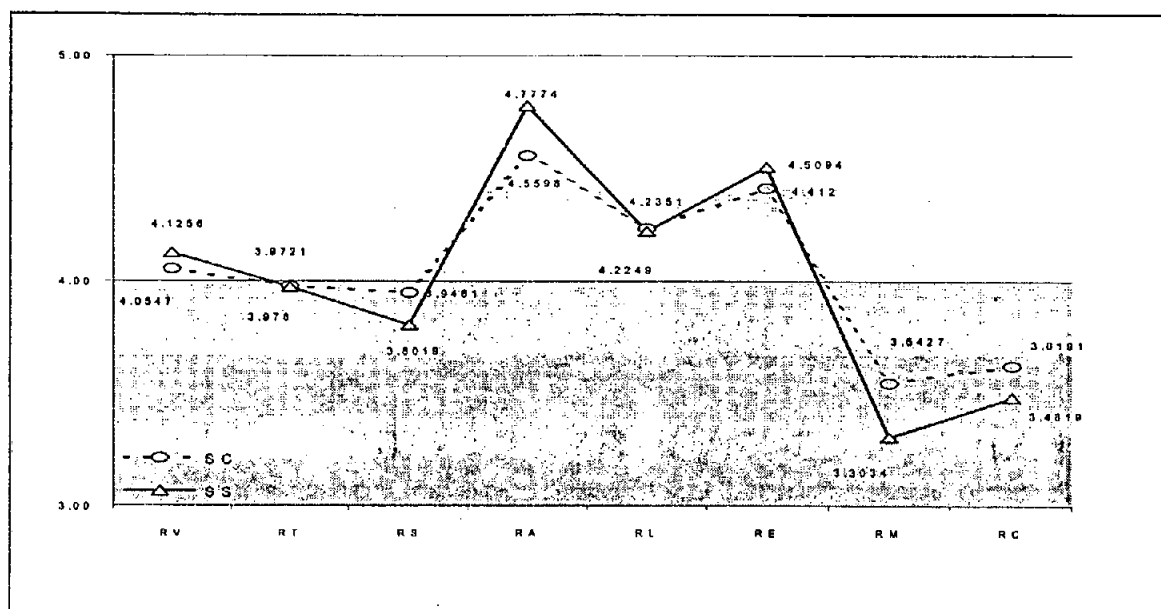
2.2 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

2.2.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชา

ตาราง 31 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

Groups		Dependent Variables								Average Level		Dispersion	
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Mean	Rank	S.D.	Rank
SC	Mean	4.0547	3.9780	3.9481	4.5598	4.2351	4.4120	3.5427	3.6191	4.0437	2	0.3553	2
	S.D.	(.6749)	(.6243)	(.6159)	(.7371)	(.9088)	(.9353)	(.6458)	(.8022)				
SS	Mean	4.1256	3.9721	3.8019	4.7774	4.2249	4.5094	3.3034	3.4819	4.0246	1	0.4956	1
	S.D.	(.5485)	(.5584)	(.5497)	(.5628)	(.7783)	(.8586)	(.6087)	(.7293)				
รวม	Mean	4.0917	3.9749	3.8718	4.6734	4.2298	4.4629	3.4178	3.5475				
	S.D.	(.6129)	(.5906)	(.5867)	(.6607)	(.8429)	(.8970)	(.6378)	(.7678)				

จากตาราง 31 พบว่าเมื่อแยกพิจารณาตามสาขาวิชาศึกษาแล้วพบว่า นักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์ มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทิฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) และสัมมาสมาธิ (RC) ส่วนสัมมาสติ (RM) มีค่าต่ำที่สุด ส่วนนักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์มีการเรียงลำดับของค่าเฉลี่ยเป็นเช่นเดียวกับนักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์ แต่เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของเส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่านักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์ มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์มีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



2.2.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

ตาราง 32 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test		F	Multivariate test	
	Λ	F		Λ	F
Groups					
SC : SS	0.895	20.227***	0.553	0.240	542.434***
Contrasts					
D _{RV-RT} (SC:SS)		4.476*			40.161***
D _{RT-RS} (SC:SS)		17.576***			35.800***
D _{RS-RA} (SC:SS)		90.372***			1720.534***
D _{RA-RL} (SC:SS)		33.837***			501.638***
D _{RL-RE} (SC:SS)		2.889			53.065***
D _{RE-RM} (SC:SS)		31.600***			1200.396***
D _{RM-RC} (SC:SS)		7.007**			43.744***

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 32 ที่นำเสนอผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ 3 สมมติฐานนั้น แสดงให้เห็นว่าในส่วนของการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.895$, Multivariate F-statistics = 20.227, $p < .001$) แสดงว่า เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาขาวิชาที่ศึกษากับโครงสร้างทางจริยธรรม ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์และสายวิทยาศาสตร์ไม่ขนานกัน สำหรับการทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (F-statistics = 0.553, $p = .457$) แต่ผลการทดสอบไม่สามารถสรุปได้ว่า ระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ไม่แตกต่างกันเนื่องจากโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสองสาขาไม่ขนานกัน และท้ายสุดเป็นการทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.240$, Multivariate F-statistics = 542.434, $p < .001$) แสดงให้เห็นว่าการตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์แตกต่างกัน

เมื่อสรุปรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชาที่ศึกษามีรูปทรงที่แตกต่างกัน แสดงว่าโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกันและส่งผลให้โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมมีลักษณะไม่ราบเรียบ และไม่สามารถสรุปได้ว่าระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ทั้งสองไม่แตกต่างกันเนื่องจากการแกว่งตัว (Swing) ขึ้นลงของโปรไฟล์ไม่คงที่ในแต่ละตัวแปรย่อยๆ ดังนั้นจึงต้องทำการทดสอบอิทธิพลย่อย (Simple effects) ภายในและระหว่างสาขาวิชาที่ศึกษาต่อไป

ตาราง 33 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรแกรมไพร์ฟต์ของตัวแปรโครงสร้างทางจิตวิทยาเมื่อจำแนกตามสาขาวิชาที่ศึกษา

Groups		Dependent Variables										Test of Within-Subjects Effects							
												Univariate F-test							
												Multivariate test							
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Λ	F	RV-RT	RT-RS	RS-RA	RA-RL	RL-RE	RE-RM	RM-RC	
SC	Mean	4.0547	3.9780	3.9481	4.5598	4.2351	4.4120	3.5427	3.6191	0.347	153.174***	8.628**	1.375	442.505***	130.554***	13.331***	371.967***	7.694**	
SS	Mean	4.1256	3.9721	3.8019	4.7774	4.2249	4.5094	3.3034	3.4819	0.164	456.029***	37.006***	60.676**	1506.412***	419.586***	47.458***	919.419***	44.029***	
Multivariate		0.892																	
Test		F																	
Univariate F-test		4.043*	0.031	19.013***	33.595***	0.045	3.566	43.991***	9.711***										

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากการวิเคราะห์หัตถ์หรือผลย่อย (Simple effect) ภายในกลุ่มนักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ และการทดสอบความแตกต่างระหว่างกลุ่มนักศึกษาเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์ พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.347$ Multivariate F-statistics = 153.174, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทุกคู่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ยกเว้น Profile segment ของสัณฐานภาพซึ่งไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .05

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.164$, Multivariate F-statistics = 456.029, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าทุกๆ Profile segment มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า ในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์นั้นค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจิตวิทยาทุกคู่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยโครงสร้างทางจริยธรรมระหว่างกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 ($\Lambda = 0.892$, Multivariate F-statistics = 18.092, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชาที่ศึกษาแตกต่างกัน ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นในตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมตัวใดบ้าง

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปร พบว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจริยธรรมที่นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีสูงกว่าสายสังคมศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 มีจำนวน 2 ตัวแปรคือ สัมมาวาจา และสัมมาสติ และที่ระดับนัยสำคัญ .01 มี 1 ตัวแปรคือสัมมาสมาธิ ส่วนระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจริยธรรมที่นักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 มี 1 ตัวแปรคือ สัมมากรรมันตะ และที่ระดับนัยสำคัญ .05 มีจำนวน 1 ตัวแปรคือ สัมมาทิฐิ สำหรับตัวแปรสัมมาสังกัปปะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวายามะนั้นพบว่า นักศึกษาทั้งสองสาขาวิชามีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันที่ระดับสำคัญ .05

2.3 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

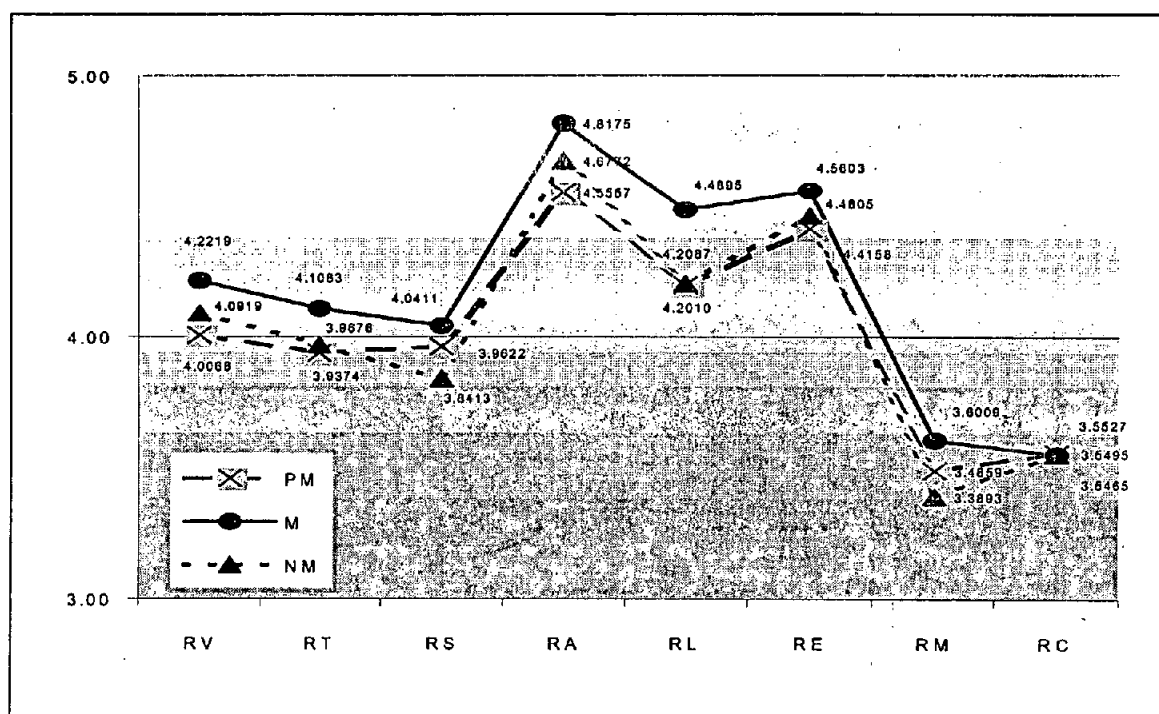
2.3.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 34 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups		Dependent Variables								Average Level		Dispersion	
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Mean	Rank	S.D.	Rank
PM	Mean	4.0068	3.9374	3.9622	4.5557	4.2010	4.4158	3.4859	3.5527	4.0147	3	0.3761	3
	S.D.	(.6956)	(.6888)	(.6144)	(.7597)	(.9066)	(.9576)	(.6341)	(.8165)				
M	Mean	4.2219	4.1083	4.0411	4.8175	4.4895	4.5603	3.6009	3.5495	4.1736	1	0.4481	1
	S.D.	(.6279)	(.5873)	(.5703)	(.6244)	(.7352)	(.9801)	(.6479)	(.7161)				
NM	Mean	4.0919	3.9676	3.8413	4.6772	4.2087	4.4605	3.3893	3.5465	4.0229	2	0.4348	2
	S.D.	(.5961)	(.5734)	(.5802)	(.6452)	(.8392)	(.8790)	(.6342)	(.7658)				
รวม	Mean	4.0917	3.9749	3.8718	4.6734	4.2298	4.4629	3.4178	3.5475				
	S.D.	(.6129)	(.5906)	(.5867)	(.6607)	(.8429)	(.8970)	(.6378)	(.7678)				

จากตาราง 34 พบว่าเมื่อแยกพิจารณาตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาพบว่า นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (PM) มีค่าเฉลี่ยของสัมมากรรมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทิฐิ (RV) สัมมาวาจา (RS) สัมมาสังกัปปะ (RT) และสัมมาสมาธิ (RC) ส่วนสัมมาสติ (RM) มีค่าต่ำที่สุด ส่วนนักศึกษายังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (M) มีค่าเฉลี่ยของสัมมากรรมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทิฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) และสัมมาสติ (RM) ส่วนสัมมาสมาธิ (RC) มีค่าต่ำที่สุด สำหรับนักศึกษาที่ไม่

เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (NM) มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือ สัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทิฐิ (RV) สัมมาวาจา (RS) สัมมาสังกัปปะ (RT) และสัมมาสติ (RM) ส่วนสัมมาสมาธิ (RC) มีค่าต่ำที่สุด และเมื่อพิจารณาในระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของเส้นโปรไฟล์ โครงสร้างทางจริยธรรมในแต่ละกลุ่ม พบว่านักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงที่สุด รองลงมาเป็นนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาแต่เลิกเป็นแล้วมีระดับของโครงสร้างทางจริยธรรมต่ำที่สุด และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา มีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาเป็นนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาตามลำดับ ซึ่งสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



2.3.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 35 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรม เมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness		
	Multivariate test		F	Multivariate test		Univariate Test
	Λ	F		Λ	F	F
<u>Groups</u>						
PM : M : NM	0.973	2.390**	5.104**	0.473	190.664***	
<u>Contrasts</u>						
D _{RV-RT} (PM : M : NM)			0.487			12.908***
D _{RT-RS} (PM : M : NM)			4.497*			4.569*
D _{RS-RA} (PM : M : NM)			8.112***			566.565***
D _{RA-RL} (PM : M : NM)			3.210*			152.802***
D _{RL-RE} (PM : M : NM)			1.192			13.012***
D _{RE-RM} (PM : M : NM)			1.496			431.430***
D _{RM-RC} (PM : M : NM)			4.950**			3.631

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 35 ที่แสดงผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ทั้ง 3 สมมติฐานนั้น สามารถแยกแปลความหมายในแต่ละสมมติฐานได้ดังนี้

สมมติฐานที่ 1 การทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ($\Lambda = 0.973$, Multivariate F-statistics = 2.390, $p = .003$) แสดงว่า ค่าความชันในทุกส่วนของโปรไฟล์ของทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน จึงบ่งชี้ว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนากับโครงสร้างทางจริยธรรม สรุปได้ว่าเส้นโปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาที่มีประสบการณ์ในการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาต่างๆ กันทั้ง 3 กลุ่มไม่ขนานกัน และเมื่อพิจารณาคู่เปรียบเทียบแต่ละ Profile segment แล้วพบว่าโปรไฟล์ส่วนที่ความขนานกันทั้งสามกลุ่มได้แก่ Profile segment ของสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ($p = .614$) สัมมาอาชีวะและสัมมาวาายมะ ($p = .304$) สัมมาวาายมะและสัมมาสติ ($p = .224$) สำหรับ Profile segment ของทั้งสามกลุ่มที่ไม่ขนานกัน ได้แก่ ส่วนของสัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจา ($p = .011$) สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ ($p < .001$) สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ ($p = .041$) สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ($p = .007$)

สมมติฐานที่ 2 การทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (F-statistics = 5.104, $p = .006$) แสดงว่า มีอิทธิพลหลักของการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาต่อโครงสร้างทางจริยธรรม ดังนั้นระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมระหว่างกลุ่มนักศึกษาที่มีประสบการณ์ในการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน แต่การสรุปดังกล่าวยังไม่ให้ภาพที่ชัดเจนเพราะโปรไฟล์ของทั้งสามกลุ่มไม่ขนานกัน

สมมติฐานที่ 3 การทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.473$, Multivariate F-statistics = 190.664, $p < .001$) แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรย่อยที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มนั้นแตกต่างกัน

เมื่อสรุปรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีระดับ (Level) และรูปทรง (Shape) แตกต่างกัน และเมื่อโปรไฟล์ของทั้งสามกลุ่มมีบางส่วนที่ไม่ขนานกันย่อมส่งผลให้เส้นโปรไฟล์มีลักษณะไม่แบนราบเนื่องจากค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ค่าที่ตอบสนองต่อกลุ่มนักศึกษาไม่เท่ากันทั้ง 3 ค่า และเมื่อโปรไฟล์มีความไม่ขนานกัน มีระดับโดยเฉลี่ยแตกต่างกัน และลักษณะเส้นโปรไฟล์ไม่แบนราบทำให้ไม่สามารถแปลผลจากอิทธิพลหลักได้จึงต้องทำการวิเคราะห์อิทธิพลย่อย (Simple effect) เพิ่มเติม

ตาราง 36 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness		
	Multivariate test		F	Multivariate test		Univariate test
	Λ	F		Λ	F	F
<u>Groups</u>						
PM : M	0.969	1.089	6.837**	0.306	76.041***	
<u>Contrasts</u>						
D _{RV-RT} (PM : M)						4.282*
D _{RT-RS} (PM : M)						0.265
D _{RS-RA} (PM : M)						222.003***
D _{RA-RL} (PM : M)						59.240***
D _{RL-RE} (PM : M)						3.782
D _{RE-RM} (PM : M)						155.443***
D _{RM-RC} (PM : M)						0.028

ตาราง 36 การวิเคราะห์ Simple Effects ระหว่างกลุ่มสำหรับการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา (ต่อ)

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness		
	Multivariate test		F	Multivariate test		Univariate test
	Λ	F		Λ	F	F
<u>Groups</u>						
PM : NM	0.982	2.929**	0.043	0.454	190.119***	
<u>Contrasts</u>						
D _{RV-RT} (PM : NM)						12.059***
D _{RT-RS} (PM : NM)						3.903
D _{RS-RA} (PM : NM)						552.431***
D _{RA-RL} (PM : NM)						181.945***
D _{RL-RE} (PM : NM)						22.966***
D _{RE-RM} (PM : NM)						478.100***
D _{RM-RC} (PM : NM)						14.182***
<u>Groups</u>						
M : NM	0.986	2.166*	10.172***	0.496	153.134***	
<u>Contrasts</u>						
D _{RV-RT} (M : NM)						12.637***
D _{RT-RS} (M : NM)						9.835**
D _{RS-RA} (M : NM)						490.846***
D _{RA-RL} (M : NM)						116.048***
D _{RL-RE} (M : NM)						7.514**
D _{RE-RM} (M : NM)						325.747***
D _{RM-RC} (M : NM)						2.240

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 36 สามารถแยกแปลความหมายของการวิเคราะห์โปรไฟล์แต่ละคู่เปรียบเทียบได้ดังนี้
 คู่เปรียบเทียบ 1 กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ผลการวิเคราะห์พบว่าโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มขนานกัน ($\Lambda = 0.969$, Multivariate F-statistics = 1.089, $p = .371$) ในขณะที่ระดับของโปรไฟล์ทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 (F-statistics = 6.837, $p = .009$) เมื่อพิจารณาพร้อมกับค่าเฉลี่ยของกลุ่มแล้ว สรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.306$,

Multivariate F-statistics = 76.041, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรย่อยของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน

คู่เปรียบเทียบ 2 กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา แม้ว่าผลการวิเคราะห์จะพบว่า ระดับของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน (F-statistics = 0.043, $p = .836$) แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มหนึ่งไม่แตกต่างจากโปรไฟล์ของอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกัน ($\Lambda = 0.982$, Multivariate F-statistics = 2.929, $p = .005$) ซึ่งผลการวิเคราะห์ในระดับ Univariate ให้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางจริยธรรมและการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาเกิดขึ้นใน Profile segment ของสัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจา ($p = .003$) และ Profile segment ของสัมมาวาจาและสัมมาภิมันตะ ($p < .001$) สำหรับ Profile segment ส่วนอื่นๆ ที่เหลือของโครงสร้างทางจริยธรรมนั้นมีความขนานกัน สำหรับสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.454$, Multivariate F-statistics = 190.119, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน

คู่เปรียบเทียบ 3 กลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ผลการวิเคราะห์พบว่า ระดับของโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 (F-statistics = 10.172, $p = .001$) แต่ไม่สามารถสรุปได้ว่าโปรไฟล์ของกลุ่มหนึ่งสูงกว่าอีกกลุ่มหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกัน ($\Lambda = 0.986$, Multivariate F-statistics = 2.166, $p = .035$) ส่วนสมมติฐานด้านความแบนราบของโปรไฟล์ซึ่งมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.496$, Multivariate F-statistics = 153.134, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน

ในส่วนของการทดสอบดังกล่าวข้างต้นยังไม่ให้ข้อสรุปที่ชัดเจนเพียงพอ เนื่องจากพบปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางจริยธรรมและการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในคู่เปรียบเทียบทั้งสองคู่ ดังนั้นจึงต้องวิเคราะห์ Simple effect ภายในกลุ่มเพิ่มเติมในส่วนต่อไปเพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดของตัวแปรและวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

ตาราง 37 การวิเคราะห์ Simple Effect เพื่อทดสอบความแตกต่างภายในชุดโปรแกรมและความแตกต่างระหว่างกลุ่มเมื่อจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

Groups		Test of Within-Subjects Effects																
		Dependent Variables								Univariate F-test								
										Multivariate test								
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Λ	F	RV-RT	RT-RS	RS-RA	RA-RL	RL-RE	RE-RM	RM-RC
PM	Mean	4.0088	3.9374	3.9622	4.5557	4.2010	4.4158	3.4859	3.5527	0.338	39.538***	1.468	0.216	95.457***	38.993***	5.220*	105.688***	1.178
M	Mean	4.2219	4.1083	4.0411	4.8175	4.4895	4.5603	3.6009	3.5495	0.226	42.976***	3.053	1.211	143.168***	24.308***	0.413	57.801***	0.671
NM	Mean	4.0919	3.9676	3.8413	4.6772	4.2087	4.4605	3.3893	3.4565	0.241	432.080***	38.672***	47.136***	1455.404***	443.581***	50.932***	1051.478***	54.529***
Multivariate		0.963																
Test		2.875***																
Univariate F-test		3.579**	2.802	7.085***	4.655**	4.930**	0.767	5.767**	0.004									
Pairwise Comparison ^a	M>PM	M=PM	M=PM	M=PM	M>PM	M>PM	M=PM	M=PM	M=PM									
	M=NM	M=NM	M=NM	M=NM	M>NM	M>NM	M=NM	M>NM	M=NM									
	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM	PM=NM									

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ; ^a ความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากการวิเคราะห์ Simple effect ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.338$, Multivariate F-statistics = 39.538, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าจาก Profile segment ทั้งหมดของนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตจะมีส่วนที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีจำนวน 3 คู่ได้แก่ สัมมาทิสกับและสัมมาวาจา ($p = .228$) สัมมาสัทกับและสัมมาสมาธิ ($p = .643$) สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ($p = .280$) สามารถอธิบายได้ว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรคู่ดังกล่าวไม่แตกต่างกัน ส่วน Profile segment ที่แตกต่างกันระดับนัยสำคัญ .05 มีจำนวน 1 คู่ได้แก่ สัมมาอาชีวะและสัมมาวาจา ($p = .024$) และคู่ที่เหลือ 3 คู่ได้แก่ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ สัมมาวาจาและสัมมาสมาธิ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งหมด ซึ่งอธิบายได้ว่า ค่าเฉลี่ยของคู่ต่างๆ ดังกล่าวแตกต่างกัน

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.226$, Multivariate F-statistics = 42.976, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าจาก Profile segment ทั้งหมดของนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาจะมีส่วนที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีจำนวน 4 คู่ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ($p = .084$) สัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจา ($p = .274$) สัมมาอาชีวะและสัมมาวายามะ ($p = .522$) สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ($p = .415$) สามารถอธิบายได้ว่า ค่าเฉลี่ยของตัวแปรคู่ดังกล่าวไม่แตกต่างกัน ส่วน Profile segment ที่เหลือ 3 คู่ได้แก่ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะและสัมมาสติ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งหมด ซึ่งอธิบายได้ว่า ค่าเฉลี่ยของคู่ต่างๆ ดังกล่าวแตกต่างกัน

1.3 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.241$, Multivariate F-statistics = 432.080, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทั้งหมดต่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรทั้งหมดภายใต้โครงสร้างทางจริยธรรมในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนานั้นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มซึ่งจำแนกตามการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยอิสรภาพระหว่างกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.963$, Multivariate F-statistics = 2.875, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าในกลุ่มนักศึกษาทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างคู่ใดบ้างที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดความแตกต่างดังกล่าวขึ้น

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจริยธรรม 8 ตัวแปร พบว่า ตัวแปรย่อยที่ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 มีจำนวน 3 ตัวแปรได้แก่ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวายามะและสัมมาสมาธิ ส่วนตัวแปรที่เหลือพบว่าค่า F-statistics ต่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และ .01 และเมื่อทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบรายคู่ด้วยวิธีของเชฟเฟ (Scheffe) โดยใช้มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เป็นเกณฑ์ในการทดสอบ ผลการวิเคราะห์สามารถแยกนำเสนอได้ดังนี้

2.2.1 สัมมาทิฐิ พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

2.2.2 สัมมาวาจา พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

2.2.3 สัมมากัมมันตะ พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

2.2.4 สัมมาอาชีวะ พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มที่

เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตและกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของสัมมาอาชีวะไม่แตกต่างกัน

2.2.5 สัมมาสติ พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

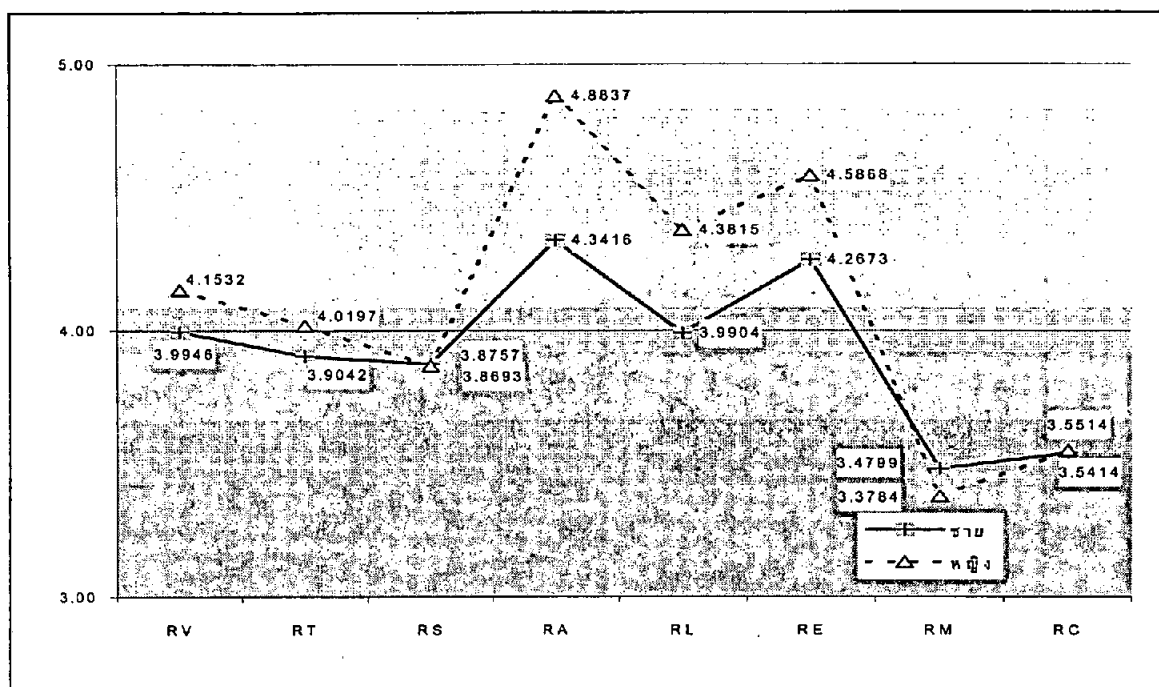
2.4 การวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ

2.4.1 ค่าสถิติพื้นฐานของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ

ตาราง 38 ค่าสถิติเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์ (Average Level) และการกระจายในเส้นโปรไฟล์ (Dispersion) ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ

Groups		Dependent Variables								Average Level		Dispersion	
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Mean	Rank	S.D.	Rank
Ma	Mean	3.9946	3.9042	3.8757	4.3416	3.9904	4.2673	3.4799	3.5414	3.9244	2	0.3042	2
	S.D.	(.6718)	(.6140)	(.6097)	(.7224)	(.6735)	(.8201)	(.6472)	(.7892)				
Fe	Mean	4.1532	4.0197	3.8693	4.8837	4.3815	4.5868	3.3784	3.5514	4.1030	1	0.5091	1
	S.D.	(.5644)	(.5712)	(.5720)	(.5185)	(.7866)	(.9218)	(.6290)	(.7544)				
รวม	Mean	4.0917	3.9749	3.8718	4.6734	4.2298	4.4629	3.4178	3.5475				
	S.D.	(.6129)	(.5906)	(.5867)	(.6607)	(.8429)	(.8970)	(.6378)	(.7678)				

จากตาราง 38 เมื่อแยกพิจารณาตามเพศแล้วพบว่า นักศึกษาชายมีค่าเฉลี่ยของสัมมากรรมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาทฐิ (RV) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) สัมมาสมาธิ (RC) และสัมมาสติ (RM) ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาหญิงมีค่าเฉลี่ยของสัมมากรรมันตะ (RA) สูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ (RE) สัมมาอาชีวะ (RL) สัมมาทฐิ (RV) สัมมาสังกัปปะ (RT) สัมมาวาจา (RS) สัมมาสมาธิ (RC) และสัมมาสติ (RM) ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ย (Level) ของเส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชายและหญิงแล้วพบว่า นักศึกษาหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาชาย และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ย (Dispersion) ของแต่ละเส้นโปรไฟล์พบว่า เส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชายมีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาหญิง ซึ่งสามารถแสดงได้ดังกราฟเส้นต่อไปนี้



2.4.2 การทดสอบสมมติฐานของโปรไฟล์ตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ

ตาราง 39 ผลการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ (Parallelism) ความพ้องกันของโปรไฟล์ (Coincident) และความแบนราบของโปรไฟล์ (Flatness) ในการวิเคราะห์โปรไฟล์ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมเมื่อจำแนกตามเพศ

Groups/ Contrasts	Parallelism		Coincident	Flatness	
	Multivariate test		F	Multivariate test	
	Λ	F		Λ	F
Groups					
Ma : Fe	0.793	44.886***	47.585***	0.248	519.113***
Contrast					
D _{RV-RT} (Ma:Fe)		1.339			36.059***
D _{RT-RS} (Ma:Fe)		12.583***			27.129***
D _{RS-RA} (Ma:Fe)		214.156***			1559.800***
D _{RA-RL} (Ma:Fe)		13.915***			444.487***
D _{RL-RE} (Ma:Fe)		1.217			55.071***
D _{RE-RM} (Ma:Fe)		47.608***			1069.986***
D _{RM-RC} (Ma:Fe)		7.959**			35.227***

** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตาราง 39 ที่นำเสนอผลการทดสอบสมมติฐานในการวิเคราะห์โปรไฟล์ 3 สมมติฐานนั้น แสดงให้เห็นว่าในส่วนของการทดสอบความขนานกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.793$, Multivariate F-statistics = 44.886, $p < .001$) แสดงว่า เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศกับโครงสร้างทางจริยธรรม ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาชายและหญิงไม่ขนานกัน สำหรับการทดสอบความพ้องกันของโปรไฟล์ พบว่าผลการวิเคราะห์มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 (F-statistics = 47.585, $p < .001$) แสดงว่า ระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชายและหญิงแตกต่างกัน และท้ายสุดเป็นการทดสอบความแบนราบของโปรไฟล์ พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.240$, Multivariate F-statistics = 542.434, $p < .001$) แสดงให้เห็นว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาชายและหญิงแตกต่างกัน

เมื่อสรุปรวมผลการวิเคราะห์ทั้งสามสมมติฐานจากการวิเคราะห์โปรไฟล์ พบว่าโปรไฟล์ของนักศึกษาเพศชายและหญิงมีรูปทรงที่แตกต่างกัน แสดงว่าโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มไม่ขนานกันซึ่งส่งผลให้โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมมีลักษณะไม่ราบเรียบ และไม่สามารถสรุปได้อย่างมั่นใจว่าระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ทั้งสองแตกต่างกันเนื่องจากการแกว่งตัว (Swing) ขึ้นลงของโปรไฟล์ไม่คงที่ในแต่ละตัวแปรย่อย ดังนั้นจึงต้องทดสอบอิทธิพลย่อย (Simple effects) ภายในและระหว่างเพศต่อไป

ตาราง 40 การวิเคราะห์ Simple Effect ตามโปรแกรมของตัวแปรโครงสร้างทางจิตวิทยาเมื่อจำแนกตามเพศ

Groups		Test of Within-Subjects Effects																
		Dependent Variables								Univariate F-test								
		Multivariate test								F								
		RV	RT	RS	RA	RL	RE	RM	RC	Λ	F	RV-RT	RT-RS	RS-RA	RA-RL	RL-RE	RE-RM	RM-RC
Ma	Mean	3.9946	3.9042	3.8757	4.3416	3.9904	4.2673	3.4799	3.5414	0.397	100.155***	8.697**	1.064	236.872***	126.191***	28.842***	291.324***	3.894*
Fe	Mean	4.1532	4.0197	3.8693	4.8837	4.3815	4.5868	3.3784	3.5514	0.146	613.857***	35.382***	51.352***	1971.312***	390.509***	26.205***	970.596***	49.956***
Multivariate		0.779																
Test		42.653***																
Univariate F-test		19.524***	11.073***	0.034	229.873***	65.095***	37.509***	7.315**	0.048									

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ; ** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ; *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001

จากตารางการวิเคราะห์หิอทธิพลย่อย (Simple effect) ภายในกลุ่มนักศึกษาและนักศึกษาหญิง และการทดสอบความแตกต่างระหว่างกลุ่มนักศึกษาเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละตัวแปรย่อย ผลการวิเคราะห์แยกประเด็นพิจารณาได้ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

1. การทดสอบ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ให้ผลดังนี้

1.1 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษา พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.397$ Multivariate F-statistics = 100.155, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาของนักศึกษาชายทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่า Profile segment ทุกคู่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 .01 และ .05 ตามลำดับ ยกเว้น Profile segment ของสมาสังกับปะและสัมมาวาจาซึ่งไม่แตกต่างกันที่ระดับนัยสำคัญ .05

1.2 ผลการวิเคราะห์ภายในกลุ่มนักศึกษาหญิง พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ในการทดสอบระดับ Multivariate ($\Lambda = 0.146$, Multivariate F-statistics = 613.857, $p < .001$) แสดงว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจิตวิทยาโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาแยกแต่ละ Profile segment ในการทดสอบระดับ Univariate พบว่าทุกๆ Profile segment มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 แสดงว่า ในกลุ่มนักศึกษาหญิงนั้นค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจิตวิทยาทุกคู่แตกต่างกัน

2. การทดสอบ Between-subject effects ในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสาขาวิชา ให้ผลดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์ระดับ Multivariate พบความแตกต่างในภาพรวมของค่าเฉลี่ยโครงสร้างทางจริยธรรมระหว่างกลุ่มนักศึกษาชายและหญิงอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 ($\Lambda = 0.779$, Multivariate F-statistics = 42.653, $p < .001$) แสดงว่าค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ค่าในกลุ่มนักศึกษาเพศชายและหญิงแตกต่างกัน ซึ่งต้องทำการวิเคราะห์เพิ่มเติมว่าความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นในตัวแปรย่อยของโครงสร้างทางจริยธรรมตัวใดบ้าง

2.2 ผลการวิเคราะห์ระดับ Univariate ของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปร พบว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาหญิงสูงกว่านักศึกษาชายอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .001 มีจำนวน 5 ตัวแปรได้แก่ สัมมาหิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ และสัมมาสมาธิ ส่วนนักศึกษาชายมีระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาสติสูงกว่านักศึกษาหญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 สำหรับตัวแปรสัมมาวาจา พบว่า นักศึกษาชายและหญิงมีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกันที่ระดับสำคัญ .05

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอสาระสำคัญในภาพรวมของการวิจัยครั้งนี้โดยแบ่งออกเป็นบทสรุปย่อการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยชื่อเรื่อง วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัย วิธีดำเนินการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากนั้นจะเป็นการนำเสนอการสรุปผลของการวิจัย การอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะตามลำดับดังต่อไปนี้

สังเขปความมุ่งหมาย สมมติฐาน และวิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง "การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา: การสร้างโมเดลพื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง" มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี 2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี 3. เพื่อเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่างๆ 4. เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

ขอบเขตของการวิจัยประกอบด้วย ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเอกชน ประจำปีการศึกษา 2544 จำนวน 191,213 คน และได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,449 คน ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ตัวแปรแฝงจำนวน 7 ตัว และตัวแปรสังเกตได้จำนวน 24 ตัวแปร ได้แก่ 1. ตัวแปรแฝงในหมวดของโครงสร้างทางจริยธรรม ประกอบด้วย ตัวแปรแฝงด้านปัญญา (สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ) ตัวแปรแฝงด้านศีล (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ) และตัวแปรแฝงด้านสมาธิ (สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ) 2. ตัวแปรแฝงเชิงสาเหตุในหมวดของปรีดีโงะ ประกอบด้วย ตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา) ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน (ความน่ารัก ความหนักแน่น ความน่าเจริญใจ การพูดอย่างมีเหตุผล ความอดทน ต่อถ้อยคำของศิษย์ การสอนได้ลึกซึ้ง และการไม่ชักนำไปในทางเสื่อม) และตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน (ลักษณะของเพื่อนที่ดีและลักษณะของเพื่อนที่ไม่ดี) 3. ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ (อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ และอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตน) 4. ตัวแปรจัดกลุ่มโปรไฟล์ ได้แก่ ชั้นปีที่ศึกษา การเป็นสมาชิกของชมรมทางศาสนา สายวิชาที่เรียน และเพศ เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบวัดที่สร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดจำนวน 12 ฉบับ ได้แก่ แบบวัดอิสรภาพ 3 ด้าน แบบวัดสัมมาทิฐิ แบบวัดสัมมาสังกัปปะ แบบวัดสัมมาวาจา แบบวัดสัมมากัมมันตะ แบบวัดสัมมาอาชีวะ แบบวัดสัมมาวายามะ แบบวัดสัมมาสติ แบบวัดสัมมาสมาธิ แบบวัดความเป็นกัลยาณมิตรของครู แบบวัดการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และแบบวัดลักษณะของเพื่อน ซึ่งมีค่าความเชื่อมั่นของการวัดตั้งแต่ 0.7353 – 0.9663 และข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมแล้วนำมาวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้าง (Structural Equation Modeling) และการวิเคราะห์โปรไฟล์ (Profile Analysis) โดยการวิจัยที่ได้จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลสามารถสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถแยกสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อได้ดังนี้

วัตถุประสงค์การวิจัย : เพื่อศึกษาความเที่ยงตรงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

ผลการประเมินความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในครั้งนี้พบว่า โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี โดยที่เมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของกลุ่มตัวอย่าง (Sample Covariance Matrix: S) ที่ได้จากข้อมูลเชิงประจักษ์กับเมทริกซ์ความแปรปรวนร่วมของประชากร (Population Covariance Matrix : $\Sigma(\theta)$) ที่ได้มาจากการบวนการประมาณค่า (Estimation process) มีความกลมกลืนกันเป็นอย่างดี โดยที่ผลของการคำนวณดัชนีวัดความสอดคล้องหลายดัชนีได้ยืนยันความเหมาะสมของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาได้ครอบคลุมทุกมิติของความสอดคล้อง และลักษณะของของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์นั้นประกอบด้วยตัวแปรแฝงภายในโมเดลจำนวน 8 ตัวแปร ซึ่งแบ่งได้เป็น 4 สมการโครงสร้าง โดยที่แต่ละสมการโครงสร้างจะมีตัวแปรตามและตัวแปรอิสระซึ่งส่งผลกระทบต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอก (Exogenous Latent Constructs) ทั้ง 3 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน และตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ซึ่งตัวแปรแฝงเชิงสาเหตุภายนอกทั้ง 3 ตัวแปรนั้นสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านปัญญาได้ร้อยละ 25

สมการโครงสร้างที่ 2 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาและตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ส่วนตัวแปรแฝงภายนอก 3 ตัวแปร ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ต่างส่งผลกระทบทางอ้อมมายังตัวแปรแฝงด้านศีลโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญาทั้งสิ้น โดยที่ตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านศีลได้ร้อยละ 96.30

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงด้านศีลเพียงตัวแปรเดียวเท่านั้น ส่วนตัวแปรแฝงที่เหลือทั้ง 4 ตัวแปร ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน และปัญญา ต่างส่งผลกระทบทางอ้อมมายังตัวแปรแฝงด้านสมาธิโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านศีลทั้งสิ้น โดยที่ตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านสมาธิได้ร้อยละ 91.80

สมการโครงสร้างที่ 4 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุด (Ultimate Endogenous Latent Construct) ได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงด้านสมาธิเพียงตัวแปรเดียวเท่านั้น ส่วนตัวแปรแฝงที่เหลือทั้ง 5 ตัวแปร ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ตามแนวพรหมวิหาร 4 ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ปัญญา และศีล ซึ่งตัวแปรแฝงทั้ง 5 ตัวแปรต่างส่งผลกระทบทางอ้อมมายังตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านสมาธิทั้งสิ้น โดยที่ตัวแปรแฝงทั้งหมดสามารถอธิบายความแปรปรวนของตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพได้ร้อยละ 48.70

ผลสรุปของการวิจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นผลการประเมินความสอดคล้องในภาพรวมของโมเดลโครงสร้าง (Structural Model Fit) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าโมเดลโครงสร้างมีความสอดคล้องกลมกลืนกับปรากฏการณ์ที่ศึกษาเพียงใด สำหรับในส่วนต่อมาจะเป็นการสรุปผลของการประเมินความสอดคล้องภายในโมเดลการวัด (Measurement Model Fit) หลังจากโมเดลโครงสร้างในภาพรวมมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดีแล้ว เราสามารถแยกพิจารณาเฉพาะตัวแปรแฝงแต่ละตัวแยกจากกันได้ดังนี้

1. ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู ประกอบด้วยตัวบ่งชี้ที่เป็นตัวแปรสังเกตได้จำนวน 7 ตัวแปร ซึ่งตัวแปรสังเกตได้มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานตั้งแต่ 0.610 ถึง 0.869 (ความน่ารัก = 0.735; ความหนักแน่น = 0.779; ความน่าเชื่อถือ = 0.809; การพูดอย่างมีเหตุผล = 0.869; ความอดทนต่อถ้อยคำของศิษย์ = 0.796; การสอนได้ลึกซึ้ง = 0.761; การไม่ชักนำไปในทางเสื่อม = 0.610) และมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู มีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.909 โดยตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครูสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 7 ตัวเท่ากับร้อยละ 59.20

2. ตัวแปรแฝงภายนอกด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 4 ตัวแปร ซึ่งตัวแปรสังเกตได้มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานตั้งแต่ 0.575 ถึง 0.861 (เมตตา = 0.810; กรุณา = 0.819; มุทิตา = 0.861; อุเบกขา = 0.575) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า ตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่มีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.854 โดยตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่สามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 4 ตัวเท่ากับร้อยละ 59.90

3. ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 2 ตัวแปร ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรด้านลักษณะที่ดีของเพื่อนเท่ากับ 0.367 และด้านลักษณะที่ไม่ดีของเพื่อนเท่ากับ 0.864 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.575 โดยตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 2 ตัวเท่ากับร้อยละ 44.10

4. ตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 2 ตัวแปร ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของสมาธิเท่ากับ 0.603 และสมาธิกับปะเท่ากับ 0.742 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ตัวแปรแฝงด้านปัญญามีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.625 โดยตัวแปรแฝงด้านปัญญาสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 2 ตัวแปรเท่ากับร้อยละ 45.70

5. ตัวแปรแฝงภายในด้านศีล ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 3 ตัว ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของสมาธิกับมันตะเท่ากับ 0.696 สมาธิกับชีวะเท่ากับ 0.612 และสมาธิกับวาจาเท่ากับ 0.562 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ตัวแปรแฝงด้านศีลมีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.657 โดยที่ตัวแปรแฝงด้านศีลสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 3 ตัวแปรเท่ากับร้อยละ 39.20

6. ตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 3 ตัว ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของสมาธิสมาธิเท่ากับ 0.552 สมาธิสติเท่ากับ 0.481 และสมาธิวายามะเท่ากับ 0.321 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสามค่า ตัวแปรแฝงด้านสมาธิมีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.437 โดยตัวแปรแฝงด้านสมาธิสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 3 ตัวแปรเท่ากับร้อยละ 21.30

7. ตัวแปรแฝงภายในด้านอิสรภาพ ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 3 ตัว ซึ่งมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบมาตรฐานของตัวแปรอิสรภาพในความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์เท่ากับ 0.761 ด้านอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตนเท่ากับ 0.754 และตัวแปรอิสรภาพในความสัมพันธ์กับธรรมชาติเท่ากับ 0.321 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทั้งสามค่า และตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพมีค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงเท่ากับ 0.725 โดยตัวแปรแฝงด้านสมานสามารถอธิบายความแปรปรวนในภาพรวมของตัวแปรสังเกตได้ทั้ง 3 ตัวแปรเท่ากับร้อยละ 47.50

เมื่อเรียงลำดับคุณภาพของโมเดลการวัดตัวแปรแฝงแต่ละตัวตามค่าความเชื่อมั่นของตัวแปรแฝงพบว่า โมเดลการวัดของตัวแปรแฝงที่มีความเชื่อมั่นสูงที่สุดคือ โมเดลการวัดตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู รองลงมาคือการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ ด้านศีล ด้านปัญญา ด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน และด้านสมาน ตามลำดับ

ผลสรุปค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของตัวแปรแฝงที่มีอิทธิพลต่อกันในแต่ละสมการโครงสร้าง พบว่า

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกในกลุ่มโปรโตโซสทั้งสามตัวด้วยขนาดอิทธิพลต่าง ๆ กัน โดยตัวแปรแฝงที่มีอิทธิพลต่อปัญญามากที่สุดคือ ลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน รองลงมาเป็นตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้น ได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามากที่สุด รองลงมาจะได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ส่วนตัวแปรภายนอกที่เหลืออีก 2 ตัวแปรไม่มีอิทธิพลทางตรงต่อศีลของนักศึกษาเลย

สมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมานเป็นตัวแปรตามนั้นได้รับอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายในด้านศีลเพียงตัวเดียวด้วยขนาดอิทธิพลสูงมาก

สมการโครงสร้างที่ 4 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้นได้รับอิทธิพลโดยตรงจากตัวแปรแฝงภายในด้านสมานเพียงตัวแปรเดียวด้วยขนาดอิทธิพลในระดับปานกลาง

ผลสรุปค่าผลกระทบรวม ผลกระทบทางตรง และผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงในแต่ละสมการโครงสร้าง พบว่า

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงด้านปัญญาได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทุกตัว โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบทางตรงสูงที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบจากการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด โดยเป็นผลกระทบเฉพาะทางตรงเท่านั้น รองลงมาเป็นผลกระทบรวมจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ซึ่งมีแยกเป็นผลกระทบทางตรงและผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญา สำหรับตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู มีผลกระทบเฉพาะทางอ้อมต่อตัวแปรแฝงด้านศีลโดยผ่านตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาทั้งสิ้น

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านสมานเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าได้รับผลกระทบทางตรงจากศีลมากที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบรวมจากปัญญาโดยส่งผลกระทบทางอ้อมผ่านตัวแปรแฝงด้านศีล สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้นส่งผลกระทบเฉพาะในทางอ้อมต่อตัวแปรแฝงด้านสมาน

โดยผ่านปัญญาและศีล โดยตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบจากการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ตามลำดับ

สมการโครงสร้างที่ 4 ที่มีอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้น พบว่าตัวแปรแฝงที่ส่งผลกระทบโดยรวมต่ออิสรภาพมากที่สุดคือตัวแปรแฝงภายในด้านสมาธิ ซึ่งส่งผลกระทบในทางตรงต่อตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพ รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของศีล และปัญญาตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญา ด้านศีล และด้านสมาธิ ตามลำดับ ด้วยขนาดอิทธิพลต่าง ๆ กันโดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ

วัตถุประสงค์การวิจัย : เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

การสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อนี้จะเป็นการตอบปัญหาเชิงการวิจัยที่ว่า โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใดขณะที่อยู่ในกระบวนการผลิตบัณฑิตในระดับอุดมศึกษา ซึ่งเป็นการศึกษาแบบตัดขวางโดยใช้ระยะเวลาที่อยู่ปลายช่วงทั้งสองด้านคือเมื่อเริ่มเข้าเรียน (ชั้นปีที่ 1) และใกล้สำเร็จการศึกษา (ชั้นปีที่ 4) การวิจัยครั้งนี้ได้แยกการวิเคราะห์ข้อมูลตามโปรไฟล์ของตัวแปรที่ศึกษา คือโปรไฟล์ของอิสรภาพและโปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา ผลการวิเคราะห์โปรไฟล์เชิงเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 สามารถแยกสรุปผลตามโปรไฟล์ของตัวแปรที่ทดสอบ 2 โปรไฟล์ ดังนี้

1. โปรไฟล์ของอิสรภาพ

โปรไฟล์ของอิสรภาพประกอบขึ้นจากตัวแปรสังเกตได้ 3 ตัวแปรได้แก่ อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม อิสรภาพในความสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับเพื่อนมนุษย์ และอิสรภาพภายในแห่งชีวิตของตน และผลการทดสอบสามารถสรุปได้ดังนี้

1.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของตัวแปรอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปี พบว่า ค่าเฉลี่ยรวมของอิสรภาพภายในมีค่าสูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพต่อธรรมชาติ และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ และเมื่อแยกพิจารณาตามชั้นปีที่ศึกษาแล้วพบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีอิสรภาพภายในสูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ส่วนนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายใน และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ยของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละชั้นปี พบว่านักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์และขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยของแต่ละเส้นโปรไฟล์สูงกว่าของเส้นโปรไฟล์ของนักศึกษาชั้นปีที่ 4

1.2 โปรไฟล์ของอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ขนานกัน นั่นคือ ค่าความชันของ Profile segment ทั้งสองส่วนของนักศึกษาทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน แสดงว่าไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชั้นปีที่ศึกษากับอิสรภาพ สรุปได้ว่า โปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีรูปทรงไม่แตกต่างกัน

1.3 โปรไฟล์ของอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 อยู่ในระดับเดียวกัน แสดงว่า ไม่มีอิทธิพลหลักของชั้นปีที่ศึกษาต่ออิสรภาพ นั่นคือ ระดับโดยเฉลี่ยของอิสรภาพทั้งสามด้านของนักศึกษาตั้งแต่เริ่มเข้าเรียนจนจบการศึกษาค่อนข้างคงที่โดยไม่มีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงมากนัก

1.4 โปรไฟล์ของอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีลักษณะไม่แบนราบ นั่นคือ โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาไม่เป็นเส้นตรงในแนวระนาบ แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ด้านในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีไม่เท่ากัน สรุปได้ว่าค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้ง 3 ด้านแตกต่างกันโดยที่ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในและค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

2. โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา

โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา ประกอบขึ้นจากตัวแปรสังเกตได้ 8 ตัวแปร ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ตามลำดับ โดยผลการทดสอบสามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี พบว่า ค่าเฉลี่ยรวมของสัมมากัมมันตะมีค่าสูงที่สุด รองลงมาคือ สัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ และสัมมาสติมีค่าต่ำที่สุด และเมื่อแยกพิจารณาตามชั้นปีที่ศึกษาแล้วพบว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีการเรียงลำดับของค่าเฉลี่ยเป็นเช่นเดียวกับนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ซึ่งโปรไฟล์ของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับโดยเฉลี่ยสูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 และมีขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4

2.2 โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ขนานกัน นั่นคือ ค่าความชันของ Profile segment ทุกส่วนของนักศึกษาทั้งสองกลุ่มไม่แตกต่างกัน แสดงว่าไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชั้นปีที่ศึกษากับโครงสร้างทางจริยธรรม สรุปได้ว่า โปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีรูปทรงไม่แตกต่างกัน

2.3 โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีระดับแตกต่างกัน แสดงว่าระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีไม่เท่ากัน โดยที่ระดับโดยเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 สูงกว่ากลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์ Between-subject effects ได้ให้ข้อสรุปเพิ่มเติมว่า นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาทิฐิ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ สัมมาอาชีวะ และสัมมาสติ สูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 ส่วนตัวแปรสัมมาวายามะพบว่านักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

2.4 โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 มีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่า โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาไม่เป็นเส้นตรงในแนวระนาบ แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรไม่เท่ากัน และเนื่องจากโปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีความขนานกันจึงมีรูปทรงโปรไฟล์ที่คล้ายกัน ทำให้สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ One-sample profile analysis ในการทดสอบ Within-subject effects ของกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีได้ว่า ค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยรวมทั้ง 8 ค่าแตกต่างกัน โดยที่ความแตกต่างดังกล่าวเกิดขึ้นทุก Profile segment นั่นคือ ค่าเฉลี่ยของสัมมาทิฐิสูงกว่าสัมมาสังกัปปะ

ค่าเฉลี่ยของสัมมาสังกัปปะสูงกว่าสัมมาวาจา ค่าเฉลี่ยของสัมมาวาจาต่ำกว่าสัมมากัมมันตะ ค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงกว่าสัมมาอาชีวะ ค่าเฉลี่ยของสัมมาอาชีวะต่ำกว่าสัมมาวายามะ ค่าเฉลี่ยของสัมมาวายามะสูงกว่าสัมมาสติ และค่าเฉลี่ยของสัมมาสติต่ำกว่าสัมมาสมาธิ โดยเมื่อเรียงลำดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรภายในโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรแล้วพบว่า ค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะมีค่าสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ

วัตถุประสงค์การวิจัย : เพื่อเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่าง ๆ

การสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อนี้จะเป็นการตอบปัญหาเชิงการวิจัยที่ว่า โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีมีความแตกต่างกันหรือไม่ เมื่อนักศึกษาอยู่ในบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันหรือมีคุณสมบัติต่างกัน โดยใช้ตัวแปรจำแนกกลุ่ม 3 ตัวแปรได้แก่ ตัวแปรสายวิชาที่ศึกษา แบ่งเป็นกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ ตัวแปรการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา แบ่งเป็นกลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในปัจจุบัน กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และสุดท้ายคือตัวแปรเพศ แบ่งเป็นเพศชายและเพศหญิง เป็นต้น การวิจัยครั้งนี้ได้แยกการวิเคราะห์ข้อมูลตามโปรไฟล์ของตัวแปรที่ศึกษา คือโปรไฟล์ของอิสรภาพและโปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนา สามารถแยกสรุปผลตามการวิเคราะห์โปรไฟล์เชิงเปรียบเทียบตามตัวแปรจำแนกกลุ่ม และโปรไฟล์ของตัวแปรที่ทดสอบ 2 โปรไฟล์ ดังนี้

1. โปรไฟล์ของอิสรภาพเมื่อใช้สายวิชาที่ศึกษาเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของตัวแปรอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองสายวิชาพบว่า นักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ มีอิสรภาพภายในสูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติและอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์ มีอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ โดยที่นักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ ในขณะที่นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์

1.2 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ไม่ขนานกัน แสดงว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสาขาวิชาที่ศึกษากับอิสรภาพทั้งสามตัวแปร

1.3 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีระดับโดยเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน แต่เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันจึงไม่สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ และผลสรุปจากการวิเคราะห์ Between-subject effects พบว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในสูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ แต่ในทางตรงกันข้ามพบว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ ในขณะที่นักศึกษาทั้งสองสายวิชา มีระดับอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ไม่แตกต่างกัน

1.4 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์แตกต่างกัน และผลของการวิเคราะห์ Simple effect โดยการทดสอบ One-sample profile analysis ในส่วนของการทดสอบ Within-subject effects ของนักศึกษาทั้งสองกลุ่มให้ข้อสรุป

เพิ่มเติมที่สอดคล้องกัน คือกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีระดับของอิสรภาพภายในสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และมีระดับของอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

2. โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเมื่อใช้สายวิชาที่ศึกษาเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

2.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาทั้งสองสายวิชา พบว่า นักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงสุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ เช่นเดียวกับนักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ เมื่อพิจารณาระดับโดยเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่านักศึกษาที่เรียนในสายสังคมศาสตร์มีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาที่เรียนในสายวิทยาศาสตร์ และมีขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่านักศึกษาในสายวิทยาศาสตร์

2.2 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ไม่ขนานกัน แสดงว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสายวิชาที่ศึกษากับโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปร

2.3 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีระดับโดยเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน แต่เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันจึงไม่สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ และผลสรุปจากการวิเคราะห์ Between-subject effects พบว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ค่าเฉลี่ยของสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิสูงกว่าสายสังคมศาสตร์ ส่วนนักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะและสัมมาทฐิสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ สำหรับตัวแปรสัมมาสังกัปปะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวายามะนั้นพบว่า นักศึกษาทั้งสองสาขาวิชามีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

2.4 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์แตกต่างกัน และผลของการวิเคราะห์ Simple effect โดยการทดสอบ One-sample profile analysis ในส่วนของการทดสอบ Within-subject effects ของนักศึกษาทั้งสองกลุ่มให้ข้อสรุปว่า ในกลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์นั้น Profile segment ทุกคู่แตกต่างกัน ยกเว้น Profile segment ของสัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจาซึ่งไม่แตกต่างกัน ส่วนในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์ พบว่า Profile segment แตกต่างกันทุกคู่ แสดงว่า ในกลุ่มนักศึกษาสายสังคมศาสตร์นั้นค่าเฉลี่ยของตัวแปรย่อยภายในโครงสร้างทางจริยธรรมทุกคู่แตกต่างกัน

3. โปรไฟล์ของอิสรภาพเมื่อใช้การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

3.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของโปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาทั้งสามกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา กลุ่มที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และกลุ่มที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่าในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มนักศึกษาเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในสูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ เมื่อ

พิจารณาระดับโดยเฉลี่ยของแต่ละเส้นโปรไฟล์ในแต่ละสาขาวิชาที่ศึกษา พบว่านักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในปัจจุบันมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงที่สุด รองลงมาได้แก่กลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของอิสรภาพน้อยที่สุด และเมื่อพิจารณาขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยของแต่ละโปรไฟล์พบว่า โปรไฟล์ของกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยภายในกลุ่มน้อยที่สุด

3.2 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มไม่ขนานกัน ซึ่งแสดงว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนากับอิสรภาพ และเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละคู่เปรียบเทียบย่อย พบว่า

3.2.1 เมื่อเปรียบเทียบโปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และนักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่าโปรไฟล์อิสรภาพทั้งสองเส้นขนานกัน และผลการทดสอบระดับของโปรไฟล์แตกต่างกัน จึงสามารถสรุปได้ว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์อิสรภาพต่ำกว่านักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

3.2.2 ผลการเปรียบเทียบโปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาสองคู่ที่เหลือ พบว่าโปรไฟล์อิสรภาพไม่ขนานกัน แสดงว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ขึ้นระหว่างอิสรภาพกับการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

3.3 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีระดับโดยเฉลี่ยแตกต่างกัน แต่เนื่องจากพบปฏิสัมพันธ์ระหว่างอิสรภาพกับการเป็นสมาชิกกลุ่ม จึงต้องทำการวิเคราะห์ Between-subject effect ซึ่งให้ข้อสรุป ดังนี้

3.3.1 อิสรภาพภายใน พบว่ากลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน

3.3.2 อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ พบว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยสูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต ส่วนคู่ที่เหลือมีค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน สำหรับ

3.3.3 อิสรภาพต่อธรรมชาติ พบว่า กลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตมีค่าเฉลี่ยต่ำกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและกลุ่มที่ยังเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับค่าเฉลี่ยที่ไม่แตกต่างกัน

3.4 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่า การตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรที่มีต่อนักศึกษาทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน และผลของการวิเคราะห์ Simple effect โดยการทดสอบ One-sample profile analysis ในส่วนของการทดสอบ Within-subject effects ของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มให้ข้อสรุป ดังนี้

3.4.1 กลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วนแตกต่างกัน โดยในกลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีตนั้นมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

3.4.2 กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วนแตกต่างกัน โดยกลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

3.4.3 กลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่า Profile segment ทั้งสองส่วนแตกต่างกัน โดยกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนานั้นมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในสูงกว่าค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

4. โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเมื่อใช้การเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

4.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาทั้งสามกลุ่ม แยกสรุปผลได้ดังนี้

4.1.1 นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาวาจา สัมมาสังกัปปะ สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ

4.1.2 นักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

4.1.3 นักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา มีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาวาจา สัมมาสังกัปปะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

4.1.4 นักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงที่สุด รองลงมาเป็นนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาแต่เลิกไปแล้วมีระดับของโครงสร้างทางจริยธรรมต่ำที่สุด

4.1.5 นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยสูงที่สุด รองลงมาเป็นนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาตามลำดับ

4.2 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มไม่ขนานกัน ซึ่งแสดงว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนากับโครงสร้างทางจริยธรรม และเมื่อแยกวิเคราะห์แต่ละคู่เปรียบเทียบย่อย พบว่า

4.2.1 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีความขนานกับโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และผลการทดสอบระดับของโปรไฟล์แตกต่างกัน สามารถสรุปได้ว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมต่ำกว่านักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

4.2.2 ผลการเปรียบเทียบโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาสองคู่ที่เหลือพบว่าโปรไฟล์ไม่ขนานกัน แสดงว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ขึ้นระหว่างโครงสร้างทางจริยธรรมกับการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา

4.3 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีระดับโดยเฉลี่ยแตกต่างกัน แต่เนื่องจากพบปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางจริยธรรมกับการเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาจึงไม่สามารถสรุปความแตกต่างดังกล่าวได้อย่างมั่นใจ จึงต้องทำการวิเคราะห์ Between-subject effect ซึ่งให้ข้อสรุป ดังนี้

4.3.1 นักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของสัมมาทิฐิ สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะสูงกว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนตัวแปรที่เหลือไม่แตกต่างกัน

4.3.2 นักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ และสัมมาสติสูงกว่านักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ส่วนตัวแปรที่เหลือไม่แตกต่างกัน

4.3.3 นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาและนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีค่าเฉลี่ยของตัวแปรทั้ง 8 ตัวแปรภายใต้โครงสร้างทางจริยธรรมไม่แตกต่างกัน

4.4 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่าการตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรภายในโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรที่มีต่อนักศึกษาทั้งสามกลุ่มแตกต่างกัน และผลของการวิเคราะห์ Simple effect โดยการทดสอบ One-sample profile analysis ในส่วนของการทดสอบ Within-subject effects ของนักศึกษาทั้งสามกลุ่มให้ข้อสรุป ดังนี้

4.4.1 กลุ่มนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาในอดีต พบว่า Profile segment ที่ไม่ต่างกัน 3 ส่วนได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจา สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ส่วน Profile segment ที่แตกต่างกันได้แก่ สัมมาอาชีวะและสัมมาวายามะ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะและสัมมาสตินั้นแตกต่างกันทั้งหมด

4.4.2 กลุ่มนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่า Profile segment ที่ไม่แตกต่างกันมีจำนวน 4 คู่ได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ สัมมาสังกัปปะและสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะและสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิ ส่วน Profile segment ที่เหลือ 3 คู่ได้แก่ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ สัมมากัมมันตะและสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะและสัมมาสตินั้น มีความแตกต่างกัน

4.4.3 กลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา พบว่า Profile segment ทั้งหมดแตกต่างกัน แสดงว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรทุกคู่ภายใต้โครงสร้างทางจริยธรรมในกลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนานั้นแตกต่างกันทุกคู่

5. โปรไฟล์ของอิสรภาพเมื่อใช้เพศเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

5.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของตัวแปรอิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชายและหญิง พบว่า พบว่านักศึกษาเพศหญิงมีอิสรภาพภายในสูงที่สุด รองลงมาคืออิสรภาพต่อธรรมชาติ และอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาเพศชายมีอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงที่สุด รองลงมาคือ อิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ตามลำดับ โดยที่นักศึกษาเพศหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์ตัวแปรอิสรภาพสูงกว่านักศึกษาเพศชาย และมีการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยต่ำกว่าของนักศึกษาเพศชาย

5.2 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาเพศชายและหญิงขนานกัน แสดงว่าไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศของนักศึกษากับอิสรภาพทั้งสามตัวแปร

5.3 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาชายและหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยแตกต่างกัน และเนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มขนานกัน จึงสรุปได้ว่านักศึกษาเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้งสามตัวแปรสูงกว่านักศึกษาเพศชาย

5.4 โปรไฟล์อิสรภาพของนักศึกษาชายและหญิงมีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่าการตอบสนองของค่าเฉลี่ยของตัวแปรอิสรภาพทั้ง 3 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาเพศชายและเพศหญิงแตกต่างกันโดยที่ค่าเฉลี่ยของอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อธรรมชาติมีค่าสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

6. โปรไฟล์ของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเมื่อใช้เพศเป็นตัวแปรจำแนกกลุ่ม ผลการวิจัย สรุปได้ว่า

6.1 ผลการคำนวณสถิติเชิงบรรยายของตัวแปรโครงสร้างทางจริยธรรมในกลุ่มนักศึกษาชายและหญิง พบว่านักศึกษาชายมีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาทฐิ สัมมาอาชีวะ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ ตามลำดับ ส่วนนักศึกษาหญิงมีค่าเฉลี่ยของสัมมากัมมันตะสูงที่สุด รองลงมาคือสัมมาวายามะ สัมมาอาชีวะ สัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาสมาธิ และสัมมาสติ ตามลำดับ โดยที่นักศึกษาหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยของโปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมสูงกว่านักศึกษาชาย แต่มีขนาดการกระจายออกจากค่าเฉลี่ยของเส้นโปรไฟล์สูงกว่านักศึกษาชาย

6.2 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาเพศชายและหญิงไม่ขนานกัน แสดงว่าเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศของนักศึกษา กับโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปร

6.3 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชายและหญิงมีระดับโดยเฉลี่ยแตกต่างกัน แต่เนื่องจากโปรไฟล์ของทั้งสองกลุ่มมีปฏิสัมพันธ์กันจึงไม่สามารถสรุปผลในภาพรวมได้ และผลสรุปจากการวิเคราะห์ Between-subject effects พบว่าค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ และสัมมาสมาธิ ของนักศึกษาหญิงสูงกว่านักศึกษาชาย ส่วนนักศึกษาชายมีระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาสติสูงกว่านักศึกษาหญิง ในขณะที่นักศึกษาชายและหญิงมีระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาวาจาไม่แตกต่างกัน

6.4 โปรไฟล์โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชายและหญิงมีลักษณะไม่แบนราบ แสดงว่าการตอบสนองของค่าเฉลี่ยของโครงสร้างทางจริยธรรมทั้ง 8 ตัวแปรที่มีต่อกลุ่มนักศึกษาชายและหญิงแตกต่างกัน และผลของการวิเคราะห์ Simple effect โดยการทดสอบ One-sample profile analysis ในส่วนของการทดสอบ Within-subject effects ของนักศึกษาทั้งสองกลุ่มให้ข้อสรุปว่า Profile segment ของโครงสร้างทางจริยธรรมในกลุ่มนักศึกษาชายทุกคู่แตกต่างกัน ยกเว้น Profile segment ของสัมมาสังกัปปะ และสัมมาวาจาซึ่งไม่แตกต่างกัน ส่วนกลุ่มนักศึกษาหญิง พบว่า Profile segment ทุกคู่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย : เพื่อศึกษารูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรี

ในส่วนนี้จะเป็นการทดสอบความสอดคล้องของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาเมื่อแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือโมเดลของกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญของการทดสอบเพื่อต้องการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของขนาดค่าอิทธิพลและผลกระทบของตัวแปรแฝงภายในโมเดลว่ามีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไร ซึ่งผลของการเปรียบเทียบดัชนีวัดความสอดคล้องของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ทั้งสองโมเดลแล้วพบว่า ภายหลังการตกแต่งโมเดลและยอมให้เทอมของความคลาดเคลื่อนมีความสัมพันธ์กันแล้ว โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามดัชนีต่างๆ ที่ใช้วัดความสอดคล้องของโมเดลบ่งชี้ว่า โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์สูงกว่าโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 อยู่เล็กน้อย และในส่วนต่อไปเป็นการสรุปผลการเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางของตัวแปรแฝงที่ส่งอิทธิพลต่อกันและกันในแต่ละสมการโครงสร้างระหว่างโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตาม พบว่าลักษณะความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีอิทธิพลต่อตัวแปรแฝงด้านปัญญาในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีมากที่สุด รองลงมาเป็นตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ และเมื่อเปรียบเทียบขนาดอิทธิพลที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อนักศึกษาเรียนในชั้นปีที่ต่างกัน พบว่า ความเป็นกัลยาณมิตรของครูที่เคยมีอิทธิพลต่อตัวแปรแฝงด้านปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นกลับไม่มีอิทธิพลต่อปัญญาเลยในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 เช่นเดียวกับค่าน้ำหนักอิทธิพลของการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ที่มีต่อตัวแปรแฝงด้านปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นลดลงเกือบครึ่งหนึ่งในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ด้วยเช่นกัน แต่ในขณะเดียวกันอิทธิพลของความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อปัญญาอยู่น้อยในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับเพิ่มสูงขึ้นเกือบเท่าตัวในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านปัญญามีอิทธิพลต่อศีลมากที่สุด รองลงมาเป็นอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน และเมื่อเปรียบเทียบขนาดอิทธิพลที่เปลี่ยนแปลงไปในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีแล้วพบว่า อิทธิพลทางตรงของเพื่อนที่มีต่อศีลในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 นั้นกลับไม่พบอิทธิพลดังกล่าวในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ส่วนอิทธิพลของปัญญาที่มีต่อศีลซึ่งอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างสูงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับเพิ่มขึ้นสูงอย่างเห็นได้ชัดในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

สมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงด้านศีลมีอิทธิพลต่อสมาธิมากที่สุด รองลงมาเป็นอิทธิพลจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านเพื่อน และเมื่อเปรียบเทียบขนาดอิทธิพลที่เปลี่ยนแปลงไปในกลุ่มนักศึกษาทั้งสองชั้นปีพบว่า อิทธิพลของเพื่อนที่มีต่อสมาธิในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีขนาดเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ส่วนอิทธิพลของศีลที่มีต่อสมาธิซึ่งมีอยู่สูงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 กลับลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

สมการโครงสร้างที่ 4 ที่มีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตาม พบว่ามีเพียงตัวแปรแฝงด้านสมาธิเท่านั้นที่มีอิทธิพลต่ออิสรภาพของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี โดยที่ขนาดอิทธิพลทางตรงของสมาธิที่มีต่ออิสรภาพในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีขนาดอิทธิพลที่เพิ่มสูงขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

แต่อย่างไรก็ตาม ขนาดอิทธิพลดังกล่าวข้างต้นเป็นอิทธิพลเฉพาะทางตรงที่ได้มาจากค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางเท่านั้น ซึ่งในความเป็นจริง ลักษณะการส่งอิทธิพลของตัวแปรต่าง ๆ นั้นมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นเพื่อความชัดเจนในการสรุปเชิงเปรียบเทียบอิทธิพลของตัวแปรเชิงสาเหตุที่มีผลกระทบต่ตัวแปรผลในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี ผู้วิจัยจะได้สรุปผลการเปรียบเทียบขนาดของผลกระทบจากตัวแปรแฝงภายนอกที่เป็นสาเหตุไปยังตัวแปรแฝงภายในที่เป็นผลจากแต่ละสมการโครงสร้าง พร้อมทั้งเปรียบเทียบค่าสัมประสิทธิ์กำหนดในแต่ละสมการโครงสร้างของนักศึกษาทั้งสองชั้นปี ดังนี้

กลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1

สมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามพบว่า ตัวแปรแฝงด้านปัญญาได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวแปร โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด รองลงมาเป็นการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงปัญญาที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งสามตัวแปรประมาณร้อยละ 27.20

สมการโครงสร้างที่ 2 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด โดยเป็นผลกระทบเฉพาะทางตรงเท่านั้น รองลงมาเป็นผลกระทบรวมจากตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อศีลโดยผ่านปัญญา ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบจากการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ ซึ่งทั้งสองตัวแปรต่างส่งผลกระทบเฉพาะทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญาทั้งสิ้น และมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงศีลที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 68.50

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงด้านศีลมากที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมจากตัวแปรแฝงด้านปัญญาซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านศีล ส่วนกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกที่เหลือทั้งสามตัวนั้น ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด โดยมีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญาและศีล ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสมาธิที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 93.80

สมการโครงสร้างที่ 4 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงด้านสมาธิมากที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้านศีลและด้านปัญญา ตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่อตัวแปรแฝงอิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญา ด้านศีล และด้านสมาธิตามลำดับ โดยตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบรวมต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน รองลงมาเป็น การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงอิสรภาพที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 23.30

กลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4

สมการโครงสร้างที่ 1 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตามนั้นพบว่า ได้รับผลกระทบทางตรงจากตัวแปรแฝงภายนอกทุกตัว โดยที่ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด รองลงมาเป็น การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงปัญญาที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 38.50

สมการโครงสร้างที่ 2 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญามีผลกระทบรวมต่อศีลมากที่สุด โดยเป็นผลกระทบทางตรงเท่านั้น ส่วนตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวแปรต่างส่งผลกระทบในทางอ้อมโดยผ่านปัญญา โดยตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนส่งผลกระทบต่อศีลสูงที่สุด รองลงมาเป็นตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ และมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงศีลที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 86.70

สมการโครงสร้างที่ 3 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตามนั้น พบว่าตัวแปรแฝงภายในด้านศีลส่งผลกระทบทางตรงต่อสมาธิมากที่สุด รองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้าน

ปัญหาซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมต่อสมาธิโดยผ่านศีล ส่วนตัวแปรแฝงภายนอกทั้งสามตัวนั้นพบว่า ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบรวมสูงที่สุด โดยส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญาและศีล ลำดับต่อมาเป็นผลกระทบของการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และผลกระทบของความเป็นกัลยาณมิตรของครู ซึ่งส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยผ่านปัญญาและศีล ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงสมาธิที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 91.60

สมการโครงสร้างที่ 4 ซึ่งมีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตามท้ายสุดนั้น พบว่า ตัวแปรแฝงที่ส่งผลกระทบโดยรวมต่ออิสรภาพมากที่สุดคือตัวแปรแฝงด้านสมาธิ ซึ่งเป็นผลกระทบในทางตรงรองลงมาเป็นผลกระทบทางอ้อมของตัวแปรแฝงด้านศีล และด้านปัญญา ตามลำดับ สำหรับกลุ่มตัวแปรแฝงภายนอกนั้นส่งผลกระทบทางอ้อมต่ออิสรภาพทุกตัวโดยผ่านตัวแปรแฝงด้านปัญญา ด้านศีล และด้านสมาธิ ตามลำดับด้วยขนาดอิทธิพลต่างๆ กัน โดยตัวแปรแฝงภายนอกที่ส่งผลกระทบต่ออิสรภาพสูงที่สุดคือความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน รองลงมาเป็นการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของความแปรปรวนในตัวแปรแฝงอิสรภาพที่ถูกอธิบายได้ด้วยตัวแปรอิสระทั้งหมดในสมการประมาณร้อยละ 34.00

สรุปผลการเปรียบเทียบผลกระทบรวมของแต่ละสมการโครงสร้างในแต่ละชั้นปี

สมการโครงสร้างที่ 1 ที่มีตัวแปรแฝงด้านปัญญาเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงภายนอกที่มีผลกระทบรวมต่อปัญญาในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู และด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือ ตัวแปรแฝงด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน

สมการโครงสร้างที่ 2 ที่มีตัวแปรแฝงด้านศีลเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อศีลเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา และตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อศีลลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือความเป็นกัลยาณมิตรของครู และการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่

สมการโครงสร้างที่ 3 ที่มีตัวแปรแฝงด้านสมาธิเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อสมาธิเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา ตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ส่วนตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่อสมาธิลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ได้แก่ ตัวแปรแฝงด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่และตัวแปรแฝงด้านศีล

สมการโครงสร้างที่ 4 ที่มีตัวแปรแฝงด้านอิสรภาพเป็นตัวแปรตาม พบว่าตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่ออิสรภาพเพิ่มขึ้นในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 คือตัวแปรแฝงภายนอกด้านความเป็นกัลยาณมิตรของครู ด้านความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน ตัวแปรแฝงภายในด้านปัญญา ด้านศีล และด้านสมาธิ สำหรับตัวแปรแฝงที่มีผลกระทบรวมต่ออิสรภาพลดลงในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 4 มีเพียงตัวแปรเดียวคือตัวแปรแฝงภายนอกด้านการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ซึ่งลดลงเพียงเล็กน้อย

อภิปรายผล

จากผลสรุปของการวิจัยในส่วนที่ผ่านมา นั้น ผู้วิจัยจะได้แยกอภิปรายผลสรุปดังกล่าวเป็น 4 ส่วน โดยรายละเอียดของการอภิปรายผลในแต่ละส่วนมีดังต่อไปนี้

ส่วนที่ 1. การทดสอบความเที่ยงตรงของโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษา ระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา ผลการวิเคราะห์โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมที่ยืนยันว่าโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดีนั้น เราจะพบขนาดของอิทธิพลในทางบวกและผลกระทบขนาดใหญ่มากของค่าสัมประสิทธิ์เส้นทางระหว่างตัวแปรแฝงแต่ละตัว ได้แก่ อิทธิพลทางตรงของศีลที่ส่งไปยังปัญญา ในขณะที่สมาธิก็ได้รับอิทธิพลจากศีลอย่างสูงเช่นกัน ความสัมพันธ์ภายในระหว่างปัญญา ศีล และสมาธิมีค่าอยู่ระหว่าง 0.945 - 0.967 และองค์ธรรมชั้นที่ 3 ก็มีความสัมพันธ์กับอภิสภาพอยู่ระหว่าง 0.722 - 0.753 ซึ่งค่าในเชิงปริมาณดังกล่าวสามารถแปลความหมายโดยบ่งชี้ถึงการแปรผันตามกันอย่างสูง นั่นคือเมื่อบุคคลมีปัญญาที่ถูกต้องย่อมส่งผลถึงพฤติกรรมที่ถูกต้อง และเมื่อประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้วจะนำไปสู่การมีจิตใจที่ติงามและโน้มนำไปสู่การมีอภิสภาพในการดำรงอยู่ของบุคคลนั้นๆ ด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าว วิทย์ วิศทเวทย์ (2538 : 45) ได้อธิบายเปรียบเทียบไว้ว่า คล้ายทฤษฎีกับการปฏิบัติที่แยกกันไม่ออกนั่นคือ ปัญญากับศีลต่างก็อยู่ตลอดเวลา ในแง่ศาสนาพุทธจึงมีลักษณะคล้ายกับปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่เชื่อว่า ทฤษฎีเป็นเครื่องชี้นำการปฏิบัติ และการปฏิบัติก็ช่วยพัฒนาทฤษฎีให้สมบูรณ์ขึ้น ดังนั้น ศีลจึงถือเป็นของจำเป็นสำหรับปัญญา กล่าวคือการปฏิบัติได้ช่วยให้เราเข้าใจชัดเจนขึ้น และเมื่อเข้าใจชัดเจนขึ้นก็จะปฏิบัติครั้งต่อไปได้ดีขึ้น” โดยเหตุที่ปัญญา ศีล และสมาธิคือองค์ธรรมชั้นที่ 3 ที่เป็นหมวดใหญ่ของอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของการดำเนินชีวิตที่ติงาม และในแง่ของการให้การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ในแนวทางที่ถูกต้อง เพื่อให้บรรลุถึงอภิสภาพในการดำรงชีวิตทั้งสามด้าน ดังที่พระธรรมปิฎก (2538 : 24) ได้เน้นย้ำว่า “การพัฒนามนุษย์นี้สำคัญที่สุด เมื่อพัฒนามนุษย์ขึ้นไปก็จะค่อยๆ ทำให้คนนั้นห่างออกไปจากการที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของตัณหา มานะ ทิฐิ คือถูกตัณหา มานะ ทิฐิ ครอบงำน้อยลง เมื่อครอบงำน้อยลงก็เป็นอิสระแก่ตัวมากขึ้น สามารถทำสิ่งติงามได้มากขึ้น โดยการพัฒนามนุษย์ก็คือการศึกษา ซึ่งได้แก่ ศึกษา นั่นเอง” ในแง่ที่ว่าเราได้ขยายความเพิ่มเติมว่า “...มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และจำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนพัฒนาด้วยการศึกษา ศักยภาพในการเป็นสัตว์ที่ฝึกได้และสามารถกระทำการที่สร้างสรรค์นี้แหละ ที่เป็นพรพิเศษของความเป็นมนุษย์ ... การศึกษาที่เป็นกุศลและตุลภาพ จะฝึกฝนให้มนุษย์พัฒนาความสามารถ มิใช่เพียงในการที่จะแสวงหาวัตถุมาเสพเท่านั้น แต่ให้เขาพัฒนาความสามารถที่จะมีความสุข เมื่อเราเป็นคนที่มีความสุขง่ายขึ้น ความต้องการวัตถุมาเสพก็ลดน้อยลงไป คนที่มีความสุขอยู่ข้างในแล้วก็มีจิตใจโน้มมน้อมไปในทางที่จะช่วยให้คนอื่นมีความสุข ในเมื่อวัตถุบำรุงบำเรอต่างๆ มิใช่เป็นช่องทางเดียวที่จะทำให้เขามีความสุข เขาก็สามารถจะแบ่งปันวัตถุเหล่านั้นให้ผู้อื่นได้ ความสุขที่แต่ก่อนนี้เป็นแบบแก่งแย่งช่วงชิง ก็จะเปลี่ยนเป็นความสุขแบบเผื่อแผ่และประสานกลมกลืน... ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ต้องเริ่มที่ใจ ใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลงนี้ได้สำเร็จก็คือจิตใจที่เข้าถึงความสงบ อภิสภาพและความสุขภายใน หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพขึ้นในโลกนี้ให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายในและความสุขที่เป็นอิสระด้วยความหลุดพ้นจากความเฝะยานหาสิ่งเสพบำเรอสุข ความเฝะแสวงอำนาจ และบรรดาทิฐิที่ก่อให้เกิดความแก่งแย่งและแบ่งแยกทั้งหลาย ภาระนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนาบุคคล ซึ่งก็คือภารกิจของการศึกษา...” (พระธรรมปิฎก. 2542 : 7) จากประเด็นดังกล่าวเราสามารถยืนยันได้อย่างมั่นใจว่า ปัญญา ศีล และสมาธิเป็นปัจจัยต่อกันในกระบวนการพัฒนาชีวิตที่จะช่วยให้ชีวิตเป็นอยู่และดำเนินไปได้อย่างประเสริฐ (พรหมจริยะ) นั่นเอง และใน

ส่วนของตัวแปรแฝงภายนอกด้านปรโตโมสะทั้งสามแหล่งได้แก่ วิธีการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ความเป็นกัลยาณมิตรของครูผู้สอน และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนนั้น ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่ามียุทธวิธีโดยตรงต่อปัญหาของนักศึกษาซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543 : 201-202) ที่พบว่าตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อคุณธรรมของนักศึกษาคือ การได้รับการอบรมจากพ่อแม่ ความอบอุ่นภายในครอบครัว การได้รับการเอาใจใส่จากครู และการมีเพื่อนที่ดี เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจภายใต้ข้อค้นพบครั้งนี้คือ ขนาดอิทธิพลของปรโตโมสะทั้งสามแหล่งที่มีต่อปัญหานั้น มีขนาดไม่สูงนักและสามารถอธิบายการผันแปรของปัญหาได้เพียงร้อยละ 25 เท่านั้น โดยนัยนี้สามารถแยกอภิปรายเหตุผลได้ 3 ประเด็น คือ

1. ปรโตโมสะทั้งสามแหล่งยังทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรได้ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากข้อตัดสินใจว่าปรโตโมสะจะทำหน้าที่กัลยาณมิตรได้สำเร็จก็คือ สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาหรือสัมมาทิฐิขึ้นได้ และปรโตโมสะจะเป็นแหล่งสร้างปัญญาให้แก่นักศึกษาได้ก็ต่อเมื่อปรโตโมสะแหล่งนั้นๆ สามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นก่อน ดังนั้น ตัวเชื่อมระหว่างกัลยาณมิตรกับนักศึกษาคือ ศรัทธา เพราะหากนักศึกษามีศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในแหล่งใดแล้ว เขาก็มีแนวโน้มที่จะเชื่อมั่นและทำตามอย่างสูง ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่าในการพัฒนาทางปัญญาของนักศึกษานั้น ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีอิทธิพลสูงกว่าพ่อแม่และครู ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543 : 196) ที่ว่า “ในการพัฒนาคุณธรรมของนิสิตนั้น นิสิตคิดว่าตนเองมีเพื่อนที่คอยชักจูงในทางที่ถูก โดยที่นิสิตจำนวนร้อยละ 52 ให้ข้อมูลว่าพฤติกรรมของเพื่อนส่วนใหญ่จะทำให้คำแนะนำในสิ่งที่ดีและประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย โดยมีนิสิตนักศึกษาประมาณร้อยละ 30 ระบุว่าเขาไม่ต้องการยึดพ่อแม่และครูเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิต” ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า แหล่งของปรโตโมสะทั้งวิธีการเลี้ยงดูของพ่อแม่และความเป็นกัลยาณมิตรของครู ยังไม่อาจสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่นักศึกษาได้เพียงพอ แม้ว่านักศึกษาจะรับรู้ถึงความปรารถนาดีและวิธีการปฏิบัติที่ดีงามของพ่อแม่และครูก็ตาม ดังนั้นความคาดหวังในกระบวนการกระตุ้นเร้าโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาโดยพ่อแม่และครูจึงยังไม่เด่นชัดเท่ากับความกัลยาณมิตรของเพื่อน

2. ยังมีปรโตโมสะอื่นๆ นอกเหนือจากพ่อแม่ ครู และเพื่อนที่มีอิทธิพลสำคัญต่อนักศึกษา เพราะคำว่ากัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เปรียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชักจูง ให้ความรู้ ให้ความคิด และชี้ช่องทางให้ประพฤติปฏิบัติหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้องได้แก่ พ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อนที่คบหา ความมีกัลยาณมิตรควรมีความหมายครอบคลุมทั้งตัวบุคคลผู้อบรมสั่งสอน คุณสมบัติของผู้สั่งสอน หลักการ วิธีการ อุปกรณ์ อุปาย และการจัดดำเนินการต่างๆ ตลอดจนหนังสือ สื่อมวลชน และสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายที่ดำรงเป็นประโยชน์เท่าที่จะเป็นองค์ประกอบภายนอกในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้นได้ (พระธรรมปิฎก. 2532 : 239 ; 2538. : 622-623) และโดยเหตุที่สภาพความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศในปัจจุบันได้สร้างปัจจัยทางสังคมที่เป็นปรโตโมสะต่างๆ ขึ้นมาอย่างมากมายแวดล้อมตัวนักศึกษาได้แก่ เทคโนโลยีและสารสนเทศต่างๆ ดังนั้นปรโตโมสะแหล่งต่างๆ จึงมีมากมายที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาจริยธรรมในตัวนักศึกษาเพื่อนำไปสู่อิสรภาพอันพึงประสงค์ โดยที่ลำดับขั้นและกระบวนการส่งต่อของอิทธิพลระหว่างแหล่งปรโตโมสะต่างๆ เหล่านี้มีความสลับซับซ้อนและแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ดังนั้นการกระตุ้นเร้าให้เกิดโยนิโสมนสิการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาทางปัญญาจึงสลับซับซ้อนเกินกว่าจะออกแบบการวิจัยให้ครอบคลุมประเด็นดังกล่าวได้อย่างสมบูรณ์

3. การแปรผันของปัญญาพึงอิงอยู่กับโยนิโสมนสิการเป็นสำคัญ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า แหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษาเพื่อชีวิตที่ดั่งามหรือไตรสิกขา ได้แก่ ปัจจยกายนอกหรือปรโตโฆสะ และ ปัจจยกายในที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการคิดที่ถูกต้อง โดยพระธรรมปิฎก (2532 : 246-247) ได้เน้นย้ำว่า ความรู้จักคิดหรือคิดเป็น หมายถึงการคิดอย่างมีระเบียบหรือการคิดตามแนวทางของปัญญา คือการรู้จักมอง รู้จักคิดพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่นตามสิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆ เรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาความรู้สึกด่วนด้วยตนเองเข้าจับหรือเคลือบคลุม เป็นต้น ดังนั้น ปัจจยด้านโยนิโสมนสิการจึงเป็นแกนกลาง เป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของการศึกษา การศึกษาจะสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดหมาย (อัสสาธา) ได้ก็เพราะปัจจยด้านโยนิโสมนสิการเป็นส่วนสำคัญ โดยที่โยนิโสมนสิการนี้อาจทำให้เกิดการศึกษา (ปัญญา ศีล สมาธิ) ได้โดยไม่ต้องอาศัยปรโตโฆสะ แต่ปรโตโฆสะจะต้องสร้างให้บุคคลเกิดโยนิโสมนสิการด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาที่แท้จริง

โดยสรุปทั้งสามประเด็นข้างต้นเราจะพบว่า การที่จะพัฒนาปัญญาให้เกิดเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตอันประเสริฐได้นั้น จะต้องอาศัยปรโตโฆสะที่มีความเป็นกัลยาณมิตรมาสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล โดยอาศัยศรัทธาเป็นตัวเชื่อมโยงที่จะกระตุ้นและโน้มน้าวให้บุคคลเกิดโยนิโสมนสิการขึ้น กระบวนการดังกล่าวจะเกี่ยวพันกันโดยตลอดระหว่างปรโตโฆสะที่เป็นกัลยาณมิตร ศรัทธา และโยนิโสมนสิการ ดังที่พระธรรมปิฎก (2538 : 586) ได้สรุปไว้อย่างชัดเจนว่า “พุทธศาสนายอมรับความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะสภาพแวดล้อมทางสังคมว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่จะชักนำและส่งเสริมให้เกิดมีการประพฤติปฏิบัติหลักธรรม ในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าระบบการดำเนินชีวิต ระบบจริยธรรม หรือระบบการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนานั้นเนื่องด้วยสังคมไม่แตกต่างหากจากสังคม แต่แม้ว่าปัจจัยทางสังคมจะมีความสำคัญมากแต่ก็ต้องไม่มองข้ามความสัมพันธ์ของปัจจัยภายในตัวบุคคล ปัจจัยที่ดั่งามทั้งทางสังคมและภายในตัวบุคคลต่างก็สามารถเป็นจุดเริ่มซึ่งทำให้เกิดความประพฤติปฏิบัติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ ทั้งสองอย่างย่อมช่วยหนุนและเสริมซึ่งกันและกัน แสดงว่าการปฏิบัติชอบหรือชีวิตที่ดั่งามเกิดจากการปรุงผสมผสานปัจจัยทางสังคมและปัจจัยภายในตัวบุคคลเข้าด้วยกัน และการก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งความดีงามสู่จุดหมายแห่งชีวิตจะเป็นไปได้โดยสมบูรณ์ที่สุด หากได้อาศัยปัจจัยสองอย่างนี้คอยอุดหนุนค้ำชูกันอยู่เรื่อยๆ ไป” ผลสรุปถึงคุณธรรมที่เด่นสำหรับพุทธศาสนิกชนในระดับเบื้องต้นทั้งหมดนี้ ได้แก่ ศรัทธา ซึ่งพระธรรมปิฎก (2538 : 729) ได้สรุปเพิ่มเติมเกี่ยวกับประเด็นของศรัทธาว่า “...เมื่อพิจารณาในระบบแห่งมัชฌิมาปฏิปทา จะเห็นได้ว่าศรัทธา อยู่ ณ ส่วนบุพภาคแห่งมัชฌิมาปฏิปทา โดยเฉพาะเป็นตัวเชื่อมบุคคลกับกัลยาณมิตรหรือปรโตโฆสะที่ดี และมุ่งที่จะให้โยงไปสู่โยนิโสมนสิการ โดยมีสาระสำคัญว่าให้เป็นศรัทธาที่นำไปสู่ปัญญา คือช่วยให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นองค์มรรคข้อแรกนำเข้าสู่ตัวมรรคหรือมัชฌิมาปฏิปทาต่อไป เพื่อให้หนักแน่นขึ้น ควรพิจารณาตามหลักองค์คุณของพระโสดาบัน (โสดาปัตติลังกะ) หรือหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญองงามแห่งปัญญา (ปัญญาวุฒิธรรม) 4 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำไปสู่การบรรลุมรรคผลตั้งแต่ขั้นต่ำถึงขั้นสูงตามลำดับ ได้แก่ สัมปรัสังเสวะ (การเสวนาสัตบุรุษ การคบหาคนดี) สัทธรรมสวณะ (การสดับสัทธรรม การฟังหรือเรียนรู้อรรถที่แท้) โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดถูกต้อง การรู้จักคิด) และ ธรรมมานุสธรรมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมถูกหลัก) เป็นต้น

ส่วนที่ 2. การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของ นักศึกษาระดับปริญญาตรี ผลการวิจัยพบว่าอัสสาธทั้งสามด้านของนักศึกษาทั้งสองชั้นปีไม่แตกต่างกัน โดยที่อัสสาธภายในและอัสสาธต่อธรรมชาติอยู่ในระดับที่สูงกว่าอัสสาธต่อเพื่อนมนุษย์เหมือนกันทั้งสอง

ชั้นปีส่วนโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาหรือริยมรรคมีองค์ 8 นั้นพบว่าในกลุ่มนักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีองค์ประกอบย่อยของโครงสร้างทางจริยธรรมโดยส่วนใหญ่สูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 โดยที่นักศึกษาชั้นปีที่ 1 มีระดับของสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ สูงกว่านักศึกษาชั้นปีที่ 4 ส่วนด้านสัมมาวายามะนั้น นักศึกษาทั้งสองชั้นปีมีระดับค่าเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าตลอดช่วงระยะเวลา 4 ปีที่นักศึกษาเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษานั้นไม่ได้ช่วยพัฒนาอิสรภาพให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาเลย และที่น่าวิตกกกว่านั้นคือระดับของโครงสร้างทางจริยธรรมส่วนมากกลับลดลงมากกว่าเดิม ข้อค้นพบครั้งนี้ขัดแย้งกับข้อค้นพบของพนิดา กมลรัตน์ (2541 : บทคัดย่อ) ที่พบว่ามรรคมีองค์แปดของเด็กวัยรุ่นเพิ่มขึ้นตามระดับของชั้นเรียน โดยเหตุที่ระดับอิสรภาพทั้งสามด้านของนักศึกษาในระดับชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 4 ไม่แตกต่างกันทั้งสามด้านน่าจะสืบที่พบได้ว่าการศึกษาระดับอุดมศึกษายังทำหน้าที่ได้ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากไม่สามารถทำให้อิสรภาพผู้เรียนบรรลุอิสรภาพอย่างแท้จริง อาจจะเป็นเพราะว่าการศึกษาปัจจุบันเน้นที่องค์ความรู้โดยสอนเฉพาะส่วนที่เป็นวิชาการ หรือการเอาวิชาเป็นตัวตั้งและยังไม่ได้เพิ่มพูนให้ผู้เรียนเข้าถึงอิสรภาพหรือภาวะไร้ปัญหา ซึ่งหากยึดถือวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษาในแนวพุทธศาสนาแล้วเราจะพบว่าการศึกษาระดับอุดมศึกษาในปัจจุบันยังไม่ได้ทำให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่สามารถทำให้ชีวิตของผู้เรียนหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมได้เพิ่มขึ้น ดังที่พระธรรมปิฎก (2541 : 136) ได้ให้ข้อคิดที่ควรคำนึงไว้ว่า “ถ้าการศึกษาทำได้แค่ปล่อยให้คนเป็นผลผลิตของสังคมอย่างเดียวแล้ว การศึกษาก็จะมีคุณค่าและความหมายน้อย คือทำหน้าที่บกพร่อง การศึกษาที่แท้จริงต้องสามารถทำให้คนมีอิสรภาพ สามารถเป็นปัจจัยที่จะนำสังคมไปสู่ความดีงาม การศึกษาปลดปล่อยคน และคนก็ปลดปล่อยสังคม” ในประเด็นนี้ประเวศ วะสี (2542 : 27-29) ได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ของระบบการศึกษาไว้ว่า “ถึงแม้เรามีโครงสร้างทางการศึกษาที่ค่อนข้างกว้างขวาง แต่ว่ากระบวนการเรียนรู้ของเราไม่ช่วยสร้างสติปัญญาให้เกิดขึ้น เราเพียงท่องหนังสือโดยไม่รู้จักความจริงของเพื่อนมนุษย์ ความจริงของสังคม ความจริงของสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่จริง ๆ ดำรงอยู่จริง ประเทศไทยจึงเต็มไปด้วยคนที่ไม่รู้จักความจริง การศึกษาของเราทุกวันนี้ไม่ทำให้คนรู้จักความจริง นักศึกษาตอนที่เข้ามาหาวิทยาลัยนั้นเป็นคนฉลาดแต่ตอนจบนั้นโง่งม เพราะแทนที่จบแล้วจะเข้าใจสังคม ใช้วิชาความรู้ที่เรียนไปแก้ปัญหาและสร้างจริยธรรมให้เกิดขึ้น กลับกระทำในทางตรงกันข้าม มหาวิทยาลัยจึงเป็นกลไกที่ทำให้มนุษย์โง่งม จบแล้วคิดอะไรไม่เป็น” เช่นเดียวกับสุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2543 : 52-53) ซึ่งได้วิพากษ์ระบบการศึกษาในปัจจุบันไว้อย่างรุนแรงว่า “ระบบการศึกษาในกระแสหลักของรัฐหันไปรับใช้ระบบทุนและรัฐโดยไม่ได้นั่นในสาระของการศึกษาเพื่อความเป็นไท ไม่ได้เน้นในเรื่องความกล้าหาญทางจริยธรรมหรือเพื่อรับรู้ความดี ความงาม และความจริง ยิ่งการศึกษาอย่างสมัยใหม่ได้แยกหัวใจออกจากหัวสมอง แยกจริยศึกษาออกจากพุทธิศึกษา การศึกษาตามสถาบันต่าง ๆ จึงไม่อาจสอนคนให้เป็นคนดีได้ แม้องค์ความรู้ก็สอนได้อย่างเป็นเสียง ๆ ปราศจากความเป็นองค์รวม การสอนเพียงมุ่งให้ผู้เรียนได้สำเร็จไปเพื่อประกอบอาชีพได้เป็นเกณฑ์ โดยที่จะเป็นมิชชันนารีหรือสัมมาชีพที่สุดแท้... สภาพความล้มเหลวในระบบการศึกษาจึงเป็นสภาพทุกข์สัจทางสังคม เพราะการศึกษาระเบิดหลักคิดได้แต่ในทางหัวสมอง โดยไม่อาจโยงสึลสิกขามาหาจิตตสิกขาได้ ไม่อาจอบรมสั่งสอนได้ในทางจริยศึกษา พุทธิศึกษาที่ปราศจากคุณความดีกำกับจึงให้โทษใหญ่หลวงนัก” ข้อวิจารณ์ดังกล่าวได้ค่อนข้างสอดคล้องกับความคิดเห็นของพระไพศาล วิสาโล (2542 : 113) ที่มีต่อระบบการศึกษาในปัจจุบันนี้ว่า ความล้มเหลวของระบบการศึกษาฝ่ายฆราวาสอันแลเห็นได้ทั่วไปนั้น มิได้เป็นเพียงเพราะย่อหย่อนในวิชาศีลธรรมหรือขาดการฝึกฝนในทางคุณธรรมเท่านั้น เนื้อหาวิชาทางโลกที่เรียนกันรวมทั้งกระบวนการเรียนการสอนก็เป็นสาเหตุสำคัญด้วยจึงทำให้คุณภาพของนักเรียนนักศึกษาอ่อนด้อยไม่เฉพาะ

ด้านคุณธรรมแต่ยังรวมถึงด้านปัญญาหรือความรู้ด้วย นอกจากนี้ปรีชา ช่างขวัญอิน (2538 :8-9) ยังได้วิจารณ์ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาไว้อย่างตรงไปตรงมาว่า “ความมุ่งหมายทางการศึกษาที่ว่าอบรมให้มีปัญญาก็คือให้ติดวัตถุอย่างนักวิทยาศาสตร์ จริยศึกษามีไว้แต่ชื่อ หาได้อบรมกันอย่างจริงจังเท่ากับพุทธศึกษาหรือการอบรมให้เกิดสติปัญญาไม่ โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษากล่าวได้ว่าไม่มีการศึกษาทางด้านจริยภาณเลย การศึกษาในระดับอุดมศึกษามุ่งด้านวิชาชีพกันโดยเฉพาะ พยายามตัดวิชาต่าง ๆ ที่ไม่ตรงกับสาขาวิชาของตนเองออกให้มากที่สุด เราจึงได้วิศวกร สถาปนิก นักกฎหมาย นักบัญชี นักเศรษฐศาสตร์ นักปกครอง นักวิทยาศาสตร์ แพทย์ เกษตรกร ฯลฯ ซึ่งเป็นนักวิชาชีพ ประกอบอาชีพที่เรียนมาได้เพียงอาชีพเดียวและมีความรู้แคบไม่สามารถเข้าใจความสำคัญของความรู้สาขาอื่นได้ เห็นว่าความรู้ในสาขาของตนเท่านั้นสำคัญ กลายเป็นคนใจแคบ แล้วก็ยกตนข่มท่านและดูหมิ่นผู้ที่เรียนสาขาวิชาอื่น” จากประเด็นวิพากษ์ข้างต้นจะเห็นว่าในทัศนะของนักปราชญ์เหล่านี้เห็นว่าสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษายังทำหน้าที่ได้ไม่ครบถ้วนในมุมมองทางพุทธศาสนา เพราะมหาวิทยาลัยถ่ายทอดเพียงสิ่งที่ป็นวิชาความรู้โดยปราศจากการสอนวิธีใช้ความรู้ที่ขอบธรรม โดยเหตุที่พุทธศาสนาไม่คัดค้านการสร้างความสามารถด้านวิชาชีพให้แก่บุคคล เพราะถือเป็นสิ่งจำเป็นแก่การประกอบอาชีพเพื่อดำรงชีวิตในสังคม แต่ไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดแก่ชีวิต เนื่องจากบุคคลในฐานะที่เป็นคนดีไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตามย่อมนำวิชาชีพไปใช้ได้ในทุกทางที่ดี นั่นคือการที่บุคคลจะใช้วิชาชีพในทางใดจะขึ้นอยู่กับผู้ใช้ว่าเป็นคนชนิดใด ถ้าเป็นคนดีก็จะใช้วิชาความรู้ในทางที่จะเกื้อกูลทั้งตนเอง ผู้อื่น และโลก แต่ถ้าเป็นคนไม่ดีก็จะใช้วิชาความรู้ดังกล่าวไปเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนตนมากกว่า ดังนั้นมหาวิทยาลัยควรมีหน้าที่หลักในการปลูกฝังอบรมนักศึกษาให้เป็นคนดีเสียก่อนจึงจะยอมให้ประกอบอาชีพเพื่อการเกื้อกูลสังคมนั่นเอง

ระบบการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (2541 : 75-76) ควรมีหน้าที่หลักสองประการ คือ 1) หน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึงการถ่ายทอด รักษา ส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพ ตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ และ 2) หน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงาม ถูกต้อง และการฝึกฝนพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์ โดยในส่วนที่สองนี้เป็นเนื้อตัวแท้ๆ ของการศึกษา ในประเด็นนี้คล้ายกับวิธีการแยกธรรมชาติของการศึกษาในทัศนะของพุทธปรัชญา (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2538 : 23-24) เป็นการมองธรรมชาติของการศึกษาโดยการแบ่งแยกเป็นการศึกษาในทางศาสนาหรือ อนุคาริยสิปปะ (Religious Education) และการศึกษาแบบฆราวาสหรืออาคาริยสิปปะ (Secular Education) ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาในทางโลก โดยสิ่งที่จะขาดไม่ได้สำหรับการศึกษาทั้งสองแบบคือจะต้องมีจริยะกำกับอยู่ด้วยเสมอ ดังที่พุทธปรัชญาเห็นว่า “วิชาจรณสมปนฺโน” นั่นคือวิชาความรู้จะต้องคู่กับจริยธรรมเสมอ เพราะความรู้ที่ปราศจากคุณธรรมกำกับย่อมไม่ส่งผลดีต่อมนุษย์และโลกอย่างแน่นอน ดังที่ประเวศ วะสี (2542 : 31) ได้เน้นว่า คนที่มีศาสตร์แต่ไม่เข้าใจความจริงของมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ศาสตร์นั้นก็จะกลายเป็นศาสตรา กลายเป็นอาวุธ ที่พร้อมจะทำร้ายสังคมได้ตลอดเวลา

ตามประเด็นดังกล่าวข้างต้นเราอาจสรุปได้ว่าหน้าที่หลักที่สำคัญของสถาบันอุดมศึกษานั้นควรมีสองประการคือ การถ่ายทอดสิ่งที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต (วิชาความรู้ในการประกอบอาชีพ) และปลูกฝังสิ่งที่เอื้อประโยชน์ในการดำเนินชีวิต (จริยธรรม) แต่ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อสรุปว่าระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาก่อนข้างประสบความล้มเหลวในส่วนของปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนเนื่องจากข้อมูลเชิงประจักษ์จากการวิจัยบ่งชี้อย่างชัดเจนว่ามหาวิทยาลัยนอกจากจะไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนเพิ่มพูนอิสราภาพขึ้นแล้วยังอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้จริยธรรมลดลงอีกด้วย เพราะหากมหาวิทยาลัยมีการจัดการศึกษาที่ถูกต้องแล้วศักยภาพในการเข้าถึงอิสราภาพและโครงสร้างทางจริยธรรมในตัวผู้เรียนควรจะเพิ่มสูงขึ้นมากกว่านี้ ในแง่

อาจชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่มหาวิทยาลัยสอนให้แก่ผู้เรียนนั้นเน้นหนักแต่การถ่ายทอดวิชาความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตมากกว่าจะปลูกฝังคุณธรรมในการใช้วิชาความรู้เพื่อเอื้อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พรหมจริยะ) การละเลยหรือย่อหย่อนในประเด็นดังกล่าวอาจส่งผลให้บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาขาดศักยภาพในการมีอิสรภาพที่แท้จริงในการดำเนินชีวิตภายใต้สังคมปัจจุบันที่มีโครงสร้างของผลประโยชน์แบบทุนนิยมและวัตถุนิยมเป็นเสาหลัก ภูมิคุ้มกันการเบียดเบียนโดยชนิตธรรมและการมองเพื่อนมนุษย์แบบร่วมทุกข์ร่วมสุขย่อมลดน้อยลง นำไปสู่การร่วมสร้างความรุนแรงเชิงโครงสร้างในสังคมปัจจุบัน โดยที่บัณฑิตอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ส่งเสริมความโลภในเชิงโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี หรืออาจกลายเป็นนักบริโภคนิยมที่มุ่งเน้นการแสวงหาความสุขจากการบริโภคแบบนักวัตถุนิยม (ตัณหา) หรือแม้แต่อาจกลายเป็นบุคคลผู้มีมานะ (ความต้องการอำนาจเหนือผู้อื่น) แรงกล้ำมากขึ้นกว่าผู้ที่ไม่ผ่านการศึกษาระบบอุดมศึกษา ในแง่โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมในอนาคตอาจเปลี่ยนเป็นไปในแนวตั้งมากขึ้นกว่าเดิมเนื่องจากวิถีการมองอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์แบบภราดรภาพของบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาไม่ได้ถูกปลูกฝังอย่างเข้มแข็งเพียงพอในระหว่างการศึกษาภายในมหาวิทยาลัย

ส่วนที่ 3. การเปรียบเทียบลักษณะของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาของนักศึกษาระดับปริญญาตรีเมื่อจำแนกตามตัวแปรจัดกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งผลการวิจัยแยกพิจารณาได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เมื่อเปรียบเทียบระหว่างสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์ พบว่า นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีอิสรภาพภายในสูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ แต่มีอิสรภาพต่อธรรมชาติต่ำกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ โดยที่กลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์และสายสังคมศาสตร์มีอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์อยู่น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับอิสรภาพต่อธรรมชาติและอิสรภาพภายใน นอกจากนี้ยังพบว่า นักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีระดับของสัมมาวาจา สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ สูงกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ ส่วนนักศึกษาสายสังคมศาสตร์มีค่าเฉลี่ยของสัมมากรรมสัมมาจิตและสัมมาทิวสูงกว่านักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ และนักศึกษาทั้งสองสายวิชามีระดับของสัมมาสังกัปปะ สัมมาอาชีวะ และสัมมาวายามะไม่แตกต่างกันซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543 : 201-202) ที่พบว่าระดับคุณธรรมในกลุ่มนิสิตสาขาวิทยาศาสตร์การแพทย์ต่ำกว่าระดับคุณธรรมในกลุ่มนิสิตสาขามนุษยศาสตร์ โดยนับนี้จะพบว่ากลุ่มนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์มีอิสรภาพต่อธรรมชาติต่ำกว่านักศึกษาสายสังคมศาสตร์ อาจจะเนื่องมาจากลักษณะเนื้อหาของวิชาวิทยาศาสตร์ที่นักศึกษาเรียนที่เป็นการศึกษาทำความเข้าใจธรรมชาติแวดล้อมบนพื้นฐานของอุตุนิยมและพีชนิยมโดยมองธรรมชาติเป็นวัตถุหรือสิ่งที่ถูกศึกษาแยกออกจากตัวมนุษย์บนพื้นฐานปรัชญาสารนิยมที่เชื่อว่าความจริงสุดท้ายในธรรมชาติคือสารหรือปรากฏการณ์ทางสาร (สมภาร พรหมทา. 2538 : 16) ดังนั้นพัฒนาการของวิทยาศาสตร์จึงเจริญมาตามวิถีของทิวที่มุ่งมองออกไปในการที่จะพิชิตธรรมชาติโดยแยกตัวออกจากธรรมชาติ (พระธรรมปิฎก. 2541 : 11) นั่นคือนักศึกษาสายวิทยาศาสตร์ถูกกล่อมเกลามาให้มองความหมายของธรรมชาติเพียงมิติเดียวที่เป็นสารภายนอกและเป็นสิ่งที่ต้องถูกศึกษาเพื่อหาพัฒนาความรู้ที่ได้สำหรับใช้ประโยชน์มากกว่าที่จะมองธรรมชาติในเชิงประสานกลมกลืนและให้ความเคารพในฐานะของสรรพสิ่งที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต ในขณะที่นักศึกษาสายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มองธรรมชาติในเชิงการให้คุณค่าและการตีความหมายของวิถีการปฏิบัติเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อธรรมชาติแวดล้อมมากกว่า เช่น การให้ความหมายเชิงวัฒนธรรมพิธีกรรมทางเกษตรกรรมภายหลังการเก็บเกี่ยว (ประเพณีรับขวัญข้าวและบูชาพระแม่โพสพ) การศึกษาพิธีการลอยกระทง เป็นต้น ผลของการถ่ายทอดสาระดีทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มีส่วนทำให้ผู้เรียนได้รู้และเข้าใจความ

ผูกพันและความเอื้ออาทรระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ซึ่งอาจส่งผลต่อทัศนคติและท่าทีต่อธรรมชาติของ นักศึกษาสายสังคมศาสตร์เป็นไปในเชิงสอดประสานมากกว่าแยกตัวออกจากธรรมชาติ และอาจก่อให้เกิด จริยธรรมจากแนวคิดนี้และนำไปสู่พฤติกรรมที่พึงมาต่อธรรมชาติหลายประการเช่น ความเคารพต่อธรรมชาติ ความสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ และความรักความห่วงแหนต่อธรรมชาติ (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2544 :47-48)

กลุ่มที่ 2 เมื่อเปรียบเทียบระหว่างนักศึกษาที่เป็น – ไม่เป็น และเคยเป็นสมาชิก
ชมรมทางศาสนา พบว่า นักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับของอิสรภาพทั้งสามด้านต่ำกว่า นักศึกษาที่ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และเมื่อเปรียบเทียบอิสรภาพแยกเป็นรายด้าน พบว่านักศึกษา ที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพภายในสูงกว่ากลุ่มนักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ในขณะที่นักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์สูงกว่ากลุ่มที่เคยเป็น สมาชิกชมรมทางศาสนา และนักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีอิสรภาพต่อธรรมชาติต่ำกว่า นักศึกษาทั้งสองกลุ่ม ซึ่งในภาพรวมแล้วพบว่านักศึกษาทั้งสามกลุ่มมีอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อ ธรรมชาติโดยเฉลี่ยสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ สำหรับโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาทั้งสามกลุ่ม พบว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีระดับอริยมรรคโดยเฉลี่ยทั้ง 8 ด้านต่ำกว่านักศึกษาที่ ยังคงเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา โดยนักศึกษาที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนามีสัมมาทิฐิ สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะสูงกว่านักศึกษาที่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา และมีสัมมาวาจา สัมมาอาชีวะ สัมมาสติ สูงกว่านักศึกษาที่ไม่เคยเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนา ผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จิรวัฒน์ มั่นยืน (2536 : บทคัดย่อ) ที่พบว่า ประสบการณ์จากการเป็นสมาชิกชมรมพุทธศาสตร์เป็นตัวแปร อิสระที่มีอำนาจมากที่สุดในการอธิบายความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของนิสิตมหาวิทยาลัยใน กรุงเทพมหานครโดยสามารถอธิบายความแปรปรวนของความเชื่อทางพุทธศาสนาได้ร้อยละ 36 และอธิบาย ความแปรปรวนของการปฏิบัติทางพุทธศาสนาได้ร้อยละ 36 ผลที่ได้ในครั้งนี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ฉกาจ ช้วยโต (2522 : บทคัดย่อ) ซึ่งพบว่า คณะนักคิดต่อคุณธรรมด้านความซื่อสัตย์ ความไม่เห็นแก่ตัว และการไม่เบียดเบียนผู้อื่น ของนักศึกษาหลังจากการไปฝึกอบรมธรรมะที่วัดจะสูงกว่าคณะที่ได้ก่อนการไป ฝึกอบรม และสูงกว่านักศึกษาที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมธรรมะอย่างชัดเจน และสอดคล้องกับผลการวิจัย ของจิรพันธ์ พิทักษ์ (2524 : 46) ที่พบว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศาตยมีระดับจริยธรรม สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวินาศาตย แต่ผลการวิจัยครั้งนี้ไม่สอดคล้องกับผลการวิจัย ของพริ้มเพรา ดิษยวณิช (2544 : 195) ที่พบว่าการศึกษาฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสูตรแบบเข้มเป็น เวลา 7 วันสามารถเพิ่มระดับของเขาวารมณในส่วนตัวเกี่ยวกับความมั่นคงทางจิตใจและความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์แต่ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ เช่นเดียวกับผลการวิจัยของสร้อยสุตา อัมอรุณ รักษ์ (2543 : 1) ที่พบว่าภายหลังจากการเข้าฝึกอบรมอานาปานสติแล้วสุขภาพจิตของผู้เข้าอบรมที่มี สุขภาพจิตอยู่ในเกณฑ์ปกติมีลักษณะไม่เปลี่ยนแปลง แต่ก็มีแนวโน้มว่าดีขึ้นกว่าก่อนเข้าอบรมและมีกลุ่ม ตัวอย่างบางส่วนเห็นว่าการแสดงออกทางสังคมดีขึ้นกว่าเดิม ซึ่งงานวิจัยของพริ้มเพรา ดิษยวณิช และสร้อย สุตา อัมอรุณรักษ์ เป็นการวิจัยกึ่งทดลองที่ใช้เวลาสั้นๆ เพียง 1 สัปดาห์จึงยังไม่เห็นผลอย่างเต็มที่ ต่างจาก การเข้าเป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาของนักศึกษาซึ่งเป็นการเริ่มต้นด้วยศรัทธาก่อนเข้าสู่ชมรมและระยะเวลา ที่อยู่ภายในชมรมยังแวดล้อมไปด้วยปรัตติยธรรมที่ดึงดูดใจและโครงสร้างทางจริยธรรมภายในตัว บุคคลจึงสูงขึ้นอย่างยั่งยืนกว่าการเข้ารับการฝึกอบรมชั่วคราว ซึ่งประเด็นดังกล่าวน่าจะเนื่องมาจาก กระบวนการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) ภายในชมรมที่ช่วยหล่อหลอมให้นักศึกษาภายในชมรมมี ความศรัทธาและมีความเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้กิจกรรมต่างๆ ภายในชมรมไม่ว่าจะ

เป็นการอ่านหนังสือธรรมะ การสวดมนต์ การฟังธรรมในวันหยุด หรือการทำบุญในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา ยังถือเป็นประเพณีที่ช่วยสร้างศรัทธาและกล่อมเกล่าให้จิตใจของสมาชิกภายในชมรมมีความประณีตละเอียดลออมากขึ้นในความเข้าใจโลกและชีวิต และส่งผลให้อิสรภาพและโครงสร้างทางจริยธรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มที่เป็นสมาชิกชมรมทางศาสนาสูงกว่ากลุ่มอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้กิจกรรมและวิถีปฏิบัติภายในชมรมยังช่วยสร้างวัฒนธรรมย่อย (Subculture) ขึ้นภายในกลุ่มรวมถึงการสร้างเอกลักษณ์ของสมาชิกภายในชมรมขึ้นอย่างสอดคล้องกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้องของพุทธศาสนา กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอนตามหลักคุณธรรม 4 เริ่มจากการเสวนาสัตบุรุษ หรือคบหาคนดี (สัปปริสสังเสวะ) ได้แก่ การรับเอาพระพุทธรูปเจ้าเป็นกัลยาณมิตร แล้วสดับเล่าเรียนธรรมคำสอนของพระองค์ (สัทธรรมสวนะ) นั่นคือการเสวนาสัตบุรุษนำไปสู่ประเพณีที่ดี คือการได้สดับหรือเรียนรู้สัทธรรม อันได้แก่หลักความจริงและความดีงามที่แท้ หรือพระธรรม จากนั้นก็ปฏิบัติต่อพระธรรมนั้นด้วยโยนิโสมนสิการ รวมครบสองขั้นตอนเบื้องต้นที่เรียกว่า บุญภาคแห่งมัชฌิมาปฏิบัติ อันเป็นปัจจัยสำคัญแห่งสัมมาทิฐิ ซึ่งช่วยให้เกิดความเห็นความเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง ทำให้เกิดกุศลธรรมและปัญหาที่เข้าใจสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง พร้อมทั้งทำให้ปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมายเป็นธรรมานุธรรมปฏิบัติคือดำเนินไปในองค์อริยมรรคหรือมัชฌิมาปฏิบัติ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 730)

กลุ่มที่ 3 เมื่อเปรียบเทียบระหว่างนักศึกษาเพศชายและหญิง พบว่า นักศึกษาเพศหญิงมีค่าเฉลี่ยของอิสรภาพทั้งสามตัวแปรสูงกว่านักศึกษาเพศชาย โดยที่ทั้งนักศึกษาชายและหญิงมีอิสรภาพภายในและอิสรภาพต่อธรรมชาติสูงกว่าอิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ สำหรับอริยมรรคทั้ง 8 ด้านนั้น พบว่า นักศึกษาหญิงมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา และสัมมาสมาธิสูงกว่านักศึกษาชาย ส่วนนักศึกษาชายมีระดับค่าเฉลี่ยของตัวแปรสัมมาสติสูงกว่านักศึกษาหญิง ในขณะที่นักศึกษาชายและหญิงมีสัมมาวาจาไม่แตกต่างกัน ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543 : 201-202) ที่พบว่านักศึกษาเพศชายประเมินตนเองว่ามีระดับคุณธรรมด้านความมีสติสูงกว่านักศึกษาเพศหญิง เช่นเดียวกับผลการศึกษาของพงษ์พันธ์ สุนทรสิต (2528 : 91-104) ที่ศึกษากับนักศึกษาวิทยาลัยพลศึกษาในภาคใต้ 4 วิทยาลัย พบว่า พฤติกรรมตามหลักเบญจธรรมและสัมมาอาชีวะของนักศึกษาเพศหญิงสูงกว่าเพศชาย นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับข้อค้นพบจากงานวิจัยของพนิดา กมลรัตน์ (2541 : 98) ที่พบว่าเด็กวัยรุ่นหญิงมีคะแนนเฉลี่ยของมรรคมืองค์แปดทุกองค์ประกอบสูงกว่าเด็กวัยรุ่นชาย ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของณัฐพงษ์ เจริญพิทย์ (2524 : 58-59) ซึ่งทำการเปรียบเทียบจริยธรรมของนิสิตเพศชายและหญิงพบว่า นิสิตเพศหญิงมีจริยธรรมด้านความมีเหตุผล ความกตัญญู กตเวที ความเสียสละ การประหยัด ความยุติธรรม ความอดุสาหะ และความเมตตา กรุณา สำหรับสาเหตุที่เพศหญิงมีระดับของอิสรภาพและอริยมรรคทั้ง 7 ด้าน (ยกเว้นด้านสัมมาสติ) สูงกว่าเพศชายนั้น ปาณณี จิตติวัฒนา (2545 : 57) ได้อธิบายโดยอ้างอิงจากหลักฐานที่ได้ทำวิจัยเรื่องประสบการณ์ศีลธรรมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ที่พบว่าจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจำนวน 10,010 คน นั้นแบ่งเป็นเพศหญิงจำนวน 6,514 คน เพศชายจำนวน 3,414 คน (ไม่ตอบ 82 คน) โดยได้อธิบายว่าเพศหญิงมักจะปฏิบัติตนในสิ่งที่สังคมยอมรับมากกว่าเพศชาย เช่นเดียวกับงานวิจัยของสุนทรี โคมิน และสนธิ สมัตการ (2522 : 292) ที่พบว่าในรอบหนึ่งปีเพศหญิงมีการทำบุญตักบาตรสูงกว่าเพศชาย สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากความคาดหวังจากสังคมที่มีต่อเพศหญิงในด้านการปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมประเพณีมากกว่าเพศชาย นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมยังคาดหวังให้เพศชายมีลักษณะเป็นผู้นำ เด็ดขาด กล้าหาญและเสียสละ ในขณะที่คาดหวังให้เพศหญิงยึดมั่นในคุณธรรมและปฏิบัติตนให้อยู่ในจารีตที่งดงามสูงกว่าเพศชาย

ส่วนที่ 4 รูปแบบความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษา ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบเพื่อตรวจสอบผลกระทบของตัวแปรแฝงต่างๆ ภายในโมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนาว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด โดยมีขนาดผลกระทบภายในโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 เป็นพื้นฐานในการเปรียบเทียบกับขนาดผลกระทบภายในโมเดลของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมีผลกระทบต้อปัญญา ศีล สมาธิ และอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น และในทางตรงกันข้ามความเป็นกัลยาณมิตรของครูกลับมีผลกระทบต้อปัญญา และศีล ลดลงแต่มีผลกระทบต้อสมาธิและอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น สำหรับการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่มีผลกระทบต้อปัญญา ศีล สมาธิ และอิสรภาพลดลงทั้งหมด ส่วนปัญญามีผลกระทบต้อศีล สมาธิ และอิสรภาพเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ศีลกลับมีผลกระทบต้อสมาธิลดลงแต่มีผลกระทบต้ออิสรภาพสูงขึ้น และท้ายที่สุดคือสมาธิซึ่งพบว่ามีผลกระทบต้ออิสรภาพเพิ่มขึ้น จากข้อค้นพบดังกล่าวเราจะพบว่าในช่วงเวลาของการเรียนในระดับอุดมศึกษาจากชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 4 นั้นเพื่อนมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของนักศึกษาสูงขึ้นตามลำดับ ในขณะที่ครูและพ่อแม่กลับมีอิทธิพลลดลงนั้น อาจเนื่องมาจากเหตุผลในเชิงจิตวิทยาพัฒนาการ เพราะเป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่าพัฒนาการของมนุษย์ในระยะวัยรุ่น (Adolescence) ระหว่างอายุ 16-25 ปีนั้นเพื่อนและกลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต ค่านิยม และพฤติกรรมเป็นอย่างสูง ในขณะที่พ่อแม่มีอิทธิพลสูงเฉพาะในระยะเริ่มแรกของพัฒนาการ ซึ่ง Kelly and Hansen (1978 citing in Dacey and Maureen, 1994 :252-253) ได้กล่าวถึงหน้าที่เชิงบวก (positive functions) ของกลุ่มเพื่อนไว้ว่า

1. กลุ่มเพื่อนช่วยควบคุมความก้าวร้าว (Control aggressive impulse) เนื่องจากในการมีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มเพื่อน วัยรุ่นจะเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาในแนวทางอื่นมากกว่าจะแสดงการก้าวร้าวออกมาโดยตรง การสังเกตว่าเพื่อน ๆ ในกลุ่มมีการจัดการกับความขัดแย้งอย่างไร จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่จะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมมากกว่าการแสดงพฤติกรรมที่ก้าวร้าวออกไป

2. กลุ่มเพื่อนช่วยในด้านการให้สนับสนุนทางสังคมและอารมณ์ (Emotional and social support) เพื่อให้มีความเป็นอิสระมากขึ้น (More independent) นั่นคือเพื่อนและกลุ่มเพื่อนมีส่วนสนับสนุนวัยรุ่นในแง่ของการสอนความรับผิดชอบใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น ซึ่งการสนับสนุนที่ได้รับจากกลุ่มเพื่อนจะช่วยทำให้วัยรุ่นมีการพึ่งพาการสนับสนุนจากครอบครัวลดน้อยลง

3. กลุ่มเพื่อนช่วยปรับปรุงทักษะทางสังคม (Improve social skills) ช่วยพัฒนาความสามารถทางการใช้เหตุผล (Develop reasoning abilities) และเรียนรู้ที่จะแสดงความรู้สึกอย่างเหมาะสมกับวุฒิภาวะ (Learn to express feelings in more mature way) โดยผลจากการสนทนาและวิวาทะกับเพื่อนภายในกลุ่มจะเป็นการเรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็นและความรู้สึก และยังช่วยเพิ่มความสามารถในการแก้ปัญหา นอกจากนี้การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มเพื่อนจะเป็นการฝึกภาคปฏิบัติของการแสดงออกทางความรู้สึกทั้งด้านบวกและด้านลบ เช่น ความใส่ใจ ความรัก หรือความโกรธ เป็นต้น

4. การพัฒนาทัศนคติต่อเพศ (Attitude towards sexuality) และพฤติกรรมที่แสดงถึงบทบาททางเพศ (sex-role behavior) ซึ่งการเรียนรู้ถึงพฤติกรรมและทัศนคติดังกล่าวในเบื้องต้นเกิดขึ้นจากการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนนั่นเอง

5. การเพิ่มความแข็งแกร่งในการตัดสินใจและการให้คุณค่าเชิงศีลธรรม (Moral judgment and value) โดยทั่วไปแล้วผู้ใหญ่มักจะบอกเด็กว่าอะไรถูกอะไรผิดเท่านั้น แต่เมื่ออยู่ภายในกลุ่มเพื่อนเขาจะเป็นผู้ตัดสินใจด้วยตนเอง เขาจะประเมินค่านิยมของเขาและเพื่อนคนอื่นแล้วจึงตัดสินใจว่าอะไรถูก กระบวนการประเมินดังกล่าวสามารถช่วยพัฒนาความสามารถในการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมแก่เขา

6. การปรับปรุงความภาคภูมิใจในตนเอง (Improve self-esteem) การมีเพื่อนจำนวนมากจะทำให้วัยรุ่นรู้สึกดีต่อตนเองอันจะนำไปสู่ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองเชิงบวกต่อไป

จากประเด็นหน้าที่ของกลุ่มเพื่อนทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนที่มีต่อความรู้สึกและการกระทำของนักศึกษาได้เป็นอย่างดี ดังผลการวิจัยของสุมิล ว่องวานิช และนางลักษณ วิรัชชัย (2543 : 196) ที่พบว่า “ในการพัฒนาคุณธรรมของนิสิตนั้น นิสิตคิดว่าตนเองมีเพื่อนที่คอยชักจูงในทางที่ถูก โดยที่นิสิตเชื่อว่าพฤติกรรมของเพื่อนส่วนใหญ่จะให้คำแนะนำในสิ่งที่ดีและประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย และหากพิจารณาการใช้เวลาในแต่ละวันของนักศึกษา เราจะพบว่าส่วนมากของนักศึกษาใช้เวลาอยู่กับกลุ่มเพื่อนมากกว่าพ่อแม่ และปฏิสัมพันธ์กับครูนั้นจะแตกต่างไปจากขณะที่เขาเรียนอยู่ในระดับประถมหรือมัธยมศึกษา เพราะการเรียนในระดับอุดมศึกษาทำให้นักศึกษามีอิสระในการเลือกเรียน การใช้เวลาว่าง และการใช้ชีวิต ด้วยเหตุนี้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักศึกษาส่วนใหญ่จึงเป็นไปในเชิงหน้าที่ภายในชั้นเรียนมากกว่าเชิงความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งการเรียนการสอนภายในชั้นเรียนมักเป็นเรื่องของวิชาการทางโลกหรืออาคาริยศิลป์ (Secular Education) มากกว่าที่จะเป็นการศึกษาในเชิงการดำเนินชีวิต (อนาคาริยศิลป์) โดยอาจจะมียุทธศาสตร์อยู่บ้างเพียงเล็กน้อย หลังจากไม่มีการเรียนการสอนภายในชั้นเรียน นักศึกษาจะใช้เวลาว่างส่วนมากอยู่กับเพื่อนเป็นส่วนใหญ่ และโดยเหตุผลทางจิตวิทยาที่ว่ากลุ่มเพื่อนช่วยตอบสนองการเรียนรู้ทางสังคมของนักศึกษามากกว่าครูและพ่อแม่ จึงส่งผลให้อิสรภาพและจริยธรรมของนักศึกษาส่วนมากขึ้นอยู่กับเพื่อนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนพ่อแม่ก็ยังคงมีอิทธิพลต่ออิสรภาพและโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาเช่นกัน แต่เป็นเพียงอิทธิพลที่เหลือน้อยภายในตัวนักศึกษาซึ่งเกิดจากการอบรมและปลูกฝังความคิด ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ ในวัยเด็กและเริ่มเจือจางลงเมื่อนักศึกษาเริ่มโตขึ้น แต่อย่างไรก็ตามในการดำเนินชีวิตไม่ว่าลักษณะใด สิ่งแวดล้อมที่เป็นตัวบุคคลย่อมมีอิทธิพลต่อความนึกคิดหรือการกระทำของบุคคลเป็นอย่างสูง และเมื่อพิจารณาระบบการจัดการศึกษาในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาระดับต่างๆ ครู-อาจารย์ย่อมเป็นกัลยาณมิตรที่มีอิทธิพลต่อผู้เรียนมากที่สุด (จินดา จันทรแก้ว, 2543 :159) และเมื่อนักศึกษาอยู่ในครอบครัว พ่อแม่ย่อมเป็นกัลยาณมิตรที่ดีที่สุดของนักศึกษาเช่นกัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบจากการวิจัยครั้งนี้ สามารถให้ข้อเสนอแนะแบ่งแยกได้ 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ผลการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อสรุปที่สำคัญว่า สถาบันอุดมศึกษาเอกชนไม่มีอิทธิพลในการพัฒนาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษา ดังนั้นสถาบันอุดมศึกษาควรทบทวนและปรับเปลี่ยนบทบาทด้านการถ่ายทอดและปลูกฝังโครงสร้างทางจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาให้มากที่สุดนอกเหนือจากความรู้เชิงวิชาการเพื่อการเลี้ยงชีพ โดยนอกจากหน้าที่หลักในการส่งเสริมให้นักศึกษาได้เรียนรู้แนวทางการพัฒนาตนเองในด้านสติปัญญา สังคม อารมณ์ และร่างกายอย่างสมบูรณ์ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาแล้ว สถาบันอุดมศึกษาไม่ควรละเลยที่จะสร้างความสำนึกในคุณค่าของชีวิต คุณงามความดี และจริยธรรมอีกด้วย เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายหลักของการศึกษาซึ่งเป็นสิ่งเดียวกันกับจุดมุ่งหมายของชีวิตโดยการสอดแทรกเนื้อหาทางจริยศึกษาศาสนากับจิตสำนึกของจริยธรรมให้แก่นักศึกษาในลักษณะของการบูรณาการที่ประสานองค์ประกอบทั้ง 3 ประการของระบบใหญ่คือ มนุษย์ ธรรมชาติ และสังคมเข้าด้วยกัน เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และพัฒนาองกามไปด้วยกันอย่างมีบูรณาการ จริยศึกษาและสำนึกทางจริยธรรมจะทำหน้าที่เป็นตัวประสานให้วิชาการต่างๆ เกิดความสมดุลกันหรือเป็นตัวบูรณาการวิชาการอื่นๆ ทั้งหมด เพราะในชีวิตจริงไม่ว่า

นักศึกษาจะทำสิ่งใด เรียนวิชาใด หรือเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาใด จำเป็นจะต้องพิจารณาด้วยว่าทำอะไรจึงจะดำเนินชีวิตอยู่ด้วยดี ทำอย่างไรจึงจะนำวิชาการนั้นๆ ไปใช้ประโยชน์ให้ดีโดยไม่ทำลายระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว มหาวิทยาลัยจึงควรหาแนวทางในการบูรณาการจริยศึกษาแบบองค์รวมนี้ลงในหลักสูตร การสอน และกิจกรรมต่างๆภายในมหาวิทยาลัย เพื่อกระตุ้นโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นภายในตัวนักศึกษาอันจะนำไปสู่การสร้างปัญญาเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐอย่างต่อเนื่องในระบบอริยมรรคมีองค์ 8

2. ผลการวิจัยให้ข้อค้นพบที่สำคัญว่า ตัวแปรภายในโครงสร้างทางจริยธรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันสูงมากโดยมีปัญญาเป็นตัวแปรแรกสุด และเส้นทางอิทธิพลที่เริ่มจากปัญญานั้นมีอิทธิพลอย่างมากต่อศีล ต่อสมาธิ ต่ออริสราพตามลำดับ ดังนั้นการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุดจึงควรเริ่มต้นที่การพัฒนาปัญญา ซึ่งสถาบันอุดมศึกษาควรตระหนักว่านักศึกษานั้นนอกจากจะมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับกระแสของโลกแล้วยังมีความสามารถปรับโลกให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเองด้วย นั่นคือการสร้างบทบาทความเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงวิถีของโลกให้ดำเนินไปในแนวทางอันพึงประสงค์ด้วยวัตถุประสงค์ที่มั่นคงและชัดเจน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องเริ่มต้นที่ตนเองโดยมีปัญญาเป็นตัวนำจึงจะสร้างหรือปรับเปลี่ยนสังคมให้เป็นสังคมที่พึงประสงค์ได้สำเร็จ เพราะสังคมที่ดีตามแนวพุทธศาสนาคือสังคมที่ทุกคนเป็นคนดี และดีออกมาจากภายในมากกว่าการใช้กฎหมายหรือระเบียบมาบังคับ คนที่ดีคือคนที่มีอกุศลมูล (โลภ โกรธ หลง) เหลือน้อยที่สุด สถาบันอุดมศึกษาจึงควรเสริมสร้างสัมมาปัญญาให้แก่นักศึกษา อันจะปรากฏเป็นรากฐานแห่งอริสราพในการดำรงชีวิต และเมื่อนักศึกษาส่วนมากมีความเห็นถูก ความดำริถูก แล้วย่อมจะนำไปสู่การปฏิบัติตนอย่างถูกต้องเป็นลำดับไป นั่นคือการสร้างศักยภาพและความกล้าหาญในการปรับโลกให้เข้ากับวิถีการดำรงชีวิตที่ดีงามของตนเอง

2. ครู-อาจารย์ ไม่ควรสับสนและสูญเสียความมั่นใจต่อบทบาทและอำนาจในการถ่ายทอดทางจริยธรรมของตนเอง เพราะการที่อิทธิพลของครูมีอยู่ไม่สูงนักนั้นไม่ได้เกิดจากครูประพฤติปฏิบัติไม่ดี แต่เกิดจากตัวนักศึกษาเองที่เลือกที่จะไม่ยึดถือเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ เนื่องจากเมื่อพิจารณาคะแนนความเป็นกัลยาณมิตรของครูนั้นพบว่า ความเป็นกัลยาณมิตรของครูอยู่ในระดับที่สูงมาก ดังนั้นครูควรเลือกที่จะใช้วิธีการปลูกฝังที่เหมาะสมกับวัยและจริตของนักศึกษา จึงจะสามารถทำหน้าที่กัลยาณมิตรได้สำเร็จและช่วยกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดสัมมาปัญญาขึ้นได้

3. การที่ผลการวิจัยให้ข้อสรุปที่พบว่าอิทธิพลของพ่อแม่-ผู้ปกครองต่อโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาที่ผ่านแปรในทิศทางตรงกันข้ามกับชั้นปีของนักศึกษา ไม่ได้หมายความว่าพ่อแม่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมของลูกลดลงไปเรื่อยๆ เมื่อลูกมีวุฒิและคุณวุฒิเพิ่มขึ้น ซึ่งอิทธิพลดังกล่าวยังคงอยู่เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม นั่นคือการที่ลูกได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนสูงเป็นเหตุการณ์ปกติเมื่ออธิบายด้วยเหตุผลทางจิตวิทยา-จิตวิทยาสังคม-สังคมวิทยา แต่เบื้องหลังของอิทธิพลของเพื่อนนั้น พ่อแม่ยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการปลูกฝังและอบรมสั่งสอนลูกในด้านการเลือกคบเพื่อน การพิจารณาแยกแยะลักษณะของเพื่อนที่ดีและไม่ดี วิธีการวางตัวในกลุ่มเพื่อน และอื่นๆ อีกมากมาย เพราะพ่อแม่คือเพื่อนหรือมนุษย์คู่แรกที่สอนลูกในด้านการเข้าสังคมและการปฏิบัติตนเป็นสมาชิกของสังคมที่ดี ซึ่งเบื้องหลังของการตัดสินใจเลือกคบเพื่อนของลูกย่อมมีเหตุผลที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่แฝงอยู่ด้วยเสมอ ดังนั้น พ่อแม่จึงควรยึดหลักการเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 อย่างจริงจังและต่อเนื่องเช่นเดิม เพื่อช่วยจุดชนวนให้โยนิโสมนสิการเกิดขึ้นในตัวลูกและคอยประคับประคองส่งเสริมและกระตุ้นโยนิโสมนสิการนั้นตลอดเวลาที่ลูกดำเนินชีวิตในสังคม

ส่วนที่ 2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. ควรทำการวิจัยและพัฒนาโมเดลการวัดตัวแปรแฝงของโครงสร้างทางจริยธรรมเพิ่มเติม โดยการกำหนดให้ตัวแปรที่ศึกษาทุกตัวเป็นตัวแปรแฝง (Latent Construct) เช่น สัมมาทฐิ สัมมาสังกัปปะ ฯลฯ เนื่องจากธรรมชาติของทุกตัวแปรมีความเป็นนามธรรมสูง และมีมิติที่สลับซับซ้อน จึงควรกำหนดให้ตัวแปรดังกล่าวมีพหุมิติเพื่อป้องกันการสูญเสียรายละเอียดที่สำคัญของการวัดตัวแปรดังกล่าว

2. ควรทำการวิจัยเรื่องนี้ซ้ำโดยการขยายกรอบแนวคิดในการวิจัยให้สมบูรณ์ขึ้น โดยการเพิ่มตัวแปรแฝงด้านศรัทธาและโยนิโสมนสิการเข้าไปภายในโมเดลด้วยเพื่อตรวจสอบขนาดของอิทธิพลและผลกระทบระหว่างตัวแปร นอกจากนี้ยังควรจัดเรียงตัวแปรปรโตโมสะทั้งสามให้อยู่ในลำดับการส่งอิทธิพลที่แตกต่างกัน เพราะโดยเหตุผลทางจิตวิทยาและสังคมวิทยาแล้วนักศึกษาส่วนมากจะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนสูงที่สุด แต่อิทธิพลจากพ่อแม่และครูจะเป็นอิทธิพลต่อการเลือกคบเพื่อนซึ่งเป็นผลกระทบทางอ้อมต่อโครงสร้างทางจริยธรรมดังกล่าว นอกจากนี้ภายในโมเดลโครงสร้างควรเพิ่มเติมตัวแปรแฝงด้านปรโตโมสะอื่นที่ไม่ใช่บุคคลแต่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาเข้าในโมเดลด้วย เช่น ตัวแปรการเปิดรับสื่อ ตัวแปรการเลือกบริโภคสื่อ เป็นต้น

3. ควรมีการวิจัยรูปแบบโครงสร้างทางจริยธรรมและอิสรภาพของนักศึกษาระดับปริญญาตรี ด้วยรูปแบบการวิจัยระยะยาว (Longitudinal studies) ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัย เริ่มตั้งแต่ชั้นปีที่ 1 ถึงชั้นปีที่ 4 เพื่อสามารถตรวจสอบขนาดของอิทธิพลของตัวแปรต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและเห็นพัฒนาการต่างๆ ได้ละเอียดมากขึ้น

4. ควรมีการวิจัยซ้ำในเรื่องนี้แต่เปลี่ยนจากการจัดกลุ่มตัวแปรและวิธีการวัดผลในแบบธรรมขันธ์ 3 (ปัญญา ศีล สมาธิ) ไปเป็นภาวนา 4 โดยกายภาวนา (การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ) ศีลภาวนา (การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและเพื่อนมนุษย์) ว่าจะอยู่กันอย่างไร ไม่ให้เบียดเบียนกัน ไม่ให้สังคมเดือดร้อนวุ่นวายและไร้ระเบียบ) จิตภาวนา (การพัฒนาด้านจิตใจ การมีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายด้วยจิตใจที่เบิกบาน ผ่องใส มีคุณธรรม) ปัญญาภาวนา (การพัฒนาทางปัญญา การมองดูสิ่งทั้งหลายด้วยความรู้ ความเข้าใจตามความเป็นจริง)

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนก จันทร์ขจร. (2527). *ธรรมเพื่อชีวิต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อ.บุญช่วย.
- กรมการฝึกหัดครู. (2523). *โครงสร้างของคุณธรรมจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.
- _____. (2525). *รายงานการวิจัยเรื่อง จริยธรรมของอาจารย์และนักศึกษา กรมการฝึกหัดครู*.
กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.
- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2514). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง เล่มที่ 26*. พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา
- กรมวิชาการ. (2527). *รายงานการวิจัยเรื่อง โครงการทดลองหารูปแบบที่มีประสิทธิผลต่อการเรียน
การสอนจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2528). *กิจกรรมการเรียนการสอนจริยศึกษาระดับ
ประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. (2532). *แนวคิดการจัดการศึกษาในอนาคต*. กรุงเทพฯ :
โครงการทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ.
- _____. (2535). *ผลการวิจัยทางการศึกษาและที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา (เล่มที่ 6)*. กรุงเทพฯ :
กองสารสนเทศ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- จงเหรียญ หล้ามี. (2536). *คุณธรรมจริยธรรมเบื้องต้นด้านศีลของนักเรียนชั้น ม.1 สังกัดสำนักงาน
การประถมศึกษา จังหวัดเพชรบูรณ์*. ปริญญาโท กศ.ม. (จิตวิทยาพัฒนาการ). พิษณุโลก :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร. ถ่ายเอกสาร
- จิรวัดนา มั่นยืน. (2536). *ประสบการณ์ในมหาวิทยาลัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางพุทธศาสนาและทาง
จิตของนิสิตในกรุงเทพมหานคร*. ปริญญาโท กศ.ม. (สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
ประยุกต์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จินดา จันทรแก้ว. (2543). "พุทธญาณวิทยา : กำเนิด ศรัทธา และตรรกะ," *สารนิพนธ์ พุทธศาสตร์บัณฑิต
เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๕/๒๕๔๑*
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ. หอประชุมพุทธมณฑล อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม
วันที่ ๕-๖ พฤษภาคม ๑๕๔๓ : 155-172
- จิรพันธ์ พิทักษ์. (2524). *จริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านนาสาร จังหวัด
สุราษฎร์ธานี ที่เคยเรียนและไม่เคยเรียนในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์*. ปริญญาโท
กศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เจตนา นาควัชระ. (2532). "พี่ชายที่แสนดี : พันธกิจของมหาวิทยาลัยเก่าในระบบอุดมศึกษาไทย,"
เพื่อความอยู่รอดทางมนุษยศาสตร์: รวมบทความทางวิชาการ (2525-2532). กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- _____. (2532). "จุดอับหรือทางแห่งความหวังของอุดมศึกษาไทย," *เพื่อความอยู่รอดทาง
มนุษยศาสตร์: รวมบทความทางวิชาการ (2525-2532)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2523, เมษายน). "หลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา," *ประชาบาล*. 13 (1) : 4

- จกจ ช้วยโต. (2522). การศึกษาผลของการฝึกอบรมตามโครงการจริยธรรมสำหรับนักศึกษาฝึกหัด
ครูสงขลา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
ถ่ายเอกสาร.
- เฉลิมเกียรติ ผิวฉนวน. (2536). *อภิจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สมิต.
- ชัยชัย คุ่มทวีพร. (2540). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ชัยพร วิชชาวุธ. (2530). "โครงการวิจัยเรื่อง คุณภาพบัณฑิตและปัจจัยที่ส่งผลต่อคุณภาพบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" เอกสารสืบเนื่องจากการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวันสถาปนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยครบรอบ 70 ปี: การพัฒนาการผลิตบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาญวิทย์ สุวรรณรอ. (2530). การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมจริยธรรมมีองค์แปดด้านสมาธิ
สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (การวัดผลการศึกษา) กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ชาติ เมืองนาโพธิ์. (2532). คุณสมบัติของบัณฑิตที่สอดคล้องกับความต้องการของภาคเอกชน.
เอกสารการวิจัยส่วนบุคคล. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรไทย.
- ชินวุธ สุนทรสิมะ. (2535). *ความสำเร็จและความสุขของบัณฑิต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พรศิริการพิมพ์.
- ณัฐพงษ์ เจริญทิพย์. (2526). รายงานการวิจัยเรื่องจริยธรรมและเจตคติวิทยาศาสตร์ของนักศึกษา.
พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจะเน็ก. (2520). รายงานการวิจัย : จริยธรรมของเยาวชน
ไทย ฉบับที่ 21. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.
- เดือน คำดี. (2534). *พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ธีรพร อูวรรณโณ. (2526, เมษายน-มิถุนายน). "แล้วเราจะเสริมสร้างจริยธรรมกับคนวัยใด,"
วารสารเศรษฐศาสตร์. 4(2) : 13-22.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2544, กรกฎาคม-ธันวาคม). "จักรวาลวิทยาในทัศนะคนไทย : จริยธรรมต่อธรรมชาติ
ที่ถูกกลืน," วารสาร ม.ฉ.ก. วิชาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 5(9) : 42-58
- นงเยาว์ ชัยเสรี. (2530). "การผลิตบัณฑิตในพระคณาของอธิการบดี" รายงานการประชุมประจำปี
เรื่องการผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยไทยในอนาคต. กรุงเทพฯ : ที่ประชุมอธิการบดีแห่ง
ประเทศไทย.
- น้อย พงษ์สนิท. (2520). *จริยศาสตร์ : ปรัชญาว่าด้วยจริยธรรม*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์สวนปรง.
- นิพนธ์ กันธเสวี. (2530) "จริยศึกษาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์" รายงานการประชุมประจำปีเรื่อง
การผลิตบัณฑิตของมหาวิทยาลัยไทยในอนาคต. กรุงเทพฯ : ที่ประชุมอธิการบดีแห่ง
ประเทศไทย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2537, สิงหาคม – กันยายน) "จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต," วารสารการศึกษา
แห่งชาติ. 28(6) : 21-30.
- นิภา นิธยาน. (2538) "แนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธทาสภิกขุ". *สารานุกรมศึกษาศาสตร์* ฉบับที่ 14.
กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- บุญคง หันจางสิทธิ์. (2540). *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์ : ประชากร แรงงาน การศึกษา ฝึกอบรม ศาสนธรรม จริยธรรม สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์
- บุญมี แทนแก้ว และคนอื่นๆ. (2525). *ปรัชญา 103 : พุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. (2506). *แนวการอบรมจริยศาสตร์ของโรงเรียน*. กรุงเทพฯ : โรงเรียนการช่างวุฒศึกษา.
- ปรองชน พูลสวัสดิ์ (2531). *การสร้างแบบทดสอบวัดเบญจศีล สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 6*. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (การวัดผลและการวิจัยทางการศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ประเวศ วะสี (2537, กุมภาพันธ์-มีนาคม) "วิกฤติการณ์อุดมศึกษาและการยกเครื่องมหาวิทยาลัย," *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 25 (3) : 14 – 22.
- _____. (2541) *ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจสังคมและศีลธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- _____. (2542) *ปาฐกถาพุทธศาสนิกชุมชนหาเถระ ครั้งที่ 1 ธรรมิกสังคม พิมพ์ครั้งที่ 2* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.
- _____. (2542) *พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ ๒๑ : ปาฐกถาครบรอบ ๖๐ ปี พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง.
- ปภาณี จิตวิวัฒนา. (2545, มกราคม-มิถุนายน). "ประสบการณ์ศีลธรรมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต," *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. 28 : 49 – 61.
- ปิยะทัสสีเถระ. (2528). *พระพุทธศาสนา-อมตเทศนา*. ชินวูธ สุนทรสัณเฑาะ, พ.อ. แปล. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- ปิ่น มุกกันต์, พ.อ. (2514). *แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี*. กรุงเทพฯ : คลังวิทยา.
- พงษ์พันธ์ สุนทรสถิต. (2528). *เกณฑ์ปกติพฤติกรรมจริยธรรมของนักศึกษาวิทยาลัยพลศึกษาในภาคใต้*. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (พลศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- พนัส หันนาคินทร์. (2523). *การสอนค่านิยมและจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เมฆเกษตร.
- พนิดา กลมรัตน์. (2541). *การศึกษามรรคมีองค์แปดของเด็กวัยรุ่น ในกรุงเทพมหานคร*. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม (จิตวิทยาพัฒนาการ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- พรรณทิพย์ ศิววรรณบุตย์ และคนอื่นๆ. (2529). *รายงานการวิจัย: จริยธรรมชาวกรุงเทพมหานครปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรณี อุณศรีเพ็ง. (2529). *การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมจริยธรรมมรรคมีองค์แปดด้านศีลสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1*. ปริญญาณิพนธ์ กศ.ม. (การวัดผลการศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช. (2522) *หลักพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย
- พระนาคดล ธมฺมโรโต. (2526). *สโรชา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ หจก. สยามสเตชันนารีพลาซัส.
- _____. (2532). *ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมญาณมุนี. (2527). "จริยศึกษา," *ธรรมญาณนิพนธ์*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). *ธรรมานุชีวิต-พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม*. กรุงเทพฯ :

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

_____. (2531). *ธรรมกับการศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ : คุรุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2531). *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

_____. (2531). *หลักการศึกษามโนธรรมในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2532) *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : ชรรวมสภา

_____. (2532). *การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2532). *พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. (2532). *ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2534) *ศิลปศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย

_____. (2534). *มหาวิทยาลัยกับงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

_____. (2532) *วัฒนธรรมกับการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุป จำกัด

_____. (2535). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

พระธรรมปิฎก (ปอ.ปยุตโต) (2536). *สถานการณ์พระพุทธศาสนา พลิกหายหน้าเป็นพัฒนา*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2537). *คนไทยกับป่า*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2538). *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2538). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.

_____. (2540). *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิตหรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2540) *ธรรมกับการทำงาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม

_____. (2540) *ถึงเวลาพัฒนาเยาวชนกันใหม่*. กรุงเทพฯ : บริษัท กรีนพรินต์ จำกัด

_____. (2542) *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ 21*. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2542) *จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม

_____. (2543) *ความสุขของครอบครัวคือสันติสุขของสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม

_____. (2543) *จิตวิทยาเพื่อการพัฒนาคนตามแนวธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม

พระมหาบัว ญาณสมฺปนฺโน. (ม.ป.ป.). *แว่นดวงใจ*. อุตรธานี : ม.ป.ท

พระเมธีธรรมาภรณ์. (2539, กันยายน-ตุลาคม). "ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรม จริยศาสตร์ และจริยศึกษา,"

ข่าวสารกองบริการการศึกษา. 7(63) : 5-12 .

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2523). *ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม*. กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง.

_____. (2523). *แนวทางพัฒนาจริยธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

_____. (2525). *ปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. (2526). *พุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. (2527). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญ.

_____. (2528, เมษายน-มิถุนายน). "การพัฒนาคน," *คุรุศาสตร์*. 13 (4) : 1-7.

_____. (2531). *เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระวรศักดิ์ วรธรรมโม. (2521). *ครูกับศีลธรรม*. กรุงเทพฯ : สมชายการพิมพ์.
- พระโสภณคณาภรณ์. (2526). *คู่มือ พระพุทธศาสนาให้อะไร*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- พริ้มเพรา ดิษยวณิช. (2544,กรกฎาคม-กันยายน). "ผลของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่มีต่อบุคลิกภาพและเชาร์อารมณ์," *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*. 46(3) : 197-206.
- พุทธทาสภิกขุ. (2499). *ธรรมม. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร*.
- _____. (2516) *พุทธจริยา*. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2519). *เด็กฉกรรรม*. กรุงเทพฯ : การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2528). "บัณฑิตดำเนินชีวิตอย่างไร" *สรุปรายงานผลการอบรมสัมมนานิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชนตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาเยาวชนรุ่นที่ 5. วันที่ 21-25 มกราคม*.
- _____. (2530). *บุตรที่ประเสริฐสุด*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ
- พิสิทธิ์ สารวิจิตร. (2539). "การศึกษาตามแนวการพัฒนาตนเอง" *สารานุกรมศึกษาศาสตร์ฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี*. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เพ็ญศิริ จีระเดชากุล. (2539). "กระบวนการพัฒนาและการศึกษา : วัฏวนของวิกฤตทางจริยธรรมในสังคมไทย," *พัฒนศึกษาศาสตร์ : ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แปลนโมทีฟ
- _____. (2541, กันยายน). "ปรัชญาการศึกษาแบบองค์รวมบนรากฐานของพระพุทธศาสนาในทัศนะของพระธรรมปิฎก," *บัณฑิตศึกษา*. 2(2) : 10-22.
- ภนิดา กุศล. (2528). *เอกสารการสอนชุดวิชาจริยธรรม สาขาศึกษาศาสตร์ หน่วยที่ 1*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มนัส รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. (2542). "การพัฒนาคนและการพัฒนาจิตใจ," *๑๐๗ ปี กระทรวงศึกษาธิการ* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว หน้า 225-229
- มารุต คำชะอม และคนอื่นๆ. (2528). "จุดยืนของบัณฑิต," *สรุปรายงานผลการอบรมสัมมนานิสิตนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชนตามโครงการส่งเสริมและพัฒนาเยาวชนรุ่นที่ 5. วันที่ 21-25 มกราคม*.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุฟ.
- รัตนา ดันขุนเต็ง. (2523). *ปรัชญาคืออะไร*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- วงกต จันทพานิช. (2536, กุมภาพันธ์-พฤษภาคม). "จากระบบทุนนิยมโลกสู่ระบบทุนนิยมไทยกับการสร้างภูมิปัญญาของมหาวิทยาลัยไทย," *สุทธิปริทัศน์*. 7(21) : 101-104.
- วสิน อินทสระ. (2524). *หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์.
- วิจิตร เกิดวิสิษฐ์. (2538, กันยายน-ธันวาคม). "พุทธปรัชญากับการศึกษา," *วารสารพุทธศาสนศึกษา*. 2(3) : 22-41.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2537, กันยายน-ธันวาคม). "ปรัชญาการศึกษาแนวพุทธแนวทางและปัญหา," *วารสารพุทธศาสนศึกษา*. 1(3) : 10-37.

- วิทย์ วิศทเวทย์. (2538, กันยายน-ธันวาคม). "ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา," *พุทธศาสนศึกษา*. 2(3) : 42-52.
- วุฒิรินทร์ เพิ่มกว่าเก่า. (2530). *การสร้างแบบทดสอบ วัดคุณธรรมอริยมรรคมีองค์แปดด้านปัญญา (สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ) สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1*. ปริญญาโท กศ.ม. (การวัดผลการศึกษา) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2527). "ชีวิตวัฒนธรรมกับความเชื่อในสังคมไทย," *มองอนาคต*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา
- สมภาร พรหมทา. (2541). *พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สาโรช บัวศรี. (2526). *จริยธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุนทรี พรหมเมศ และ ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. (2525). *พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทประชาชน จำกัด
- สุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย. (2543). *ปัจจัยและกระบวนการที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมของนักศึกษามหาวิทยาลัย : การศึกษาเชิงปริมาณและคุณภาพ*. ภาควิชาวิจัยการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. (2544). "การศึกษาของไทยในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต," *เครื่องเตือนสติคนร่วมสมัย* กรุงเทพฯ : ส่องสยาม.
- เสนห์ จามริก. (2538). "วัฒนธรรมอุตสาหกรรม กระแสหายนะ," *สู่ศัลยภาพ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี
- แสง จันทร์งาม. (2530). "จริยธรรมและภาวะที่ไร้จริยธรรมจะมีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์โลกอย่างไร," *รายงานการประชุมสัมมนาเรื่องกลวิธีเพื่อผลในการพัฒนาบุคลิกภาพและจริยธรรมของนักศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดทบวงมหาวิทยาลัย.
- _____. (2544). *อริยสัจ 4 หัวใจของพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ธีระการพิมพ์
- อารี วิชาชัย. (2541). "ลักษณะบัณฑิต," *มนุษยศาสตร์ปริทัศน์*. 20 (2) : 74-76.
- เอกวิทย์ ณ.กลาง. (2536). *อนาคตการศึกษาไทยในบริบททางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์
- อำไพ ศรีใส. (2523). *พุทธศาสน์ สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา*.
- Bagozzi, Richard P. (1982) "The Role of Measurement in Theory Construction and Hypothesis Testing: Toward A Holistic Model" *A Second Generation of Multivariate Analysis Volume 2 : Measurement and Evaluation*. New York : Praeger Publishers.
- Bandura, Albert. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.
- Bogatta, Edgar F. and Maria L. Borgatta (1992) "Multiple Indicator Model" *Encyclopedia of Sociology Volume 3*. New York : Macmillan Publishing Company.
- Brown, Roger. (1965). *Social Psychology*. New York : Free Press.
- Dacey, John and Maureen Kenny. (1994). *Adolescent Development*. Madison Wisconsin : WM. C. Brown Communications, Inc.
- Eye, A. Von (1985) "Longitudinal Research Methods." *The International Encyclopedia of Education*. New York : Macmillan Publishing Company
- Good, Carter V. (1973) *Dictionary of Education*. New York : McGraw – Hill, Inc.

- Fawcett, Jacqueline and Florence S. Downs (1986) *The Relationship of Theory and Research*. Connecticut: Appleton-Century-Crofts.
- Johnson, Richard A. and Dean W. Wichern (1992) *Applied Multivariate Statistical Analysis*. 3rd New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Keeves, John P. (1988) "Longitudinal Research Methods." *Educational Research, Methodology, and Measurement : An International Handbook*. New York: Pergamon Press.
- Kohlberg, L. (1964). "Development of Character and Ideology," *Review of Child Development Research*. Connecticut: Connecticut Printers, Inc.
- Light, Donald Jr. and Suzanne Keller (1982) *Sociology*. 3rd ed. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
- Piaget, Jean. (1960). *The Moral Judgement of the Child*. London : Routledge & Kegan Paul.
- Schumacher, E. F. (1977) วิจัยรู้ วังวิญญู(แปล) (2537a) แผนทีคนทุกข. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
- Sedlack, R. Guy and Jay Stanley. (1992) *Social Research : Theory and Methods*. London : Allyn and Bacon
- Sullivan, John L. and Stanley Feldman. (1979) *Multiple Indicators: An Introduction*. London : Sage Publications
- Vago, Steven (1989) *Social Change*. 2nd ed. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Walker, Lorraine Olszewski and Kay Coalson Avant (1988) *Strategies for Theory Construction in Nursing*. 2nd ed. Connecticut : Appleton & Lange.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้ตรวจเครื่องมือการวิจัย

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนาที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย
ได้แก่

1. ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล
2. รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ญะรังษี
3. อาจารย์ ดร. วีรชาติ นิ่มอนงค์
4. อาจารย์ วศิน อินทสระ

ภาคผนวก ข

หนังสือขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

ที่ ทม 1012/ 45 55



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

30 พฤศจิกายน 2544

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รังษี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ผจงจิต อินทสุวรรณ อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ ท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแบบสอบถามการศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 664-1000 ต่อ 5726, 5644

โทรสาร. 258-4119

ที่ ทม 1012/ 0554



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

30 พฤศจิกายน 2544

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน ผู้อำนวยการธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ผจงจิต อินทสุวรรณ อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์. ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ ท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถามการศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 664-1000 ต่อ 5726, 5644

โทรสาร. 258-4119

ที่ ทม 1012/ ๒๕๕๖



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๒๐ พฤศจิกายน 2544

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน อธิการบดีมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง นิติระดับปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ผจงจิต อินทสุวรรณ อาจารย์ ดร. นิยะดา จิตต์จรัส และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ อาจารย์ ดร.วีรชาติ นิมนองค์ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถามการศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาเป็นผู้เชี่ยวชาญให้ นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

- คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 664-1000 ต่อ 5726, 5644 โทรสาร. 258-4119

ที่ ทม 1012/ 4 564



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

๖๐ พฤศจิกายน 2544

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้เชี่ยวชาญ

เรียน อธิการบดี มหาวิทยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาโครงสร้าง
ทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา: การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง
และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.ผจงจิต อินทสุวรรณ อาจารย์
ดร. นิยะดา จิตต์จรัส และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์
ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยขอเรียนเชิญ อาจารย์ยวดี อินทสระ เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจแบบสอบถามการศึกษา
โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา: การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัด
ความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ข้าราชการในสังกัดเป็นผู้เชี่ยวชาญให้
นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง ซึ่งเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็น
อย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 664-1000 ต่อ 5726, 5644

โทรสาร. 258-4119

ภาคผนวก ค
หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากบัณฑิตวิทยาลัย

ที่ ทม 1012/ 0343



บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุขุมวิท 23 กรุงเทพฯ 10110

14 ธันวาคม 2544

เรื่อง ขอความร่วมมือเพื่อการวิจัย

เรียน อธิการบดี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม

เนื่องด้วย นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการทำปริญญานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.พงษ์จิต อินทสุวรรณ อาจารย์ ดร.นิยะดา จิตต์จรัส และ รองศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เป็นคณะกรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ในการนี้ นิสิตมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยขอให้ให้นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาสายวิทยาศาสตร์ ชั้นปีที่ 1-4 ภาคปกติ จำนวน 50 คน และสาขาวิชาสายสังคมศาสตร์ ชั้นปีที่ 1-4 ภาคปกติ จำนวน 50 คน ตอบแบบสอบถามการศึกษา โครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์ พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง ในระหว่างเดือนธันวาคม 2544 - มกราคม 2545

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ ได้โปรดพิจารณาให้ นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง ได้เก็บข้อมูลในการทำปริญญานิพนธ์ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษา และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)

รักษาราชการแทนคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ปฏิบัติราชการแทนอธิการบดี

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร. 664-1000 ต่อ 5726, 5644 โทรสาร. 258-4119

ภาคผนวก ง

หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลจากสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย



สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย

ASSOCIATION OF PRIVATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THAILAND

๗๓ ถนนพระราม ๖ กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐ โทร ๒๕๕-๘๕๔๘, ๒๕๕-๙๓๒๗, โทรสาร. ๒๕๕-๘๕๔๘
73 Rama 6 Road, Bangkok 10400, Thailand. Tel. 245-8548, 245-9327, FAX 245-8548

ที่ สสอท. 307/2544

ศาสตราจารย์ ดร.ประทีป ม.โกมลมาศ
นายกสมาคม

20 ธันวาคม 2544

ดร.บุญทูล

สมาคม

วัลลภ สุวรรณดี

จังหวัดนนทบุรี

อาจารย์พรชัย มงคลวนิช

ก (๑)

สุพัตร์ พุ่มภา

ก (๒)

จันทร์จิรา วงษ์ชมทอง

เลือก

บุญทอง ภูเจริญ

การ

ชาลิต หมื่นนุช

วิชาการ

เสนีย์ สุวรรณดี

จารย์ปราณี วงษ์ชาลิตกุล

เบียน

จารย์สุรีย์ ล.สุภาพันธ์

กและประธานฝ่ายพัฒนา

มานิต บุญประเสริฐ

ฝ่ายวิชาการ

ศาสตราจารย์ ดร.บัญชา แสงหิรัญ

ฝ่ายกิจการนักศึกษา

จารย์กนกวรรณ ฉันทะมงคล

ฝ่ายหาทุน

พรชัย อรรถกานนท์

ฝ่ายประชาสัมพันธ์

สุวิภากร ชินะมา

ฝ่ายจัดโปรแกรม

ศิริพร ตันติพลวินัย

การ

ดร.ปรกรณ์ อุดลพันธ์

จารย์ชัชทอง วิริยเวชกุล

ดร.กวีระศิษฐ์ ชำของ

จารย์รัชนิพร พ.พุกกะมาน

ดร.สมิทธิ์ คำเพิ่มพูล

มัทนา สานติวัตร

เลิศลักษณ์ ส.บุรุษพัฒน์

จารย์สุรี บุรณนิต

จารย์นิภา ทศพระรินทร์

จารย์มاریยา นันทแพทย์

เรื่อง ขอดความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อทำปริญญานิพนธ์
เรียน อธิการบดี

ด้วยนายเสกสรรค์ ทองคำบรรจุ นิสิตปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
ประยุกต์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ขณะนี้อยู่ระหว่างดำเนินการทำปริญญานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา : การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง" ทั้งนี้ นิสิตจำเป็นต้องเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการแจกแบบสอบถามในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน จำนวน 20 สถาบัน ได้แก่

- | | |
|--------------------------------|--|
| 1. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ | 2. มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต |
| 3. มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น | 4. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต |
| 5. มหาวิทยาลัยนิวัฒนา | 6. มหาวิทยาลัยพายัพ |
| 7. มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล | 8. มหาวิทยาลัยศรีปทุม |
| 9. มหาวิทยาลัยสยาม | 10. มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย |
| 11. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ | 12. มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ |
| 13. มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย | 14. มหาวิทยาลัยคริสเตียน |
| 15. วิทยาลัยเซนต์หลุยส์ | 16. วิทยาลัยดุสิตธานี |
| 17. วิทยาลัยเทคโนโลยีธนบุรี | 18. วิทยาลัยเมืองหาดใหญ่ |
| 19. วิทยาลัยรัตนบัณฑิต | 20. วิทยาลัยแสงธรรม |

ในการนี้สมาคมได้รับความร่วมมือจาก ดร.ชาลิต หมื่นนุช รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ เป็นผู้ตรวจแบบสอบถาม

สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนฯ จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์จากท่าน ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้ผู้ทำวิจัยดังกล่าว ได้มีโอกาสเก็บรวบรวมข้อมูลในสถาบันของท่านได้

ขอแสดงความนับถือ

(ดร.บุญทอง ภูเจริญ)

นายกสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย

ศูนย์ประสานงานสมาคม

โทร.245-8548, 245-9327 โทรสาร 245-8548

สำนักงานเรียน รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ผ่าน

ภาคผนวก จ

เนื้อหาและกระบวนการลดรูปแนวคิดสู่ข้อความสำหรับการสร้างเครื่องมือวิจัย

ตัวแปรแฝง : ปรโตโมสะ

ตัวแปร: ปรโตโมสะ

คำนิยาม

ปรโตโมสะ คือแหล่งที่บ่มเพาะปัญญาให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่ดำรงซึ่งมีส่วนเสริมสร้างให้นักศึกษาเกิดสัมมาทิฐิขึ้น ปรโตโมสะที่จะทำหน้าที่สร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นในตัวนักศึกษาได้สำเร็จจะต้องมีคุณสมบัติของความเป็นกัลยาณมิตรสูง เพราะได้ทำการอบรมสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง และชักจูงให้นักศึกษาเกิดสัมมาทิฐิขึ้นได้สำเร็จ ปรโตโมสะของนักศึกษามีอยู่ด้วยกัน 3 แหล่งที่แวดล้อมนักศึกษายู่ตลอดเวลาได้แก่ **ครอบครัว** มีพ่อและแม่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพรหมของลูกด้วยการยึดหลักการอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 **สถาบันการศึกษา** ที่มีครู-อาจารย์ผู้สอนที่มีคุณสมบัติของกัลยาณมิตรธรรม 7 และ **เพื่อน** ซึ่งมีคุณสมบัติของมิตรแท้สูงกว่ามิตรเทียม เป็นต้น โดยข้อตัดสินว่าปรโตโมสะทั้งสามแหล่งจะสามารถทำหน้าที่ของกัลยาณมิตรได้สำเร็จ คือสามารถทำให้นักศึกษาเกิดสัมมาทิฐิขึ้นในตัวได้

องค์ประกอบของปรโตโมสะที่ได้จากการสังเคราะห์คำนิยาม และความหมายของแต่ละองค์ประกอบ

จากการสังเคราะห์นิยามของปรโตโมสะ จะได้องค์ประกอบย่อย 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ 2. คุณสมบัติของครูผู้สอน และ 3. ลักษณะของเพื่อน เป็นต้น โดยที่แต่ละองค์ประกอบย่อยสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของปรโตโมสะ	ความหมาย
พ่อแม่ : การอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4	พ่อแม่ในฐานะที่เป็นพรหมของบุตร ให้การอบรมเลี้ยงดูโดยหลักคุณธรรมของพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
ครู : คุณสมบัติของกัลยาณมิตร 7	ครูผู้สอนและให้การศึกษาที่มีความประพฤติตามหลักแห่งกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ คือ น่ารัก (ปิโย) น่าเคารพ (ครุ) น่าเจริญใจ (ภาวนีโย) พุดได้เหตุผล (วัตตา) อุดหนุนต่อถ้อยคำ (วจนกขโม) สอนได้ลึกซึ้ง (คัมภีรังกัตตา) และไม่ชักนำไปในทางเสื่อม (โน จัฏฐาเน นโยชเย)
เพื่อน : มิตรแท้ 4 – มิตรเทียม 4	เพื่อนในกลุ่มนักศึกษาควรมีลักษณะของมิตรแท้ 4 ประการ (สุหมิตร 4) อยู่มากที่สุด และควรมีลักษณะของมิตรเทียม 4 ประการ (มิตรปฏิรูป 4)อยู่น้อยที่สุด

จากคำนิยามดังกล่าว เราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบย่อยได้ดังนี้

1. พ่อแม่ : การอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
2. ครู : คุณสมบัติของกัลยาณมิตร 7 ประกอบด้วย ความน่ารัก (ปิโย) ความน่าเคารพ (ครุ) ความน่าเจริญใจ (ภาวนีโย) การพุดได้เหตุผล (วัตตา) ความอุดหนุนต่อถ้อยคำ (วจนกขโม) การสอนได้ลึกซึ้ง (คัมภีรังกัตตา) และ การไม่ชักนำไปในทางเสื่อม (โน จัฏฐาเน นโยชเย)
3. เพื่อน : ลักษณะของมิตรแท้ 4 – มิตรเทียม 4 ประกอบด้วย ลักษณะของมิตรแท้ 4 ได้แก่ มิตรอุปการะ (อุปการก) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข (สมานสุขทุกข์) มิตรแนะนำประโยชน์ (อัสสัฏฐายิ) มิตรมีใจรัก (อนุกัมปิ) และลักษณะของมิตรเทียม 4 ได้แก่ คนปกกลอก (หรรชน) คนดีแต่พุด (วจริมม) คนช่างประจบ (อนุปิยภาณิ) คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย)

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบย่อย 1: การอบรมเลี้ยงดูแบบพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่

ตัวบ่งชี้ 1 เมตตา

- คำถาม 1. พ่อแม่ดูแลท่านอย่างอบอุ่นทั้งกายและใจ (+)
- คำถาม 2. พ่อแม่คอยสั่งสอนให้ท่านตั้งอยู่ในความดีงามตามหลักศาสนาอยู่เสมอ (+)
- คำถาม 3. พ่อแม่ทำงานจนไม่ค่อยมีเวลาให้ท่าน (-)
- คำถาม 4. พ่อแม่คอยปกป้องท่านไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทราม (+)
- คำถาม 5. พ่อแม่ปฏิบัติต่อกันอย่างอบอุ่นอ่อนโยน (+)

ตัวบ่งชี้ 2 กรุณา

- คำถาม 1. เมื่อท่านทุกข์ใจ พ่อแม่เป็นที่พึ่งที่ดีที่สุดทุกครั้ง (+)
- คำถาม 2. เมื่อท่านเจ็บป่วย พ่อแม่ยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ท่านปลอดภัย (+)
- คำถาม 3. เมื่อท่านพลั้งพลาดโดยไม่ตั้งใจ พ่อแม่จะให้อภัยและให้กำลังใจอย่างดีที่สุด (+)
- คำถาม 4. ในวันที่ท่านท้อแท้ที่สุด พ่อและแม่คือพลังอันยิ่งใหญ่สำหรับการเริ่มต้นต่อสู้ครั้งใหม่ (+)
- คำถาม 5. ท่านต้องแก้ปัญหาต่างๆ โดยลำพังแทบทุกครั้งเพราะพ่อแม่ไม่มีเวลาให้คำปรึกษา (-)

ตัวบ่งชี้ 3 มุทิตา

- คำถาม 1. เมื่อท่านประสบความสำเร็จ พ่อแม่จะคอยส่งเสริมและสนับสนุนด้วยกำลังใจทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจ (+)
- คำถาม 2. เมื่อท่านประสบความสำเร็จในสิ่งที่พ่อแม่ไม่ได้สนใจหรือคาดหวังไว้ พ่อแม่จะเฉยๆ ต่อความสำเร็จนั้น (-)
- คำถาม 3. หากท่านต้องการทำประโยชน์ต่อสังคม หรือทำบุญกุศล พ่อแม่จะให้ความร่วมมือด้วยทุกครั้ง (+)
- คำถาม 4. หากท่านต้องการทำประโยชน์ต่อสังคม หรือทำบุญกุศล พ่อแม่จะให้ความร่วมมือด้วยทุกครั้ง (+)
- คำถาม 5. พ่อแม่จะคอยเป็นที่ปรึกษา เมื่อท่านไม่แน่ใจว่าสิ่งที่จะทำนั้นเป็นความดีงามถูกต้องหรือไม่ (+)

ตัวบ่งชี้ 4 อุเบกขา

- คำถาม 1. พ่อแม่รักท่านมาก ดังนั้นไม่ว่าท่านจะทำผิดพลาดเพียงใด พ่อแม่จะคอยปกป้องท่านอยู่เสมอ (-)
- คำถาม 2. พ่อแม่เป็นดูแลท่านด้วยความรักและให้ทุกอย่างโดยที่ท่านแทบจะไม่ต้องทำอะไร (-)
- คำถาม 3. เมื่อต้องการเงินใช้ พ่อแม่จะให้โดยไม่ถามถึงเหตุผล (-)
- คำถาม 4. พ่อแม่ให้โอกาสท่านเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ถนัด แม้พ่อแม่จะไม่ชอบก็ตาม (+)
- คำถาม 5. หากท่านทำผิดต่อผู้อื่น พ่อแม่จะให้ท่านรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ (+)

องค์ประกอบย่อย 2: ความมีกัลยาณมิตรของครู

ตัวบ่งชี้ 1 ความน่ารัก (ปิโย)

- คำถาม 1. เป็นที่รักของลูกศิษย์ (+)
- คำถาม 2. มีเมตตากรุณาต่อศิษย์ (+)
- คำถาม 3. เข้าถึงจิตใจของลูกศิษย์ (+)
- คำถาม 4. มีความเป็นกันเองกับลูกศิษย์ (+)

ตัวบ่งชี้ 2 ความน่าเคารพ (ครุ)

- คำถาม 1. มีความหนักแน่นน่าเคารพ (+)
- คำถาม 2. ปฏิบัติตนเหมาะสมกับความเป็นครู (+)
- คำถาม 3. เป็นผู้มีเหตุผลและใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา (+)
- คำถาม 4. สงบ เยือกเย็น เป็นที่พึ่งของลูกศิษย์ได้ (+)

ตัวบ่งชี้ 3 ความน่าเจริญใจ (ภาวนีโย)

- คำถาม 1. มีความรู้ในวิชาที่สอนอย่างแท้จริง มีภูมิปัญญาสูง (+)
- คำถาม 2. ขวนขวายปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ (+)
- คำถาม 3. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ด้านความรู้วิชาการ (+)
- คำถาม 4. ลูกศิษย์กล่าวถึงด้วยความภาคภูมิใจ (+)

ตัวบ่งชี้ 4 การพูดได้เหตุผล (วัตตา)

- คำถาม 1. พูดแนะนำตักเตือนโดยใช้เหตุและผลได้ (+)
- คำถาม 2. สามารถชี้แจงเหตุผลให้ลูกศิษย์เข้าใจได้ (+)
- คำถาม 3. เป็นที่ปรึกษาที่ดียามมีปัญหา (+)
- คำถาม 4. พูดถูกต้องตามกาลเทศะ และสถานการณ์ (+)

ตัวบ่งชี้ 5 ความอดทนต่อถ้อยคำ (วจนิกขโม)

- คำถาม 1. อดทนต่อถ้อยคำล่วงเกินของลูกศิษย์ (+)
- คำถาม 2. พร้อมที่จะรับฟังข้อซักถามจากลูกศิษย์ (+)
- คำถาม 3. อดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ของลูกศิษย์ (+)
- คำถาม 4. มีอารมณ์เย็น ไม่โกรธง่าย แม้ลูกศิษย์ล่วงเกิน (+)

ตัวบ่งชี้ 6 การสอนได้ลึกซึ้ง (คัมภีรังกังกัตตา)

- คำถาม 1. สอนได้ลึกซึ้ง อธิบายเหตุผลและยกตัวอย่างชัดเจน (+)
- คำถาม 2. สอนเป็นลำดับจากง่ายไปยาก (+)
- คำถาม 3. สามารถอธิบายสิ่งยากให้ลูกศิษย์เข้าใจได้ง่าย (+)
- คำถาม 4. สอนวิธีการหาความรู้ในระดับสูงขึ้นไปให้ลูกศิษย์ (+)

ตัวบ่งชี้ 7 การไม่ชักนำไปในทางเสื่อม (โน จัฏฐาเน นีโยชเย)

- คำถาม 1. ชักนำลูกศิษย์ไปในทางที่ดี (+)
- คำถาม 2. สอดแทรกศีลธรรม คุณธรรมในขณะที่สอน (+)
- คำถาม 3. ไม่พูดออกนอกเรื่องในขณะที่สอน (+)
- คำถาม 4. ไม่พูดเหลวไหล ไร้ประโยชน์ (+)

องค์ประกอบย่อย 3: ลักษณะของเพื่อน

ตัวบ่งชี้ 1 มิตรอุปการะ (อุปการก์)

คำถาม 1. เมื่อท่านประมาท ช่วยดูแลรักษาท่านและทรัพย์สิน (+)

คำถาม 2. เมื่อท่านมีภัย ต้องช่วยตนเอง เพราะพึ่งเพื่อนไม่ได้ (-)

คำถาม 3. เมื่อถึงคราวจำเป็น เพื่อนให้ยืมเงินเกินกว่าที่ขอ (+)

ตัวบ่งชี้ 2 มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข (สมานสุขทุกข์)

คำถาม 1. สามารถบอกความลับแก่กันได้ (+)

คำถาม 2. ช่วยรักษาความลับของกันและกัน (+)

คำถาม 3. เมื่อมีอันตรายไม่ทอดทิ้งกัน ไม่เอาตัวรอดลำพัง (+)

ตัวบ่งชี้ 3 มิตรแนะนำประโยชน์ (อัตถักขาโย)

คำถาม 1. หากท่านจะทำความเสียหาย เพื่อนคอยห้ามปรามไว้เสมอ (+)

คำถาม 2. ชวนท่านเข้าห้องสมุดเพื่ออ่านหนังสือ/ทำรายงาน (+)

คำถาม 3. เพื่อนคอยแนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี (+)

คำถาม 4. เพื่อนช่วยชี้แนะให้สร้างประโยชน์ต่อสังคมและตนเอง (+)

คำถาม 5. เพื่อนแนะนำหนังสือที่ดีมีสาระต่อการพัฒนาจิตใจให้ (+)

คำถาม 6. ชวนท่านร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ของชมรม (+)

ตัวบ่งชี้ 4 มิตรมีใจรัก (อนุกัมปี)

คำถาม 1. หากท่านมีทุกข์ใจ เพื่อนพลอยทุกข์ไปด้วย (+)

คำถาม 2. ขณะที่ท่านมีสุข เพื่อนร่วมยินดีด้วย (+)

คำถาม 3. เมื่อมีใครติเตียนท่าน เพื่อนช่วยกันอธิบายแทน (+)

คำถาม 4. เมื่อใครสรรเสริญท่าน เพื่อนช่วยกันพูดสนับสนุน (+)

ตัวบ่งชี้ 5 คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย)

คำถาม 1. ชวนท่านดื่มเหล้าหรือเที่ยวกลางคืน (-)

คำถาม 2. ชวนท่านไปเล่นหรือเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน (-)

ตัวบ่งชี้ 6 คนช่างประจบ (อนุปิยาณ)

คำถาม 1. ไม่ว่าท่านจะทำดีหรือทำไม่ดี ก็เฉยๆ ไม่ห้ามปรามหรือส่งเสริม (-)

คำถาม 2. บางครั้งอยู่ต่อหน้าสรรเสริญ แต่กลับหลังขบถนินทา (-)

ตัวบ่งชี้ 7 คนปอกลอก (หรรชน)

คำถาม 1. เห็นแก่ตัว คิดจะเอาแต่ได้ (-)

คำถาม 2. ยอมเสียส่วนน้อย เพื่อหวังจะเอาส่วนมากจากท่าน (-)

คำถาม 3. ช่วยเหลือท่าน เฉพาะตอนที่เขามีเรื่องจะให้ท่านช่วย (-)

คำถาม 4. ช่วยเหลือท่าน เพราะหวังผลประโยชน์ (-)

ตัวบ่งชี้ 8 คนดีแต่พูด (วจิบรม)

คำถาม 1. เมื่อท่านต้องการความช่วยเหลือ มักอ้างเหตุขัดข้อง (-)

คำถาม 2. ให้แต่สิ่งของที่ไม่มีประโยชน์แก่ท่าน (-)

ตัวแปรแฝง : ปัญญา

ตัวแปร: สัมมาทิฐิ

คำนิยาม:

สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบหรือความเชื่อพื้นฐานที่ปราศจากมิจฉาทิฐิ 5 ประการ (อกิริยทิฐิ นัตถิกทิฐิ อเหตุกทิฐิ สัสตทิฐิ และอุเนททิฐิ) ซึ่งจัดเป็นความเชื่อพื้นฐานที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดีงามเกี่ยวกับโลก ชีวิต และการกระทำ โดยที่ความเชื่อพื้นฐานดังกล่าวดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับหลักสัจธรรมที่ตรงตามความเป็นจริง

องค์ประกอบของสัมมาทิฐิ และความหมาย

จากการสังเคราะห์นิยามของสัมมาทิฐิ เราจะต้องประกอบย่อยของสัมมาทิฐิ 6 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอกิริยทิฐิ
2. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านัตถิกทิฐิ
3. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอเหตุกทิฐิ
4. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านสัสตทิฐิ
5. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอุเนททิฐิ เป็นต้น โดยที่แต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาทิฐิ	ความหมาย
1. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอกิริยทิฐิ	ความเห็นว่าการกระทำมีดีมีชั่วโดยตัวของมันเองไม่ว่าจะมีผู้รู้เห็นหรือไม่ก็ตาม เจตนาจะเป็นตัวตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ดีโดยไม่จำเป็นต้องรอให้มีผู้รับผลของการกระทำนั้นมาตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ดี
2. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านัตถิกทิฐิ	ความเห็นว่ามีสิ่งที่เป็นสมมติบัญญัติและเราควรมีทำที่ถูกต้องต่อสมมติบัญญัตินั้น เช่น ความรักของพ่อแม่มีจริง ครูอาจารย์มีบุญคุณ มีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีอยู่ บาป-บุญไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่สมมติขึ้นมาเท่านั้น กรรมดี-กรรมชั่วที่บุคคลได้กระทำย่อมส่งผล และบุญ-ทานที่ได้กระทำมีผลดีจริง
3. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอเหตุกทิฐิ	ความเห็นว่าผลย่อมเกิดจากเหตุ บุคคลทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น เป็นความเชื่อว่าการทำดีย่อมได้ดี และทำไม่ดีย่อมได้รับผลที่ไม่ดีเสมอ โดยที่การประสมผลดีหรือร้ายไม่เกี่ยวกับโชคหรือเคราะห์ หรือแม้แต่การตกลงบันดาลของอำนาจต่างๆ ภายนอกตัวผู้กระทำ
4. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านสัสตทิฐิ	ปราศจากความเห็นว่าตัวตนจะคงอยู่ตลอดไป ไม่ดับสูญ หลังจากสิ้นไปจากโลกนี้แล้ว จิตจะเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด
5. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอุเนททิฐิ	ปราศจากความเห็นว่าตัวตนสลายไปพร้อมกับร่างกาย คือเมื่อร่างกายแตกสลายไป จิตวิญญาณก็ดับสูญไปพร้อมกับร่างกาย ไม่มีเทวดา ไม่มีเปรต ไม่มีจิตวิญญาณใดใดทั้งสิ้น

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบย่อย ได้ดังนี้

1. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอกิริยทิฐิ ประกอบด้วย

- 1.1 เชื่อว่าการกระทำมีดีมีชั่วโดยตัวของมันเอง
- 1.2 เชื่อว่าเจตนาเป็นตัวตัดสินว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ดี

2. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านัตถิกทิฐิ ประกอบด้วย

- 2.1 เชื่อว่าความรักของพ่อแม่มีจริง
- 2.2 เชื่อว่าครูอาจารย์มีพระคุณ
- 2.3 เชื่อว่ามีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีอยู่

- 2.4 เชื่อว่าบาป-บุญไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่สมมติขึ้นมา
- 2.5 เชื่อว่ากรรมดี-กรรมชั่วที่บุคคลได้กระทำย่อมส่งผล
- 2.6 เชื่อว่าบุญ-ทานที่ได้กระทำมีผลดีจริง

3. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอเหตุกทิฐิ ประกอบด้วย

- 3.1 เชื่อว่าผลย่อมเกิดจากเหตุ
- 3.2 เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- 3.3 เชื่อว่าการประสพผลดีหรือร้ายไม่เกี่ยวกับโชค เคราะห์ หรืออำนาจภายนอก

4. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านสัสตทิฐิ ประกอบด้วย

- 4.1 ไม่เชื่อว่าตัวตนจะคงอยู่ตลอดไป ไม่ดับสูญ
- 4.2 ไม่เชื่อว่าจิตวิญญาณจะเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

5. ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอุเจตทิฐิ ประกอบด้วย

- 5.1 ไม่เชื่อว่าตัวตนสลายไปพร้อมกับร่างกาย
- 5.2 เชื่อว่ามีเทวดา มีเปรต มีจิตวิญญาณดำรงโดยธรรมชาติ

นอกจากนี้สัมมาทิฐิในข้อ 4 และ 5 ที่สำคัญและควรเชื่อคือ เชื่อว่าจิตมนุษย์เกิดดับตามแรงกรรม เมื่อมีสาเหตุให้เกิดก็จะเกิด เมื่อหมดสาเหตุให้เกิดก็จะไม่เกิด

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบย่อย 1: ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอกิริยทิฐิ

ตัวบ่งชี้ 1 เชื่อว่าการกระทำมีดีมีชั่วโดยตัวของมันเอง

คำถาม 1. การกระทำในลับโดยไม่มีผู้รู้เห็น เป็นเพียงการกระทำเฉยๆ จะไม่ถูกตัดสินว่าดีหรือไม่ดี (-)

คำถาม 2. เชื่อว่ามีการกระทำที่เป็นบุญ เป็นบาป ดี และชั่ว โดยตัวของมันเอง แม้จะไม่มีใครรู้เห็น (+)

คำถาม 3. การทำดีควรได้รับผลตอบแทน ถ้าหากไม่มีใครรู้เห็น การกระทำนั้นก็สูญเปล่า (-)

ตัวบ่งชี้ 2 เชื่อว่าเจตนาเป็นตัวตัดสินการกระทำ

คำถาม 1. เจตนาของผู้ที่ทำพฤติกรรมเป็นตัวตัดสินในครั้งแรกว่าสิ่งที่ทำดีหรือไม่ดี โดยไม่ต้องดูที่ผล (+)

คำถาม 2. การกระทำที่ถือว่า ผิด-ถูก-ชั่ว-ดี นั้นเกิดจากการตัดสินของผู้ที่ได้รับผลของการกระทำนั้นๆ (-)

องค์ประกอบย่อย 2: ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านนัตถิกทิฐิ

ตัวบ่งชี้ 1 เชื่อว่าความรักของพ่อแม่มีจริง

คำถาม 1. มนุษย์เกิดและสืบเชื้อสายตามธรรมชาติ พ่อแม่จำใจต้องเลี้ยงดูเราตามหน้าที่ (-)

คำถาม 2. ความรักของพ่อแม่เป็นความรักที่มีแต่เงื่อนไข เพราะอยากให้ลูกเป็นอย่างที่พ่อแม่ต้องการ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 เชื่อว่าครูอาจารย์มีพระคุณ

คำถาม 1. การให้ความเคารพบูชาครู ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดแก่ท่าน (-)

คำถาม 2. ครูมีหน้าที่สอน นักเรียนมีหน้าที่เรียน ความสัมพันธ์เป็นตามหน้าที่ไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว (-)

ตัวบ่งชี้ 3 เชื่อว่ามีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีอยู่

คำถาม 1. ไม่เชื่อว่า ยังมีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในปัจจุบัน (-)

คำถาม 2. พระสงฆ์ คืออาชีพหนึ่งที่เลี้ยงชีพด้วยการขายบุญกุศล ของขลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (-)

ตัวบ่งชี้ 4 เชื่อว่าบาป-บุญมีอยู่จริง

คำถาม 1. สัตว์ฆ่าสัตว์ไม่บาป แต่มนุษย์ฆ่าสัตว์กลับเป็นบาป ดังนั้นบาปจึงเป็น
เพียงสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นมา (-)

คำถาม 2. บาป-บุญไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นมาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม (-)

ตัวบ่งชี้ 5 เชื่อว่ากรรมดี-กรรมชั่วที่บุคคลได้กระทำย่อมส่งผล

คำถาม 1. กรรมดี-กรรมชั่ว แม้ยังไม่ให้ผลในชาตินี้ ย่อมจะส่งผลอย่างแน่นอนในชาติต่อไป (+)

ตัวบ่งชี้ 6 เชื่อว่าบุญ-ทานที่ได้กระทำมีผลดีจริง

คำถาม 1. การทำบุญ-ทำทาน ไม่มีผลดีหรือผลเสียต่อการดำเนินชีวิต (-)

คำถาม 2. การทำบุญ-ทำทาน เป็นเพียงการซื้อความสบายใจของท่าน (-)

องค์ประกอบย่อย 3: ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอเหตุกทิฐิ

ตัวบ่งชี้ 1 เชื่อว่าผลย่อมเกิดจากเหตุ

คำถาม 1. สิ่งที่บุคคลประสบล้วนมีสาเหตุทั้งนั้น ไม่เกี่ยวกับโชคชะตาหรือเคราะห์ร้ายเลย (+)

คำถาม 2. โชคดีเกิดจากการทำดี โชคร้ายเกิดจากการทำชั่ว (+)

ตัวบ่งชี้ 2 เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

คำถาม 1. การทำดีอาจไม่ได้ดี และการทำชั่วอาจได้ดีก็เป็นได้ในสังคมปัจจุบัน (-)

คำถาม 2. เชื่อมั่นว่า ทำดีได้ดี และทำชั่วได้ชั่วแน่นอน (+)

ตัวบ่งชี้ 3 เชื่อว่าการประสบผลดีหรือร้ายไม่เกี่ยวกับโชคเคราะห์ หรืออำนาจภายนอก

คำถาม 1. โชคดี-โชคร้าย มีอยู่จริง เกิดขึ้นกับบุคคลได้ทุกเพศทุกวัยที่ยังมีเคราะห์กรรมอยู่ (-)

คำถาม 2. สิ่งที่ดีที่ได้รับ เป็นเพราะท่านดวงดี (-)

องค์ประกอบย่อย 4: ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านสัสตทิฐิ

ตัวบ่งชี้ 1 ไม่เชื่อว่าตัวตนจะคงอยู่ตลอดไป ไม่ดับสูญ

คำถาม 1. เชื่อว่า จิตวิญญาณมีอยู่จริง ไม่มีวันดับสูญ (+)

คำถาม 2. เชื่อว่า การตายเกิดขึ้นกับร่างกายเท่านั้น แต่จิตยังคงอยู่ตลอดไป (+)

ตัวบ่งชี้ 2 ไม่เชื่อว่าจิตวิญญาณจะเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

คำถาม 1. จิตมนุษย์มีการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีวันจบสิ้น (-)

องค์ประกอบย่อย 5: ปราศจากมิจฉาทิฐิด้านอุเฉททิฐิ

ตัวบ่งชี้ 1 ไม่เชื่อว่าตัวตนสลายไปพร้อมกับร่างกาย

คำถาม 1. ชีวิตเราเกิดครั้งเดียวตายครั้งเดียว (-)

คำถาม 2. มนุษย์เมื่อตายแล้วดับสูญหมด ไม่มีชาติหน้าไม่มีการเกิดใหม่ ไม่มีจิตและไม่มีวิญญาณ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 เชื่อว่ามีเทวดา มีเปรต มีจิตวิญญาณดำรงโดยธรรมชาติ

คำถาม 1. เชื่อว่ามีเทวดา มีเปรตอยู่จริง (+)

ตัวบ่งชี้ 3 เชื่อว่าจิตมนุษย์เกิดดับตามแรงกรรม เมื่อมีสาเหตุให้เกิดก็จะเกิด เมื่อหมดสาเหตุให้เกิดขึ้นจะไม่เกิด

คำถาม 1. จิตมนุษย์เกิดดับตามแรงกรรม หากหมดสาเหตุให้เกิดขึ้นก็ไม่เกิด
แต่เมื่อมีสาเหตุให้เกิดขึ้นก็จะเกิดอีก (+)

ตัวแปร: สัมผัสกับปะ

คำนิยาม:

สัมผัสกับปะ คือความดำรงชอบหรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้องที่ประกอบด้วยอภยาบาทสังกัปปี อวิหิงสาสังกัปปี และเนกขัมมสังกัปปี เป็นต้น โดยสัมผัสกับปะจัดเป็นกิจกรรมทางปัญญาหรือมโนกรรมอันนำไปสู่กายกรรมและวจีกรรมของบุคคล

องค์ประกอบของสัมผัสกับปะและความหมาย

จากการสังเคราะห์นิยามของสัมผัสกับปะ จะได้องค์ประกอบของสัมผัสกับปะ 3 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ 1. อภยาบาทสังกัปปี 2. อวิหิงสาสังกัปปี และ 3. เนกขัมมสังกัปปี โดยที่แต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมผัสกับปะ	ความหมาย
อภยาบาทสังกัปปี	ความนึกคิดที่ปราศจากความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง ผูกใจเจ็บ ผูกพยาบาท หรือมุ่งร้ายต่อผู้อื่น เป็นความนึกคิดที่มีเมตตา ให้อภัยผู้อื่น และปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข
อวิหิงสาสังกัปปี	ความนึกคิดที่ปราศจากการเบียดเบียน ไม่คิดทำร้ายผู้อื่น มีความกรุณา และคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์
เนกขัมมสังกัปปี	ความนึกคิดที่ปราศจากความโลภและความอยากได้สิ่งเสพต่างๆ เพื่อตอบสนองประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นความนึกคิดที่ต้องการปลีกตนเองออกจากความหมกมุ่นติดข้องอยู่กับสิ่งตอบสนองความอยาก เป็นความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้ซึ่งประจักษ์จากแต่ละองค์ประกอบย่อยได้ดังนี้

1. อภยาบาทสังกัปปี ประกอบด้วย

- 1.1 ความนึกคิดที่ปราศจากความเคียดแค้นและผูกพยาบาท
- 1.2 ความนึกคิดที่ให้อภัยผู้อื่น
- 1.3 ความนึกคิดที่เห็นถึงโทษของความพยาบาท

2. อวิหิงสาสังกัปปี ประกอบด้วย

- 2.1 ความนึกคิดที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น
- 2.2 ความนึกคิดที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

3. เนกขัมมสังกัปปี ประกอบด้วย

- 3.1 ความคิดที่ปราศจากความโลภและความอยากได้ในวัตถุกาม
- 3.2 ความคิดเสียสละ

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบย่อย

อพยบาทสังกับปี

ตัวบ่งชี้ 1 ความนึกคิดที่ปราศจากความเคียดแค้นและผูกพยาบาท

สถานการณ์ที่ 1 กรณีที่มีผู้ทำให้ท่านหรือคนใกล้ชิดเดือดร้อนและไม่สบายใจ ท่านจะ...

- คำถาม 1. คิดสาปแช่งให้ผู้นั้นประสบกับสิ่งที่ไม่ดี (-)
- คำถาม 2. คิดจองเวรผู้นั้นไปจนกว่าจะหายแค้น (-)
- คำถาม 3. คิดหาทางและรอเวลาแก้แค้น (-)
- คำถาม 4. คิดหาวิธีตอบโต้แบบ "ตาต่อตา ฟันต่อฟัน" (-)

สถานการณ์ที่ 2 ถ้ามีผู้ทำให้ท่านโกรธและหงุดหงิดแล้ว ท่านจะ...

- คำถาม 5. คิดหาทางโต้ตอบกลับให้หายโกรธ (-)
- คำถาม 6. คิดหาวิธีแก้แค้นไว้หลาย ๆ วิธี (-)
- คำถาม 7. คิดผูกใจเจ็บไว้ก่อน แล้วค่อยคิดทำอย่างอื่น (-)

สถานการณ์ที่ 3 ถ้ามีผู้มาละเมิดสิทธิส่วนตัวของท่านแล้วท่านจะ...

- คำถาม 8. คิดหาทางตอบโต้ให้เขารู้สึกตัวเหมือนกัน (-)
- คำถาม 10. วางเฉย แต่ภาวนาให้เขาโดนบ้าง (-)

ตัวบ่งชี้ 2 ความนึกคิดที่ให้อภัยผู้อื่น

สถานการณ์ที่ 1 กรณีที่มีผู้ทำให้ท่านหรือคนใกล้ชิดเดือดร้อนและไม่สบายใจ ท่านจะ...

- คำถาม 1. คิดวางเฉยและให้อภัย (+)

สถานการณ์ที่ 2 ถ้ามีผู้ทำให้ท่านโกรธและหงุดหงิดแล้ว ท่านจะ...

- คำถาม 2. คิดว่า "เวรกรรมระงับด้วยการไม่จองเวร" (+)
- คำถาม 3. คิดว่าเป็นเรื่องธรรมดาเดี๋ยวก็ลืมไป (+)

สถานการณ์ที่ 3 ถ้ามีผู้มาละเมิดสิทธิส่วนตัวของท่านแล้วท่านจะ...

- คำถาม 4. คิดว่า "ช่างเถอะ เป็นเรื่องธรรมดา" (+)
- คำถาม 5. ไม่คิดอะไร แล้วก็แล้วกันไป ปล่อยวางได้ (+)

ตัวบ่งชี้ 3 ความนึกคิดที่เห็นโทษของความพยาบาท

สถานการณ์ที่ 4 ถ้ามีผู้สอนท่านเกี่ยวกับโทษของความพยาบาท ท่านจะ...

- คำถาม 1. ไม่สนใจ ไม่เชื่อ และไม่คิดที่จะทำ (-)
- คำถาม 2. เชื่อว่าจริง และพยายามจะทำให้ได้ (+)
- คำถาม 3. เชื่อว่าจริง แต่ทำไม่ได้ (-)
- คำถาม 4. คิดว่าเป็นความคิดของคนที่ย่อแอ (-)
- คำถาม 5. คิดว่าเป็นเรื่องของคนโง่เขลาที่ไม่ใช่ตัวท่าน (-)

องค์ประกอบย่อย

2

:

อวิชิตสาส์นกับปี

ตัวบ่งชี้ 1 ความนึกคิดที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น

- คำถาม 1. เมื่อหุดหัด ท่านมักระบายอารมณ์ใส่คนรอบข้าง (-)
- คำถาม 2. หากท่านต้องการสิ่งใด ต้องหาทางเอามาให้ได้แม้จะต้องแข่งขันกับผู้อื่น (-)
- คำถาม 3. ท่านคิดว่าความต้องการของตนเองมาก่อน ความรู้สึกของคนอื่นๆ ตามมาทีหลัง (-)
- คำถาม 4. ในสังคมแห่งการแข่งขัน เป้าหมายของท่านคือต้องชนะไม่ว่าจะด้วยวิธีใดก็ตาม (-)
- คำถาม 5. หากไม่พอใจใคร ท่านจะแสดงออกทันทีด้วยการกระทำหรือคำพูด (-)
- คำถาม 6. เมื่อมีผู้ทำให้โกรธ ท่านจะสบายใจก็ต่อเมื่อได้ตอบโต้ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 ความนึกคิดที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

- คำถาม 1. ทุกข์ของใครก็แก่กันเอาเอง ท่านไม่อยากจะยุ่งเกี่ยวกับ (-)
- คำถาม 2. หากผู้ที่ท่านไม่ชอบมีความทุกข์ ท่านอยากช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้น (+)
- คำถาม 3. ในแต่ละวัน ท่านคิดจะขยายความรู้สึกลงไปยังทุกคนไม่ว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรู (+)
- คำถาม 4. ท่านคิดว่า มนุษย์มีแต่ทุกข์ จึงอยากช่วยให้ทุกคนพ้นจากความทุกข์นั้น (+)

องค์ประกอบย่อย 3: เนกขัมมสาส์นกับปี

ตัวบ่งชี้ 1 ความคิดที่ปราศจากความโลภและความอยากได้ในวัตถุกาม

- คำถาม 1. ในสิ่งที่ต้องการ หากท่านไม่ได้ คนอื่นก็อย่าหวังว่าจะได้ (-)
- คำถาม 2. ถ้าการเห็นแก่ตัวทำให้ได้สิ่งที่ต้องการ ก็ยอมรับได้ (-)
- คำถาม 3. เมื่อพบสิ่งของที่อยากได้ ท่านจะพยายามทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มา (-)
- คำถาม 4. หากผลประโยชน์มีจำกัด ท่านพร้อมที่จะต่อสู้ให้ได้มา (-)
- คำถาม 5. ท่านยังไม่เห็นโทษของการแสวงหาและสะสมเงิน (-)
- คำถาม 6. เงินคือสัญลักษณ์ของความสุข ความสมหวัง (-)
- คำถาม 7. จริยธรรม-ศีลธรรม เป็นเรื่องรอง เงินทองสิของจริง (-)
- คำถาม 8. อำนาจ วาสนา บารมีเป็นเป้าหมายของชีวิตท่าน (-)
- คำถาม 9. ทุกข์ที่แท้ของชีวิต คือความขาดแคลนเงินทอง (-)

ตัวบ่งชี้ 2 ความคิดเสียสละ

- คำถาม 1. ท่านพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์ส่วนตัวให้แก่ผู้อื่น (+)

ตัวแปรแฝง : ศิล

ตัวแปร: สัมมาวาจา

คำนิยาม

สัมมาวาจา คือการพูดและการใช้คำพูดในทางที่ถูกต้อง เป็นการพูดโดยมีเจตนาที่จะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และมีเจตนาสร้างประโยชน์ให้ตนเองและผู้อื่น ประกอบด้วยการละเว้นจากวจีทุจริต 4 ได้แก่ การพูดเท็จ (มุสาวาทา) การพูดส่อเสียด (ปิสุณวาจา) การพูดหยาบคาย (ผรุสวาท) การพูดเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาป) รวมถึงการเสริมสร้างวจีสจจริต 4 ได้แก่ การพูดคำจริง (สัจวาจา) การพูดคำสมานสามัคคี (สมัคคกรณีวาจา) การพูดคำสุภาพอ่อนหวาน (สันตวาจา) และการพูดคำมีประโยชน์ (อรรถสันติตตวาจา)

องค์ประกอบของสัมมาวาจา และความหมาย

จากการสังเคราะห์นิยามของสัมมาวาจา เราจะต้องประกอบของสัมมาวาจา 2 องค์ประกอบใหญ่ๆ ได้แก่ 1. เจตนาละเว้นจากวจีทุจริต 4 และ 2. เจตนาที่จะเสริมสร้างวจีสจจริต 4 เป็นต้น แต่ทั้งวจีทุจริต 4 และ วจีสจจริต 4 สามารถยุบรวมเข้าคู่กันได้เป็น 4 องค์ประกอบย่อย ได้แก่ 1. เจตนาที่จะไม่พูดเท็จและตั้งใจพูดแต่ความจริง 2. เจตนาเว้นจากการพูดส่อเสียดและพูดแต่คำสมานสามัคคี 3. เจตนาเว้นจากการพูดคำหยาบและพูดด้วยถ้อยคำสุภาพ 4. เจตนาเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อและพูดแต่คำที่มีประโยชน์ โดยที่แต่ละองค์ประกอบย่อยสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาวาจา	ความหมาย
เว้นการพูดเท็จ และพูดคำจริง	การไม่มีเจตนาพูดให้คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และพยายามพูดแต่สิ่งที่เป็นจริงแม้ว่าจะต้องสูญเสียประโยชน์บางส่วนไป
เว้นการพูดส่อเสียด และพูดคำสมานสามัคคี	การไม่มีเจตนาพูดยุยงส่งเสริมให้ผู้อื่นแตกแยกกัน โดยไม่นำความข้างหนึ่งไปบอกอีกข้างหนึ่งเพื่อให้เขาแตกกัน และพยายามพูดเพื่อให้ผู้ที่แตกความสามัคคีกันกลับมาประสานสามัคคีกันเหมือนเดิม
เว้นการพูดคำหยาบ และพูดคำอ่อนหวานสุภาพ	การไม่มีเจตนาพูดตำราว่า พูดประชด พูดเสียดสี หรือพูดกระทบเปรียบเปรยให้ผู้อื่นเจ็บใจไม่ว่าจะต่อหน้าหรือลับหลัง และพยายามพูดกับผู้อื่นด้วยคำที่สุภาพอ่อนหวาน ยกย่อง ชมเชย และให้กำลังใจผู้อื่นอยู่เสมอ
เว้นการพูดเพ้อเจ้อ และพูดคำมีประโยชน์	การไม่มีเจตนาพูดเพ้อเจ้อ พูดเล่น พูดไม่เป็นสาระด้วยความค่อนง โดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดใดแก่ผู้ฟัง และพยายามพูดสิ่งที่มีประโยชน์ สิ่งที่จะส่งเสริมให้ผู้อื่นมีจิตใจสูงขึ้นเช่น หลักธรรม หรือคำสุภาพจิตสอนใจต่างๆ

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบย่อย ได้ดังนี้

1. เว้นการพูดเท็จ และพูดคำจริง ประกอบด้วย

- 1.1 การไม่มีเจตนาพูดให้คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง
- 1.2 พยายามพูดแต่สิ่งที่เป็นจริงแม้ว่าจะต้องสูญเสียประโยชน์บางส่วน

2. เว้นการพูดส่อเสียด และพูดคำสมานสามัคคี ประกอบด้วย

- 2.1 การไม่มีเจตนาพูดยุยงส่งเสริมให้ผู้อื่นแตกแยกกัน
- 2.2 พยายามพูดเพื่อให้ผู้ที่แตกความสามัคคีกันกลับมาประสานสามัคคีกันเหมือนเดิม

3. เว้นการพูดคำหยาบ และพูดคำอ่อนหวานสุภาพ ประกอบด้วย

- 3.1 การไม่มีเจตนาพูดคำว่า ประชด เสียดสี หรือพูดกระทบผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 3.2 พยายามพูดกับผู้อื่นด้วยคำที่สุภาพอ่อนหวาน ยกย่อง ชมเชย และให้กำลังใจผู้อื่นอยู่เสมอ

4. เว้นการพูดเพื่อเจ้อ และพูดคำมีประโยชน์ ประกอบด้วย

- 4.1 การไม่มีเจตนาพูดเพื่อเจ้อ พูดเล่นโดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง
- 4.2 พยายามพูดสิ่งที่มีประโยชน์ สิ่งที่ส่งเสริมให้ผู้อื่นมีจิตใจสูงขึ้น

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบย่อย 1: เว้นการพูดเท็จ และพูดคำจริง

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่มีเจตนาพูดให้คลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง

คำถาม 1. พูดโกหก ให้ได้รับประโยชน์ที่คุ้มค่า (-)

คำถาม 2. พูดโกหก แต่ไม่ทำให้ใครเสียหาย (-)

คำถาม 3. พูดโกหก เพื่อเอาตัวรอด (-)

ตัวบ่งชี้ 2 พยายามพูดแต่สิ่งที่เป็นจริงแม้ว่าจะต้องสูญเสียประโยชน์บางส่วน

คำถาม 1. พูดความจริงโดยยอมเสียประโยชน์บางส่วน (+)

คำถาม 2. พูดความจริงแม้จะไม่มีใครสนใจฟัง (+)

คำถาม 3. พูดความจริง แล้วมักเกิดผลเสียตามมาภายหลัง (+)

องค์ประกอบย่อย 2: เว้นการพูดส่อเสียด และพูดคำสมานสามัคคี

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่มีเจตนาพูดยุยงส่งเสริมให้ผู้อื่นแตกแยกกัน

สถานการณ์ที่ 1 ถ้าท่านทราบว่าคู่รักของเพื่อนประพาศติตัวไม่ดี ท่านจะ...

คำถาม 1. ไม่บอกเล่าอะไร เป็นเรื่องระหว่างคนสองคน (+)

สถานการณ์ที่ 2 ถ้าเพื่อนในกลุ่มของท่านเข้าใจผิดและ แยกแยกกัน ท่านจะ...

คำถาม 2. วางเฉย พยายามเป็นกลางให้มากที่สุด (-)

ตัวบ่งชี้ 2 พยายามพูดให้ผู้ที่แตกกัน กลับมาประสานสามัคคีกัน

สถานการณ์ที่ 1 ถ้าท่านทราบว่าคู่รักของเพื่อนประพาศติตัวไม่ดี ท่านจะ...

คำถาม 1. นำข้อมูลเท่าที่ทราบ เล่าให้เพื่อนฟังตรง ๆ (-)

คำถาม 2. บอกเล่าทางอ้อม ให้เพื่อนไปหาข้อมูลต่อเอง (-)

สถานการณ์ที่ 2 ถ้าเพื่อนในกลุ่มของท่านเข้าใจผิดและ แยกแยกกัน ท่านจะ...

คำถาม 3. พยายามพูดให้ทั้งสองฝ่ายคืนดีกันเหมือนเดิม (+)

คำถาม 4. พูดถึงสิ่งที่ดีของอีกฝ่ายหนึ่งให้ฝ่ายหนึ่งฟังอยู่เสมอ (+)

องค์ประกอบย่อย 3: เว้นการพูดคำหยาบ และพูดคำอ่อนหวานสุภาพ

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่มีเจตนาพูดคำว่า ประชด เสียดสี หรือพูดกระทบผู้อื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง

คำถาม 1. เมื่อมีผู้ทำให้ท่านโกรธหรือไม่พอใจ ท่านจะพูดคำว่าตรง ๆ โดยไม่สนใจใคร (-)

คำถาม 2. เมื่อมีผู้ทำให้ท่านโกรธหรือไม่พอใจ ท่านจะพูดประชด ให้อีกฝ่ายหนึ่งเจ็บใจบ้าง (-)

คำถาม 3. เมื่อมีผู้ทำให้ท่านโกรธหรือไม่พอใจ ท่านจะพูดกระทบ ให้อีกฝ่ายขัดเคืองใจ (-)

คำถาม 4. ในเวลาปกติ ท่านมักจะพูดชมเชยผู้อื่นด้วยความหมั่นไส้ (-)

คำถาม 5. ในเวลาปกติ ท่านมักจะแอบนินทาผู้ที่เราไม่ชอบ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 พยายามพูดกับผู้อื่นด้วยคำที่สุภาพอ่อนหวาน ยกย่องชมเชย ให้กำลังใจผู้อื่นเสมอ

คำถาม 1. เมื่อมีผู้ทำให้ท่านโกรธหรือไม่พอใจ ท่านจะพูดตักเตือนอย่างสุภาพ (+)

คำถาม 2. ในเวลาปกติ ท่านมักจะพูดให้กำลังใจคนอื่น (+)

คำถาม 3. ในเวลาปกติ ท่านมักจะพูดยกย่องคนอื่นอย่างจริงใจ (+)

องค์ประกอบย่อย 4: เว้นการพูดเพื่อจ้อ และพูดคำมีประโยชน์

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่มีเจตนาพูดเพื่อจ้อ พูดเล่นโดยไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ฟัง

เมื่ออยู่ในกลุ่มเพื่อน ส่วนมากท่านพูดเกี่ยวกับ...

คำถาม 1. พูดหลักธรรมะสำหรับดำเนินชีวิตตามคลองธรรม (+)

คำถาม 2. พูดคำสุภาพตบใจที่เป็นประโยชน์ (+)

คำถาม 3. วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาสังคมและแนวทางแก้ปัญหา (+)

คำถาม 4. เนื้อหาที่เรียนและวิธีการเรียนในมหาวิทยาลัย (+)

ตัวบ่งชี้ 2 พยายามพูดสิ่งที่มีประโยชน์ สิ่งส่งเสริมให้ผู้อื่นมีจิตใจสูงขึ้น

เมื่ออยู่ในกลุ่มเพื่อน ส่วนมากท่านพูดเกี่ยวกับ...

คำถาม 1. เรื่องที่สนุกสนาน ไม่น่าสละ (-)

คำถาม 2. สาระบันเทิงต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ (-)

ตัวแปร : สัมมากรรมันตะ

คำนิยาม

สัมมากรรมันตะ คือ การกระทำชอบในทางกาย เป็นการกระทำที่เว้นจากความประพฤติน่าตำหนิทางกาย 3 อย่างได้แก่ ละเว้นจากการทำลายชีวิตหรือการเบียดเบียนชีวิตอื่น เว้นจากการประทุษร้ายต่อทรัพย์สินของผู้อื่น และเว้นจากการประพฤติดินในกาม ซึ่งนอกจากจะละเว้นความประพฤติน่าตำหนิแล้ว สัมมากรรมันตะยังรวมถึงการเสริมสร้างกายสุจริต 3 ได้แก่ การมีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลและสงเคราะห์กันและกัน การเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน และการรู้จักยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์เพื่อไม่ให้ผิดศีลธรรมอีกด้วย

องค์ประกอบของสัมมากรรมันตะ และความหมาย

การสังเคราะห์นิยามของสัมมากรรมันตะ จะต้องประกอบย่อยของสัมมากรรมันตะ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตอื่น รวมถึงการมีเมตตากรุณา 2. เว้นจากการประทุษร้ายต่อสิ่งของผู้อื่น รวมถึงการเคารพในสิทธิผู้อื่นและการสละทรัพย์สินเป็นทาน 3. เว้นจากการประพฤติดินในกาม รวมถึงการยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ เป็นต้น โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมากรรมันตะ	ความหมาย
เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตอื่น รวมถึงการมีเมตตากรุณา	การไม่ทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตอื่นไม่ว่าจะเป็นการฆ่า การกักขัง ทรมาน เพื่อนำมาซึ่งความพอใจของตน รวมถึงการมีเมตตากรุณาต่อชีวิตอื่นอีกด้วย
เว้นจากการประทุษร้ายต่อสิ่งของผู้อื่น รวมถึงการเคารพในสิทธิผู้อื่นและการสละ ทรัพย์สินเป็นทาน	การยึดถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม โดยที่เจ้าของทรัพย์สินนั้นยังไม่ได้อนุญาต รวมทั้งการเคารพในสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น และการบริจาคทรัพย์สินเป็นทานในการสร้างกุศล เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตอื่นด้วยความเมตตากรุณา
เว้นจากการประพฤติดินในกาม รวมถึงการยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์	การไม่ประพฤติดินในทางเพศทั้งทางกาย วาจา และใจ กับบุคคลที่มีผู้ครอบครองรักษาอยู่ โดยผิดคลองธรรมและประเพณีแม้จะด้วยความยินยอมทั้งสองฝ่าย รวมถึงความพยายามยับยั้ง ควบคุมตนเองในเรื่องทางกามารมณ์

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบ ได้ดังนี้

1. เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตอื่น รวมถึงการมีเมตตากรุณา ประกอบด้วย
 - 1.1 การไม่ทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตอื่น
 - 1.2 การมีเมตตากรุณาต่อชีวิตอื่น
2. เว้นจากการประทุษร้ายต่อสิ่งของผู้อื่น รวมถึงการเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน ประกอบด้วย
 - 2.1 การยึดถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม
 - 2.2 การเคารพในสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น
 - 2.3 การบริจาคทรัพย์สินเป็นทานด้วยความเมตตากรุณา
3. เว้นจากการประพฤติดินในกาม รวมถึงการยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์ ประกอบด้วย
 - 3.1 การไม่ประพฤติดินในทางเพศทั้งทางกาย
 - 3.2 การไม่ประพฤติดินในทางเพศทั้งทางวาจา
 - 3.3 การไม่ประพฤติดินในทางเพศทั้งทางใจ
 - 3.4 การควบคุมตนเองในเรื่องทางกามารมณ์

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: เว้นจากการเบียดเบียนชีวิตอื่น รวมถึงการมีเมตตากรุณา

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่ทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตอื่น

คำถาม 1. การฆ่าหรือให้ผู้อื่นฆ่าสัตว์และแมลง เช่น งู หนู มด แมลงสาบ แมลงวัน ฯลฯ (-)

คำถาม 2. การสั่งอาหารที่ปรุงจากกุ้ง ปู ปลา หรือหอยที่ยังมีชีวิตอยู่ในร้านอาหาร (-)

คำถาม 3. การพักผ่อนหย่อนใจด้วยการตกปลา (-)

คำถาม 4. การทำแท้ง เนื่องจากยังเรียนไม่จบ (-)

คำถาม 5. การรังแกหรือกลั่นแกล้งสัตว์ด้วยความสนุก (-)

คำถาม 6. การเลี้ยงสัตว์ไว้ดูเล่นในกรง หรือตู้ปลา (-)

คำถาม 7. การวางยาเบื่อสุนัขจรจัดที่เคยทำร้ายท่าน (-)

ตัวบ่งชี้ 2 การมีเมตตากรุณาต่อชีวิตอื่น

คำถาม 1. การทำบุญโดยการปล่อยนกปล่อยปลา (+)

คำถาม 2. พยายามงดเว้นเนื้อสัตว์ โดยการทานมังสวิรัต (+)

องค์ประกอบ 2: เว้นจากการประทุษร้ายต่อสิ่งของผู้อื่น รวมถึงการเคารพในสิทธิซึ่งกันและกัน

ตัวบ่งชี้ 1 การยึดถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม

คำถาม 1. หากท่านซื้อคอมพิวเตอร์เครื่องหนึ่งแล้วผู้ขายคิดเงินผิดไปหลายพันบาท ท่านจะนำเงินส่วนนั้นไปคืนเขา (+)

คำถาม 2. หากท่านเก็บกระเป๋าสตางค์ที่มีเงินอยู่จำนวนมาก ท่านจะส่งคืนเฉพาะเอกสารที่สำคัญแก่เจ้าของ (-)

คำถาม 3. ทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการ การแย่งชิงจึงถือเป็นเรื่องปกติและเพื่อให้ได้มา ท่านยอมที่จะเบียดเบียนผู้อื่น (-)

ตัวบ่งชี้ 2 การเคารพในสิทธิส่วนบุคคลของผู้อื่น

คำถาม 1. ในบรรดาสิ่งของที่ยืมเพื่อนมา ท่านคิดว่าหลายๆ ชิ้นยังไม่จำเป็นต้องส่งคืน (-)

คำถาม 2. ท่านหยิบของเพื่อนไปใช้โดยไม่ได้ออกเพื่อนก่อน (-)

ตัวบ่งชี้ 3 การบริจาคทรัพย์สินเป็นทานด้วยความเมตตากรุณา

คำถาม 1. ท่านเสียสละทรัพย์สินส่วนหนึ่งเพื่อบำรุงศาสนา (+)

คำถาม 2. ท่านบริจาคเงินเพื่อไถ่ชีวิตโค กระบือที่จะถูกฆ่า (+)

คำถาม 3. ท่านบริจาคทรัพย์สินของเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบเคราะห์ (+)

คำถาม 4. ท่านให้ทานแก่วณิก ขอทาน หรือผู้ด้อยโอกาส (+)

องค์ประกอบ 3: เว้นจากการประพฤติดีในกาม รวมถึงการยับยั้งควบคุมตนในเรื่องกามารมณ์

ตัวบ่งชี้ 1 การไม่ประพฤติดีในทางเพศทางกาย

คำถาม 1. การใช้ชีวิตคู่ก่อนแต่งงาน เพื่อศึกษากันและกัน (-)

คำถาม 2. การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่พึงพอใจในวัยเรียนด้วยความเต็มใจทั้งคู่ (-)

คำถาม 3. การซื้อบริการทางเพศเพื่อผ่อนคลายความเครียด (-)

คำถาม 4. การขายบริการทางเพศด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 การไม่ประพฤติดังกล่าวในทางเพศทั้งทางวาจา

คำถาม 1. การพูดเกี่ยวกับคนที่เราพึงพอใจแม้เขาจะมีคู่อีกแล้ว (-)

ตัวบ่งชี้ 3 การไม่ประพฤติดังกล่าวในทางเพศทั้งทางใจ

คำถาม 1. การสนับสนุนสังคมฟรีเซ็กซ์เพื่อลดปัญหาโสเภณี (-)

ตัวบ่งชี้ 4 การควบคุมตนเองในเรื่องทางกามารมณ์

คำถาม 1. การมีคู่อีกหลายคนในเวลาเดียวกัน เพื่อไว้สำหรับเลือกผู้ที่เหมาะสมที่สุดสำหรับชีวิตเรา (-)

คำถาม 2. การนอกใจคู่อีก ในขณะที่ยังไม่ได้แต่งงานกัน (-)

คำถาม 3. การล่วงเกินเพศตรงข้ามโดยเขายินยอม ถือเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ (-)

ตัวแปร: สัมมาอาชีวะ

คำนิยาม

สัมมาอาชีวะ คือการประกอบอาชีพการงานโดยชอบด้วยหลักแห่งธรรม มีการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง รวมถึงการเว้นจากเลิยงชีวิตโดยทางผิด ซึ่งสัมมาอาชีวะสามารถมองได้เป็นสองแง่ คือ ในแง่สังคม และตนเอง ซึ่งในแง่สังคมนั้น สัมมาอาชีวะจะต้องเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดความดีแก่สังคม ไม่เบียดเบียนหรือก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นอาชีพที่สุจริต ไม่บั่นทอนหรือทำลายสังคม ส่วนในแง่ตนเองนั้น สัมมาอาชีวะจะต้องเป็นอาชีพที่ดีต่อการพัฒนาตนเอง คือเปิดโอกาสในการพัฒนาชีวิตของตนให้เจริญงอกงามขึ้นในด้านพฤติกรรม ด้านจิตใจ และด้านปัญญา

องค์ประกอบของสัมมาอาชีวะ และความหมาย

จากการสังเคราะห์นิยามของสัมมาอาชีวะ จะต้ององค์ประกอบย่อยของสัมมาอาชีวะ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การละเว้นอาชีพที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น 2. การเลือกประกอบอาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองและสังคม 3. การมีความซื่อสัตย์ในอาชีพ เป็นต้น โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาอาชีวะ	ความหมาย
การละเว้นอาชีพที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น	การไม่ประกอบมีจฉาวฉินชา 5 อย่างซึ่งเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นหรือสัตว์อื่น
การเลือกประกอบอาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองและสังคม	การประกอบอาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองและสังคม โดยเน้นที่เลือกประกอบอาชีพที่ปราศจากโลกจจริตครอบงำ เช่น การเลือกประกอบอาชีพโดยมีเงินเป็นเป้าหมายหลัก และลักษณะของอาชีพเป็นวิธีการให้ได้เงินมา เป็นต้น
การมีความซื่อสัตย์ในอาชีพ	การมีเจตนาที่จะไม่ทุจริตในอาชีพที่สุจริตไม่ว่าจะอยู่ในสถานการณ์หรือด้วยเหตุผลใด

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบย่อยได้ดังนี้

1. ละเว้นอาชีพที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น ประกอบด้วย การละเว้นหรือหลีกเลี่ยงที่จะไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนผู้อื่น (มีจฉาวฉินชา) 5 อาชีพ ได้แก่ การค้าอาวุธหรือเครื่องประหาร (สัตตฉินชา) การค้าขายมนุษย์ (สัตตฉินชา) การค้าขายสัตว์ (มังสฉินชา) การค้าขายสุรา (มัชชฉินชา) และ การค้าขายยาพิษ (วิสฉินชา) เป็นต้น
2. อาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองและสังคม ประกอบด้วย การเลือกประกอบอาชีพที่พัฒนาตนเอง การเลือกประกอบอาชีพที่พัฒนาสังคม และมีเจตนาในการประกอบอาชีพที่ปราศจากโลกจจริตครอบงำ
3. การมีความซื่อสัตย์ในอาชีพ ประกอบด้วย เจตนาในการไม่ทุจริตในอาชีพที่สุจริตภายใต้เงื่อนไขต่างๆ

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: การละเว้นอาชีพที่เบียดเบียนตนและผู้อื่น

ตัวบ่งชี้ 1 การตั้งใจจะไม่ประกอบอาชีพที่เบียดเบียนบุคคลอื่น (ละมิจจาวณิชา 5)

- คำถาม 1. ธุรกิจการค้าอาวุธ (ปืน มีด วัตถุระเบิด ฯลฯ) (-)
- คำถาม 2. ธุรกิจการค้าสัตว์หรือเนื้อสัตว์ (สุกร ไก่ วัว ปลา ฯลฯ) (-)
- คำถาม 3. ธุรกิจสถานบริการทางเพศ (อาบอบนวด, คาราโอเกะ ฯลฯ) (-)
- คำถาม 4. การเปิดสถานบันเทิงยามราตรี (ดื่ม กิน เล่นรำ ฯลฯ) (-)
- คำถาม 5. อุตสาหกรรมการผลิตยาฆ่าแมลง (-)

องค์ประกอบ 2: การเลือกประกอบอาชีพที่เอื้อต่อการพัฒนาตนเองและสังคม

ตัวบ่งชี้ 1 การเลือกประกอบอาชีพที่พัฒนาตนเอง

- คำถาม 1. ท่านตั้งใจที่จะทำอาชีพที่หารายได้สูงมาก มีสวัสดิการดี แม้จะไม่ค่อยเอื้อต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถ (-)

ตัวบ่งชี้ 2 การเลือกประกอบอาชีพที่พัฒนาสังคม

- คำถาม 1. ท่านตั้งใจจะทำอาชีพที่สุจริต และเกื้อกูลสังคม แม้ได้รับเงินเดือนไม่มากนัก (+)

ตัวบ่งชี้ 3 เจตนาในการประกอบอาชีพที่ปราศจากโลกจืดครอบงำ

- คำถาม 1. ปริมาณเงินเดือนเป็นเครื่องวัดเกียรติยศของอาชีพนั้น (-)
- คำถาม 2. งานที่ดีที่สุด คืองานที่ทำแล้วได้เงินมากที่สุด (-)
- คำถาม 3. “เงินเดือน” เป็นเกณฑ์แรกที่ท่านใช้เลือกอาชีพ (-)

องค์ประกอบ 3: การมีความซื่อสัตย์ในอาชีพ

ตัวบ่งชี้ 1 เจตนาในการไม่ทุจริต (เงิน เวลา หรือแรงงาน) ในอาชีพที่สุจริตภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ต่อไปนี้

- คำถาม 1. เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่เอื้ออำนวย (+)
- คำถาม 2. เมื่อระบบงานมีช่องโหว่ให้ทุจริต (+)
- คำถาม 3. เมื่อไม่มีการป้องกันอย่างจริงจัง (+)
- คำถาม 4. เมื่อมีผู้เสนอผลประโยชน์ที่คุ้มค่า (+)
- คำถาม 5. เมื่อมีความเสี่ยงที่จะถูกลงโทษต่ำ (+)
- คำถาม 6. เมื่อเป็นธรรมเนียมปฏิบัติภายในองค์กร ทุกคนก็ทำ (+)
- คำถาม 7. เมื่อได้รับเงินเดือนน้อย (+)
- คำถาม 8. เมื่อถูกบังคับโดยผู้บังคับบัญชาให้ร่วมมือด้วย (+)
- คำถาม 9. เมื่อไม่มีใครเสียผลประโยชน์ ได้รับประโยชน์ทั้งคู่ (+)
- คำถาม 10. เมื่อกฎหมายมีช่องว่างให้กระทำ (+)

ตัวแปรแฝง : สมมติ

ตัวแปร : สัมมาวายามะ

คำนิยาม:

สัมมาวายามะ คือ ความพยายามในทางที่ถูกต้อง ได้แก่ความเพียรป้องกันหรือเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ความเพียรละหรือเพียรกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป ความเพียรในการสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นมา และความเพียรรักษาและส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป

องค์ประกอบของสัมมาวายามะ และความหมาย

การสังเคราะห์นิยามของสัมมาวายามะ เราจะต้องประกอบย่อยของสัมมาวายามะ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. ความเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น 2. ความเพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป 3. ความเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นมา 4. ความเพียรรักษาส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป เป็นต้น โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาวายามะ	ความหมาย
เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น (สังวรปธาน)	ความพยายามในการระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นในชีวิต โดยเป็นความพยายามระวังรักษาตนให้พ้นจากทางแห่งความเสื่อม (อบายมุข 6)
เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน)	ความพยายามในการละหรือกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไปจากตนเอง เป็นความพยายามละเว้นความชั่วซึ่งเป็นการไม่ละเมิดศีลห้า (เบญจศีล) ซึ่งเป็นธรรมชาติของผู้ครองเรือนนั่นเอง
เพียรสร้างความดีให้เกิดขึ้น (ภาวนาปธาน)	ความพยายามในการสร้างสิ่งที่เป็นกุศลที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นมาในตนเองอยู่เสมอ โดยเป็นความพยายามปฏิบัติตนให้ดำเนินชีวิตบนหลักของธรรม 5 ประการ (เบญจกัลยาณธรรม)
เพียรรักษาความดีให้ดำรงอยู่ และเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป (อนุรักษนาปธาน)	ความพยายามรักษาความดีที่มีอยู่ในตนเองให้ดำรงอยู่ และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างสม่ำเสมอ โดยเป็นความพยายามรักษาและปฏิบัติตนตามหลักความเจริญแห่งอริยะ 5 ประการ (อารยวัฑิ 5)

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบ ได้ดังนี้

1. ความเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น ประกอบด้วย ความพยายามระวังรักษาตนให้พ้นจากทางแห่งความเสื่อม (อบายมุข 6)
2. ความเพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป ประกอบด้วย ความพยายามละเว้นความชั่วซึ่งเป็นการไม่ละเมิดศีลห้า (เบญจศีล)
3. ความเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้นมา ประกอบด้วย ความพยายามปฏิบัติตนให้ดำเนินชีวิตบนหลักของธรรม 5 ประการ (เบญจกัลยาณธรรม)
4. ความเพียรรักษาส่งเสริมกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป ประกอบด้วย ความพยายามรักษาและปฏิบัติตนตามหลักความเจริญแห่งอริยะ 5 ประการ (อารยวัฑิ 5)

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: ความเพียรระวังอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น (สังวรปธาน)

ตัวบ่งชี้ ความพยายามระวังรักษาตนให้พ้นจากทางแห่งความเสื่อม (อบายมุข 6)

- คำถาม 1. พยายามหลีกเลี่ยงการดื่มสุราและของมึนเมา (+)
- คำถาม 2. พยายามหลีกเลี่ยงการเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน (+)
- คำถาม 3. พยายามหลีกเลี่ยงการดูสิ่งบันเทิง/การละเล่นต่างๆ (+)
- คำถาม 4. พยายามหลีกเลี่ยงการเล่นพนันในรูปแบบต่างๆ (+)
- คำถาม 5. พยายามหลีกเลี่ยงการคบเพื่อนที่มีพฤติกรรมไม่ดี (+)
- คำถาม 6. พยายามเตือนตนเองให้ขยันเรียนหนังสือ (+)

องค์ประกอบ 2: ความเพียรละอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป (ปหานปธาน)

ตัวบ่งชี้ ความพยายามละเว้นความชั่วซึ่งเป็นการไม่ละเมิดศีลห้า (เบญจศีล)

- คำถาม 1. พยายามที่จะไม่เบียดเบียนชีวิตและร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น (+)
- คำถาม 2. พยายามที่จะไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น (+)
- คำถาม 3. พยายามที่จะไม่ละเมิดคูครองของผู้อื่น (+)
- คำถาม 4. พยายามที่จะไม่พูดเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น (+)
- คำถาม 5. พยายามที่จะไม่ดื่มสุรา สูบบุหรี่ หรือของมึนเมาต่างๆ (+)

องค์ประกอบ 3: ความเพียรสร้างกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นมา (ภาวนาปธาน)

ตัวบ่งชี้ ความพยายามดำเนินชีวิตบนหลักของธรรม 5 ประการ (เบญจกัลยาณธรรม)

- คำถาม 1. พยายามให้ความเมตตากรุณาแก่ทุกคน โดยไม่เลือกแหว่มิตรหรือศัตรู (+)
- คำถาม 2. พยายามให้ทานและแบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้ (+)
- คำถาม 3. พยายามให้ความซื่อสัตย์ต่อผู้รักของตนเอง (+)
- คำถาม 4. พยายามรักษาสัจจะ ให้เป็นนิสัย (+)
- คำถาม 5. พยายามยับยั้งจิตใจไม่ให้หลงไปในทางเสื่อมเสีย (+)

องค์ประกอบ 4: ความเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ยั่งยืนและเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป (อนุรักษนาปธาน)

ตัวบ่งชี้ ความพยายามปฏิบัติตนตามหลักความเจริญแห่งอริยะ 5 ประการ (อารยวัฑิ 5)

- คำถาม 1. พยายามรักษาศรัทธาต่อศาสนาที่ท่านนับถืออยู่เสมอ (+)
- คำถาม 2. พยายามประพฤติปฏิบัติตามกฎระเบียบสังคมอยู่เสมอ (+)
- คำถาม 3. พยายามตั้งใจศึกษาหาความรู้เพื่อพัฒนาสังคมอยู่เสมอ (+)
- คำถาม 4. พยายามเสียสละต่อผู้ที่ควรได้รับความช่วยเหลืออยู่เสมอ (+)
- คำถาม 5. พยายามรักษาใจให้เป็นอิสระจากสิ่งชั่วร้ายในสังคมอยู่เสมอ (+)

ตัวแปร : สัมมาสติ

คำนิยาม

สัมมาสติในระดับปุถุชน คือ การดำเนินชีวิตอย่างมีสติกำกับควบคุมอยู่ตลอดเวลาไม่ให้เกิดความประมาทขึ้น เป็นการดำเนินชีวิตอย่างเห็นความสำคัญของเวลา โดยไม่ประมาทในการทำความดี ไม่ประมาทในความชั่ว และดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่ขาดสติ

องค์ประกอบของสัมมาสติ และความหมาย

การสังเคราะห์นิยามของสัมมาสติ เราจะได้องค์ประกอบย่อยของสัมมาสติ 4 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. การเห็นความสำคัญของเวลา 2. การควบคุมตัวเองไม่ให้ทำชั่ว 3. การเตือนตนเองให้ทำความดี และ 4. การเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ เป็นต้น โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาสติ	ความหมาย
การเห็นความสำคัญของเวลา	การเห็นคุณค่าและความสำคัญของเวลาที่ผ่านไปทุกขณะ ไม่ยอมปล่อยให้เวลาผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ และพยายามใช้เวลาอย่างมีคุณค่าให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่า
การควบคุมตัวเองไม่ให้ทำชั่ว	การมีสติคอยควบคุม และยับยั้ง ให้รู้สึกระมัดระวังตัวเพื่อป้องกันไม่ให้ตนเองตกลงไปในทางชั่วหรือเสื่อม
การเตือนตนเองให้ทำความดี	การมีสติคอยกระตุ้นเตือนตนเองให้ทำความดีอย่างต่อเนื่องด้วยความกระตือรือร้น ขวนขวายในการทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลาอย่างไม่ประมาท
การเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ	การมีสติกำกับอยู่กับตัวตลอดเวลา และระลึกอยู่เสมอในขณะที่คิด พูด หรือทำสิ่งต่างๆ

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบ ได้ดังนี้

1. เห็นความสำคัญของเวลา ประกอบด้วย การเห็นคุณค่าและความสำคัญของเวลา
2. ควบคุมตัวเองไม่ให้ทำชั่ว ประกอบด้วย การมีสติคอยควบคุมตนไม่ให้ตกลงไปในทางเสื่อม
3. เตือนตนเองให้ทำความดี ประกอบด้วย การมีสติคอยกระตุ้นเตือนตนเองให้ทำความดีอย่างต่อเนื่อง
4. เป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ ประกอบด้วย การมีสติระลึกอยู่เสมอตลอดเวลา

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: เห็นความสำคัญของเวลา

ตัวบ่งชี้ การเห็นคุณค่าและความสำคัญของเวลา

คำถาม 1. เหม่อลยคิดเรื่องไม่เป็นเรื่อง (-)

คำถาม 2. ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์ (-)

คำถาม 3. ถามตัวเองว่า “เวลาล่วงไปๆ เรากำลังทำอะไรอยู่” (+)

คำถาม 4. ใช้เวลาทุกนาทีสร้างสรรค์ประโยชน์อย่างคุ้มค่า (+)

คำถาม 5. ใช้ชีวิตไปเรื่อยๆ เพราะชีวิตเป็นของเราอย่างแท้จริง (-)

คำถาม 6. คิดว่า “ชีวิตไม่มีอะไรแน่นอน” ควรเร่งหาความสุขใส่ตัวให้มากที่สุด (-)

คำถาม 7. คิดว่า “ชีวิตนี้สั้นนัก” มีความดีอีกมากที่ต้องเร่งทำ (+)

องค์ประกอบ 2: การควบคุมตัวเองไม่ให้ทำชั่ว

ตัวบ่งชี้ การมีสติคอยควบคุมตนไม่ให้ตกลงไปในทางเสื่อม

คำถาม 1. ไตร่ตรองสิ่งที่จะพูดอยู่นาน ก่อนที่จะพูดสิ่งใดกับใคร (+)

คำถาม 2. ชอบทำในสิ่งที่ควรละเว้น และเว้นในสิ่งที่ควรจะทำ (-)

คำถาม 3. ชื่อของเพราะ "ความอยากได้" มากกว่า "ความจำเป็น" (-)

คำถาม 4. หักห้ามใจไม่ได้ เมื่อพบสิ่งที่ถูกใจ (-)

คำถาม 5. ยับยั้งใจไม่ได้ หากพบคนที่ต้องตาต้องใจ (-)

คำถาม 6. ควบคุมตัวเองไม่ได้ เมื่อรู้สึกโกรธ (-)

คำถาม 7. คิด พูด และทำตามใจตัวเอง ไม่สนใจผู้อื่น (-)

องค์ประกอบ 3: เตือนตนเองให้ทำความดี

ตัวบ่งชี้ การมีสติคอยกระตุ้นเตือนตนเองให้ทำความดีอย่างต่อเนื่อง

คำถาม 1. ปฏิเสธเมื่อเพื่อนชวนดื่มสุราหรือเที่ยวกลางคืน (+)

คำถาม 2. ไม่พลาด เมื่อเพื่อนชวนทำบุญ (+)

คำถาม 3. กระตือรือร้นในการเรียนตลอดเวลา (+)

คำถาม 4. ดื่มสุราเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ (-)

คำถาม 5. คล้อยตามเพื่อนด้วยความสนุกสนาน (-)

คำถาม 6. ระวังตัวอยู่เสมอที่จะไม่ทำสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ (+)

คำถาม 7. รอให้อายุมากกว่านี้ก่อนค่อยศึกษาธรรมะ (-)

องค์ประกอบ 4: การเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ

ตัวบ่งชี้ การมีสติระลึกอยู่ตลอดเวลา

คำถาม 1. ไตร่ตรองสิ่งต่างๆ ที่ได้ทำในแต่ละวันว่าการกระทำใดเป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์บ้าง (+)

คำถาม 2. ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างรอบคอบ (+)

คำถาม 3. ทำสิ่งต่างๆ ลงไปแล้ว จึงค่อยคิดใคร่ครวญในสิ่งทำ (-)

คำถาม 4. ตัดสินใจเร็ว โดยไม่คิดให้รอบคอบ (-)

คำถาม 5. ตั้งสติควบคุมตนเองได้ เมื่อรู้สึกโกรธ (+)

คำถาม 6. บริโภคสิ่งต่างๆ อย่างมีสติรู้เท่าทันความรู้สึกของตน (+)

คำถาม 7. ทำงานแบบ "ดินพอกหางหมู" แล้วเร่งในตอนท้าย (-)

ตัวแปร : สัมมาสมาธิ

คำนิยาม

สัมมาสมาธิในระดับปุถุชน คือ สภาวะที่จิตตั้งมั่น แน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน และปราศจากการรบกวนการทำงานของจิตโดยนิวรณ์ 5 ได้แก่ ปราศจากความอยากได้ (กามฉันทะ) ปราศจากความขัดเคืองแค้นใจ (พยาบาท) ปราศจากความหดหู่และเชื่องซึม (ทินมิตตะ) ปราศจากความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ (อุทธัจจกุกุจจะ) และปราศจากความลังเลสงสัย (วิจิกิจฉา) ซึ่งหากปราศจากนิวรณ์ขึ้นมารบกวนการทำงานของจิตแล้ว จิตที่ตั้งอยู่ย่อมสงบและเกิดสมาธิตั้งมั่นขึ้นได้

องค์ประกอบของสัมมาสมาธิ และความหมาย

การสังเคราะห์นิยามของสัมมาสมาธิ จะได้องค์ประกอบย่อยของสัมมาสมาธิ 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1. ปราศจากความอยากได้ 2. ปราศจากความพยาบาท 3. ปราศจากความหดหู่ทางใจและกาย 4. ปราศจากความคิดฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ และ 5. ปราศจากความลังเลสงสัย เป็นต้น โดยแต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของสัมมาสมาธิ	ความหมาย
ปราศจากความอยากได้	ความอยากได้กามคุณ 5 คือ รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสที่นำพียงปรารถนาให้น้อยที่สุด เพื่อให้จิตตั้งมั่น
ปราศจากความพยาบาท	การไม่มีความขัดเคืองแค้นใจเกลียดชัง ความผูกใจเจ็บบุคคลอื่น การมองในแง่ดี เห็นคนอื่นเป็นมิตร ปราศจากความโกรธ ความไม่พอใจ เพื่อให้จิตเดินไม่สะดุด
ปราศจากความหดหู่ทางใจและกาย	การไม่มีความหดหู่ทางจิตใจ และความเชื่องซึมทางกาย ซึ่งจิตที่ปราศจากอาการทางกายและทางใจเหล่านี้ครอบงำ ย่อมเข้มแข็ง คล่องตัว และเหมาะแก่การใช้งาน
ปราศจากความคิดฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ	เป็นความคิดที่สงบและไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วุ่นวาย หรือกังวลใจ ซึ่งจิตที่ปราศจากความคิดเหล่านี้ครอบงำย่อมสงบลงได้
ปราศจากความลังเลสงสัย	เป็นการไม่สงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย จิตจึงปราศจากความลังเลสงสัย ย่อมแน่วแน่เป็นสมาธิขึ้นได้

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบ ได้ดังนี้

1. ปราศจากความอยากได้ ประกอบด้วย การมีความอยากได้รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสให้น้อยที่สุด
2. ปราศจากความพยาบาท ประกอบด้วย การไม่มีความขัดเคืองแค้นใจบุคคลอื่น และมองคนอื่นเป็นมิตร
3. ปราศจากความหดหู่ทางใจและกาย ประกอบด้วย การมีจิตใจและร่างกายที่กระฉับกระเฉงไม่หดหู่
4. ปราศจากความคิดฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ ประกอบด้วย การมีความคิดที่สงบ และไม่ฟุ้งซ่าน วุ่นวายใจ
5. ปราศจากความลังเลสงสัย ประกอบด้วย การสิ้นสงสัยในสิ่งที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลาย

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: ปราศจากความอยากได้

ตัวบ่งชี้ การมีความอยากได้รูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัสให้น้อยที่สุด

- คำถาม 1. ในแต่ละวัน ท่านมักคิดถึงสิ่งต่างๆ ที่อยากได้ (-)
 คำถาม 2. ท่านอ่านหนังสือไม่ค่อยรู้เรื่อง เพราะใจมัวแต่คิดถึงคนที่พึงพอใจ (-)
 คำถาม 3. ขณะทำงานเรื่องหนึ่ง แต่ใจมักจดจ่อกับอีกเรื่องหนึ่ง (-)
 คำถาม 4. เมื่ออยู่ลำพัง ท่านมักคิดถึงเรื่องอนาคตที่สวยงาม (-)

องค์ประกอบ 2: ปราศจากความพยายาม

ตัวบ่งชี้ การไม่มีความขัดเคืองแค้นใจบุคคลอื่นและมองคนอื่นเป็นมิตร

- คำถาม 1. คนรอบข้างมักทำอะไรไม่ค่อยถูกใจท่าน และมักทำให้ท่านรู้สึกหงุดหงิด ขัดเคืองใจ (-)
 คำถาม 2. ท่านมักคิดเรื่องที่มีคนมาทำให้ท่านแค้นใจด้วยความเกลียดชังและหาทางแก้แค้นคืน (-)
 คำถาม 3. ใจท่านไม่ค่อยสงบเพราะนึกถึงสิ่งที่ทำให้โกรธ เจ็บใจหรือไม่พอใจ (-)
 คำถาม 4. ท่านมองสิ่งต่างๆ ในแง่ร้าย เพราะไม่ค่อยไว้วางใจคนอื่น (-)

องค์ประกอบ 3: ปราศจากความหดหู่ทางใจและกาย

ตัวบ่งชี้ การมีจิตใจและร่างกายที่กระฉับกระเฉงไม่หดหู่

- คำถาม 1. เมื่อต้องทำในสิ่งที่ไม่ชอบ ท่านจะรู้สึกห่อเหี่ยว เบื่อหน่าย และท้อแท้ (-)
 คำถาม 2. ถ้าต้องอยู่คนเดียว ท่านจะรู้สึกเหงา (-)
 คำถาม 3. ขณะที่ดูหนังสือ ท่านมักง่วงเหงาหาวนอน คิดไม่ค่อยออก และไม่มีสมาธิที่จะทำงาน (-)
 คำถาม 4. ท่านมักทำงานด้วยความซัดเซ้อิดอาด มีเมื่อย และไม่ค่อยคล่องตัวเท่าที่ควร (-)

องค์ประกอบ 4: ปราศจากความคิดฟุ้งซ่านเดือดร้อนใจ

ตัวบ่งชี้ การมีความคิดที่สงบ และไม่ฟุ้งซ่าน วุ่นวายใจ

- คำถาม 1. ขณะอยู่ลำพัง ท่านมักคิดฟุ้งซ่านในเรื่องที่ผ่านมา (-)
 คำถาม 2. ขณะอ่านหนังสือเรียน ท่านมักคิดเรื่องอื่นๆ มากมายทำให้ใจไม่จดจ่ออยู่กับหนังสือเรียน (-)
 คำถาม 3. เมื่อเริ่มทำงานครั้งใด มักมีเรื่องวุ่นวายทำให้รำคาญใจเข้ามากระทบสมาธิในการทำงานนั้น (-)
 คำถาม 4. เมื่อคิดถึงเรื่องเรียน ท่านรู้สึกกลุ้มใจ และกังวลใจ (-)

องค์ประกอบ 5: ปราศจากความลังเลสงสัย

ตัวบ่งชี้ การสิ้นสงสัยในสิ่งที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลาย

- คำถาม 1. ท่านสงสัยว่า พระศาสดามีตัวตนจริงหรือไม่ (-)
 คำถาม 2. ท่านไม่ค่อยแน่ใจว่า คำสอนทางศาสนาจะนำมาใช้ได้จริงในสังคมปัจจุบัน (-)
 คำถาม 3. ท่านลังเลใจที่จะปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะไม่แน่ใจว่าจะได้ผลคุ้มค่าหรือไม่ (-)
 คำถาม 4. เมื่อพบพระสงฆ์ ท่านลังเลใจที่จะให้ความเคารพ (-)

ตัวแปรแฝง : อิศรภาพ

ตัวแปร: อิสรภาพ

คำนิยาม

อิสรภาพ คือสภาวะที่มนุษย์ดำรงอยู่และดำเนินชีวิตอย่างเป็นอิสระจากอกุศลมูลที่ครอบงำได้แก่ ความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ) และความหลง (โมหะ) ซึ่งจัดเป็นภาวะที่ปราศจากความทุกข์บีบคั้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ และภายใต้กรอบไตรสรณะนั้นอิสรภาพของมนุษย์ควรจะประกอบด้วยอิสรภาพภายในแห่งชีวิตมนุษย์ (พุทฺธะ) อิสรภาพในการดำรงอยู่ในโลกธรรมชาติ (ธรรมะ) และอิสรภาพในการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม (สังฆะ)

องค์ประกอบของอิสรภาพได้จากการสังเคราะห์นิยามและความหมาย

จากการสังเคราะห์นิยามของอิสรภาพ เราจะได้องค์ประกอบย่อยของอิสรภาพ 3 องค์ประกอบ ได้แก่

1. อิสรภาพต่อจุดมุ่งหมายของชีวิต
 2. อิสรภาพต่อธรรมชาติ
 3. อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์
- โดยที่แต่ละองค์ประกอบสามารถให้ความหมายได้ดังตาราง

องค์ประกอบของอิสรภาพ	ความหมาย
อิสรภาพต่อจุดมุ่งหมายของชีวิต	ทัศนะหรือท่าทีในการมองความหมายและความสุขในชีวิตมนุษย์อย่างถูกต้อง เป็นการวางจิตใจให้เป็นอิสระจากกามวัตถุ การยึดถือสันโดษในการดำรงชีวิต และสามารถแผ่ขยายความสุขออกนอกตนเอง นั่นคือมนุษย์ผู้มีอิสรภาพภายในแห่งชีวิตตนเองจะสามารถมีความสุขได้โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยและแสวงหาความสุขจากสิ่งอื่นๆ ภายนอกตัวเอง
อิสรภาพต่อธรรมชาติ	ทัศนะหรือท่าทีในการมีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้องกับธรรมชาติแวดล้อม เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติแวดล้อม โดยไม่คิดมุ่งเอาชนะธรรมชาติและ tidak ตักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง
อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์	ทัศนะหรือท่าทีในการมีปฏิสัมพันธ์ที่ถูกต้องต่อเพื่อนมนุษย์ เป็นการดำรงอยู่ร่วมกันด้วยดีในชุมชนและสังคมอย่างปลอดพ้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ปราศจากการครอบงำกัน ไม่มองเพื่อนมนุษย์ในเชิงการแข่งขันเพื่อมุ่งเอาชนะและอยู่เหนือผู้อื่น เป็นการดำรงอยู่โดยไม่แบ่งแยกกัน มีแต่ความเป็นมิตร เสียสละ ช่วยเหลือ เกื้อกูลและร่วมมือกัน

จากคำนิยามดังกล่าวเราสามารถสังเคราะห์ตัวบ่งชี้จากแต่ละองค์ประกอบได้ดังนี้

1. อิสรภาพต่อจุดมุ่งหมายของชีวิต ประกอบด้วย
 - 1.1 การวางจิตใจให้เป็นอิสระจากกามวัตถุ (อโมหะ)
 - 1.2 การยึดถือสันโดษในการดำรงชีวิต (อโลภะ)
 - 1.3 การแผ่ขยายความสุขออกนอกตนเอง (อโทสะ)
2. อิสรภาพต่อธรรมชาติ ประกอบด้วย
 - 2.1 การอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติแวดล้อม (อโมหะ)
 - 2.2 การไม่คิดมุ่งเอาชนะธรรมชาติ (อโทสะ)
 - 2.3 การไม่ตักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม (อโลภะ)
3. อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ประกอบด้วย
 - 3.1 การเสียสละ (จาคะ หรือ อโลภะ)
 - 3.2 การไม่มองเพื่อนมนุษย์ในเชิงการแข่งขัน (อโทสะ)
 - 3.3 การดำรงอยู่โดยไม่แบ่งแยกกัน (อโมหะ)

ตัวบ่งชี้และข้อคำถามที่ใช้ในการวัด

องค์ประกอบ 1: อิสระภาพต่อจุดมุ่งหมายของชีวิต

ตัวบ่งชี้ 1 การวางจิตใจให้เป็นอิสระจากกามวัตถุ (อโมหะ)

- คำถาม 1. สิ่งที่ท่านกลัวคือ การไม่ร่ำรวย เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ท่านไม่สามารถมีความสุขในชีวิตได้ (-)
- คำถาม 2. ความสงบทางใจและความสุขที่ไม่อิงอยู่กับวัตถุ เป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของท่าน (+)
- คำถาม 3. ความมั่นคงในชีวิตของท่านจะต้องเริ่มจากความมั่งคั่งในทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น (-)
- คำถาม 4. ความสุขของท่าน ขึ้นอยู่กับสิ่งตอบสนองภายนอก เช่น บ้าน รถ เงิน งาน สิ่งของ ฯลฯ (-)
- คำถาม 5. ระดับของชนชั้น สามารถดูได้จากวัตถุสิ่งของที่ผู้นั้นใช้และครอบครองอยู่ (-)
- คำถาม 6. เมื่อท่านทำงาน ผลงานเป็นเรื่องหลัก ส่วนเรื่องเงินจะเป็นเรื่องรอง (-)

ตัวบ่งชี้ 2 การยึดถือสันโดษในการดำรงชีวิต (อโลภะ)

- คำถาม 1. อิสระภาพในชีวิต สำหรับท่านคือการอยู่อย่างสุขสบายและมีทรัพย์สินเงินทองให้มากที่สุด (-)
- คำถาม 2. หากท่านมีทรัพย์สินเงินทองพร้อมแล้ว ความสุขในชีวิตจะตามมาเหมือนเงา (-)
- คำถาม 3. ความสุขในชีวิตท่าน คือจิตใจที่เป็นอิสระจากเงินทอง วัตถุและสิ่งของต่างๆ (+)
- คำถาม 4. ทรัพย์สิน เงินทอง วัตถุต่างๆ ไม่สามารถช่วยดับทุกข์ของท่านได้อย่างแท้จริง (+)
- คำถาม 5. "ชีวิตที่ดีกว่า" สำหรับท่านคือการอยู่อย่างมีความสุขที่สุด โดยพึ่งพิงวัตถุสิ่งของให้น้อยที่สุด (+)

ตัวบ่งชี้ 3 การแผ่ขยายความสุขออกนอกตนเอง (อโทสะ)

- คำถาม 1. ความทุกข์ของท่านระงับได้ด้วยการกิน ดื่ม สนุกสนานในแหล่งบันเทิงต่างๆ (-)
- คำถาม 2. ท่านไม่ชอบสิ่งของที่ "ตกยุค" จึงแสวงหาสิ่งของที่ดู "ทันสมัย" อยู่เสมอ (-)
- คำถาม 3. หากมีจุดยืนบนศีลธรรมแล้วแต่ "พออยู่พอกิน" ท่านขอเลือกอยู่ข้างความร่ำรวยดีกว่า (-)
- คำถาม 4. ท่านเป็นคนเบื่อง่าย และอยากได้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ (-)
- คำถาม 5. ท่านต้องการความสงบทางใจ เพื่อทำให้ความต้องการทางวัตถุน้อยลง (+)
- คำถาม 6. การได้ในสิ่งที่อยากได้ ไม่สามารถสร้างความสุขที่แท้ให้กับท่านได้ แต่การลดความอยากได้ต่างหากที่สามารถสร้างความสุขที่แท้จริงได้ (+)

องค์ประกอบ 2: อิสรภาพต่อธรรมชาติ

ตัวบ่งชี้ 1 การอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องประสานกับธรรมชาติแวดล้อม (อโมหะ)

คำถาม 1. มนุษย์สามารถอยู่ได้โดยปราศจากธรรมชาติ เพราะมนุษย์สามารถสร้างสิ่งแวดล้อมเทียมได้ดี (-)

คำถาม 2. ท่านเป็นผู้หนึ่งที่เห็นว่าประเพณีการขอขมาแม่คงคาเป็นเรื่องไร้สาระ เพราะน้ำเป็นแค่ธาตุ

ไฮโดรเจนและออกซิเจน (H_2O) เท่านั้น (-)

คำถาม 3. ความรู้ที่เล่าเรียน ควรเป็นไปเพื่อแก้ปัญหสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติให้เกิดคุณภาพมากที่สุด (+)

คำถาม 4. สำหรับท่านแล้วการคืนเข้าสู่ธรรมชาติเป็นการเติมพลังในการเรียนและการทำงานอย่างดียิ่ง (+)

ตัวบ่งชี้ 2 การไม่คิดมุ่งเอาชนะธรรมชาติ (อโทสะ)

คำถาม 1. มนุษย์อาจถูกสร้างโดยธรรมชาติ แต่มนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาจนอยู่เหนือธรรมชาติได้สำเร็จ ทำให้มนุษย์มีอิสระที่จะจัดการกระทำกับธรรมชาติได้ (-)

คำถาม 2. เมื่อมนุษย์สามารถถอดรหัสพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตได้สำเร็จ มนุษย์จะอยู่เหนือกฎธรรมชาติอย่างแท้จริง (-)

คำถาม 3. โบราณเชื่อว่าธรรมชาติสร้างโลก แต่ปัจจุบันท่านเชื่อว่าวิทยาศาสตร์สร้างธรรมชาติและโลก เช่น GMO ฯลฯ (-)

คำถาม 4. มนุษย์สามารถอยู่เหนือกฎธรรมชาติได้ด้วยเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ เช่น เทคโนโลยีการโคลนนิ่ง ฯลฯ (-)

คำถาม 5. มนุษย์สามารถอยู่เหนือธรรมชาติได้เพราะมนุษย์มีวิทยาการขั้นสูงสำหรับจัดการระบบธรรมชาติ (-)

คำถาม 6. ความรู้ที่เรียนควรเป็นไปเพื่อการเอาชนะกฎเกณฑ์ของธรรมชาติหรือค้นหาความลับของธรรมชาติ เพราะจะทำให้เราเป็นเจ้าของธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์ (-)

คำถาม 7. อิสรภาพจากธรรมชาติ สำหรับท่านคือการอยู่เหนือกฎธรรมชาติ การเอาชนะธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้ได้มากที่สุด (-)

ตัวบ่งชี้ 3 การไม่ตัดดวงผลประโยชน์จากธรรมชาติแวดล้อม (อโลภะ)

คำถาม 1. มนุษย์เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างบนโลก สามารถใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเองได้ (-)

คำถาม 2. ท่านเห็นด้วยกับการตัดดวงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างความมั่งคั่งให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง (-)

คำถาม 3. มนุษย์ที่ฉลาดคือผู้ที่สามารถเปลี่ยนธรรมชาติให้กลายเป็นความร่ำรวยแก่ตนเองได้ (-)

องค์ประกอบ 3: อิสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์

ตัวบ่งชี้ 1 การเสียสละ (จาคะ หรือ อโลกะ)

- คำถาม 1. ความสุขในชีวิตท่าน คือการเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ทุกครั้งที่มีโอกาส (+)
- คำถาม 2. เมื่อใดที่ท่านลดความเห็นแก่ตัวลงและเสียสละมากขึ้นเมื่อนั้นท่านจะถูกผู้อื่นเอาเปรียบทันที (-)
- คำถาม 3. สังคมทุกวันนี้มีแต่การเอารัดเอาเปรียบกัน ท่านไม่สามารถเชื่อใจหรือไม่ไว้วางใจใครได้ (-)
- คำถาม 4. ในระบบการแข่งขัน ท่านยังไม่พร้อมที่จะเสียสละ (-)
- คำถาม 5. ท่านมักถามตัวเองอยู่เสมอว่า ท่านได้ให้สิ่งใดคืนแก่สังคมแล้วบ้าง (+)

ตัวบ่งชี้ 2 การไม่มองเพื่อนมนุษย์ในเชิงการแข่งขัน (อโทสะ)

- คำถาม 1. อิสรภาพในสังคม สำหรับท่านคือการอยู่เหนือผู้อื่นในสังคม การแข่งขัน และการเอาชนะผู้อื่นได้สำเร็จ (-)
- คำถาม 2. “มนุษย์ทุกคนเสมอกัน” หมายถึง มนุษย์ทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพเท่าเทียมกันในการแข่งขัน (-)
- คำถาม 3. สังคมมนุษย์คือเวทีการต่อสู้แข่งขัน ดังนั้นคนอื่น ๆ คือคู่แข่งที่ท่านจะต้องเอาชนะให้ได้ (-)
- คำถาม 4. ในการสอบทุกครั้ง เพื่อนร่วมชั้นจะกลายเป็นคู่แข่งทันที (-)
- คำถาม 5. ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการทำงาน ทุกอย่างล้วนมีผลประโยชน์แฝงอยู่ ซึ่งจะไว้วางใจใครไม่ได้ (-)

ตัวบ่งชี้ 3 การดำรงอยู่โดยไม่แบ่งแยกกัน (อโมหะ)

- คำถาม 1. ผู้ที่ไม่มี ยศ ตำแหน่ง ย่อมปราศจากอำนาจในสังคมทำให้ถูกกดขี่ ข่มเหง และเสียเปรียบเสมอ (-)
- คำถาม 2. ความสำเร็จในชีวิต คือการก้าวไปสู่ตำแหน่งหน้าที่การงานให้สูงที่สุด อยู่เหนือผู้อื่นให้มากที่สุด (-)
- คำถาม 3. อำนาจ บารมี ยศ และตำแหน่ง คือหลักประกันว่าท่านจะมีอิสรภาพในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น (-)
- คำถาม 4. ท่านคิดว่า ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือยากำลัง และการชนะคือวัตถุประสงค์หลักของท่าน ไม่ว่าจะโดยวิธีใดก็ตาม (-)
- คำถาม 5. ในสังคมมนุษย์ หากท่านไม่อยู่เหนือกว่าผู้อื่น ท่านก็就会被เอาเปรียบ ดังนั้นท่านต้องอยู่เหนือผู้อื่นให้ได้ (-)
- คำถาม 6. หากประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาจะทำให้ท่านถูกผู้อื่นเอาเปรียบ (-)

ภาคผนวก จ
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

ธันวาคม 2544

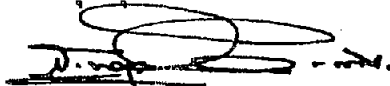
เรื่อง ขอความร่วมมือในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน นักศึกษาผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้าพเจ้านายเสกสรรค์ ทองคำบรจง นักศึกษาปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ ขณะนี้กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา: การสร้างมโนทัศน์พื้นฐาน การวัดความเปลี่ยนแปลง และรูปแบบเชิงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง” ในการนี้ใคร่ขอความร่วมมือจากนักศึกษาทุกท่านกรุณาตอบแบบสอบถามเพื่อการวิจัย โดยข้อมูลที่ได้อาจถือเป็นความลับและไม่มีผลกระทบใดใดต่อตัวนักศึกษาหรือสถาบันที่นักศึกษาสังกัดทั้งสิ้น

ดังนั้น นักศึกษากรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก และการกระทำของท่านตาม “ความเป็นจริง” เพื่อให้ผลวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ



(นายเสกสรรค์ ทองคำบรจง)

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพศ... ☐ - ชาย ☐ - หญิง

กำลังเรียนชั้นปีที่

นักศึกษานับถือศาสนา...

☐ - พุทธ ☐ - คริสต์ ☐ - อิสลาม ☐ - อื่นๆ (ระบุ).....

☐ - ไม่นับถือศาสนาใดๆ

คณะ/สาขา ที่นักศึกษาเรียน จัดอยู่ในสาย...

☐ - สายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology)

☐ - สายสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (Social Sciences and Humanity)

นักศึกษาเป็นสมาชิกของชมรมทางศาสนาหรือไม่ ?

☐ - เคยเป็น แต่เลิกแล้ว ☐ - ยังเป็นสมาชิกอยู่ ☐ - ไม่เคยเป็นสมาชิก

ทักษะต่อมนุษย์และสังคม : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. สำหรับข้าพเจ้า การอยู่เหนือผู้อื่นในสังคม การแข่งขัน และการเอาชนะผู้อื่นได้ คือความสำเร็จของมนุษย์.....						
2. ความสำเร็จในชีวิตของข้าพเจ้า คือ การก้าวหน้าไปสู่ตำแหน่งหน้าที่การงานให้ "สูงที่สุด" และอยู่เหนือผู้อื่นให้มากที่สุด						
3. ข้าพเจ้ามองว่า สังคมเป็นสังเวียนการแข่งขัน ดังนั้น คนอื่นๆ คือคู่แข่งที่ข้าพเจ้าจะต้องเอาชนะให้ได้.....						
4. อำนาจ ฐานะ บารมี ยศ และตำแหน่ง คือหลักประกันว่าข้าพเจ้าจะมีอิสรภาพในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น						
5. ข้าพเจ้าพยายามทำให้ตนเองอยู่เหนือผู้อื่น มิฉะนั้น ข้าพเจ้าก็จะถูกเอาเปรียบ.....						
6. ข้าพเจ้าคิดว่า ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือยากำลัง และการชนะคือวัตถุประสงค์หลัก ไม่ว่าจะใช้วิธีใดก็ตาม.....						
7. เมื่อใดที่ข้าพเจ้าลดความเห็นแก่ตัวลงและเสียสละมากขึ้น เมื่อนั้นข้าพเจ้าจะถูกผู้อื่นเอาเปรียบทันที.....						
8. สังคมทุกวันนี้มีแต่การเอารัดเอาเปรียบกัน ข้าพเจ้าไม่สามารถเชื่อใจและไว้วางใจใครได้.....						
9. ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการทำงาน ทุกอย่างล้วนมีผลประโยชน์แฝงอยู่ ซึ่งจะไว้วางใจใครไม่ได้.....						
10. หากโลกยังอยู่ในระบบการแข่งขัน ข้าพเจ้าก็ยังไม่พร้อมที่จะเสียสละ.....						

ทัศนคติต่อธรรมชาติ : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. มนุษย์อาจจะถูกสร้างโดยธรรมชาติ แต่มนุษย์สามารถพัฒนาสติปัญญาจนอยู่เหนือธรรมชาติได้สำเร็จ ทำให้มนุษย์มีอิสระที่จะจัดกระทำกับธรรมชาติได้.....						
2. เมื่อใดมนุษย์สามารถถอดรหัสพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตได้สำเร็จ เมื่อนั้นมนุษย์จะอยู่เหนือกฎธรรมชาติอย่างแท้จริง						
3. โบราณเชื่อว่าธรรมชาติสร้างโลก แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าขณะนี้วิทยาศาสตร์สร้างธรรมชาติและโลก.....						
4. มนุษย์สามารถอยู่เหนือกฎธรรมชาติได้ด้วยเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ เช่น เทคโนโลยีการโคลนนิ่ง ฯลฯ.....						
5. มนุษย์เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างบนโลกจึงสามารถใช้ประโยชน์อย่างไรก็ได้.....						
6. มนุษย์ที่ฉลาดคือผู้ที่สามารถเปลี่ยนธรรมชาติให้กลายเป็นความร่ำรวยแก่ตนเองได้.....						
7. ความรู้ที่เรียนควรนำไปเพื่อการเอาชนะกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ หรือค้นหาความลับของธรรมชาติ เพราะจะทำให้เราเป็นเจ้าของธรรมชาติได้อย่างสมบูรณ์.....						
8. ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างความมั่งคั่งแก่ตัวมนุษย์เอง.....						
9. มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้โดยปราศจากธรรมชาติดังนั้นมนุษย์ควรถนอมรักษาธรรมชาติให้ดีที่สุด.....						
10. ความรู้ที่เรียน ควรนำไปเพื่อเกื้อกูลสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติให้เกิดดุลยภาพมากที่สุด.....						

ทักษะต่อชีวิต : ข้อความในตาราง ตรงกับความคิดและการกระทำของท่าน มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. หากข้าพเจ้ามีทรัพย์สินเงินทองพร้อมแล้ว <u>ความสุขในชีวิต</u> จะตามมาเหมือนเงา.....						
2. สิ่งที่ข้าพเจ้ากลัวคือ <u>การไม่รวย</u> เพราะจะทำให้ข้าพเจ้าไม่สามารถมีความสุขในชีวิตได้อย่างแท้จริง.....						
3. <u>ความมั่นคงในชีวิต</u> ของข้าพเจ้า จะต้องเริ่มต้นจากความมั่งคั่งในทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น.....						
4. ข้าพเจ้าจัดแบ่งระดับของคนในสังคมโดยพิจารณาจากวัตถุสิ่งของ/ทรัพย์สิน ที่ผู้นั้นใช้และครอบครองอยู่.....						
5. ข้าพเจ้าไม่ชอบสิ่งของที่ “ตกยุค” จึงแสวงหาสิ่งของที่ดู “ทันสมัย” อยู่เสมอ.....						
6. <u>ความสุขของข้าพเจ้า</u> ขึ้นอยู่กับสิ่งตอบสนองภายนอก เช่น บ้าน รถ เงิน งาน สิ่งของ.....						
7. หากการยึดมั่นในหลักศีลธรรมแล้วทำให้ข้าพเจ้ามีฐานะ แต่ “ <u>พออยู่พอกิน</u> ” ข้าพเจ้าขอเลือกอยู่ข้างความ “ <u>ร่ำรวย</u> ” โดยไม่ยึดมั่นในหลักศีลธรรมดีกว่า.....						
8. ข้าพเจ้ามีความสุขในชีวิตได้ แม้จะขาดทรัพย์สิน เงินทอง และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ						
9. สำหรับข้าพเจ้า “ <u>ชีวิตที่ดีกว่า</u> ” คือการอยู่อย่างมีความสุขจากภายในตนเองให้มากที่สุด และลดความอยากได้ทางวัตถุให้เหลือน้อยที่สุด.....						
10. “ <u>การได้ในสิ่งที่อยากได้</u> ” ไม่สามารถสร้างความสุขที่แท้จริงให้กับข้าพเจ้าได้ แต่ “ <u>การดับความอยากได้</u> ” ต่างหากที่สามารถสร้างความสุขที่แท้จริงได้.....						

ความเชื่อพื้นฐานของท่าน : ข้อความในตารางต่อไปนี้ เป็น “ความเชื่อพื้นฐาน” ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ขอให้ท่านประเมินว่า ความเชื่อแต่ละข้อ “ตรงกับความเชื่อของท่าน” มากน้อยเพียงใด?

ความเชื่อพื้นฐาน	ข้าพเจ้าเชื่อเช่นนั้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. การกระทำในที่ลับโดยไม่มีผู้รู้เห็น เป็นเพียงการกระทำเฉยๆ จะไม่ถูกตัดสินว่าดีหรือไม่ดี						
2. การกระทำที่ถือว่า ผิด-ถูก-ชั่ว-ดี นั้นเกิดจากการตัดสินของผู้ที่ได้รับผลของการกระทำนั้นๆ						
3. การทำดีควรได้รับผลตอบแทน ถ้าหากไม่มีใครรู้เห็น การกระทำนั้นก็สูญเปล่า						
4. เจตนาของผู้ที่ทำพฤติกรรมเป็นตัวตัดสินในครั้งแรกว่า สิ่งที่ทำดีหรือไม่ดี โดยไม่ต้องดูที่ผล						
5. มนุษย์เกิดครั้งเดียวตายครั้งเดียว ไม่เกิดอีก						
6. ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว”						
7. สิ่งดีทั้งหลายอย่างที่ได้รับ เป็นเพราะข้าพเจ้าโชคดี						
8. ความรักของพ่อแม่เป็นความรักที่มีแต่เงื่อนไข เพราะอยากให้ลูกเป็นอย่างที่พ่อแม่ต้องการ						
9. การให้ความเคารพบูชาครู ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดใดแก่ข้าพเจ้า						
10. ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ายังมีพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในปัจจุบัน						
11. บาป-บุญ ไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นมาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม						
12. กรรมดี-กรรมชั่ว แม้ยังไม่ให้ผลในชาตินี้ ย่อมจะส่งผลอย่างแน่นอนในชาติต่อไป						
13. การทำบุญ-ทำทานไม่มีผลดี-ผลเสียต่อการดำเนินชีวิตของข้าพเจ้า						

การพิจารณาความคิดของตนเอง-1 : ข้อความในตารางต่อไปนี้เป็น “ความคิด” ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงของคนทั่วไป ขอให้ท่านประเมินว่า ท่านมีความคิดที่ “สอดคล้อง” กับแต่ละความคิดในตารางนั้นมากน้อยเพียงใด?

ความคิด	ข้าพเจ้าคิดเช่นนั้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
สถานการณ์ที่ 1 ถ้ามีผู้ทำให้ข้าพเจ้าเดือดร้อนและไม่สบายใจ ข้าพเจ้าจะ...						
1. คิดจองเวรผู้นั้นไปจนกว่าจะหายแค้น.....						
2. คิดวางเฉยและให้อภัย.....						
สถานการณ์ที่ 2 ถ้ามีผู้ทำให้ข้าพเจ้าโกรธและหงุดหงิดแล้ว ข้าพเจ้าจะ...						
3. คิดว่า “เวรควรระงับด้วยการไม่จองเวร”.....						
4. คิดผูกใจเจ็บไว้ก่อน แล้วค่อยคิดทำอย่างอื่น.....						
สถานการณ์ที่ 3 ถ้ามีผู้มาละเมิดสิทธิส่วนตัวของข้าพเจ้าแล้วข้าพเจ้าจะ...						
5. คิดหาทางตอบโต้ให้เขารู้สึกตัวเหมือนกัน.....						
6. ไม่คิดอะไร แล้วก็แล้วกันไป ปลอยวางได้.....						
สถานการณ์ที่ 4 หากมีผู้สอนข้าพเจ้าว่า “ <u>ความอาฆาตพยาบาทนั้นไม่ดี เพราะเป็นเหมือนไฟเผาใจตัวเอง ทำให้จิตใจหมองหม่น ดังนั้นควรเลิกอาฆาตพยาบาทและให้อภัยผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย</u> ” ข้าพเจ้าจะ...						
7. คิดว่า “จริง”						
8. คิดว่า “จะพยายามจะทำให้ได้”						

การพิจารณาความคิดของตนเอง-2

ความคิด	การประเมินความคิดของข้าพเจ้า...					
	จริงที่สุด	จริง	ค่อนข้างจริง	ค่อนข้างไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริงเลย
1. ถ้าการเห็นแก่ตัวทำให้ได้สิ่งที่ต้องการ ก็ยอมรับได้.....						
2. สิ่งที่ต้องการ หากข้าพเจ้าไม่ได้แล้ว คนอื่นก็อย่าหวังว่าจะได้.....						
3. หากผลประโยชน์มีจำกัด ข้าพเจ้าพร้อมจะต่อสู้ให้ได้มา.....						
4. เงินคือสัญลักษณ์ของความสุข ความสมหวัง.....						
5. จริยธรรม-ศีลธรรม เป็นเรื่องรอง เงินทองสคัญของจริง.....						
6. อำนาจ วาสนา บารมีเป็นเป้าหมายของชีวิตข้าพเจ้า.....						
7. ทุกข์ที่แท้ของชีวิต คือความขาดแคลนเงินทอง.....						

การพิจารณาความคิดของตนเอง-3

ความคิด	การประเมินความคิดของข้าพเจ้า...					
	จริง ที่สุด	จริง	ค่อนข้าง จริง	ค่อนข้าง ไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริง เลย
1. หากผู้ที่ข้าพเจ้าไม่ชอบมีความทุกข์ ข้าพเจ้าอยากช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้น.....						
2. ทุกข์ของใครก็แก่กันเอง ข้าพเจ้าไม่อยากรุ่งเกี่ยวด้วย...						
3. หากข้าพเจ้าต้องการสิ่งใด ต้องหาทางเอามาให้ได้แม้จะต้องแข่งขันกับผู้อื่น.....						
4. ข้าพเจ้าคิดว่าความต้องการของตนเองมาก่อน ความรู้สึกของคนอื่นๆ ตามมาทีหลัง.....						
5. ในแต่ละวัน ข้าพเจ้าคิดจะขยายความรู้สึกดีไปยังทุกคนไม่ว่าจะเป็นมิตรหรือศัตรู.....						
6. หากไม่พอใจใคร ข้าพเจ้าจะแสดงออกทันทีด้วยการกระทำหรือคำพูด.....						
7. เมื่อมีผู้ทำให้โกรธ ข้าพเจ้าจะสบายใจก็ต่อเมื่อได้ลงมือตอบโต้แล้ว.....						

พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน - 1 : ท่าน "ตั้งใจ" ที่จะกระทำพฤติกรรมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความตั้งใจที่จะทำ					
	ทำ แน่นอน	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	ไม่ทำ เด็ดขาด
1. การฆ่าหรือให้ผู้อื่นฆ่าแมลงและสัตว์ต่างๆ เช่น งู หนู มด แมลงสาบ แมลงวัน ฯลฯ						
2. การสั่งอาหารที่ปรุงจากกุ้ง ปู ปลาหรือหอยที่ยังมีชีวิตอยู่ในร้านอาหาร เพื่อให้ได้อาหารที่สดอย่างแท้จริง.....						
3. การพักผ่อนหย่อนใจด้วยการตกปลา.....						
4. การทำแท้ง เพื่อรักษาอนาคต เนื่องจากยังเรียนไม่จบ....						
5. การรังแกหรือกลั่นแกล้งสัตว์ด้วยความสนุก.....						
6. การเลี้ยงสัตว์ไว้ดูเล่นในกรง หรือตู้ปลา.....						
7. การวางยาเบื่อสุนัขจรจัดที่เคยทำร้ายข้าพเจ้า.....						

พฤติกรรมในชีวิตประจำวัน – 2 : ท่าน “ตั้งใจ” ที่จะกระทำพฤติกรรมเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความตั้งใจที่จะทำ					
	ทำ แน่นอน	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	ไม่ทำ เด็ดขาด
1. ในบรรดาสิ่งของที่ยมเพื่อนมา ข้าพเจ้าคิดว่าหลายๆ ชิ้น ยังไม่จำเป็นต้องส่งคืนเพื่อน.....						
2. หากข้าพเจ้าเก็บกระเป๋าสตางค์ที่มีเงินอยู่จำนวนมากได้ ข้าพเจ้าจะส่งคืนเฉพาะเอกสารที่สำคัญเท่านั้น.....						
3. ทรัพย์สินเงินทองเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องการ การแย่งชิงถือ เป็นเรื่องปกติและเพื่อให้ได้ของที่ต้องการ ข้าพเจ้ายอมที่ จะเบียดเบียนผู้อื่น.....						
4. ข้าพเจ้าเสียสละทรัพย์สินส่วนหนึ่งเพื่อบำรุงศาสนา.....						
5. ข้าพเจ้าบริจาคทรัพย์สินของเพื่อช่วยผู้ประสบเคราะห์.....						
6. ข้าพเจ้าให้ท่านแก้แค้นขอกัน หรือผู้ด้อยโอกาส.....						
7. ข้าพเจ้าหยิบของเพื่อนไปใช้โดยไม่ได้ออกมาก่อน.....						

ทักษะและพฤติกรรมด้าน “การพูดในชีวิตประจำวัน” : ท่านมีพฤติกรรมด้านการพูดในประเด็นต่อไปนี้
บ่อยครั้งเพียงใด?

การพูด	ความถี่ของการกระทำ					
	เป็น ประจำ	บ่อย	ค่อนข้าง บ่อย	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	ไม่เคย ทำ
<u>โดยปกติ</u> ท่านได้ทำสิ่งเหล่านี้ บ่อยครั้งเพียงใด?						
1. พูดโกหกเพราะต้องการผลประโยชน์บางอย่าง.....						
2. พูดโกหกเพื่อเอาตัวรอด						
3. พูดชมเชยผู้อื่นด้วยความมั่นใจ.....						
4. แอบนินทาผู้ที่เราไม่ชอบ.....						
<u>ถ้าหากมีผู้ทำให้ท่านโกรธหรือไม่พอใจ ท่านจะ...</u>						
5. พูดตำราตรงๆ โดยไม่สนใจใคร.....						
6. พูดกระทบ ให้อีกฝ่ายขัดเคืองใจ.....						
<u>ถ้าเพื่อนในกลุ่มท่านทะเลาะกัน ท่านจะ...</u>						
7. พยายามพูดให้ทั้งสองฝ่ายคืนดีกันเหมือนเดิม.....						
8. พูดถึงสิ่งที่ดีของอีกฝ่ายหนึ่งให้ฝ่ายหนึ่งฟังอยู่เสมอ.....						
<u>เมื่ออยู่ในกลุ่มเพื่อน</u> ท่านพูดเกี่ยวกับ...						
9. พูดคำสุภาพชัดเจนที่เป็นประโยชน์.....						
10. เนื้อหาที่เรียนและวิธีการเรียนในมหาวิทยาลัย.....						

ทักษะเกี่ยวกับพฤติกรรมทางเพศ : ท่าน “เห็นด้วย” กับการกระทำเหล่านี้มากน้อยเพียงใด?

การกระทำ	ความคิดเห็นต่อการกระทำ					
	เห็นด้วย อย่างยิ่ง	เห็นด้วย มาก	ค่อนข้าง เห็นด้วย	ค่อนข้าง ไม่เห็น ด้วย	เห็นด้วย น้อย	ไม่เห็น ด้วยเลย
1. การมีเพศสัมพันธ์กับผู้ที่พึงพอใจในวัยเรียนด้วยความ เต็มใจทั้งคู่.....						
2. การซื้อบริการทางเพศเพื่อผ่อนคลายความเครียด.....						
3. การขายบริการทางเพศด้วยความจำเป็นทางเศรษฐกิจ.....						
4. การนอกใจคู่รัก ในขณะที่ยังไม่ได้แต่งงานกัน.....						
5. การล่วงเกินเพศตรงข้าม โดยเขายินยอมถือเป็นสิ่งที่ สามารถทำได้.....						
6. การพูดเกี่ยวกับคนที่เราพึงพอใจ แม้เขาจะมีคู่อุปถัมภ์แล้ว แต่ข้าพเจ้าเชื่อว่าใครดีคนนั้นก็ควรครอบครอง.....						
7. การสนับสนุนสังคมฟรีเซ็กซ์เพื่อลดปัญหาโสเภณี.....						

การประกอบอาชีพ : “ความตั้งใจ” และ “ความคิดเห็น” ของท่านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเป็นอย่างไร?

1. อาชีพต่อไปนี้เป็นอาชีพที่ “ทำกำไรได้สูง” และเป็นธุรกิจที่ “มีแนวโน้มที่จะเติบโตได้ดีในสังคมปัจจุบัน” หากท่านมีความพร้อมในการลงทุนแล้ว “ท่านตั้งใจจะลงทุนอาชีพเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด” ?

อาชีพ/ธุรกิจ	ความตั้งใจที่จะลงทุน					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
1. ธุรกิจการค้าอาวุธ (ปืน มีด วัตถุระเบิด ฯลฯ).....						
2. ธุรกิจการค้าสัตว์หรือเนื้อสัตว์ (สุกร ไก่ วัว ปลา ฯลฯ).....						
3. ธุรกิจสถานบริการทางเพศ						
4. การเปิดสถานบันเทิงยามราตรี (ดื่ม กิน เล่น ฯลฯ).....						
5. อุตสาหกรรมการผลิตยาฆ่าแมลง.....						

2. ในการเลือกประกอบอาชีพของท่านนั้น ประเด็นต่อไปนี้เป็นจริงแล้ว “เป็นจริงเพียงใด”

ในการเลือกประกอบอาชีพ ข้าพเจ้าเห็นว่า...	จริง ที่สุด	จริง	ค่อนข้าง จริง	ค่อนข้าง ไม่ จริง	ไม่จริง	ไม่จริง เลย
1. “เงินเดือน” เป็นเกณฑ์แรกที่ข้าพเจ้าใช้เลือกอาชีพ.....						
2. อาชีพที่ให้รายได้สูงมาก มีสวัสดิการดี แม้จะไม่ค่อยเอื้อ ต่อการพัฒนาความรู้ความสามารถ ข้าพเจ้าก็คิดที่จะทำ..						

3. ท่านมีโอกาสประพาสทิวทัศน์ (เงิน เวลา หรือแรงงาน) มากน้อยเพียงใด ในสถานการณ์ต่อไปนี้

โอกาส / สถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้ทิวทัศน์ได้	โอกาสที่ข้าพเจ้าจะทิวทัศน์...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. มีตำแหน่งหน้าที่เอื้ออำนวย.....						
2. มีผู้เสนอผลประโยชน์ที่คุ้มค่า.....						
3. มีความเสี่ยงที่จะถูกลงโทษต่ำ.....						
4. เป็นธรรมเนียมปฏิบัติภายในองค์กร ทำกันทุกคน.....						
5. ไม่มีใครเสียผลประโยชน์ ได้รับประโยชน์ทั้งคู่.....						

ความคิดและการกระทำ : ความคิดและการกระทำต่างๆ ของท่านต่อไปนี้ "เกิดขึ้นบ่อยครั้งเพียงใด"

ความคิดและการกระทำ	ความถี่					
	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	ค่อนข้างบ่อย	ค่อนข้างน้อยครั้ง	น้อยครั้งมาก	ไม่เคยเลย
1. ปล่อยให้ผ่านไปโดยไม่เล่าประโยชน์.....						
2. ใช้เวลาทุกนาทีสร้างสรรค์ประโยชน์อย่างคุ้มค่า.....						
3. คิดว่า "ชีวิตไม่มีอะไรแน่นอน" ควรเร่งหาความสุขใส่ตัวให้มากที่สุด.....						
4. ได้รื่องสิ่งที่จะพูด ก่อนที่จะพูดสิ่งใดกับใคร.....						
5. ชื่อของเพราะความอยากได้มากกว่าความจำเป็น.....						
6. คิด พูด และทำตามใจตัวเอง ไม่สนใจผู้อื่น.....						
7. กระตือรือร้นในการเรียนตลอดเวลา.....						
8. คล้อยตามเพื่อนด้วยความสนุกสนาน.....						
9. รอให้อายุมากกว่านี้ก่อนค่อยศึกษาคำสอนทางศาสนา.....						
10. ตัดสินใจเร็ว โดยไม่คิดให้รอบคอบ.....						
11. ซื้อสินค้าเพราะมีการลดราคา โดยไม่จำเป็นต้องใช้.....						
12. ทำงานแบบ "ดินพอกหางหมู" แล้วเร่งในตอนท้าย.....						

อาการทางกายและทางใจ : ในแต่ละวัน ท่านมีอาการต่างๆ ต่อไปนี้ เกิดขึ้น "บ่อยครั้ง" เพียงใด?

อาการที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน	อาการดังกล่าว เกิดขึ้นกับข้าพเจ้า...					
	เป็นประจำ	บ่อยครั้ง	ค่อนข้างบ่อย	ค่อนข้างน้อยครั้ง	น้อยครั้งมาก	ไม่เคยเลย
1. อ่านหนังสือไม่ค่อยรู้เรื่อง เพราะใจมัวแต่คิดถึงคนที่พึงพอใจ						
2. ขณะทำงานเรื่องหนึ่ง แต่ใจมักจดจ่อกับอีกเรื่องหนึ่ง....						
3. เมื่ออยู่ลำพัง จะคิดถึงเรื่องอนาคตที่สวยงาม.....						
4. คิดเรื่องที่มีคนมาทำให้แค้นใจและหาทางแก้แค้นคืน....						
5. ใจไม่ค่อยสงบ เพราะนึกถึงสิ่งที่ทำให้โกรธ เจ็บใจ และไม่พอใจ.....						
6. มองสิ่งต่างๆ ในแง่ร้าย ไม่ค่อยไวใจคนอื่น.....						
7. รู้สึกห่อเหี่ยว เบื่อหน่าย และท้อแท้ เมื่อต้องทำในสิ่งที่ไม่ชอบ.....						
8. ไม่สดใส หงอยเหงา เมื่ออยู่คนเดียว.....						
9. ง่วงเหงาหาวนอน คิดไม่ค่อยออก และไม่มีสมาธิที่จะทำงาน ในขณะที่ดูหนังสือ						
10. คิดฟุ้งซ่านในเรื่องที่ผ่านมา ขณะอยู่ลำพัง.....						
11. ใจไม่จดจ่ออยู่กับหนังสือเรียน ขณะอ่านหนังสือเรียน..						
12. มีเรื่องวุ่นวายทำให้รำคาญใจเข้ามากระทบสมาธิในการทำงาน ขณะที่เริ่มต้นทำงาน.....						
13. ไม่แน่ใจว่า คำสอนทางศาสนาจะนำมาใช้ได้จริงในสังคมปัจจุบัน.....						
14. ลังเลใจที่จะปฏิบัติตามหลักธรรม เพราะไม่แน่ใจว่าจะได้ผลคุ้มค่ากับเวลาที่เสียไปหรือไม่.....						
15. ลังเลใจที่จะให้ความเคารพ นักบวชหรือพระสงฆ์.....						

คุณลักษณะของครู-อาจารย์ : จากประสบการณ์ที่ผ่านมาฉัน ครู – อาจารย์ที่สอนท่าน มีคุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ มากน้อยเพียงใด?

ข้อความ	ตรงกับข้าพเจ้า...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. มีเมตตากรุณาต่อศิษย์.....						
2. เข้าใจปัญหาของลูกศิษย์.....						
3. ปฏิบัติตนเหมาะสมกับความเป็นครู.....						
4. เป็นผู้มีเหตุผลและใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา.....						
5. มีความรู้ในวิชาที่สอนอย่างแท้จริง.....						
6. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ด้านความรู้วิชาการ.....						
7. พุดแนะนำตักเตือนด้วยเหตุและผล.....						
8. สามารถชี้แจงเหตุผลให้ลูกศิษย์เข้าใจได้.....						
9. พร้อมที่จะรับฟังข้อซักถามจากลูกศิษย์.....						
10. มีอารมณ์เย็น ไม่โกรธง่าย แม้ลูกศิษย์กล่าวล่วงเกิน.....						
11. สามารถอธิบายสิ่งยากให้ลูกศิษย์เข้าใจได้ง่าย.....						
12. สอนวิธีการหาความรู้ในระดับสูงขึ้นไปให้ลูกศิษย์.....						
13. สอดแทรกศีลธรรม คุณธรรมในขณะที่สอนเสมอ.....						
14. ขณะสอน ไม่พูดไร้สาระออกนอกเรื่อง.....						

ความพยายาม 1: ท่าน “พยายามหลีกเลี่ยง” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามหลีกเลี่ยง...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. ดื่มสุราและของมีเมา.....						
2. การเที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน.....						
3. เล่นการพนันในรูปแบบต่างๆ.....						
4. คบเพื่อนที่มีพฤติกรรมไม่ดี.....						

ความพยายาม 2: ท่าน “พยายามละเว้น” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามละเว้น...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. เบียดเบียนชีวิตและร่างกายผู้อื่น สัตว์อื่น.....						
2. ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น.....						
3. พุดเท็จ โกหก หลอกลวงผู้อื่น.....						

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู : พ่อแม่ปฏิบัติต่อท่านอย่างไรบ้าง?

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และการอบรมเลี้ยงดู	ระดับความเป็นจริง					
	จริง ที่สุด	จริง	ค่อนข้าง จริง	ค่อนข้าง ไม่จริง	ไม่จริง	ไม่จริง เลย
1. พ่อแม่ดูแลข้าพเจ้าอย่างอบอุ่นทั้งกายและใจ.....						
2. พ่อแม่คอยสั่งสอนให้ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในความดีงามตาม หลักศาสนาอยู่เสมอ.....						
3. พ่อแม่คอยปกป้องข้าพเจ้าไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทราม..						
4. เมื่อข้าพเจ้าทุกข์ใจ พ่อแม่เป็นที่พึ่งที่ดีที่สุดทุกครั้ง.....						
5. เมื่อข้าพเจ้าพลั้งพลาดโดยไม่ตั้งใจ พ่อแม่จะให้อภัยและ ให้กำลังใจอย่างดีที่สุด.....						
6. ในวันที่ข้าพเจ้าท้อแท้ที่สุด พ่อแม่คือพลังอันยิ่งใหญ่ สำหรับการเริ่มต้นต่อสู้ครั้งใหม่.....						
7. เมื่อข้าพเจ้าประสบความสำเร็จ พ่อแม่จะคอยส่งเสริม และสนับสนุนด้วยกำลังใจ ทรัพย์ กำลังกาย และกำลังใจ...						
8. หากข้าพเจ้าต้องการทำประโยชน์ต่อสังคม หรือทำบุญ ทำกุศล พ่อแม่จะให้ความร่วมมือด้วยทุกครั้ง.....						
9. ข้าพเจ้ามั่นใจในการก้าวไปข้างหน้าเพราะมีพ่อแม่คอย ประคับประคองอยู่เบื้องหลัง.....						
10. เมื่อข้าพเจ้าต้องการเงินใช้ พ่อแม่จะให้โดยไม่ถามถึง เหตุผล.....						
11. พ่อแม่ให้โอกาสข้าพเจ้าเลือกเรียนในสาขาวิชาที่ถนัด แม้พ่อแม่จะไม่ชอบก็ตาม.....						
12. หากข้าพเจ้าทำผิดต่อผู้อื่น พ่อแม่จะให้ข้าพเจ้ารับผิดชอบ ของการกระทำของตนเองก่อนที่จะช่วยเหลือ.....						

ความพยายาม 3: ท่าน “พยายามสร้างเสริม” พฤติกรรมหรือการกระทำต่อไปนี้ให้เกิดขึ้น มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าพยายามสร้างให้เกิดขึ้น...					
	มาก ที่สุด	มาก	ค่อนข้าง มาก	ค่อนข้าง น้อย	น้อย	น้อย ที่สุด
1. ให้ท่าน แบ่งปันสิ่งของแก่ผู้ยากไร้.....						
2. ซื่อสัตย์ต่อผู้รักของตนเอง.....						

ความพยายาม 4: ท่าน “พยายามส่งเสริมและรักษา” การกระทำต่อไปนี้เอาไว้ มากน้อยเพียงใด?

พฤติกรรม/การกระทำ	ข้าพเจ้าความพยายามส่งเสริม/รักษาไว้...					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. มีศรัทธาต่อศาสนาที่ข้าพเจ้ายึดถือ.....						
2. ประพฤติปฏิบัติดี มีวินัย เคารพกฎระเบียบสังคม.....						
3. มีวิชาความรู้ที่เรียนอย่างลึกซึ้ง เพื่อพัฒนาสังคม.....						
4. รักษาใจให้เป็นอิสระจากสิ่งยั่วยวนในสังคม.....						

ลักษณะของเพื่อนในกลุ่มท่าน : เพื่อนๆ ในกลุ่มท่าน มีลักษณะต่างๆ เหล่านี้ มากน้อยเพียงใด?

ลักษณะของเพื่อน	ระดับความถูกต้องตรงตามความเป็นจริง					
	มากที่สุด	มาก	ค่อนข้างมาก	ค่อนข้างน้อย	น้อย	น้อยที่สุด
1. ช่วยปกป้องดูแลรักษาข้าพเจ้าและทรัพย์สิน.....						
2. พึ่งพาไม่ได้ ในยามที่ข้าพเจ้าเดือดร้อน.....						
3. สามารถบอกความลับแก่กันได้ และช่วยรักษาความลับ ของกันและกัน.....						
4. เมื่อมีอันตรายไม่ทอดทิ้งกัน ไม่เอาตัวรอดลำพัง.....						
5. คอยห้ามปราม เมื่อข้าพเจ้าจะทำเสียหาย.....						
6. คอยแนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี.....						
7. พลอยทุกข์ไปด้วย เมื่อข้าพเจ้ามีทุกข์.....						
8. ช่วยอธิบายแทน เมื่อมีใครติเตียนข้าพเจ้า.....						
9. ชวนข้าพเจ้าดื่มเหล้าหรือเที่ยวกลางคืน.....						
10. ชวนข้าพเจ้าไปเล่นหรือเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน.....						
11. ไม่ว่าข้าพเจ้าจะทำดีหรือทำไม่ดี ก็เฉยๆ ไม่ห้ามปราม หรือสนับสนุนส่งเสริม.....						
12. อยู่ต่อหน้าสรรเสริญ แต่ลับหลังขบขัน.....						
13. เห็นแก่ตัว คิดจะเอาแต่ได้.....						
14. ยอมเสียส่วนน้อย เพื่อหวังจะเอาส่วนมากจากข้าพเจ้า..						
15. เมื่อข้าพเจ้าต้องการความช่วยเหลือ มักอ้างเหตุว่า ขัดข้องต่างๆ เช่น ไม่ว่าง ฯลฯ.....						
16. ให้แต่สิ่งของที่ไม่มีประโยชน์แก่ข้าพเจ้า.....						

ขอขอบคุณนักศึกษาทุกท่านที่ให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย

ภาคผนวก ช : การหาคุณภาพเครื่องมือวิจัย

ตัวแปรแฝง : อีสรภาพ

ตัวแปรสังเกตได้ : อีสรภาพต่อธรรมชาติ, อีสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์, อีสรภาพภายใน

ตาราง 42 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อของตัวแปรอีสรภาพต่อธรรมชาติ อีสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์ และอีสรภาพภายใน

อีสรภาพ					
อีสรภาพต่อธรรมชาติ		อีสรภาพต่อเพื่อนมนุษย์		อีสรภาพภายใน	
ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1	0.4747	1	0.5583	1	0.5554
2	0.5421	2	0.6616	2	0.6054
3	0.5216	3	0.7414	3	0.6350
4	0.6118	4	0.6974	4	0.5085
5	0.5863	5	0.7206	5	0.5174
6	0.4503	6	0.5106	6	0.6661
7	0.5736	7	0.5131	7	0.5661
8	0.4653	8	0.4898	8	0.3490
9	0.2810	9	0.5813	9	0.3406
10	0.2721	10	0.5091	10	0.3658
α	0.8052	α	0.8746	α	0.8240

ตัวแปรแฝง : ปัญญา

ตัวแปรสังเกตได้ : สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ

ตาราง 43 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อของตัวแปรสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ

ปัญญา			
สัมมาทิฐิ		สัมมาสังกัปปะ	
ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1	0.5326	1	0.5609
2	0.2870	2	0.2999
3	0.5070	3	0.1537
4	0.2703	4	0.6222
5	0.4014	5	0.4969
6	0.1599	6	0.4458
7	0.1984	7	0.2808
8	0.4927	8	0.2738
9	0.4898	9	0.2816
10	0.3914	10	0.3510
11	0.4217	11	0.4731
12	0.0874	12	0.4887
13	0.4148	13	0.2799
		14	0.5039
		15	0.5917
		16	0.5149
		17	0.4275
		18	0.4544
		19	0.6069
		20	0.5440
		21	0.3562
		22	0.5075
α	0.7383	α	0.8594

ตัวแปรแฝง : ศิล

ตัวแปรสังเกตได้ : สัมมาวาจา, สัมมากัมมันตะ, สัมมาอาชีวะ

ตาราง 44 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อของตัวแปรสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

ศิลป					
สัมมาวาจา		สัมมากัมมันตะ		สัมมาอาชีวะ	
ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1	0.4332	1	0.4184	1	0.4365
2	0.3917	2	0.4221	2	0.4441
3	0.3971	3	0.3935	3	0.4795
4	0.4150	4	0.4271	4	0.4794
5	0.3002	5	0.5947	5	0.3251
6	0.4796	6	0.3065	6	0.4423
7	0.2254	7	0.3340	7	0.3218
8	0.1750	8	0.4590	8	0.6568
9	0.2518	9	0.3855	9	0.6578
10	0.2239	10	0.5010	10	0.6814
		12	0.2847	11	0.6544
		13	0.2795	12	0.6533
		14	0.2527		
		15	0.3672		
		16	0.6439		
		17	0.6533		
		18	0.5684		
		19	0.4963		
		20	0.6365		
		21	0.5918		
		22	0.4801		
α	0.6649	α	0.8661	α	0.8491

ตัวแปรแฝง : สมมติ

ตัวแปรสังเกตได้ : สัมมาวายามะ, สัมมาสติ, สัมมาสมาธิ

ตาราง 45 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อของตัวแปรสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

สมมติ					
สัมมาวายามะ		สัมมาสติ		สัมมาสมาธิ	
ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1	0.6949	1	0.4874	1	0.5994
2	0.7278	2	0.1772	2	0.5733
3	0.7573	3	0.3232	3	0.4206
4	0.6624	4	0.2466	4	0.5905
5	0.7192	5	0.3319	5	0.6889
6	0.7316	6	0.4497	6	0.6195
7	0.7510	7	0.2723	7	0.5584
8	0.4471	8	0.3365	8	0.3949
9	0.4609	9	0.3321	9	0.7096
10	0.4817	10	0.4894	10	0.5430
11	0.4409	11	0.5235	11	0.6649
12	0.5194	12	0.4682	12	0.7186
13	0.5094			13	0.4739
				14	0.4841
				15	0.4844
α	0.9012	α	0.7383	α	0.8943

ตัวแปรแฝง : โปรโตโฆสะ

ตัวแปรสังเกตได้ : การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่, ความเป็นกัลยาณมิตรของครู, ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน

ตาราง 46 ค่าอำนาจจำแนกรายข้อของตัวแปรการอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่ ความเป็นกัลยาณมิตรของครู และความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน

โปรโตโฆสะ					
การอบรมเลี้ยงดูตามแนวพรหมวิหาร 4 ของพ่อแม่		ความเป็นกัลยาณมิตรของครู		ความเป็นกัลยาณมิตรของเพื่อน	
ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก	ข้อที่	ค่าอำนาจจำแนก
1	0.7103	1	0.7463	1	0.4128
2	0.7445	2	0.7039	2	0.4017
3	0.6731	3	0.7803	3	0.3186
4	0.6464	4	0.7387	4	0.5491
5	0.7831	5	0.6918	5	0.5681
6	0.7010	6	0.6657	6	0.6108
7	0.7726	7	0.6876	7	0.3447
8	0.7106	8	0.7468	8	0.4740
9	0.7290	9	0.7672	9	0.4728
10	0.1426	10	0.7006	10	0.5325
11	0.5054	11	0.7280	11	0.6541
12	0.4102	12	0.7136	12	0.7051
		13	0.6848	13	0.7197
		14	0.6507	14	0.6962
				15	0.6678
				16	0.5434
α	0.8759	α	0.9400	α	0.8884

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-ชื่อสกุล	นายเสกสรรค์ ทองคำบรรจง
วันเดือนปีเกิด	30 พฤษภาคม 2512
สถานที่เกิด	อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	40/255 ม. 10 ซ.นวลจันทร์ ถนนนวมินทร์ แขวงคลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพมหานคร 10230
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	อาจารย์ประจำและนักวิจัย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	Research Institute of Assumption University (RIAU) Assumption University

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2525	มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพนัสพิทยาคาร จังหวัดชลบุรี
พ.ศ. 2528	มัธยมศึกษาตอนปลาย (ศิลป์-คำนวณ) โรงเรียนสามเสนวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร
พ.ศ. 2532	ศึกษาศาสตรบัณฑิต (ประถมศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
พ.ศ. 2539	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (วิจัยและสถิติการศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
พ.ศ. 2545	วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (วิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์) สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ